

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Тернопільський національний економічний університет

На правах рукопису

ПУЦЕНТЕЙЛО ПЕТРО РОМАНОВИЧ

УДК 339.137.2 : 636.2.033

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТО-СПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ
М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Науковий консультант:
Пархомець Микола
Кирилович,
доктор економічних наук,
професор

Тернопіль – 2012

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА РІЗНИХ РІВНЯХ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ.....	18
1.1. Сутність конкуренції та об'єктивна необхідність її розвитку	18
1.2. Формування конкурентоспроможності в умовах становлення ринкової економіки.....	37
1.3. Методологічні засади оцінювання конкуренто- спроможного розвитку галузі м'ясного скотарства.....	50
Висновки до розділу 1.....	65
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА.....	68
2.1. Сутність організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства.....	68
2.2. Особливості сучасного розвитку м'ясного скотарства.....	89
2.3. Характеристика економічного потенціалу м'ясного скотарства.....	118
2.4. Організаційно-технологічне забезпечення конкуренто- спроможного розвитку м'ясного скотарства.....	139
Висновки до розділу 2.....	155
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА ТА ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	158
3.1. Аналіз показників розвитку м'ясного скотарства.....	158
3.2. Оцінка ефективності виробництва м'яса яловичини.....	186
3.3. Аналіз показників конкурентоспроможності виробників м'яса яловичини.....	209
3.4. Світовий досвід функціонування м'ясного скотарства.....	235
Висновки до розділу 3.....	256

РОЗДІЛ 4. СТРАТЕГІЧНА МОДЕЛЬ КОНКУРЕНТО-СПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА УКРАЇНИ.....	258
4.1. Концептуальні засади моделі конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства.....	258
4.2. Інноваційне забезпечення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства.....	281
4.3. Розвиток інтеграційних відносин – чинник підвищення конкурентоспроможності м'ясного скотарства.....	304
Висновки до розділу 4.....	322
РОЗДІЛ 5. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА.....	325
5. 1. Моделювання оптимізації структури як шлях підвищення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства.....	325
5.2. Організаційно-економічні аспекти конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства.....	341
5.3. Державне регулювання конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства.....	368
Висновки до розділу 5.....	394
ВИСНОВКИ.....	397
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	403
ДОДАТКИ.....	436

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Пріоритетним завданням агропромислового комплексу є забезпечення населення країни м'ясною продукцією, перш за все, яловичиною високої якості, що зумовлює необхідність прискореного розвитку в Україні спеціалізованого м'ясного скотарства. Визначальними об'єктивними чинниками розвитку цієї галузі є продовольчі, соціально-економічні, ресурсні та екологічні. Світовий досвід розвинутих країн показує, що збільшити виробництво м'яса та поліпшити його якість можна на основі інтенсифікації розвитку тваринництва.

В Україні м'ясне скотарство перебуває в кризовому стані. Поголів'я м'ясної худоби у всіх категоріях господарств суттєво скоротилося. Особливо катастрофічна ситуація склалася в сільськогосподарських підприємствах, які в дореформений період були основними виробниками м'яса яловичини. Головними чинниками, що негативно впливають на розвиток галузі, є загальна економічна криза в державі, що призвела до зниження купівельної спроможності населення, диспаритет цін на продукцію сільського господарства і промисловості, відсутність цілеспрямованої й науково обґрунтованої державної підтримки галузі, а також недосконалість кредитної, податкової та інвестиційної політик. Проблеми підвищення конкурентоспроможності м'яса великої рогатої худоби, забезпечення конкурентоспроможності галузі, найбільш конкретним узагальнюючим виразом чого є подолання збитковості та досягнення прибутковості виробництва, останнім часом набули особливої актуальності. Необхідні пошук і застосування дієвих економічних важелів, які спонукатимуть сільськогосподарських товаровиробників зменшувати собівартість, впроваджувати інтенсивні ресурсозберігаючі технології виробництва високоякісної яловичини. Необхідність вирішення питання щодо перспектив функціонування м'ясного скотарства України в зв'язку з загостренням проблеми продовольчої безпеки зумовлює потребу розроблення науково-практичних рекомендацій стосовно розвитку, який би забезпечив

конкурентоспроможність м'ясного скотарства з метою зайняття відповідної ніші на глобальному ринку продовольства, недопущення поглиблення кризових явищ у галузі.

Дослідженню питань теорії, методології і практики конкурентоспроможності присвячені праці економістів різних часів: А. Сміта, Д. Рікардо, Г. Азоєва, І. Ансоффа, Дж. Кейнса, К. Макконелла, А. Маршалла, Дж. Мілля, А. Пезенті, М. Портера, Дж. Робінсона, А. Томпсона, Р. Фатхутдінова, Ф. Хайєка, Й. Шумпетера, А. Юданова та ін. Проблеми розвитку конкуренції і оцінювання рівня конкурентоспроможності вивчають вітчизняні економісти: В. Базилевич, З. Борисенко, А. Задоя, С. Кваша, О. Костусєв, П. Леоненко, М. Малік, Т. Осташко, Л. Піддубна, Н. Тарнавська та ін. Ефективність функціонування галузі м'ясного скотарства у більшості країн світу висвітлювалася представниками зарубіжної аграрної науки, на що вказують наукові праці цих авторів. Значну теоретичну і практичну цінність для вітчизняної науки мають дослідження зарубіжних вчених: Дж. Армбрустера, О. Граверта, С. Ехайа, І. Йогансона, Д. Колмана, Л. Ласатера, Г. Міниша, Я. Рендела, Е. Садоулета, Й. Слоцомбе, Д. Фокса, А. Черєкаєва. Проблемам формування і функціонування аграрної економіки і м'ясного скотарства, зокрема, присвячені праці відомих вітчизняних учених: І. Баланюка, П. Березівського, Д. Вінничука, Т. Дудара, С. Дусановського, М. Зубця, М. Калінчика, В. Месель-Веселяка, М. Одінцова, В. Пабата, М. Пархомця, В. Рижкова, П. Саблука, С. Спеки, А. Стельмашука, В. Топіхи, О. Ульянченка, О. Шпичака, В. Юрчишина, В. Яценка та інших.

Проте, у теоретичному та методологічному аспектах залишаються недостатньо вивченими проблеми зміцнення конкурентних позицій м'ясного скотарства та розробки ефективних стратегій і досконалих організаційно-економічних механізмів управління конкурентоспроможністю. Фундаментальний характер даної наукової проблеми визначається відсутністю серед провідних економічних шкіл єдиних підходів до принципів формування системи управління конкурентоспроможним розвитком галузі м'ясного

скотарства. Поряд з цим, в науковій літературі практично відсутні дослідження в напрямку збільшення можливостей конкурентоспроможного виробництва яловичини в ситуації, що склалась в Україні, впливу експортно-імпортних операцій, несанкціонованого імпорту на цінову ситуацію на ринку м'яса, міжгалузевих відносин у м'ясопродуктовому підкомплексі, перспектив споживання м'яса яловичини та м'ясних продуктів, державного регулювання і підтримки галузі. Вказане обумовило вибір теми дисертаційної роботи, визначило мету і завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету в межах науково-дослідних тем: «Обґрунтування напрямів інтенсифікації агропромислового виробництва і активізації соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах адаптації суб'єктів господарювання до сучасних ринкових умов» (державний реєстраційний номер 0106U000525), в якій автором виконано розділи: «Формування механізму раціональних міжгалузевих відносин і адаптації підприємств АПК до умов ринкової економіки», «Оптимізація повноцінної інфраструктури та механізму ефективного функціонування аграрного ринку», «Визначення шляхів активізації інвестиційних процесів у сфері аграрного бізнесу з використанням державної підтримки і підвищення конкурентоспроможності продукції і підприємств АПК», «Обґрунтування організаційно-економічних засад відтворення аграрного ресурсного потенціалу і розвитку сільських територій»; «Наукові засади ефективного розвитку агробізнесу та вдосконалення методології обліку, аналізу і аудиту на підприємствах АПК в умовах глобалізації світової економіки» (державний реєстраційний номер 0110U001443), де автором виконано розділи: «Наукові засади забезпечення ефективного виробництва продукції м'ясного скотарства», «Розвиток спеціалізації і концентрації на засадах кооперації та інтеграції в агропромисловому виробництві як фактор підвищення конкурентоспроможності в умовах СОТ», «Аналіз та шляхи розвитку

агробізнесу, економічних взаємовідносин, механізму ціноутворення та державного регулювання в галузях АПК».

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації – теоретико-методологічне обґрунтування побудови системи організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможного розвитку галузі м'ясного скотарства та розроблення на цій основі рекомендацій щодо її практичної реалізації.

Реалізація мети роботи зумовила постановку й розв'язання таких завдань:

– дослідити теоретичні засади конкуренції і конкурентоспроможності на різних рівнях управління економікою для визначення особливостей їх розвитку у контексті обґрунтування поняття конкурентоспроможний розвиток галузі;

– ідентифікувати і систематизувати категоріальний апарат дослідження галузі м'ясного скотарства з метою з'ясування сутності базових положень об'єкта дослідження;

– обґрунтувати сутність організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможного розвитку галузі м'ясного скотарства як об'єкта дослідження;

– розробити теоретичні положення щодо перспективного розвитку м'ясного скотарства в Україні за племінним потенціалом, які дадуть можливість визначати і прогнозувати рівень виробництва м'яса яловичини;

– обґрунтувати методологічні засади комплексного аналізу розвитку м'ясного скотарства з метою виявлення резервів зростання галузі на перспективу;

– визначити методичні підходи до обґрунтування процесів активізації розширеного відтворення виробництва яловичини за рахунок збільшення поголів'я худоби і підвищення м'ясної продуктивності;

– обґрунтувати концептуальні засади та розробити стратегію конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства України;

– окреслити пріоритетні завдання наукового забезпечення інноваційного розвитку м'ясного скотарства для створення нових високопродуктивних

м'ясних порід тварин, їх утримання, годівлі і впровадження у виробництво нових ресурсозберігаючих технологій;

– розробити модель регіонального кластера виробництва і реалізації яловичини, що забезпечить консолідацію виробничо-фінансових ресурсів суб'єктів господарювання;

– обґрунтувати створення ефективної системи управління економічним потенціалом галузі з метою забезпечення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства для усіх організаційних форм основних товаровиробників яловичини;

– обґрунтувати методичні підходи до оптимізації структури суб'єктів господарювання з вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби;

– розробити пропозиції щодо раціоналізації системи державного управління м'ясним скотарством за рівнями впливу на об'єкт, що дасть змогу визначати вплив її складових на ефективність розвитку галузі;

– окреслити концептуальні засади формування основних державних програм підтримки конкурентоспроможного функціонування м'ясного скотарства України з метою концентрації державних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку галузі;

– розробити прогноз розвитку м'ясного скотарства України в контексті продовольчої безпеки і реалізації стратегії розвитку галузі;

– удосконалити механізм державної підтримки розвитку м'ясного скотарства.

Об'єктом дослідження є процес розвитку м'ясного скотарства в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та прикладні аспекти організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства України.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційної роботи є положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, законодавчі та

нормативні акти органів державної влади України з питань розвитку аграрного сектора. У дисертаційній роботі використано такі методи дослідження: діалектичний метод пізнання – при дослідженні трансформації відносин конкуренції, обґрунтуванні концепції управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання; історико-логічний – для виявлення генезису та аналізу еволюції конкурентоспроможності; теоретичного узагальнення і порівняння – для розвитку понятійного апарату, дослідження конкурентоспроможності на макро- і мезорівнях; методи аналізу і синтезу – для деталізації об'єкта дослідження; абстрактно-логічний – при теоретичному узагальненні сутності та методів формування механізмів управління конкурентоспроможністю галузі; кореляційно-регресійний аналіз – для визначення і кількісної оцінки зв'язку між показниками досліджуваного об'єкта; теоретичного моделювання – для узагальнення принципів формування конкурентних переваг; графічний – для наочного відображення динаміки показників діяльності сільськогосподарських підприємств та інших тенденцій.

Джерелами нормативної та аналітичної інформації слугували закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, Світової організації торгівлі, сайти аграрних підприємств і компаній, періодичних видань і власні дослідження автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні комплексного, заснованого на системному підході теоретико-методологічного і науково-практичного забезпечення конкурентоспроможного розвитку і ефективного функціонування одного з важливих підрозділів аграрної сфери національної економіки – м'ясного скотарства в умовах розвитку ринкових відносин. В процесі дослідження отримані такі найбільш суттєві наукові результати:

вперше:

– обґрунтовано розуміння конкурентоспроможного розвитку галузі як діяльності, що спрямована на створення унікальних ринкових переваг в умовах

обмежень і протидії з боку зовнішніх і внутрішніх чинників, концентрацію виняткових ринкових цінностей, переходу від одного якісного стану до іншого, способу перетворення унікального потенціалу в конкурентну перевагу, основою якого є креативна спрямованість галузевого потенціалу, що базується на сукупності забезпечуючих чинників – економічного, фінансового, стратегічного, інвестиційного і креативного потенціалів. Вихідною ідеєю цього положення є твердження, що конкурентоспроможний розвиток галузі визначається продуктивністю використання наявних ресурсів усіх видів, а стратегія розвитку галузі має бути орієнтована на підвищення конкурентоспроможності за рахунок активізації використання потенціалу і виявлення нових конкурентних переваг;

– теоретично обґрунтовано і розроблено стратегію конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства України у розрізі складових компонентів галузі, що зорієнтована на ефективний розвиток і дає можливість формувати на цій основі відповідні концептуальні підходи, типи стратегій суб'єктів господарювання та етапи їх реалізації. Такий підхід дає змогу виокремити такі найбільш привабливі стратегії для сталого розвитку суб'єктів господарювання м'ясного скотарства у сучасних ринкових умовах: захист перебування на ринку, фокусування на продукті, розвиток через диференціацію продукції, стратегію інтеграційного зростання. У межах кожної стратегії у розрізі двох рівнів виробничого циклу (племінне скотарство і селекція; вирощування і відгодівля великої рогатої худоби, виробництво і переробка яловичини) визначені стратегічні завдання і способи їх вирішення;

– розроблено модель регіонального кластера виробництва і реалізації яловичини, як важливого організаційно-економічного інструмента концентрації виробничо-фінансових ресурсів суб'єктів господарювання. В основу кластера закладено науково-виробничий і територіально-галузевий принципи розташування суб'єктів господарювання – учасників кластера, що обумовлено тісним зв'язком м'ясного скотарства із землеробством та необхідністю базування на власному кормозабезпеченні. Це дає змогу забезпечити тварин

повноцінними кормами, підвищити ефективність використання біологічного потенціалу м'ясної худоби, створити раціональну управлінську структуру діяльності об'єднання, сприяти зниженню депресивності сільських територій через зайнятість селян і зростання їх доходів;

удосконалено:

– трактування м'ясного скотарства, яке, на відміну від використовуваного, розглядає його як цілісний виробничо-господарський комплекс, що належить до другої сфери АПК і тісно пов'язаний зі складовими першої та третьої сфер, об'єднує суб'єктів господарювання, які займаються вирощуванням великої рогатої худоби, забезпечують доставку і збут продукції, відтворення племінних якостей, обслуговують потреби в устаткуванні і обладнанні для тваринницьких ферм, беруть участь у науково-дослідних, проектно-конструкторських і технологічних розробках;

– концептуальний підхід до визначення пріоритетних завдань науки у м'ясному скотарстві, що, на відміну від використовуваного, орієнтується на інноваційний розвиток і дає змогу окреслити основні етапи інноваційного процесу в м'ясному скотарстві на основі селекційно-генетичних методів, стадії впровадження і комерціалізації продукту. Постулати цього процесу реалізуються через модель організаційної структури інноваційного забезпечення галузі, що слугує каталізатором створення в регіонах інформаційно-консультативних центрів для висококваліфікованого консультування і реалізації програм освоєння інновацій за таким алгоритмом: «наукова ідея – її відпрацювання в лабораторних умовах – перевірка на експериментальній фермі – впровадження у виробництво»; кінцевою метою процесу є створення нових високопродуктивних м'ясних порід тварин і впровадження у виробництво нових ресурсозберігаючих технологій їх утримання і годівлі;

– методичні підходи до побудови економіко-математичної моделі концентрації поголів'я великої рогатої худоби, яка поєднує метод оптимізації виробничо-економічних параметрів виробництва м'яса яловичини та метод

імітаційного моделювання ендогенних змінних моделі на основі відомих інтервалів екзогенних змінних. Запропоновано сценарії реалізації моделі для господарств різної концентрації молодняку на відгодівлі та рівнів середньодобового приросту. Для кожного із сценаріїв визначена величина максимального прибутку та оптимальне співвідношення поголів'я великої рогатої худоби;

– теоретичне і методологічне підґрунтя інституційного забезпечення державної підтримки м'ясного скотарства шляхом розробки Державної цільової економічної програми розвитку м'ясного скотарства на період до 2020 р., в основу якого покладено: визначення завдань і векторів розвитку галузі залежно від фокусування інтересів користувачів інформації; формулювання чітких критеріїв розподілу бюджетних коштів, запровадження механізму участі сільськогосподарських товаровиробників у програмах державної фінансової підтримки на умовах рівного доступу та ефективного використання бюджетних коштів; збільшення обсягів фінансування наукових досліджень і розробок; розширення консультування і дорадчої діяльності; сприяння розвитку соціальної сфери села та сільських територій; впровадження системи контролю за безпечністю та якістю продуктів харчування; підвищення ефективності витрат державного бюджету для підтримки аграрного сектору економіки шляхом запровадження програмно-цільового методу формування та використання бюджетних коштів. Це дозволить проводити прозорий моніторинг виконання бюджетних програм, за результатами якого можуть бути скасовані неефективні програми з одночасною концентрацією фінансових ресурсів на виконання програм, які найбільше відповідають цілям державної підтримки;

дістали подальшого розвитку:

– теоретичні засади організаційно-економічного механізму конкурентоспроможного розвитку галузі, зокрема на відміну від існуючих підходів, обґрунтовано сукупність форм, інструментів і методів, які забезпечують ефективне функціонування її виробничо-господарської системи у

національній економіці, передбачають поглиблення галузевої і внутрігалузевої спеціалізації, розширення і розвиток виробничих зв'язків м'ясного скотарства з іншими галузями АПК. Це сприятиме формуванню якісних змін у подальшому поглибленні і модернізації організаційно-економічного забезпечення розвитку галузі, що полягає у більш тісній інтеграції з рослинницькими галузями та підприємствами переробної промисловості і торгівлі, на основі яких підвищуватиметься відповідальність учасників «тваринницького ланцюжка» та інтереси всіх зацікавлених сторін у кінцевих результатах співробітництва;

– обґрунтування організаційних форм об'єднання суб'єктів господарювання з виробництва яловичини, спрямованих на формування ефективної системи управління виробничими можливостями галузі з метою підвищення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства, що забезпечується впливом єдиного інституціонально-виробничого спектру організаційно-економічного забезпечення механізму управління розвитком галузі та ефективним формуванням потенціалу тваринництва і має відповідні соціальні наслідки;

– сутнісні положення сучасного розвитку м'ясного скотарства в Україні за племінним потенціалом, які дають можливість визначати рівень виробництва м'яса яловичини не тільки за структурним співвідношенням порід у скотарстві (комбіноване і м'ясне), а й, більшою мірою, за організаційно-економічними і технологічними чинниками з метою інтенсивного використання наявного поголів'я для виробництва конкурентоспроможної продукції, а також окреслити підходи до вибору стратегії розвитку галузі з послідовним втіленням тактичних дій і рішень, що будуть реалізовані за допомогою таких чинників: природно-кліматичних і виробничо-господарських умов, характеру фінансово-економічних відносин між суб'єктами господарювання, рівня племінної справи, стану кормовиробництва, наявності культурних і природних пасовищ, інтенсивності технологій вирощування і відгодівлі, державного регулювання і підтримки;

– обґрунтування процесів активізації розширеного відтворення виробництва яловичини за рахунок збільшення поголів'я худоби і підвищення м'ясної продуктивності, що можливе на основі інтенсифікації виробничих процесів, покращення племінних якостей великої рогатої худоби м'ясних порід, зміцнення кормової бази, раціонального використання інноваційних технологій та способів організації відгодівлі тварин з урахуванням конкретних умов кожного господарства в основних природно-кліматичних зонах України;

– методологічні засади комплексного аналізу конкурентоспроможності функціонування м'ясного скотарства та прогнозування ринку яловичини, яка включає систему методів і принципів дослідження, показників і критеріїв ефективності, врахування чинників попиту і пропозиції, котрі формують ціну продукту в просторі і часі. Суть авторського підходу полягає в обґрунтуванні доцільності діяльності основних товаровиробників у м'ясному скотарстві у розрізі природно-кліматичних зон, виявленні резервів підвищення конкурентоспроможності на всіх рівнях функціонування галузі;

– теоретичне обґрунтування системи державного управління м'ясним скотарством. Авторський підхід передбачає розмежування функцій галузевого і місцевого (обласного, районного) рівнів управління, що дає змогу визначати вплив кожного з них на ефективність розвитку об'єкта управлінського впливу та розробляти відповідний механізм регулювання і підтримки. Визначено, що на національному рівні має формуватися система базових законів, на галузевому – визначатися стратегія розвитку м'ясного скотарства і її пріоритети у певному часовому періоді, розроблятися механізми державного регулювання і підтримки товаровиробників м'яса яловичини, на місцевому рівні управління – діяти локально і мати безпосередній контакт з сільськогосподарськими товаровиробниками через призму організаційно-економічних і фінансово-бюджетних відносин.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані та обґрунтовані в дисертаційній роботі наукові положення і практичні

рекомендації є основою для вирішення практичних проблем забезпечення конкурентоспроможного розвитку галузі м'ясного скотарства.

Результати виконаних дисертантом досліджень використано при розробці «Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2020 року» (довідка Міністерства аграрної політики України №14-3-9/366 від 16. 03. 2011 р.); «Стратегії розвитку аграрної сфери Тернопільської області до 2015 року» (довідка Головного управління агропромислового розвитку Тернопільської обласної державної адміністрації №03-310/03 від 23. 02. 2011 р.); «Стратегії розвитку м'ясного скотарства Львівської області до 2015 року» (довідка Головного управління агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації №09-05/10-177 від 28. 11. 2011 р.); довгострокових програм в агропродовольчому підкомплексі Тернопільської області (довідка Тернопільського інституту агропромислового виробництва УААН №106 від 17. 08. 2010 р.); організаційно-економічних та технологічних процесів, що відбуваються у кормовиробництві (довідка ННЦ «Інститут землеробства» НААН України №23-11/670 від 04. 11. 2010 р.); організаційно-управлінської структури аграрних холдингів з виробництва продукції яловичини Української галузевої виробничо-наукової асоціації «М'ясне скотарство» (довідка УГНВА № 139/9 від 10. 05. 2011 р.); оптимальної закупівельної ціни на велику рогату худобу для товаровиробників і переробних заводів асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» (довідка № 398 від 05. 08. 2011 р.); моделі оптимізації кормової бази ПАП «Дзвін» Чортківського району (довідка від 25. 05. 2011 р.). Теоретичні узагальнення з проблем підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін «Національна економіка», «Організація і методика економічного аналізу», «Основи наукових досліджень», «Економіка підприємств» (довідка № 126-02/4172 від 30. 12. 2010 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним дослідженням, у якому подано авторський підхід до побудови і реалізації

концепції організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможного розвитку галузі м'ясного скотарства України. Наукові результати та положення наукової новизни, що викладені у дисертації і виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використано лише ті ідеї та положення, що є результатом власних розробок і розрахунків здобувача.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційної роботи доповідалися і обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських науково – практичних конференціях, зокрема: «Інформаційне забезпечення конкурентного середовища підприємницьких структур» (Тернопіль, 2006 р.), «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (Тернопіль, 2007–2011 рр.), «Інноваційний розвиток економіки і фінансів України в умовах глобалізації» (Хмельницький, 2008 р.), «Невідкладні заходи з завершення реформування АПК і зростання його ефективності шляхом трансферу інновацій» (Тернопіль, 2008 р.), «Стратегія розвитку підприємництва: теорія, організація, практика» (Чортків, 2009 р.), «Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку» (Макиївка, 2009 р.), «Актуальні проблеми і прогресивні напрямки управління економічним розвитком вітчизняних підприємств», (Кривий Ріг, 2009 р.), «Економіка очима молодих» (Білорусь, Мінськ 2009, 2010 рр.), «Конкурентоспроможність та інноваційний розвиток України: проблеми науки та практики» (Харків, 2009 р.), «Перспективи подолання економічної кризи та забезпечення конкурентоспроможності економіки України» (Полтава, 2010 р.), «Наука і вища освіта» (Запоріжжя, 2010 р.), «Україна в умовах глобальної конкуренції: стратегія випереджаючого розвитку» (Донецьк, 2010 р.), «Формування економічних умов розвитку сільських територій» (Київ, 2011 р.), «Основні напрями і механізми ресурсозбереження в системі антикризового управління виробництвом» (Хмельницький, 2011).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 60 наукових працях, у тому числі: одноосібній монографії (обсягом 24,5 д. а.), 27 статтях у фахових наукових виданнях (обсягом 15,5 д. а.), 2 наукових працях в зарубіжних виданнях, 30 тезах у збірниках матеріалів наукових заходів. У загальному обсязі наукових праць за темою дисертації авторові належить 45,4 д.а.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА РІЗНИХ РІВНЯХ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

1. 1. Сутність конкуренції та об'єктивна необхідність її розвитку

Конкуренція – це одна з найважливіших базових категорій економічної науки, вона є рушійним елементом ринкової економіки, центральним стрижнем економічної теорії. Попри широку вживаність цього поняття в численних наукових дослідженнях є доволі значні розбіжності щодо усталеного визначення, його розуміння і характеру діяльності. Конкуренція як наукова проблема в її теоретичному і практичному аспектах – це не тільки фундаментальне явище, але й рушійна сила ринкової економіки. Конкуренція виступає основною характеристикою ринкового середовища. Це зумовлено тим, що вона за своєю специфічною роллю є основою розвитку прогресу, сприяє формуванню й удосконаленню економічних відносин між суб'єктами ринку. Кожен товаровиробник у постійній боротьбі за ринок збуту і покупця змушений проводити маркетингові дії, знижувати ціни, підвищувати якість продукції і послуг, тобто раціонально використовувати наявний потенціал з метою більш ефективного виробництва і реалізації продукції на ринку.

Вагомий внесок у дослідження з питань конкуренції як економічної категорії зробили такі відомі зарубіжні економісти, як: Дж. К. Гелбрейт, Ф. Енгельс, Дж. М. Кларк, К. Маркс, Дж. С. Мілл, М. Е. Портер, Дж. Робінсон, А. Сміт, Дж. Стіглер, Ж. Тюрго, Ф. фон Хайек, Э. Х. Чемберлін, Й. Шумпетер. Сьогодні проблему розвитку конкуренції вивчають вітчизняні і російські економісти, а саме: В. Д. Базилевич, З. М. Борисенко, В. М. Гальперін, А. А. Задоя, С. М. Злупко, В. М. Ковальчук, О. О. Костусев, П. М. Леоненко, А. С. Новоселов, Л. І. Піддубна, М. І. Сарай, Р. А. Фатхудинов, А. Ю. Юданов, П. І. Юхименко. В їхніх працях проаналізовано окремі аспекти категорії

“конкуренція”, вплив різноманітних чинників на конкурентне середовище. Однак фундаментальні дослідження конкуренції як важливого ринкового інституту часто мають фрагментарний характер, хоча вони необхідні для розширення меж розуміння цієї теоретичної проблеми в сучасних умовах. Отже, незважаючи на значні зусилля науковців які вивчають питання теорії конкуренції, багато аспектів цієї наукової проблеми залишаються недостатньо розкритими й обґрунтованими. Потребує подальшого дослідження еволюційно-критичний аналіз наукової літератури з розкриття сутності і трансформації дефініції “конкуренція”.

Теорія конкуренції еволюційно відображає характерні закономірності формування й розвитку економічних формацій. У такому розумінні вона утворює важливий і необхідний компонент діяльності в ринковому середовищі. Розвиток конкуренції в Україні – явище суперечливе, складне і вимагає урахування як внутрішньої логіки самої конкуренції, так і зовнішніх умов її реалізації, що зумовлені специфічною ситуацією діяльності суб’єктів господарювання. Це пояснюється тим, що конкуренція – це комплексна інституція сучасної ринкової економіки.

Оскільки розвиток конкуренції – це багатоаспектний процес, який складається під впливом політико-правових, соціально-економічних і культурних чинників, то його успішне впровадження неможливе без адекватного теоретико-методологічного обґрунтування й забезпечення. Отже, категорія “конкуренція” є фундаментальною ознакою функціонування ринкової економіки, оскільки вона є головним її регулятором. Конкуренція тісно пов’язана з поняттям “ринок”, тому що природно виникла з нього і водночас є неодмінною умовою його існування і розвитку. Саме через це в Україні, яка визнана країною з ринковою економікою, важливого значення набуває теоретико-методологічне обґрунтування конкуренції з погляду історичної специфіки цього явища.

Ретроспективний розгляд конкуренції – це історично унікальна ситуація формування і розвитку уявлень щодо цього поняття. Ознайомлення з світовим

надбанням учених, шкіл і напрямів у найбільш загальному, абстрактно-логічному аспекті вимагає розуміння сутності категорії “конкуренція” у єдності теорії і практики. У своєму розвитку конкуренція пройшла значний шлях, від простих до складних сучасних форм. Отже, її потрібно характеризувати з погляду історичного (еволюційного) розвитку.

Теоретичні положення щодо поняття конкуренції виклав фізіократ А. Р. Ж. Тюрго, який, формулюючи свою систему, що відображала зародження нових економічних відносин, розвиток капіталізму, вказував на корисний вплив конкуренції як на покупців, так і на капіталістів-підприємців. Учений доводив, що хлібороби досягнуть своєї мети саме завдяки легкій і вигідній реалізації врожаю, яка залежить від конкуренції [336, с. 82]. Перші цілісні наукові положення конкурентної боротьби були розроблені і сформульовані у XVIII ст. класиком політичної економії А. Смітом. У своїй фундаментальній праці “Дослідження про природу і причини багатства народів” (1776 р.) він визначив поняття конкуренції як суперництво і ототожнив її з “невидимою рукою”, тобто конкуренція регулює дії його учасників, сприяє рівновазі попиту та пропозиції й формує ринкові ціни. Науковець вважав конкуренцію важливим і необхідним елементом ринкового середовища [384, с. 66–67]. Неодмінною умовою дії економічних законів, за переконанням А. Сміта, є вільна конкуренція. Тільки вона може позбавити учасників ринку влади над ціною, і чим більше на ньому буде продавців, тим менш імовірним стане монополізм, адже монополісти штучно підтримують нестачу товарів на ринку, щоби підвищити ціни і збільшити свої доходи, а тому ніколи не задовольняють повністю дійсний попит [317, с. 45].

Інший представник школи класичної політекономії Д. Рікардо звертає увагу на те, що основною умовою примноження багатства країни є вільна конкурентна боротьба та інші принципи економічного лібералізму. Вбачається, що якщо в певній країні нагромадилося надто багато золота, то в ній підвищуються товарні ціни, і стає вигідним ввозити в неї товари з-за кордону [384, с. 84]. Найдосконалішим суспільством дослідник вважав таке, де

найповніше реалізуються принципи вільної конкуренції [115, с. 361]. А. Сміт і Д. Рікардо вважаються вченими, які заклали підвалини уявлень про вплив конкуренції в ринковій економіці. На думку А. С. Новоселова, в економічних працях цих науковців була сформульована модель досконалої конкуренції, яка повністю виключала будь-який контроль над ринковими процесами [177, с. 117].

Англійський економіст Д. Кернс, один з останніх представників старої класичної школи економістів, досліджуючи проблеми конкуренції, відійшов від концепції, яку запропонував А. Сміт, і визначив стан вільної конкуренції як такий, “...при якому товари обмінюються пропорційно витратам (праці й капіталу) на їхнє виробництво” [329, с. 308]. Згідно з його думкою, визначальною особливістю та характерною ознакою механізму вільної конкуренції є повне, нічим не обмежене, панування ринку, що характеризує зв’язок товаровиробників тільки з приводу купівлі-продажу товарів і безпосередньо не стосується інших сфер їхніх відносин [329, с. 308].

Отже, школа класичної політичної економії стала базовою щодо визначення природи конкуренції. Проте сьогодні їхнє вчення дає нам нечітке уявлення щодо розуміння конкуренції. Їхнім науковим трактуванням бракує широти, доступності і зв’язку з сьогоденням, матеріали праць поєднуються з поверхневими висновками, здебільшого на рівні явища, використання яких в сучасних умовах є недоречним, адже ці наукові елементи розуміння конкуренції виникли в умовах тогочасної вільної конкуренції.

Економісти-теоретики початку ХІХ ст. у своїх дослідженнях не висували нових концепцій конкуренції, окремі з них робили лише спроби підтримки ідей класиків політичної економії в умовах тогочасної вільної ринкової економіки (Ж. Ш. Сімонді, Д. Мілл, Дж. Мак-Куллох, Н. Сеніор, Ф. Бастіа). Англійський учений Дж. С. Мілл припускав, що конкуренція – це єдиний регулятор ренти, прибутків, заробітної плати і ціни [164, с. 394]. Науковець вказував на те, що конкуренція впливає на ціну більше, ніж на ренту, але водночас ця теза, на думку класика, не настільки абсолютна, як про неї думають [164, с. 395]. У 40-х

рр. XIX ст. формується марксистська політична економія під впливом соціально-економічних трансформацій, що відбувалися у країнах Європи. У працях К. Маркса і Ф. Енгельса розкрито особливості розвитку конкуренції з погляду розуміння механізму взаємодії конкуренції і монополії. “В практичному житті ми знаходимо не тільки конкуренцію, монополію та їх антагонізм, але й також їх синтез, який є не формула, а рух. Монополія створює конкуренцію, конкуренція створює монополію... Синтез полягає у тому, що монополія може триматися завдяки тому, що вона постійно вступає в конкурентну боротьбу” [154, с. 166], – писав К. Маркс. Отже, положення його теорії стосовно розуміння механізму взаємодії конкуренції і монополії в сучасних умовах має велике значення. Таке формулювання розглядається з погляду дихотомії “конкуренція-монополія”.

У своїх працях економісти XVIII–XIX ст. підтримували ідеї вільної конкуренції і свободи ринку, за якої конкурує необмежена кількість продавців і покупців, нездатних помітно й одноосібно впливати на загальну ринкову ситуацію.

Кінець XIX – початок XX ст. відзначився стрімким розвитком капіталістичної системи господарювання та світової економіки, що сприяло значній модифікації ринкового механізму, внаслідок чого він втратив характер вільного ринку, трансформувавшись у ринкову модель недосконалої конкуренції, який супроводжувався відповідними змінами форм і методів конкурентної боротьби. Трансформація, перш за все, відбулася у процесі переходу від економіки вільної конкуренції до економіки панування монополій у найбільш економічно розвинутих країнах (США, Великобританія, Франція, Німеччина).

Внаслідок цього на межі XIX–XX ст. у США виник інституціоналізм як нова течія економічної думки. Цьому сприяв стрімкий розвиток монополій на ринку. Економісти цієї школи у своїх дослідженнях висвітлювали різні аспекти взаємодії конкуренції й монополії, їхні місця у новому, породжуваному взаємодією конкуренції та монополії господарському механізмові. Праці

Т. Веблена, Дж. К. Коммонса, В. Мітчела, Дж. А. Гобсона були спрямовані на обґрунтування концепції соціального контролю суспільства над економікою і сприяли “антитрестівській” політиці країни.

У 20–30-х рр. ХХ ст. кризові явища, що охопили увесь світ, активізували дискусії з проблем конкуренції і монополії. Найбільш виразно це відображено у працях економістів-неокласиків Дж. Робінсон та Е. Чемберліна. Науковець виходив із того, що монополія як ринкова категорія означає контроль одноосібного продавця чи організації над пропозицією певного товару і над ціною. На противагу монополії чиста конкуренція передбачає, що подібний контроль неможливий через наявність у галузі великої кількості приблизно однакових фірм [354, с. 241]. Американський неокласик звернув увагу на роль, яку відіграє за умов ринкової економіки диференціація продукту, що охоплює якість, властивості, стиль, упаковку, умови реалізації, післяпродажне обслуговування тощо. Диференціація продукту здатна забезпечити певний ступінь відокремленості ринку для фірми і створити передумови для контролю над ціною. Там, де продукт диференційований, кожен продавець є водночас і монополістом, і конкурентом. Навіть маленька фірма може стати монополістом стосовно свого диференційованого продукту [354, с. 256].

Дж. Робінсон зазначала, що кожен виробник володіє монополією на власну продукцію. Якщо сукупність таких виробників веде торгівлю на досконалому ринку, то створюється ситуація, яку ми характеризуємо як досконалу конкуренцію. Ми повинні використовувати поняття монополії тільки в його буквальному сенсі, інакше аналіз досконалої конкуренції “розчиняється” в аналізі монополії [294, с. 218]. Теорії недосконалої і монополістичної конкуренції сприяли подальшому пошуку теоретичної економічної думки стосовно визначення конкуренції до сучасних реалій життя. Вони є важливим певною мірою переломним етапом розвитку уявлень про конкуренцію. Науковий здобуток Дж. Робінсон і Е. Чемберліна полягає у створенні ними теорій для розгляду співвідношення монополії та конкуренції та надання можливості використовувати їх на мікрорівні, тобто вони заклали основи теорії

ринку з недосконалою конкуренцією. Їхні дослідження дали поштовх до пошуку більш сучасних концепцій конкуренції і монополії. Проте у своїх поглядах вони дотримуються основних постулатів економічного лібералізму, уникаючи будь-яких спроб удосконалення конкуренції і її регулювання.

У 20-х роках ХХ ст. ситуація кардинально змінилася. Наслідки посилення монополізації та олігополізації ринкових структур і неврегулювання господарського механізму, збільшення концентрації та централізації виробництва і капіталу зумовили виникнення світової економічної кризи 1929–1933 рр. Під впливом соціально-економічних потрясінь було зроблено спробу перегляду теорій розвитку конкуренції.

Свою концепцію ефективної конкуренції Й. Шумпетер виклав у праці “Теорія економічного розвитку”, розвиваючи теорію динамізації ринкового механізму. На противагу неокласичному принципу протиставлення конкуренції і монополії дослідник запропонував ідею позитивної взаємодії сил конкуренції і монополії. Він увів поняття ефективної конкуренції та ефективної монополії, пов’язавши обидві категорії з процесом нововведень, з функцією підприємницького новаторства [377, с. 278]. Тому, на думку науковця, “ефективна конкуренція” можлива тільки за умов динамічної економіки, тобто там, де безперервний потік нововведень “зламає статичну економіку та традиційні методи господарювання”. Нововведення – у продукті, технології, організації виробництва та збуту, управлінні фірмою – це стрижень конкуренції нового типу, ефективнішої, ніж традиційна цінова конкуренція. Інновації відкривають можливість змінювати економічне середовище, впливаючи на склад і зв’язки виробників, структуру попиту, умови формування витрат і цін. Динамічну конкуренцію, яка стимулюється прагненням до одержання вищого прибутку за рахунок переваг у рівні витрат і якості самого продукту, Й. Шумпетер назвав ефективною конкуренцією [377, с. 281]. З інноваціями в концепції австрійського теоретика асоціюється, на відміну від традиційних економічних монополій, монополія нового типу [377, с. 294]. Економічна монополія ґрунтується на певній стійкій ринковій перевазі, здобутій у жорсткій

конкурентній боротьбі. За цих умов монопольний прибуток стає винагородою за нововведення, але він тимчасовий, нетривкий, зникає під дією того ж механізму конкуренції, тобто внаслідок інновацій конкурентів. Монополія, яка утворюється внаслідок нововведень, на думку вченого – це ефективна монополія, адже вона формується за умов ефективної конкуренції [377, с. 213]. Отже, Й. Шумпетер визначав сучасну конкуренцію як суперництво старого з новим.

Один з найвидатніших економістів Ф. А. фон Хайек розвинув власну теорію конкуренції. Конкуренція трактується не як ринковий стан досконалої конкуренції, а як процес руху, процедура визначення нових потреб та способів їхнього задоволення, нових ресурсів і можливостей виробничого процесу. Виокремлено динамічний, а не руйнівний зміст конкуренції [349, с. 71–84]. Вчений наголошував, що конкурентний лад – єдиний, де людина залежить лише від самого себе [348, с. 106]. Отже, теоретичне надбання дослідника становлять його постулати щодо неолібералізму ринку. На його переконання, динамічний процес, інновації, економічний індивідуалізм і приватна власність забезпечує конкуренцію ринкової економіки.

В 50–60-і роки, перш за все, в США, а згодом і в інших західних країнах почала розвиватися і швидко поширилась теорія ефективної конкуренції. Її найбільш відомими представниками були Дж. Стіглер і Дж. М. Кларк [321; 391]. Ця теорія передбачає створення такого економічного механізму, який був би оптимальним з точки зору реалізації динамічних економічних функцій, і, перш за все, технічного прогресу. Водночас вона має на меті пошук оптимального господарського механізму і знаходить його не в умовах досконалої конкуренції, а в умовах панування монополій. Автори називають кілька головних функцій, що мають становити економічний механізм. Серед найбільш важливих виокремлюють, як правило, п'ять функцій [321]: розподіл ресурсів, тобто забезпечення максимуму виробництва при певному обсязі ресурсів і незмінній техніці; регулювання структури пропозиції; розподіл доходу; пристосування виробничих потужностей до зміни

зовнішніх чинників; регулювання технічного прогресу. Найважливіший “внесок” цієї теорії полягає в тому, що економічна система ринкового господарства, як оптимальний механізм вже не становить неосяжний ідеал досконалої конкуренції, а є цілком реальною ринковою формою олігополії. Ця ринкова форма, в якій панують монополісти, сприймається тепер з розумінням: монополії вже не асоціюються зі злом.

Дж. Стіглер є одним з теоретиків олігополії. Найбільш важливими рисами олігополії є такі [321]: незначна кількість компаній – олігополістів; великі масштаби виробництва (відносно всього обсягу ринку); наявність перешкод для вторгнення на ринок потенційних нових конкурентів. Тому науковець визнав окремі негативні сторони олігополії, зокрема прагнення фірм-олігополістів до змови один з одним про ціни чи обсяг виробництва, наявність хронічного недовантаження виробничих потужностей, надмірні затрати на рекламу тощо.

Продовжив теорію ефективної конкуренції Дж. М. Кларк. На його думку, “вид конкуренції, який у нас в наявності з усіма його недоліками – а вони є чисельними, – краще, ніж модель чистої, або досконалої, конкуренції, адже він передбачає технічний прогрес... Теорія ефективної конкуренції – це динамічна теорія” [391, с. 9].

Пошук нових теорій конкуренції у середині ХХ ст. призвів до виникнення теорії ефективної конкуренції, яка виступає логіко-прагматичною конструкцією економічної думки в середовищі домінування структурної інтерпретації сучасної конкуренції. Основною теоретико-методологічною передумовою цієї теорії є ефективність економічного механізму з реалізації динамічних економічних функцій в умовах швидкого інноваційного розвитку. Створення теорії ефективної конкуренції призвело до значної переоцінки цінностей в усій західній економічній теорії. Ідеали “вільної конкуренції”, що проіснували кілька десятиліть, втратили свою актуальність. Отже, виявлення ознак і формування на цій основі теорії ефективної конкуренції дало змогу скерувати теорію конкуренції з теоретико-абстрактного розгляду в площину практико-конкретного аналізу, що в повній мірі відповідає реаліям діючого

конкурентного середовища.

У сучасному інституціоналізмі вагоме місце займає концепція “урівноважуючої сили” Дж. К. Гелбрейта, яка стала розвитком теорій монополістичної конкуренції та олігополії. Теоретико-методологічною основою концепції є постулат щодо втрати ринковою економікою здатності саморегулюватися через механізм конкуренції внаслідок концентрації крупних фірм і корпорацій. На думку економіста, є протидіючий чинник – сили стримування монополії. Цей чинник перебуває на стороні покупців і постачальників монополії, які протистоять один одному, адже їхні інтереси протилежні: монополія-продавець намагається збути товар дорожче, а монополія-покупець – купити його дешевше. Урівноважуючі сили є не у всіх секторах економіки, але їхнє поширення, безумовно, сприяло би прогресу [57, с. 215]. Отже, “врівноважуюча сила” – це співвідношення попиту і пропозиції. Дж. К. Гелбрейт відносить до “врівноважуючої сили” не лише олігополії, але й державу, а також профспілки, які він трактує як монополії – продавці робочої сили [115, с. 605].

Вагомий внесок у вивчення конкуренції належить М. Портеру. Він переконаний, що в основі економіки лежать конкурентні сили, а рівень конкуренції залежить від взаємодії п'яти основних сил [216, с. 43–46]: суперництва між наявними конкурентами; ринкової влади продавця; ринкової влади споживачів; загрози вторгнення нових конкурентів; загрози виникнення продуктів-замінників чи послуг-замінників. Науковець обґрунтовує питання так званої інтенсивної конкуренції [215, с. 122]. В методологічному аспекті позитивним потрібно вважати положення М. Портера про те, що чим сильніше розвинена конкуренція на внутрішньому ринку країни і вища за вимогу покупців, тим більша ймовірність успіху компаній цієї країни на міжнародних ринках (і навпаки, ослаблення конкуренції на національному ринку приводить, як правило, до втрати конкурентних переваг). Вчений довів, що економічного домінування домагаються країни, які конкурують на основі інновацій. М. Портер дійшов висновку, що подолання природних труднощів (наприклад,

викликаних несприятливими природними умовами) при правильній стратегії приводить до зростання конкурентних переваг. Тобто в процесі подолання труднощів виробляється технологія, за допомогою якої подібні проблеми можна долати і в інших країнах, де вони менше виражені.

Усі теорії конкуренції (у т. ч. теорія досконалої конкуренції А. Сміта, теорія монополістичної конкуренції Е. Чемберлена, “працююча конкуренція” Б. Кларка, підприємницька теорія конкуренції І. Кірцнера тощо.).

Отже, конкуренції в сучасних дослідженнях відводиться доволі важливе місце. Акцент на змісті конкуренції має вагоме значення, оскільки при цьому найповніше втілюються принципи історизму, системності, суперечності, сходження від абстрактного до конкретного, кількісно-якісний підхід до всебічного вивчення конкуренції в органічному взаємозв'язку в процесі еволюції. Крім того, при цьому виникає можливість найбільш ґрунтовно використати евристичну цінність основних законів діалектики в розгляді сутності конкуренції, що дає змогу на відповідному рівні розкрити закони та закономірності розвитку з притаманними їм внутрішніми суперечностями з урахуванням еволюції від менш розвинутих до більш розвинутих форм.

Конкуренція виступає як економічний феномен історичного розвитку продуктивних сил раннього періоду капіталістичної доби, одночасно вона є відображенням внутрішньої логіки її еволюції. Формування цієї категорії як важливого об'єктивного процесу супроводжувалося зміною теорій, концепцій і поглядів учених-економістів внаслідок трансформації економічного розвитку суспільства. Еволюційний розвиток конкуренції – явище надзвичайно складне, комплексне, вимагає урахування умов виникнення, розвитку, функціонування і реалізації в усіх без винятку економічних системах.

Сучасна економічна наука розглядає декілька підходів до розкриття поняття конкуренції: поведінковий, структурний і функціональний.

Поведінковий підхід характерний насамперед для школи класичної політекономії. Вона розглядала конкуренцію як елемент ринкового механізму, який дає змогу урівноважити попит та пропозицію.

Поведінковий підхід до пояснення сутності конкуренції активно розвивався в межах австрійської школи політекономії.

Неокласична школа політичної економії розширила розуміння поведінкового аспекта конкуренції в напрямку висунення гіпотези щодо раціонального економічного агента в умовах ринку. Науковці пов'язували конкуренцію із боротьбою за рідкі економічні блага, а також за гроші споживачів, на які їх можна придбати. Фактор дефіциту мав доволі важливе значення для пояснення поведінки ринкових агентів, адже він виникав при перевищенні потреб над ресурсами, що зумовлювало проблему вибору і породжувало конкуренцію між суб'єктами ринку.

Теоретико-методологічна еволюція поведінкового підходу конкуренції була розвинута у теорії М. Портера. Вчений обґрунтовано довів, що стан конкуренції у будь-якій галузі економіки, на внутрішньому та зовнішньому ринках визначається такими п'ятьма елементами: загрозою виникнення нових конкурентів; загрозою виникнення товарів або послуг-замінників; спроможністю постачальників комплектуючих виробів та інших торгуватися; спроможністю покупців торгуватися; суперництвом вже наявних конкурентів між собою [216, с. 33].

Н. П. Тарнавська вважає, що основні постулати поведінкового підходу з урахуванням останніх напрацювань науковців можуть розглядатися як відправні пункти до розуміння сутності конкурентоспроможності та формування системи управління нею, маючи на увазі, що зусилля товаровиробників будуть спрямовуватися, перш за все, на оволодіння ресурсами споживачів (коштами і часом) через максимальне задоволення їхніх потреб. З іншого боку, цілий пласт проблем поведінкового характеру сьогодні в межах теорії конкуренції не вирішено, особливо з урахуванням економічних реалій. Узагальнення значної кількості аспектів поведінкового підходу до пояснення сутності конкуренції дає змогу констатувати, що дослідники не враховують усіх спонукальних моментів конкуренції у поєднанні з економічним – прагнення самовираження, поваги, влади, формування іміджу, а

зосереджуються, в основному, на раціональному аспекті [328, с. 13]. Отже, економічна наука класичної і неокласичної політичної економії розглядає поведінковий аспект конкуренції через дихотомію “конкуренція-монополія”, для якої є характерним намагання конкурентів монополізувати ринки товарів і послуг, трансформувати конкуренцію із суб’єктивного характеру діяльності в сукупність об’єктивних умов і чинників, які характеризують стан ринку і способи впливу на нього за допомогою ціноутворення. Сучасними економістами конкуренція трактується як постійно діючий механізм змагання на ринку товаровиробників і покупців для підвищення ефективності бізнесу. Прагматизм цього підходу в останні десятиліття набув актуальності в маркетинговій діяльності.

Структурний підхід. Для кінця XIX ст. була характерною монополізація виробництва і ринків збуту, внаслідок чого відбувається трансформація структури ринку – на зміну ринкам досконалої (вільної) конкуренції приходять монополізовані ринки. Задля тлумачення цього феномена виникає структурний підхід до пояснення сутності конкуренції.

Вагомий внесок у вивчення структурного підходу належить таким науковцям Ф. Еджуорту, А. Курно, Дж. Робінсон, Е. Чемберліну, П. Самуельсону.

Структурний підхід до трактування конкуренції характеризує ступінь залежності загальних ринкових умов від поведінки окремих учасників ринку. Розглядаються параметри, які впливають на учасників ринкових відносин, а саме: кількість продавців і покупців, вплив на ціну, бар’єри входження на ринок, диференціація товарних груп, ступінь впливу держави на процес регулювання конкуренції.

Б. Є. Кваснюк зазначає, що позиції цієї концепції у західній економічній думці настільки сильні, що термін “конкуренція” найчастіше вживається саме у структурному розумінні [123, с. 30]. Отже, структурний підхід – це визначення важливості, пріоритетів серед чинників, що притаманні цьому ринку з метою зайняття власної ніші, він визначає тип галузевого ринку. Проте обмеженість

структурного підходу полягає в тому, що він розглядає конкуренцію в статиці, а не в динаміці. Тобто руйнується саме поняття “конкуренція як рушійна сила і боротьба між учасниками ринку”.

Функціональний підхід. Зміна способу виробництва, поширення більш ефективних методів господарювання, стрімкий розвиток науки і технологій призвів до виникнення нового конкурентного середовища. Його визначальним аспектом є зміна умов господарювання внаслідок глобалізаційних тенденцій сучасного світу, що змушує учасників ринку постійно адаптуватися до ринкових реалій за допомогою поліпшення ефективності організації ведення бізнесу та інноваційного характеру поступу.

Н. П. Тарнавська розглядає конкуренцію як функціональний підхід і дає таке тлумачення: “Нині загально визнаною є думка про переважаючу значущість функціонального підходу до розуміння сутності конкуренції. Наростання швидкості інноваційних процесів, скорочення життєвого циклу продукції, індивідуалізація виробництва, про що автором неодноразово зазначалося у попередніх дослідженнях, загострює конкуренцію, і така ситуація обумовлює необхідність активізації наукових досліджень у сфері обґрунтування можливостей інноваційного розвитку підприємств” [328, с. 15].

Варто звернути увагу на припущення Б. Є. Кваснюка, на думку якого, в умовах постіндустріалізму функціональний підхід найбільш адекватно відображає природу економічного прогресу не тільки в ринково розвинених країнах світу, а й відповідає стратегічним завданням розвитку економіки України у ХХІ ст. [123, с. 32]. Отже, функціональне трактування конкуренції – це суперництво старого з новим, традиційних технологій з інноваціями, коли відбувається якісний перехід до раціональних форм і методів господарювання, вдосконалення товарів і технологій, у результаті чого досягається ефективність бізнесу і формування нових ринків. Це важлива риса ринкового механізму, що забезпечує рівновагу попиту і пропозиції, і встановлення відповідної ціни.

Нами вивчено основні методологічні підходи до розуміння конкуренції. Зазначені підходи взаємно доповнюють один одного, детермінуючи процес

розвитку уявлень сутності конкуренції, проте вищезазначені концепції, теорії і підходи не дають чіткого розуміння сутності конкуренції, що використовується в дослідженні. Саме тому потрібно виокремити сутнісний аспект конкуренції в контексті поглядів різних економістів, незалежно від їхньої приналежності до певних напрямів, течій та шкіл за допомогою понятійно-категоріального апарату. Для наочного сприйняття, запропоновано поділ основних трактувань категорії “конкуренція” за такими напрямами.

1. Конкуренція як основна об’єктивна закономірність ринкової економіки. Термін “конкуренція” походить від латинського слова *concurrere*, що означає зіштовхування, стикаюся, суперничаю. Наукова література трактує конкуренцію як основну об’єктивну закономірність товарного виробництва, ринкової економіки, що проявляється у боротьбі товаровиробників за кращі умови виробництва і збуту товарів та послуг, завоювання кращих умов і пріоритетів на ринку з метою досягнення максимальних прибутків [6, с. 335; 30, с. 321; 44, с. 166; 71, с. 818; 79, с. 512; 80, с. 209; 82, с. 263; 126, с. 213; 178, с. 548; 316, с. 126; 331, с. 66; 380, с. 618; 390, с. 113; 407, с. 280].

Конкурують між собою покупці, продавці, виробники, фінансові установи, роботодавці за досягнення поставленої мети. В працях науковців К. Р. Макконнела і С. Л. Брю конкуренція визначається як наявність на ринку великої кількості незалежних покупців і продавців та можливість для покупців і продавців вільно виходити на ринок та залишати його [148, с. 774]. А. Юданов вважає, що павутина конкуренції є густою і охоплює навіть окремі ділянки ринку [382, с. 43]. Дослідник О. П. Гош підкреслює, що сучасний ринок діє остільки, оскільки піддається впливу конкуренції між учасниками обміну [54, с. 75]. Отже, конкуренція – це багатоаспектний процес, головна рушійна сила ринку й економічного розвитку. Вона функціонує як об’єктивний економічний закон розвинутого товарного виробництва, дія якого є для товаровиробників зовнішньою примусовою силою до підвищення продуктивності праці.

2. Конкуренція як боротьба і суперництво. Конкуренція означає

суперництво між відокремленими виробниками продукції, робіт і послуг щодо задоволення інтересів, пов'язаних з продажем продукції, виконанням робіт, наданням послуг одним і тим самим споживачам [74, с. 206]. Інше трактування визначає її як суспільну форму зіткнення суб'єктів ринкового господарства у процесі реалізації їхніх індивідуальних інтересів [210, с. 115]. Г. Л. Азоев та А. П. Челенков трактують конкуренцію як суперництво в будь-якій сфері між окремими юридичними чи фізичними особами (конкурентами), зацікавленими в досягненні однієї і тієї ж цілі [4, с. 13]. На думку А. Ю. Юданова, ринкова конкуренція є боротьбою фірм за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, що ведеться ними на доступних сегментах ринку [382, с. 36–40]. І. М. Ліфіц вважає, що конкуренція є формою взаємного суперництва суб'єктів ринкової економіки. Засобом конкуренції є товари та послуги, з допомогою яких фірми-конкуренти прагнуть завоювати та отримати гроші споживача [140, с. 8]. Окремі вчені оцінюють конкуренцію за двома вище розглянутими критеріями. Так, на думку М. І. Книша, “конкуренція, з одного боку, – це економічна змагальність за досягнення кращих результатів у сфері якої-небудь діяльності, боротьба товаровиробників за більш вигідні умови господарювання, одержання найвищого прибутку. З іншого боку, конкуренція–елемент ринкового механізму, що забезпечує взаємодію ринкових суб'єктів у виробництві і збуті продукції, а також у сфері додавання капіталу” [113, с. 10].

3. Конкуренція як механізм реагування на потреби ринку. Сучасні ринкові відносини, зазначають А. О. Задоя та В. Є. Момот, характеризуються виникненням нового типу конкуренції [84, с. 48]. А. Ю. Юданов пояснює існування конкуренції неможливістю уніфікації людських потреб [382, с. 264].

4. Конкуренція як механізм макроекономічної системи. Л. І. Піддубна стверджує, що конкуренція є домінантною властивістю, яка відрізняє ринковий механізм від інших соціальних форм координації економічних агентів. Як організаційна система ринок може функціонувати лише при наявності конкуренції, завдяки якій відтворюються та збалансовуються результати функціонування ринку як системи [207, с. 78]. Діловий світ переконується в

справедливості твердження Д. Пітерсона, виконавчого директора компанії “Форд моторс”: “Фірми, які не засвоять культуру загальної якості, приречені на поразку, вони не витримають конкуренції” [166, с. 7]. Остання стає багатомірною, загострюючи необхідність першості виведення кращої продукції на ринок, радикальної трансформації підприємств, світогляду усіх працюючих [166, с. 8]. Конкуренцію Л. Ерхард вважає головним засобом забезпечення добробуту суспільства, оскільки вона надає “можливість всім людям користуватися господарським прогресом”, особливо в ролі споживачів, останній виграє від рівноправної конкуренції виробників, що веде до розширення збуту і скорочення витрат, сприяє зниженню цін [166, с. 19].

Деякі науковці розглядають поняття конкуренції в основному з точки зору зростання обсягу прибутку підприємства. Так, А. В. Бузгалін вважає, що ринкова конкуренція є системою відносин між економічно самостійними виробниками (продавцями) товарів і послуг. Вона є тільки тоді, коли виробники і продавці здатні реагувати на зміну кон’юнктури ринку, на певні дії своїх конкурентів. Підприємства вступають у конкурентну боротьбу, у кінцевому рахунку, заради отримання прибутку. Тому ринкова конкуренція ефективна тільки тоді, коли товаровиробники і продавці реально зацікавлені у зростанні прибутку [33, с. 72]. На наш погляд, потрібно заперечити, що орієнтація на отримання прибутку – це єдина ціль підприємства. Зосередивши увагу тільки на прибутку, підприємство може втратити свої ринкові позиції, споживача, долю ринку і т. п.

Група українських вчених вважає, що конкуренції в ринковій економіці відведено роль механізму своєрідного “суспільного контролю” щодо ефективності використання суб’єктом господарювання “довірених” йому суспільних ресурсів [121, с. 11]. Л. Є. Довгань переконана в тому, що конкуренція – найефективніший засіб взаємної координації взаємних дій суб’єктів ринку без централізованого втручання в їхню діяльність [67, с. 10]. Л. І. Піддубна стверджує, що як організаційна структура ринок характеризується певною сукупністю відносин, зв’язків та взаємозв’язків

елементів, які формують механізм його існування як цілісності. Формою прояву цих відносин, зв'язків та взаємозв'язків ринку є конкуренція [207, с. 78].

За деякими оцінками, близько 75 % усіх підприємств в економічно розвинутих країнах конкурують на ринках, де збутова система функціонує в умовах монополістичної конкуренції. Середовище конкуренції заповнене великою кількістю малих і середніх підприємств, жодне з яких не має значної частки в загальному обсягу продаж. Ключова конкурентна особливість такого ринку – відсутність широко відомих лідерів, які можуть суттєво впливати на розвиток умов і тенденцій у галузі [5, с. 5–11].

М. Портер розглядає конкуренцію як динамічний процес, що безперервно змінює ландшафт, на якому з'являються нові товари, нові виробничі процеси і нові ринкові сегменти. Він вважає, що конкуренція – це система взаємодії п'яти сил, а саме:

- конкуренти в галузі (суперництво наявних фірм);
- потенційні конкуренти (загроза входу нових фірм у галузь);
- покупці (вплив покупців, наприклад спроби знизити ціну);
- постачальники (вплив постачальників, наприклад загроза підвищення ціни чи зниження якості їхньої продукції, сировини);
- замітники (загроза виробництва заміників – товарів чи послуг, яка сприятиме різкому зниженню прибутків у галузі) [215, с. 21–22].

Ознайомлення з наявними у світовій та вітчизняній економічній думці теоретико-методологічними підходами у дослідженні сутності конкуренції дає нам підстави для таких висновків.

Визначення дефініції “конкуренція” є правомірним лише з точки зору широти кола питань, які розглядаються у певній площині наукових результатів. Загальноприйнятих визначень конкуренції може бути декілька, кожне з них має власну суть залежно від часу, об'єкта, дії і поставлених цілей. Лише трактування цього поняття за окремими ознаками дає цілісну картину уявлень щодо цієї економічної категорії.

Сутність конкуренції як діалектичної єдності розкривається через

критичне сприйняття, тобто поєднання найважливіших позитивних сторін поглядів учених та окремих негативних сторін дає змогу об'єктивно дослідити процес становлення уявлень щодо цієї категорії в її нерозривному гносеологічному зв'язку. Немає єдиного універсального методу пізнання конкуренції, що обумовлюється не лише складністю цієї дефініції в процесі її розвитку, але й багатоманітністю чинників впливу різноманітних течій економічної науки, що супроводжується як суб'єктивізмом, так і об'єктивною реальністю досліджень.

Розглянуті концепції, погляди і підходи мали за мету об'єктивно розкрити і доповнити загальну теоретико-методологічну базу теорії конкуренції. Значна кількість трактувань суті конкуренції дає змогу виокремити суттєві ознаки кожного з них для побудови логічного зв'язку між ними в контексті тлумачення і розкриття найголовніших рис досліджуваного явища. Це дало змогу виокремити чотири напрями визначення суті конкуренції.

Конкуренцію як категорію можна визначити через призму основних складових форм економічного закону, як сукупність відносин суб'єктів підприємництва з приводу реалізації їхніх інтересів у результаті виробничо-господарської і комерційної діяльності, в основу якої покладено об'єктивні закономірності та основні принципи функціонування сучасних економічних систем, що базуються на удосконаленні якості, прискоренні науково-технічного прогресу від традиційного до інноваційного, боротьбі та адаптації до вимог ринку і домінуванні поряд із суперниками для досягнення стратегії розвитку.

Отже, конкуренція є однією з основних категорій економічного закону розвитку суспільства. Виступає однією з найактуальніших тем фундаментальних економічних досліджень сучасності. Конкуренція є ключовою ланкою у функціонуванні усього механізму ринкової економіки. Це об'єктивний механізм взаємодії, взаємозв'язку, взаємопереходу, суперечностей і боротьби учасників ринку за найбільш вигідні умови виробництва і реалізації. Конкуренція в сучасному світі – це важливий економічний стимул виробництва і підвищення якості продукції, пристосування її до потреб споживачів, одна з

об'єктивних умов функціонування і розвитку підприємництва в новітніх економічних процесах. Відповідно до цього постає необхідність у поглибленні теоретичних досліджень поняття “конкурентоспроможність” як складової конкуренції, головної ознаки, необхідного та важливого елементу сучасної економіки.

1.2. Формування конкурентоспроможності в умовах становлення ринкової економіки

Упродовж усієї історії розвитку економічних відносин питання конкурентоспроможності перебуває в центрі уваги дослідників. Його актуальність для України зростає в умовах її інтеграції в міжнародні організації та утвердження ринкової економіки, що супроводжується нестабільністю зовнішнього середовища. Розвиток спроможності до ефективної конкурентної боротьби ускладнюється потребою у своєчасній реакції на зміни в зовнішньому середовищі, а це зумовлює доцільність формування теоретико-методологічних засад та практичних підходів до забезпечення конкурентоспроможності.

В науковій літературі простежується ієрархічний підхід до вивчення конкурентоспроможності – з позицій продукції, підприємства, галузі, національної економіки загалом. Так, значний внесок у дослідження проблем конкурентоспроможності продукції зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці: А. Градов [378], І. Кононенко [124], Е. Райс [291], В. Таран [326], Дж. Траут [291], А. Трубілін [335], В. Швець [366]; теоретичною та методологічною розробкою питань, пов'язаних з вирішенням проблеми оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств, займалися такі вітчизняні і зарубіжні автори, як: М. Ахматова [13], Н. Голомша [105], Ю. Іванов [92], С. Кваша [105], Ж. Ламбен [138], А. Мазаракі [144], М. Маліка [150; 182], А. Маренич [153], С. Нечаєв [175], В. Оберемчук [179], С. Оборська [368], С. Покропивний [73], С. Попов [211], М. Портер [213],

А. Савчук [308], Н. Тарнавська [328], Х. Фасхієв [340], Р. Фатхутдинов [342–344], З. Шершнева [368], В. Шкардун [370], А. Юданов [382].

Отже, у науковій літературі сформувалось доволі широке теоретико-методологічне трактування категорії “конкурентоспроможність”, що спричинено її багатоаспектністю. Водночас окремі грані цієї багатопланової проблеми є дискусійними і потребують подальшого дослідження.

Економічна категорія “конкурентоспроможність” посідає особливе місце в економічній науці. Однак вона не дає як єдиного загальноприйнятого трактування змісту категорії “конкурентоспроможність”, так і єдиного підходу до методів її оцінювання і формування.

Теоретико-методологічні відмінності детермінують значну різницю під час проведення дослідження у способі формулювання теорій конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність є похідною від економічної категорії “конкуренція”. Як вже зазначалося, вона властива різним елементам економічної системи: національній економіці, галузі, підприємству, персоналу, продукції.

Універсального, загальноприйнятого визначення конкурентоспроможності немає. Загалом під цим поняттям розуміється здатність економіки країни, галузі, господарської одиниці випереджати суперника в досягненні поставлених економічних цілей. Це явище проявляється лише в конкурентній боротьбі та в її наслідках. Як зазначається в науковій літературі [17, 32, 49, 73, 75, 144, 182], “конкурентоспроможність” походить від англ. competitiveness, competitive power і означає “здатність конкурувати на ринках товарів та послуг” або “виграш у змаганні”. В енциклопедичному довіднику конкурентоспроможність розкривається як спроможність витримати конкуренцію, протистояти конкурентам [181, с. 291].

У широкому розумінні конкурентоспроможність – це обумовлені економічними, соціальними та політичними чинниками позиції країни або товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках. Це поняття на

макрорівні відображає сприятливі позиції національної економіки у сфері міжнародної торгівлі й одночасно її здатність зміцнювати ці позиції. У ринковій системі господарювання категорія “конкурентоспроможність” – одна з головних, бо в ній відображені економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові та інші можливості окремого підприємства, галузі чи країни загалом [105, с.100].

Складність і велика різноманітність визначення конкурентоспроможності не дає чіткого розуміння суті цього явища за окремими його складовими. Саме тому слід потрібно відокремити залежно від рівня конкурентної боротьби конкурентоспроможність товару, підприємства, галузі та національної економіки.

Зокрема, є декілька різних визначень категорії “конкурентоспроможність продукції”. Так, під цим поняттям розуміється ступінь цінності певного продукту для споживача, який купує. На думку І. Кононенко, “конкурентоспроможність продукції – це її властивість, що виражає можливість успішного її продажу на даному ринку в певний період часу” [124, с. 80]. В. Є. Швець вважає, що конкурентоспроможність продукції – це здатність продукції в певний період часу відповідати вимогам, що склалися на ринку, або передбачати їх і бути успішно реалізованою при наявності пропозиції інших аналогічних товарів [366, с. 4]. Конкурентоспроможність товару – комплексний показник, що визначає його можливість задовольняти вимоги споживачів на ринку при збереженні або збільшенні реальних доходів виробника [326, с. 25]. За умови монополії на ринковій системі лише одного товару його конкурентоспроможність буде зменшена до нуля, оскільки товар буде проданий на ринку [291, с. 39–49]. Окремі науковці зазначають, що конкурентоспроможність продукції визначається сукупністю її споживчих та вартісних характеристик, які забезпечують успішну участь на ринку [335, с. 41]. Отже, конкурентоспроможність визначається потенційними можливостями підприємства збувати продукцію, яка має більшу привабливість для споживачів за своїми характеристиками, порівнюючи з аналогічними товарами

конкурентів. Р. М. Тихонов вважає, що конкурентоспроможність продукції означає здатність витримати конкуренцію, тобто бути вигідно реалізованими поряд або замість інших конкуруючих аналогічних товарів чи послуг. Конкурентоспроможність товару – це можливість його успішного продажу на цьому ринку в певний момент [332, с. 176]. Аналогічної точки зору дотримуються Л. В. Александров та Н. Н. Карпова, які зазначають: “Конкурентоспроможність продукції – це сукупність властивостей продукції відповідати вимогам ринку у визначений момент” [7, с. 4]. Узагальнивши вищенаведені визначення, можна зробити висновок, що конкурентоспроможність продукції має відповідати трьом основним моментам: задовольнити запити споживачів на вищому рівні, ніж у конкурентів, завдяки оптимальному поєднанню цінових і нецінових параметрів; забезпечувати успішний продаж на цьому ринку; відповідати вимогам ринку у визначений момент і бути успішно реалізованою при наявності пропозиції інших аналогічних товарів. Отже, під конкурентоспроможністю продукції потрібно розуміти наявність певних властивостей, зокрема: технічних, комерційних, організаційних та економічних, які становлять інтерес для споживача і забезпечують задоволення цієї потреби на вищому рівні, ніж у конкурентів.

В економічній літературі часто ототожнюється поняття “конкурентоспроможність продукції” і “конкурентоспроможність підприємства”, що є дещо некоректним, оскільки категорія “конкурентоспроможність підприємства” посідає особливе місце в економічній науці. Н. П. Тарнавська обґрунтовує, що конкурентоспроможність підприємств необхідно розглядати з урахуванням ієрархічності цього поняття, зважаючи на наявність причинно-наслідкових зв'язків та супідрядності конкурентоспроможності на усіх рівнях управління економікою (держава, підприємство, продукція) [328, с. 75].

Для ефективного аналізу дефініції “конкурентоспроможність підприємства” потрібно поділити обґрунтування на три групи, що відрізняються за сутнісними характеристиками.

1. Конкурентоспроможність підприємства як відносна характеристика діяльності підприємства в умовах взаємодіючих чинників з приводу конкурентних відносин. Економічна категорія “конкурентоспроможність підприємства” займає особливе місце в економічній науці. Теоретико-методологічною базою є дефініції конкурентоспроможності, що обумовлено наявністю великої кількості визначень залежно від функціональності їхнього застосування в практичному руслі. А. Маренич та І. Астахова трактують це поняття як комплексну характеристику діяльності підприємств, яка базується на аналізі різних аспектів виробничо-господарської діяльності (виробничий потенціал, трудові ресурси, забезпеченість матеріалами, фінансові результати діяльності та ін.) і дає змогу визначити “сильні сторони” підприємств у конкурентній боротьбі, знайти способи досягнення переваг над конкурентами [153, с. 23]. С. Ф. Покропивний розглядає це явище як його здатність до ефективної господарської діяльності та забезпечення прибутковості за умов конкурентного ринку [73, с. 350]. Таке бачення характеризується узагальненим підходом до суті явища через відображення у ньому співвідношення усього комплексу процесів складних взаємозв’язків від виробництва до збуту. Одним з його основних аспектів є оцінка діяльності через систему показників, що визначають ефективність підприємства.

М. Портер розглядає конкурентоспроможність підприємства через порівняння його конкурентних переваг високого й низького порядку з аналогічними перевагами інших фірм на ринку [264, с. 232–236]. Недоліком вищевказаних трактувань є поверхневність суджень, які не дають чіткої відповіді щодо сутнісного аспекту явища, яке ми розглядаємо. Ця група понять дає змогу зрозуміти, що конкурентоспроможність підприємства розглядається як наявність співвідношення порівняльних переваг підприємств, які визначаються у результаті їхньої діяльності на ринку серед аналогічних виробників.

В. Шкардун вказує на необхідність розгляду конкурентоспроможності підприємства, як здатності досягати власних цілей в умовах протидії конкурентів [370, с. 38]. У цих визначеннях категоричним видається

твердження про суперництво між основними конкурентами на ринку. Розглянута група трактувань у своїй сутності відображає цілеспрямовану діяльність підприємства на ринку з урахуванням основних виробничо-господарських параметрів. За своєю природою вони розкривають функціонування конкурентоспроможності підприємства без урахування суті досліджуваного явища. Це дає підстави стверджувати про односторонній підхід до виявлення сутності конкурентоспроможності підприємства.

2. Конкурентоспроможність підприємства як здатність виробляти конкурентоспроможну продукцію. Така позиція відображає двосторонній підхід до суті явища: з одного боку, пояснюється необхідність задоволення суспільної потреби, з іншого боку – виявляються суперечності виробничого процесу. Цю точку зору поділяє С. А. Попов, який під конкурентоспроможністю розуміє здатність організації виробляти й продавати конкурентоспроможний продукт; перевагу цієї конкурентної організації щодо інших організацій-конкурентів у цій сфері бізнесу [211, с. 161]. Заслуговує на увагу визначення Р. А. Фатхутдінова, який визначає, що конкурентоспроможність – це здатність підприємств виробляти конкурентоспроможну продукцію, перевага одних підприємств над іншими, що працюють у цій галузі в країні та за її межами [345, с. 273]. В цьому визначенні підкреслено значущість виробництва конкурентоспроможної продукції в результаті більшої ефективності одних підприємств порівняно з іншими.

3. Конкурентоспроможність підприємства як можливість задоволення конкретної потреби порівняно з аналогічними об'єктами. Ж. – Ж. Ламбен вважає, що конкурентоспроможність підприємства – це спроможність задовольняти потреби покупців краще, ніж це роблять суперники. “Конкурентоспроможність буде існувати до тих пір, поки фірма тримає конкурентну перевагу, або завдяки особливим якостям, які відрізняють її від суперників, або з причини більш високої продуктивності, яка забезпечує їй перевагу у витратах” [138, с. 8]. Х. А. Фасхiev та Е. В. Попова вказують, що висока конкурентоспроможність обумовлюється трьома ознаками: споживачі

задоволені і готові купувати повторно продукцію фірми; суспільство і партнери не мають претензій до підприємства; співробітники вважають за честь працювати на ньому [341, с. 53]. А. Ю. Юданов стверджує, що конкурентоспроможність підприємства – це ступінь принадливості цього продукту для споживача, який здійснює реальну купівлю [382, с. 49–52]. Під конкурентоспроможністю розуміються можливості фірми запропонувати товар, що відповідає певним вимогам покупця, тобто певної якості, в потрібній кількості, в необхідний термін і на більш вигідних умовах поставки, ніж конкуренти [97, с. 22].

Отже, узагальнення визначень конкурентоспроможності підприємства в межах розглянутого підходу дає змогу виокремити такі аспекти. По-перше, це поняття полягає у спроможності товаровиробника задовольняти потреби покупців порівняно з аналогічними об'єктами, представленими на цьому ринку. По-друге, конкурентоспроможність характеризується ступенем принадливості цього продукту для споживача, який реально купує.

Дослідження підходів до розуміння сутності конкурентоспроможності підприємства дало змогу виокремити такі основні положення:

1. Тракткування конкурентоспроможності підприємства доволі часто має загальний характер. Окремі підходи заслуговують на подальше ґрунтовне вивчення. У пропонованих визначеннях відсутні комплексні тлумачення цього поняття, що пояснюється специфікою і проблематикою цього явища.

2. Кожен з означених підходів озвучує певний напрям пошуку. Це відбувається внаслідок функціонування в специфічному середовищі з чітко окресленими завданнями суб'єктів господарювання.

3. Сутність цієї категорії може бути розкрита лише за наявності потреби в ній внаслідок змін навколишнього середовища, використовуючи конкурентні переваги і потенційні можливості для забезпечення конкурентоспроможності продукції підприємства на перспективу щодо певного ринку, часу, товару чи послуги.

Отже, конкурентоспроможність підприємства – це відносна харак-

теристика, що відображає стратегію розвитку підприємства в умовах функціонування змін оточуючого середовища, яка спрямована на якісно-кількісне забезпечення діяльності на ринку.

Конкурентоспроможність галузі. Конкурентоспроможність підприємства нерозривно пов'язана з конкурентоспроможністю галузі. Конкурентоспроможність галузі має велике значення. На думку О. М. Бородіної, важливим за значущістю є мезорівень, де формуються перспективи розвитку галузі, адже саме тут створюються головні передумови для успішної роботи підприємств [122, с. 167]. У сучасних умовах ефективним визнається такий розвиток галузі або національної економіки, який орієнтований на її сталу конкурентоспроможність [114, 129, 202, 401]. Конкурентоспроможність галузі формується з конкурентоспроможностей підприємств, які її становлять і "... залежить від спроможності конкретних виробників випускати конкурентоспроможні товари" [10, с. 47]. Г. Л. Багієв, Н. К. Мойсеєва та С. В. Нікіфорова визначають конкурентоспроможність галузі як "...відносну характеристику, що відображає відмінності процесу розвитку даного виробника від виробника конкурента як за ступенем задоволення власними товарами та послугами певної суспільної потреби, так і за ефективністю виробничої діяльності. В цьому випадку основний зміст поняття "конкурентоспроможність виробника" полягає в тому, що воно характеризує можливості та динаміку пристосування виробника до мінливих умов конкуренції на ринку" [16, с. 205].

Конкурентоспроможна галузь повинна включати такі риси:

- конкурентоспроможна галузь це категорія відносна, а не абсолютна;
- конкурентоспроможність галузі передбачає наявність окремих складових компонентів
- конкурентоспроможність галузі повинна характеризуватися тимчасовою приналежністю, причому часовий інтервал галузі повинен бути більше, ніж для конкурентоспроможності продукції (життєвий цикл товару) і конкурентоспроможності підприємства (період функціонування підприємства).

Наприклад, радикальне вирішення проблеми конкурентоспроможності навіть на рівні підприємства вимагає 5-10 років, а для галузі – мінімум 10-15 років;

– конкурентоспроможність галузі характеризується територіальною приналежністю.

Найбільш конкретним носієм конкурентоспроможності економіки країни на ринках є галузь, яка складається з підприємств. Тобто конкурентоспроможність галузі залежить від здатності підприємств і їхньої продукції забезпечити конкурентоспроможність у певному періоді. Тобто, конкурентоспроможність галузі визначається як відносна характеристика конкурентних відносин сукупності конкурентоспроможностей підприємств, які її складають у відповідному середовищі, яке передбачає реалізацію специфічних ознак, що задовольняють певні потреби суспільства.

Отже, виходячи з вище зазначених припущень, сформулюємо авторське визначення конкурентоспроможності галузі.

Конкурентоспроможність галузі – це категорія національної економіки, що відображає ефективність функціонування галузі на національному ринку в цілому і на міжнародних ринках. Вона являє собою сукупність, з одного боку, характеристик галузі та підприємств, її складових, з іншого боку, вона повинна враховувати вплив на неї зовнішніх чинників (державне, суспільне, політико-правовий устрій країни, фінансово-кредитну і податкову політики, рівень розвитку національного ринку тощо), що визначають здатність галузі більш ефективно функціонувати на зовнішньому, внутрішньому та регіональних ринках країни в певний період часу в порівнянні з конкурентами, отримуючи при цьому широкі можливості для подальшого розвитку галузі.

У цьому визначенні враховуються конкурентоспроможність продукції, конкурентоспроможність підприємств галузі, можливості конкурентів, тимчасова і територіальна приналежність цієї категорії конкурентоспроможності, наявність потенціалу для подальшого розвитку галузі.

Конкурентоспроможність національної економіки. Конкуренто-

спроможність – це комплексна економічна категорія. Саме тому об’єктивною основою подальшого розгляду сутності цього явища виступає дефініція “конкурентоспроможність національної економіки”. Конкурентоспроможність національної економіки, галузі і підприємства співвідносяться між собою як ціле і його частини через залежність від результатів конкурентної боротьби галузей і підприємств. М. Портер вважав, що конкурентоспроможність не є самоціллю [214, с. 35].

Конкурентоспроможність країни залежить від реалізації чотирьох детермінант конкурентної переваги держави:

1. Забезпеченість факторами виробництва, зокрема розвиненими спеціалізованими чинниками (науково-технічні знання, кваліфікована робітничая сила, інфраструктура), що цілеспрямовано створюються країною.

2. Параметри внутрішнього попиту на продукцію певної галузі, які залежно від обсягу та структури дають змогу використовувати ефект масштабу, стимулюють нововведення та підвищення якості продукції, її вихід на зовнішній ринок.

3. Наявність у країні конкурентоспроможних галузей-постачальників (що забезпечує швидкий доступ до необхідних ресурсів) та споріднених з ними, які виробляють взаємозамінну продукцію. За допомогою таких параметрів формуються, за виразом М. Портера, кластери національних конкурентоспроможних галузей.

4. Національні особливості стратегії, структури та суперництва фірм, тобто умови, які визначають особливості створення та управління фірмами, характер конкуренції на внутрішньому ринку [214, с. 92–126].

Конкурентоспроможність країни – це сукупність притаманних конкретній національній економіці чинників, здатних забезпечити пропозицію товарів і послуг, виготовлених за умов застосування новітніх технологій, вільного і справедливого ринку та зростаючих доходів населення, що є прийнятними для міжнародної торгівлі за співвідношенням ціна-якість. Дія цієї сукупності чинників має зумовлювати позитивну динаміку випуску продукції, зайнятості

та факторних доходів, а також зміцнення позицій національної економіки на світовому ринку [375, с. 13–14].

Виокремлюють внутрішню, зовнішню, реальну та потенційну конкурентоспроможність національної економіки [17, с. 8]. Дж. Прокопенко переконаний, що конкурентоспроможність національної економіки багато в чому залежить і від конкурентоспроможності людської спільноти, що проживає на території цієї країни: “Конкурентоспроможне суспільство – це суспільство, яке знайшло динамічну рівновагу між створенням багатства та соціальною згодою (згуртованістю)” [402]. Конкурентоспроможність, на думку С. Коена і Дж. Зисмена, співвідноситься із зростаючими доходами населення, підвищенням зайнятості та боротьбою з бідністю [392, с. 61].

Так, Ю. М. Пахомов констатує, що конкурентоспроможність – це обумовлені економічними, соціальними і політичними чинниками позиції країни або товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках. В умовах відкритої економіки вона може визначатися як здатність країни протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і на ринках третіх країн [202, с. 17]. Ми погоджуємося з П. К. Канінським, який вважає, що конкурентоспроможність країни, як можливість держави пропонувати ринку виробу дешевше, ніж інші країни, конкурувати в конкретній товарній зоні за збільшення сегмента ринку та прибутку від реалізації товарів [182, с. 533].

На думку С. В. Емельянова, конкуренція національної економіки – це якісно новий вид конкуренції, який виникає в умовах глобалізації. Вона пов’язана з підвищенням важливості соціальної сфери – сфери відтворення людських ресурсів, яка перебуває поза межами підприємств але визначає потенціал розвитку останніх. Зараз розгортається конкурентна боротьба між підприємствами за право володіти людськими ресурсами, проте їхнє відтворення відбувається переважно завдяки зусиль країни, а не підприємства. Саме тому здатність відтворювати людські ресурси, а потім користуватися результатом їхнього відтворення є ознакою глобальної конкурентоспроможності країни [75, с. 14]. Отже, можливості підтримати конкурентні

переваги національних виробників державою лежать не стільки у сфері регулювання галузевої структури економіки, скільки у сфері регулювання відтворення конкурентних переваг певного рівня незалежно від галузевої приналежності виробника.

Деякі автори трактують конкурентоспроможність національної економіки як здатність економічної системи забезпечувати соціально-економічну оптимальність за будь-якого впливу внутрішніх та зовнішніх чинників [121, с. 13]. Вчені Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилюк та Я. В. Белінська зазначають, що конкурентоспроможність національної економіки як економічна категорія має певні особливості.

Отже, конкурентоспроможність національної економіки – складне, багатоаспектне поняття, важливий узагальнюючий показник рівня розвитку економіки, який характеризує усі сторони соціально-економічного розвитку.

Конкурентоспроможність національної економіки, галузі, підприємства і продукції – це різні за сутністю поняття, що гармонійно доповнюють один одного, виступають соціально-економічною формою єдності ефективності виробництва, організації управління і подальшої стратегії розвитку. Вивчення теоретико-методологічної бази дефініції “конкурентоспроможність”, її сутності і форм дало змогу виявити, що їм притаманна універсальність, всеосяжність, конкретність і специфічна обумовленість, що створює їхню оригінальність і належить до певної сфери дослідження. Різноманітність поглядів щодо терміна “конкурентоспроможність” вимагає подальших методологічних пошуків розуміння сутності цього складного економічного явища, класифікації його тлумачень, що забезпечить формування конструктивних підходів і створить нову спіраль у гносеології науки.

Методологія дослідження конкурентоспроможності, що сформувалася під впливом класичної теорії, не задовольняє новим вимогам. В роботі пропонується принципово новий підхід дослідження конкурентоспроможності та конкурентоспроможних переваг через поняття конкурентоспроможний розвиток. Врахування розуміння конкурентних переваг галузі і конкурентного

середовища галузі, яка володіє специфічними рисами, дозволило ствердити, що стосовно галузі слід користуватися не категорією конкурентоспроможності, а конкурентоспроможного розвитку, основою якого є креативна спрямованість галузевого потенціалу. Це може бути забезпечено за рахунок сукупності забезпечуючих чинників – потенціалів, котрі включають економічний, фінансовий, стратегічний, інвестиційний і креативний потенціали. Під конкурентоспроможним розвитком в дисертації розуміється діяльність, яка спрямована на створення унікальних ринкових переваг в умовах обмежень і протидії з боку зовнішніх і внутрішніх умов, концентрація виняткових ринкових цінностей, перехід від одного якісного стану до іншого, спосіб перетворення унікального потенціалу в конкурентну перевагу. Це дало змогу виокремити джерела конкурентоспроможного розвитку, якими виступають спосіб мислення, технологія, організація бізнесу – усі складові комерційного процесу.

Специфічність поняття конкурентоспроможного розвитку галузі, дозволило виділити економічні, соціальні, природно-кліматичні, географічні, політичні та інші чинники, які дають змогу економічній системі та її товаровиробникам успішно конкурувати на внутрішньому і зовнішньому ринках. Вихідною ідеєю цього є положення, що конкурентоспроможний розвиток галузі визначається продуктивністю використання зосереджених в них ресурсів усіх видів, а стратегії розвитку галузі мають бути орієнтовані на підвищення їх конкурентоспроможності за рахунок активізації використання наявних і виявлення нових конкурентних переваг. В сучасних економічних умовах основними чинниками конкурентоспроможного розвитку галузі є наявність розвиненої виробничої і соціальної інфраструктури, стан навколишнього природного середовища, якість робочої сили, науково-дослідний потенціал, політика влади у сфері регулювання підприємницької діяльності.

1.3. Методологічні засади оцінювання конкурентоспроможного розвитку галузі м'ясного скотарства

Відома значна кількість підходів щодо дослідження конкурентоспроможності, але більшість з них на якісному рівні оперує поняттями поліпшення або погіршення конкурентоспроможності. Проблема полягає в тому, що необхідно мати змогу кількісно оцінити конкурентоспроможність і пов'язати цю оцінку з іншими економічними показниками. Тому з вирішенням проблеми дослідження і підвищення конкурентоспроможності галузі методологічно нерозривно пов'язана оцінка її конкурентоспроможності. Така оцінка дає змогу визначити ступінь конкурентоспроможності галузі, а також є відправною точкою розробки стратегії підвищення її конкурентоспроможного розвитку, як більш вищого рівня прояву конкуренції.

Методологічні основи оцінювання конкурентоспроможності галузі відображені в наукових працях М. Портера, І. Ансоффа, Ж. Ж. Ламбена, І. Абрамова, Г. Азоева, Л. Александрова, Я. Базилюк, М. Беста, М. Гельвановського, А. Демченка, Б. Кваснюка, М. Маліка, Т. Осташко, Л. Піддубної, Х. Фасхієва, Р. Фатхутдінова, Ю. Шмідта, О. Шнипка, А. Юданова та інших. Аналітичний огляд вітчизняних і зарубіжних робіт, присвячених оцінюванню галузевої конкурентоспроможності, показав, що ця проблема на сьогодні вивчена мало, до останнього часу так і не склався єдиний підхід ні до формулювання поняття, ні до методів оцінювання, формування та підвищення конкурентоспроможності галузі. При цьому багато дослідників зазначають, що конкурентоспроможність галузі – найменш вивчена категорія теорії конкурентоспроможності.

Під конкурентоспроможністю галузі розуміється здатність створювати зростаючий обсяг доданої вартості на основі підвищення ефективності використання чинників виробництва, забезпечення інвестиційної привабливості бізнесу і освоєння нових ринків. З огляду на це визначення найбільш

загальними показниками конкурентоспроможності галузі є обсяг і динаміка доданої вартості в розрахунку на одного зайнятого [312, с. 124].

Конкурентоспроможний розвиток галузі має характеризуватись такими ознаками: великим за масштабами і швидкістю зростання обсягом ринку, на якому національні компанії займають значні позиції; підвищенням ефективності використання чинників виробництва, що забезпечує високий рівень рентабельності бізнесу. До найбільш значущих чинників, які впливають на конкурентоспроможний розвиток галузі, належать: позиціонування на світовому ринку, тобто ступінь експортної орієнтованості виробництва (частка експорту у випуску та її динаміка); позиціонування на внутрішньому ринку порівняно з іноземними конкурентами (частка імпорту готової продукції на ринку, її динаміка) – досягнутий технологічний рівень галузі, що виражається в обсязі накопичених інвестицій і якісних характеристиках потужностей, а також прогрес у цій сфері (інтенсивність інвестиційної активності); рівень концентрації на ринках (наявність великих ефективних вітчизняних компаній), достатній для конкуренції зі світовими компаніями – лідерами у відповідних галузях; забезпеченість сировинною базою, розвиненість коопераційних зв'язків (приєднання до кластерів конкурентоспроможності), історична “прихильність” споживачів до виробників; масштаби тіньового сектору і рівень правового застосування.

Формулювання поняття “конкурентоспроможний розвиток галузі”, на наш погляд, має ґрунтуватися на таких методологічних положеннях.

По-перше, сутність категорії “конкурентоспроможний розвиток галузі” безпосередньо залежить від того, що розуміється під галуззю. Тут можливе використання двох підходів – неокласичного та інституціонального. Відповідно до першого підходу, галузь – це “сукупність організаційно однакових фірм, які виробляють ідентичну продукцію і конкурують на основі ціни” [25, с. 28]. У цьому випадку конкурентоспроможний розвиток галузі буде визначатися як конкурентоспроможний розвиток складових її підприємств. Р. А. Фатхутдінов пропонує оцінювати конкурентоздатність галузі за провідними великими

організаціями, питома вага яких становить приблизно 60% від обсягу продажів у всій галузі [343]. Ґрунтуючись на цій рекомендації, формула для визначення рівня конкурентоспроможного розвитку галузі набуде вигляду:

$$\hat{E}i\delta = \sum_{i=1}^n \alpha_i x \hat{E}i\delta i \quad , \quad 1.1$$

де n – кількість підприємств галузі; α_i – питома вага i -го підприємства за обсягом продажів конкурентоспроможної продукції серед n підприємств; $Kni\delta n$ – рівень конкурентоспроможності підприємства.

Ю. Д. Шмідт вважає, що оцінка конкурентоспроможності галузі можлива при комплексному аналізі поточного стану підприємств галузі, виявленні детермінант їхньої конкурентоспроможності та розробки адекватної стратегії розвитку. Водночас, автори визнають, що оцінку конкурентоспроможності галузі не можна зводити тільки до визначення конкурентоспроможності підприємств її складових. У конкурентоспроможності важливе значення мають потенціал і можливість відповідного об'єкта виробляти конкурентоспроможну продукцію і домагатися переваг над конкурентами на всіх ринках, а не тільки на ринках готової продукції [373, с. 102].

Прихильники інституціонального напрямку економічної думки в складі галузі розглядають не тільки безпосередніх виробників товару, а й їхню зовнішню інфраструктуру. “Галузь – щось більше, ніж сукупність незалежних фірм, а міжфірмові відносини – щось більше, ніж цінова конкуренція. Галузеві інститути можуть надавати зворотний вплив на організацію окремих фірм, їх стратегію, їх колективну конкурентоспроможність” [25, с. 29]. Інтеграція цих двох підходів – неокласичного та інституціонального – дає змогу, на наш погляд, перейти до комплексного розгляду категорії конкурентоспроможності галузі. Отже, конкурентоспроможний розвиток галузі визначається, з одного боку, конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання, які формують галузь, з іншого – станом їхнього зовнішнього середовища, рівнем розвитку галузевих інститутів і міжфірмової кооперації.

По-друге, поняття “конкурентоспроможний розвиток галузі” є конкретним проявом більш загальної економічної категорії “конкурентоспроможність”. Тому конкурентоспроможний розвиток галузі, як і конкурентоспроможність взагалі, базується на конкурентних перевагах, тобто перевагах над суперниками в умовах конкуренції. Однак галузеві конкурентні переваги мають специфічні особливості, що випливають із характеристики галузі як суб’єкта мезорівня. Науковці у своїй теорії мезорівнів виходять із визначення середньої ланки, яка, не втрачаючи ознак вихідного об’єкта, водночас набуває ознак наступної ланки, що надає їй додаткову соціально-організаційну енергію. На основі цієї гіпотези вони довели, що середній, проміжний рівень, розташований на межі мікро- і макросередовища, акумулює переваги як нижнього, так і верхнього рівнів [59, с. 45-46]. Звідси можна припустити, що конкурентні переваги галузі як суб’єкта мезорівня не тільки об’єднують у собі всі переваги фірм і зовнішньої макроекономічного середовища, а й посилюють їх завдяки синергетичному ефекту. На думку М. Беста, “особливістю галузевих переваг є те, що вони, як правило, не можуть бути створені на рівні окремих фірм, але можуть використовуватися всіма фірмами для зміцнення свого конкурентного становища і підвищення потенціалу прибутковості” [25, с. 50].

Загальноприйнятим є поділ конкурентних переваг галузі на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх конкурентних переваг, як правило, належать: висока потреба в продукції галузі; наявність доступу до дешевих ресурсів; висока частка експорту наукомістких товарів; висока питома вага конкурентоспроможних організацій і товарів у галузі та ін. До зовнішніх конкурентних переваг галузі варто зарахувати: високий рівень конкурентоспроможності країни; активну державну підтримку малого та середнього бізнесу, науки та інноваційної діяльності; відкритість суспільства і ринків; гармонізацію національної системи стандартизації та сертифікації з міжнародною системою; якісну систему підготовки і перепідготовки управлінських кадрів та ін.

На наш погляд, необхідно також ввести поділ конкурентних переваг галузі на універсальні та специфічні. Універсальні конкурентні переваги є основою конкурентоспроможності будь-якої галузі. Специфічні конкурентні переваги пов'язані з особливостями господарської діяльності конкретної галузі і не можуть бути враховані при аналізі конкурентоспроможності інших галузей.

По-третє, на нашу думку, конкурентоспроможний розвиток галузі не просто тісно взаємозв'язана з конкурентоспроможністю підприємств, а й має визначальне значення щодо неї. Саме на рівні галузі формується конкурентне середовище, в якому діють підприємства, створюються головні чинники їхнього ефективного розвитку, зумовлені галузевими конкурентними перевагами, визначаються перспективи розвитку галузевих підприємств. Поза галуззю взагалі втрачається сенс розгляду конкурентоспроможності підприємства.

По-четверте, при дослідженні конкурентоспроможного розвитку галузі неприйнятний широкий підхід до визначення об'єкта дослідження, оскільки природа конкуренції і джерела конкурентних переваг суттєво варіюються в межах спеціалізованих виробництв. Чим вужчий напрямок досліджується, тим точнішою є оцінка конкурентоспроможності.

Загалом конкурентоспроможний розвиток галузі – це здатність брати участь, а не тільки перемагати в конкурентній боротьбі. Ми погоджуємось із позицією авторів, які розглядають конкурентоспроможність “не як біполярні поняття”: конкурентоспроможний (виграв у конкурентній боротьбі) – неконкурентоспроможний (програв у конкурентній боротьбі)”, а як володіння її часткою, яку в найбільш простій градації можна визначити як “низька, середня, висока” [59, с. 45–47]. Цей підхід дає змогу оцінювати конкурентоспроможність будь-яких суб'єктів (об'єктів), а не тільки тих, які займають лідируючі позиції на ринку.

Крім цього, М. Портер вважає, що конкурентоспроможність галузі визначається через конкурентоспроможність галузевого продукту, що йде на експорт [215, с. 157].

Аналіз трактувань галузевої конкурентоспроможності [1, 5, 13, 25, 59, 124, 140, 213–216, 326, 335], дав змогу виокремити такі основні характеристики поняття “конкурентоспроможний розвиток галузі”:

– конкурентоспроможний розвиток галузі має системний характер – він визначається конкурентоспроможністю суб’єктів, що становлять галузь, і конкурентоспроможністю макросередовища, в якому функціонує галузь;

– базою для побудови конкурентоспроможного розвитку галузі є конкурентні переваги;

– конкурентоспроможний розвиток окремої галузі проявляється в порівнянні її з конкуруючими галузями, тобто вона відносна;

– конкурентоспроможний розвиток галузі не є сталою величиною, він має динамічний характер;

– кінцеве оцінювання конкурентоспроможного розвитку галузі проводиться споживачем товару, виробленого галуззю;

– конкурентоспроможний розвиток галузі є керованою характеристикою.

З урахуванням вищезазначеного, ми вважаємо що під категорією “конкурентоспроможний розвиток галузі” потрібно розуміти динамічну властивість, яка ґрунтується на конкурентних перевагах складових її підприємств, інфраструктури та інститутів управління, що виражається в її здатності брати участь у конкурентній боротьбі в певний період і на певному ринку.

До найбільш поширеного методу оцінювання конкурентоспроможності різних об’єктів, у тому числі і галузей, належить рейтингова оцінка. Вона базується на порівнянні певного показника діяльності галузі окремого регіону чи природно-кліматичної зони з умовним еталонним показником, що відображає найкращі або середні результати діяльності серед інших регіональних галузей аналогічного профілю.

Такий підхід, наприклад, можна застосовувати для оцінювання конкурентоспроможного розвитку регіональних скотарських комплексів. Для цього потрібно використовувати інтегральний показник

конкурентоспроможності, розрахований для кожної природно-кліматичної зони. Такий показник розраховується у два етапи. На першому етапі визначається одиничний показник господарської діяльності за формулою:

$$EGD_i = \frac{gd_i}{GD_i}, \quad 1.2$$

де EGD_i – одиничний показник господарської діяльності; gd_i – значення показника, що характеризує господарську діяльність суб'єкта; GD_i – середній аналогічний показник за регіоном.

На другому етапі розраховується інтегральний показник за усіма одиничними показниками з урахуванням їхнього вагового коефіцієнта за формулою:

$$I = \sum_{r=1}^n k_i \times EGD_i, \quad 1.3$$

де I – інтегральний показник господарської діяльності суб'єкта в регіоні; k_i – коефіцієнт вагомості відповідного одиничного показника; EGD_i – одиничний показник господарської діяльності суб'єкта регіону.

Далі будується рейтинг регіональних скотарських комплексів шляхом порівняння інтегральних показників.

М. Бест пропонує використовувати для оцінювання конкурентоспроможності функцію бажаності, на основі якої формується інтегральний показник конкурентоспроможності. З цією метою він пропонує застосовувати функцію [25]:

$$f(x) = \frac{1}{\pi} \left(\arctg \left(\frac{x}{3} \right) + \frac{\pi}{2} \right), \quad 1.4$$

де x – наведене значення досліджуваного параметра об'єкта.

Для оцінювання конкурентоспроможності м'ясного скотарства доцільно використовувати інтегральний показник виду [25]:

$$F = \prod_{j=1}^5 \sum_{i=1}^2 f_{ij}, \quad 1.5$$

де f_{ij} – значення функції бажаності для i -го показника з j -го блоку, що характеризує діяльність галузі.

Перевагою запропонованого підходу є можливість зниження впливу суб'єктивного чинника, пов'язаного з використанням думки експертів, і підвищення об'єктивності оцінки конкурентоспроможності.

Узагальнюючи розглянуті методичні підходи до оцінювання галузевої конкуренції, виявивши їхні переваги і недоліки, вважаємо, що при розробці методики оцінювання конкурентоспроможності галузі м'ясного скотарства необхідно враховувати такі умови.

По-перше, кількість показників оцінювання конкурентоспроможності не має бути багаточисельною, тому що це ускладнює збір інформації для розрахунків.

По-друге, набір показників має бути достатній для точної оцінки конкурентоспроможності порівнюваних об'єктів.

По-третє, для оцінювання потрібно застосовувати абсолютні показники, що характеризують динаміку розвитку оцінюваної галузі. Однак, оскільки конкурентоспроможність характеризує якісний стан галузі, її здатність брати участь у конкурентній боротьбі, наявність галузевих конкурентних переваг, то система показників має бути доповнена відносними показниками, що дасть змогу більш точно оцінити галузь.

По-четверте, система показників конкурентоспроможності має відповідати меті, відповідно до якої проводиться оцінювання. Так, оцінювання конкурентоспроможності може проводитися з метою виявлення конкурентних переваг одного регіонального скотарського комплексу над іншими, для порівняння галузі з певним еталоном або з метою порівняння галузі за різні періоди часу для виявлення тенденцій зміни конкурентоспроможності.

Відповідно до наведених міркувань система оцінюваних показників галузі м'ясного скотарства матиме вигляд, який представлено на рис. 1.1.

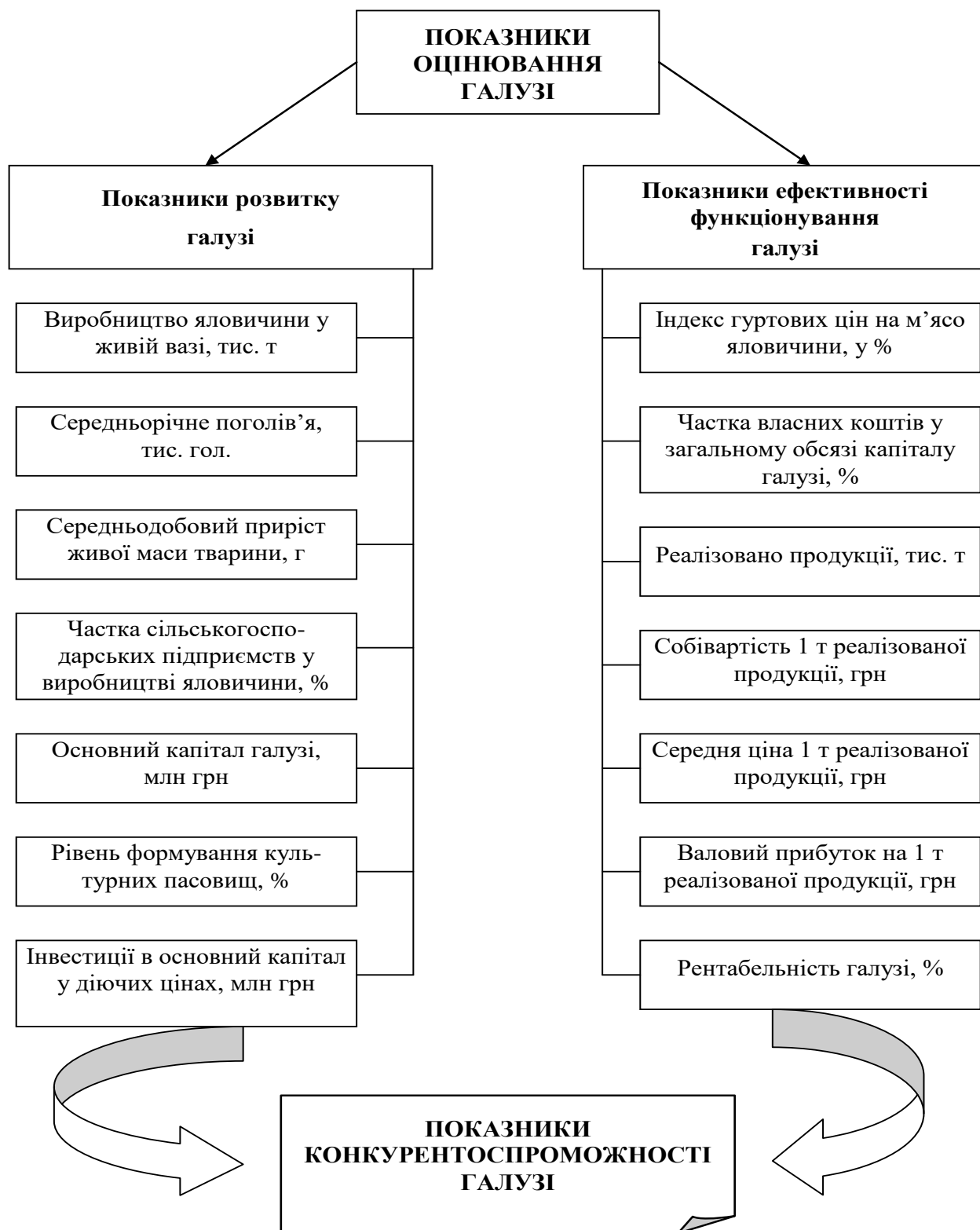

Рис. 1.1. Система показників оцінювання рівня ефективності розвитку і стану конкурентоспроможності галузі м'ясного скотарства

Джерело: самостійна розробка

Наведені показники характеризують конкурентні переваги та слабкі сторони галузі. Використання відносних показників створює обґрунтовану базу

для порівняння галузі м'ясного скотарства різних регіонів. Показники характеризують ефективність діяльності галузі і дають змогу оцінити привабливість продукції для споживачів. На наш погляд, кількість показників є достатньою для оцінювання конкурентоспроможності галузі м'ясного скотарства різних регіонів, оскільки в них відображені основні аспекти їхньої діяльності (умови та результати виробничої діяльності; стан матеріально-технічної бази; ресурсна забезпеченість, стан галузевого ринку; інвестиційна привабливість галузі), які безпосередньо впливають на конкурентоспроможність.

Наступним етапом є нормування показників, яке можна проводити на основі формули лінійного масштабування:

$$I = \frac{X - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad 1.6$$

де X – значення показника; X_{\max} , X_{\min} – встановлені максимальне і мінімальне значення показників за сукупністю аналізованих об'єктів.

На заключному етапі оцінювання розраховується зведений індекс конкурентоспроможності галузі м'ясного скотарства як середньоарифметичне значення отриманих індексів і вибудовується загальний рейтинг конкурентоспроможності регіонів і природно-кліматичних зон.

Перевагами запропонованої методики, на наш погляд, є отримання достовірної оцінки конкурентоспроможності галузі, виявлення сильних і слабких сторін діяльності галузі, що впливають на конкурентоспроможність, підвищення об'єктивності оцінки, пов'язане з відсутністю необхідності залучення експертів.

Отже, формування конкурентоспроможності галузі м'ясного скотарства – це становлення її організаційно-економічних та техніко-технологічних параметрів, що дають змогу в умовах ринку витримати суперництво в боротьбі за споживача з іншими товаровиробниками і досягти конкурентоспроможного розвитку.

Конкурентоспроможний розвиток м'ясного скотарства визначається багатьма чинниками, які можна поділити на зовнішні і внутрішні (рис. 1.2).

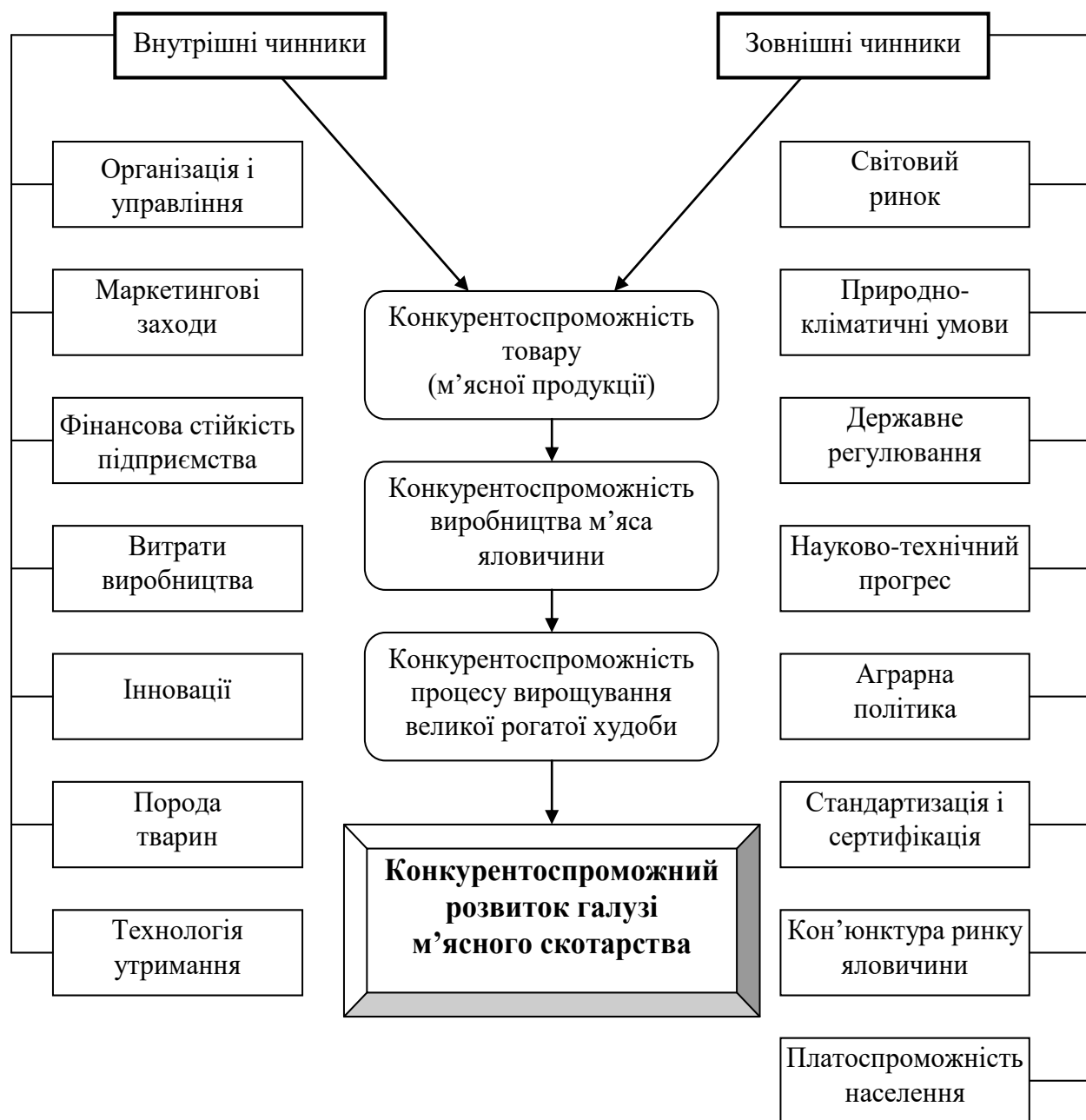

Рис. 1.2. Чинники конкурентоспроможного розвитку галузі м'ясного скотарства

Джерело: самостійна розробка

Управління конкурентоспроможним розвитком продукції м'ясного скотарства передбачає цілеспрямований вплив насамперед на внутрішні чинники, скориговані на умови впливу зовнішнього середовища і, перш за все, кон'юнктуру ринку. Ринок аграрної продукції характеризується

монополістичною конкуренцією, тому збільшення розміру прибутку можна досягти тільки шляхом зниження собівартості і підвищення якості продукції. Таким чином, формування конкурентоспроможного виробництва яловичини, перш за все, передбачає управління чинниками виробництва.

Важливим критерієм оцінювання конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства є прибуток. Тому до показників, які найбільшою мірою акумулюють вплив на неї комплексу чинників, належать витрати, середньодобовий приріст, вага великої рогатої худоби і ціна реалізації.

Рівень собівартості відображає вплив як зовнішніх економічних умов через вартість виробничих ресурсів, так і внутрішніх, які включають технічну озброєність та технології і форми організації та управління. Модифікація цих чинників вимагає додаткових витрат, які повинні окупатися збільшенням середньодобового приросту.

Найчастіше при визначенні результативності виробництва використовують середні ціни реалізації. Проте в умовах економічної нестабільності товаровиробник повинен знати межі виробництва і при низьких цінах реалізації. Це необхідно для прийняття управлінських рішень, спрямованих на пошук більш вигідних каналів реалізації, що дають змогу сировинній ланці м'ясного скотарства працювати з максимально можливою ефективністю, а також прагнути наблизити виробничі витрати до оптимальних, особливо в умовах використання інновацій у тваринництві. У зв'язку з цим підприємства з вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби повинні мати такі конкурентні переваги, які дадуть змогу отримати м'ясо вищого ґатунку якості і забезпечить позитивний розрив між рентабельністю інвестицій та середньозваженими витратами на капітал. Своєчасна оцінка його потенційних конкурентних переваг, його власних активів і можливостей дасть змогу визначити: чи здатний виробник підтримувати привабливий рівень рентабельності. Оскільки можливості державної підтримки обмежені, виробники змушені використовувати для цього здебільшого внутрішні резерви

розвитку м'ясного скотарства, що полягають у визначенні оптимальних витрат при різних рівнях цін.

Очевидно, що для кожного рівня конкурентоспроможного розвитку характерні свої особливості, що охоплюють набір чинників, які визначають місце суб'єкта господарювання на ринку. У загальному вигляді для товару – це якість і ціна, для підприємства – ефективність функціонування, для галузі – здатність використовувати і розвивати притаманні їй конкурентні переваги для забезпечення добробуту громадян.

Все різноманіття конкурентних відносин, що виникають у сфері економіки різних за ступенем концентрації суб'єктів, умовно можна поділити на три рівні:

- макрорівень (національне господарство, об'єднання країн);
- мезорівень (галузі, об'єднання підприємств, організацій, фірм);
- мікрорівень (конкретні види продукції, виробництва, підприємства).

На підставі вказаних ієрархій об'єктів конкурентоспроможності ми виокремили рівні ієрархії конкурентоспроможності м'ясного скотарства (рис. 1.3).

Конкурентоспроможний розвиток галузі необхідно розглядати як процес вдосконалення комбінацій та оптимізації рівнів інтенсивності факторів виробництва, що забезпечує конкурентоспроможність продукції м'ясного скотарства в умовах ринку. Система факторів конкурентоспроможного розвитку виробництва являє собою багаторівневу керовану систему, що характеризується принципами взаємозв'язку і взаємовпливу.

Важливим аспектом оцінювання конкурентоспроможності галузі м'ясного скотарства є визначення типу ринку, на якому функціонують виробники яловичини. Основною ознакою, за якою потрібно визначати тип ринку, є рівень концентрації, який можна оцінити з огляду на кількість фірм на ринку та їхньої частки. Рівень концентрації оцінюється за допомогою індексу Герфіндаля-Гіршмана, індексу Холла-Тайдмана, коефіцієнта відносної

концентрації, коефіцієнта ентропії, дисперсії логарифмів ринкових часток, коефіцієнта Джині, коефіцієнта концентрації.

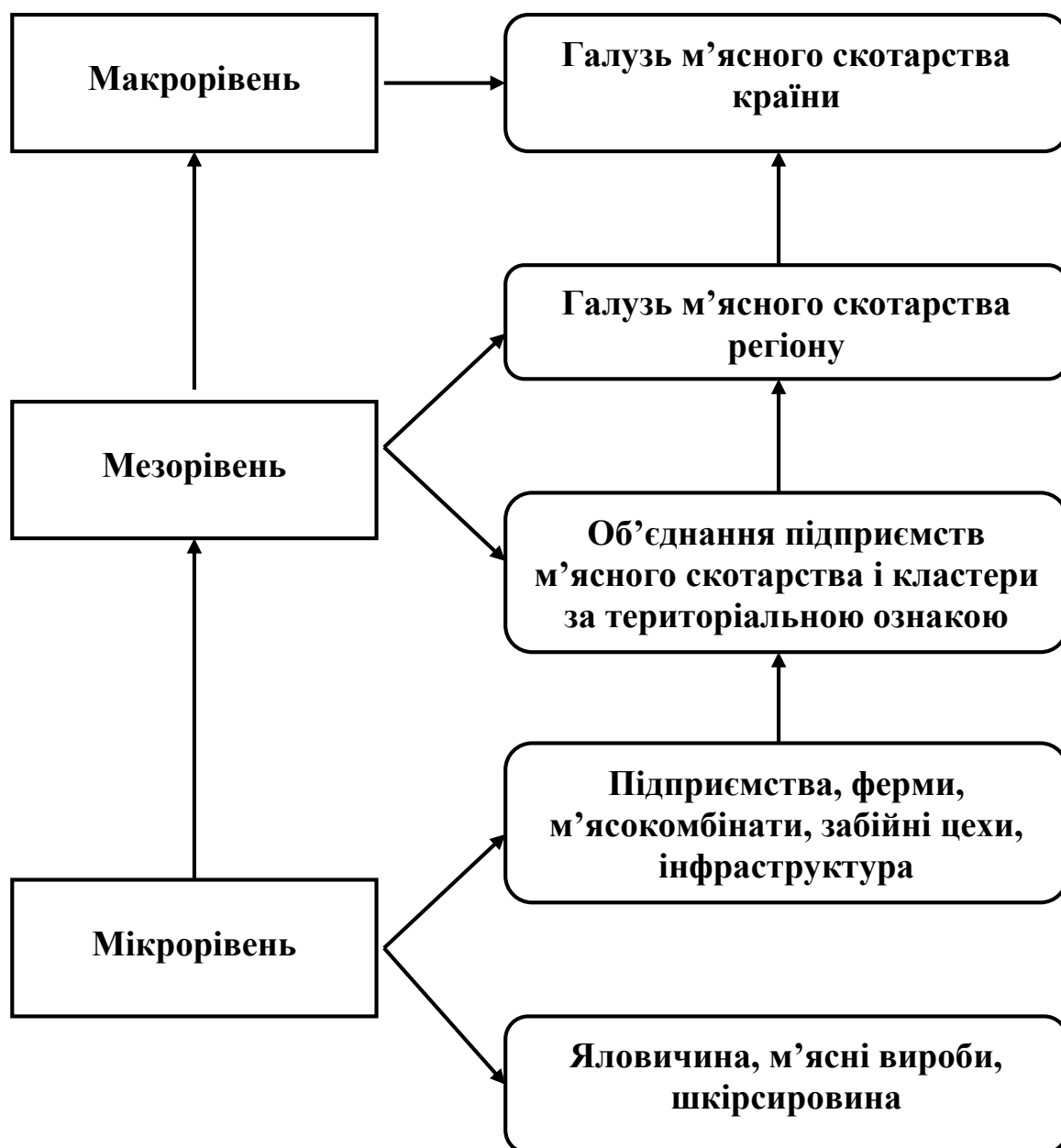

Рис. 1.3. Структурна характеристика рівнів конкурентоспроможності у м'ясному скотарстві

Джерело: самостійна розробка

Конкурентоспроможний розвиток м'ясного скотарства досягається тільки при формуванні оптимальної комбінації внутрішніх факторів виробництва: базових (землі, праці, капіталу), організаційно-економічних (інтенсифікації,

концентрації і спеціалізації), маркетингових (каналів реалізації, якості, логістики, рівномірності реалізації по сезону, брендів), фінансових (власних коштів, кредитних ресурсів, лізингу), виробничих (генетики і відтворення, годівлі і кормовиробництва), з урахуванням впливу зовнішніх чинників. Внутрішні фактори, задіяні у виробництві м'яса, характеризуються взаємовпливом, взаємозалежністю, інерційністю і, певною мірою, взаємодоповнюваністю і замінністю, що повинно враховуватися системою управління.

Отже, створення ефективно діючої галузі м'ясного скотарства відображає пріоритети конкурентоспроможного розвитку національної економіки в період її входження у процеси глобалізації, зумовлює подальші пошуки у вирішенні проблеми виявлення сучасних тенденцій розвитку, оцінки конкурентоспроможності і оптимізацію її організаційно-економічного функціонування у наступні роки. Індикатором конкурентного становища країни чи окремо взятої галузі агропромислового комплексу може служити конкурентоспроможність галузевих комплексів, які становлять їхню сукупність.

Висновки до розділу 1

1. Конкуренція є однією з найважливіших базових категорій економічної науки. Теорія конкуренції еволюційно відображає характерні закономірності формування й розвитку економічних формацій. У такому розумінні вона утворює важливий і необхідний компонент діяльності в ринковому середовищі. Це пояснюється тим, що конкуренція – це фундаментальна, комплексна інституція функціонування ринкової економіки. Сучасна економічна наука розглядає декілька підходів до розкриття поняття конкуренції: поведінковий, структурний і функціональний.

2. Сутність конкуренції як діалектичної єдності розкривається через критичне сприйняття, тобто поєднання найважливіших позитивних сторін поглядів учених та окремих негативних сторін дає змогу об'єктивно дослідити процес становлення уявлень щодо цієї категорії в її нерозривному гносеологічному зв'язку. Немає єдиного універсального методу пізнання конкуренції, що обумовлюється не лише складністю цієї дефініції в процесі її розвитку, але й багатоманітністю чинників впливу різноманітних течій економічної науки, що супроводжується як суб'єктивізмом, так і об'єктивною реальністю досліджень.

3. Сучасному дослідженню конкурентоспроможності властивий ієрархічний підхід до її вивчення з позицій продукції, підприємства, галузі, національної економіки загалом. Конкурентоспроможність є динамічним явищем ринкової економіки, визначається потенційними можливостями підприємства збувати продукцію, яка має більшу привабливість для споживачів за своїми характеристиками, порівнюючи з аналогічними товарами конкурентів.

4. Досліджено, що конкурентоспроможність національної економіки, галузі, підприємства і продукції – це різні за сутністю поняття, що гармонійно доповнюють один одного, виступають соціально-економічною формою єдності

ефективності виробництва, організації управління і подальшої стратегії розвитку.

5. Похідним елементом економічної категорії «конкуренція» є конкурентоспроможність, яка властива різним складовим економічної системи: національній економіці, галузі, підприємству, персоналу, продукції. Конкурентоспроможність визначає перебування економічного суб'єкта в конкурентному просторі, сприяє виконанню властивих функцій з відповідною якістю і вартістю, здійснює прояв в процесі конкуренції і розглядається, з одного боку, як важливий стимул ринкової активності, а з іншого – як динамічний процес пристосування до умов і вимог ринку. Враховуючи це, автором обґрунтовано, що конкурентоспроможність – це здатність національної економіки, галузі, господарської одиниці випереджати конкурента у досягненні поставлених економічних цілей. Домінуючим внутрішнім чинником конкурентоспроможності є конкурентоспроможність продукції. Дослідження показали, що конкурентоспроможність продукції має відповідати трьом основним моментам: задовольняти запити споживачів на вищому рівні, ніж у конкурентів, завдяки оптимальному поєднанню цінових і нецінових параметрів; забезпечувати успішний продаж на цьому ринку; відповідати вимогам ринку у визначений момент і бути успішно реалізованою при наявності пропозиції інших аналогічних товарів.

6. Оцінка висвітлених методичних підходів щодо трактування конкурентоспроможності галузі доводить їх розмаїття і багатограність залежно від виду діяльності і мети дослідження. Не заперечуючи доцільності різних методичних підходів до визначення рівня конкурентоспроможності галузі, вважаємо, що на мезорівні і макрорівні більш прийнятними є такі методи, які дозволяють отримати інтегральний показник на основі використання конкретних даних виробничо-господарської діяльності галузі м'ясного скотарства.

7. Постановка питання про необхідність оцінки конкурентоспроможного розвитку галузі на різних рівнях національної економіки зумовлена

динамічними властивостями її складових: підприємств, інфраструктури та інститутів управління. Усе це дало змогу виокремити низку зрізів оцінювання конкурентоспроможного розвитку окремої галузі – м'ясного скотарства. Конкурентоспроможний розвиток галузі м'ясного скотарства визначається низкою зовнішніх і внутрішніх чинників.

Основні положення розділу відображено у наукових публікаціях [235, 236, 238, 269, 271, 273, 274, 275, 278, 280].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА

2.1. Сутність організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства

У процесі сільськогосподарського виробництва між суб'єктами господарювання встановлюються певні економічні відносини, що за своєю суттю є сукупністю різних елементів ринкової економіки. В умовах сьогодення сільське господарство, як і національна економіка, розвивається під дією об'єктивних законів ринку, що обумовлює розгляд організаційно-економічних чинників впливу на їхнє формування.

Більш поширеною формою їхнього вираження є організаційно-економічні відносини. Останні зумовлюються ринковими силами, що мають комплексну дію і визначають структуру галузевого виробництва, особливості господарського забезпечення, важелі регулювання та міжгалузеві відносини. Важливу роль у цьому процесі відіграє конкуренція, яка зумовлює динамічний розвиток економічних процесів і тісно пов'язана з ціною, попитом і пропозицією. Саме тому розгляд і вивчення ефективних організаційно-економічних чинників розвитку галузі м'ясного скотарства є важливим методологічним завданням і результатом наукового узагальнення виробничо-господарської практики. Вони є важливою складовою сучасної аграрної економічної науки, що дає змогу вивчати виробничо-господарські відносини у взаємозв'язку з наявними ресурсами, потенціалом і новітніми технологіями.

Розкриваючи економічну сутність організаційно-економічного забезпечення, важливо зазначити, що воно виступає як конкретний прояв більш широкого і багатогранного соціально-економічного явища – економічного механізму забезпечення відтворювального процесу, який у процесі свого

формування охоплює такі аспекти: налагодження економічних зв'язків; вдосконалення форм організації праці; методів управління; ефективне використання важелів товарно-грошових відносин; оптимізація використання чинників виробництва.

Економічний механізм забезпечення відтворювального процесу є найбільш складною ланкою в системі управління на макроекономічному рівні. Він дає можливість координувати соціально-економічні явища в міжгалузевій, галузевій і мікрорівневій площині їхнього розвитку. У зв'язку з цим багатогранність форм економічного забезпечення – об'єктивна необхідність, зумовлена особливостями його формування та ефективністю функціонування відтворювального процесу на сучасному етапі розвитку.

Основний зміст економічного забезпечення – економічні відносини, пов'язані з обміном товарів і послуг, у результаті яких формується попит, пропозиція і ціна. Поняття “економічне забезпечення” складається не тільки зі сфери економічних відносин, а й охоплює особливий розділ – управління економікою, тобто управління економічними об'єктами і процесами. Найбільш яскраво таке поєднання виявляється в понятті “управління ресурсами” з їхнім перетворенням в економічний продукт, який використовується в процесі життєдіяльності суспільства.

Економічне забезпечення – це виробничо-економічна діяльність незалежно від її виду, яка характеризується універсальною ознакою, і загальною властивістю: це завжди перетворення економічних ресурсів у певний економічний продукт.

Вони сприяють вирішенню проблем виявлення найбільш ефективних способів управління виробництвом і досягнення господарської рівноваги. Для ритмічно функціонуючого економічного забезпечення характерним є переважання внутрішніх взаємозв'язків складових частин системи між собою щодо чинників зовнішнього впливу. В процесі своєї дії цей механізм доволі активно впливає на інші чинники виробництва і максимально пристосовує їх для виконання своїх завдань. При цьому багато ланок цілісного економічного

забезпечення переходять у новий якісний стан, і в системі виникають нові функції і нові властивості. Розкриваючи сутність поняття “економічне забезпечення”, необхідно зазначити, що воно є певною сукупністю взаємозалежних і взаємообумовлених функціональних елементів, об’єднаних єдиною метою свого функціонування і здатних до відтворення на більш якісному новому рівні за рахунок власних фінансових ресурсів.

Економічними чинниками галузі м’ясного скотарства є попит і пропозиція на яловичину і телятину, встановлення паритету цін, стабілізація і досягнення беззбиткового рівня виробництва м’яса, платоспроможний попит населення, конкурентне середовище, інвестиційне забезпечення, доступні за ціною матеріально-технічні засоби виробництва, кількість товаровиробників, спеціалізація і концентрація виробництва; рівень оплати праці.

Економічне забезпечення функціонування ринку яловичини потрібно розглядати як відносини між його суб’єктами, що виникають у процесі руху товаропотоків від виробників до споживачів м’ясної продукції. Його мета – взаємовигідне партнерство і відносно справедливий розподіл виручки від реалізації кінцевої продукції між суб’єктами ринку, що дає змогу сільськогосподарським товаровиробникам забезпечити розширене відтворення, стимулюючи підвищення якості вирощуваної продукції, зменшення витрат виробництва та мінімізацію ціни кінцевої продукції на основі поєднання цінового саморегулювання і активного впливу держави. Основними його елементами є ціна і маркетингові технології, що впливають на поведінку суб’єктів (рис. 2.1). До функціональних елементів економічного забезпечення м’ясного скотарства належать: виробнича та організаційна структура галузі; відносини з реалізації продукції (послуг); система ціноутворення; формування і розподіл прибутку.

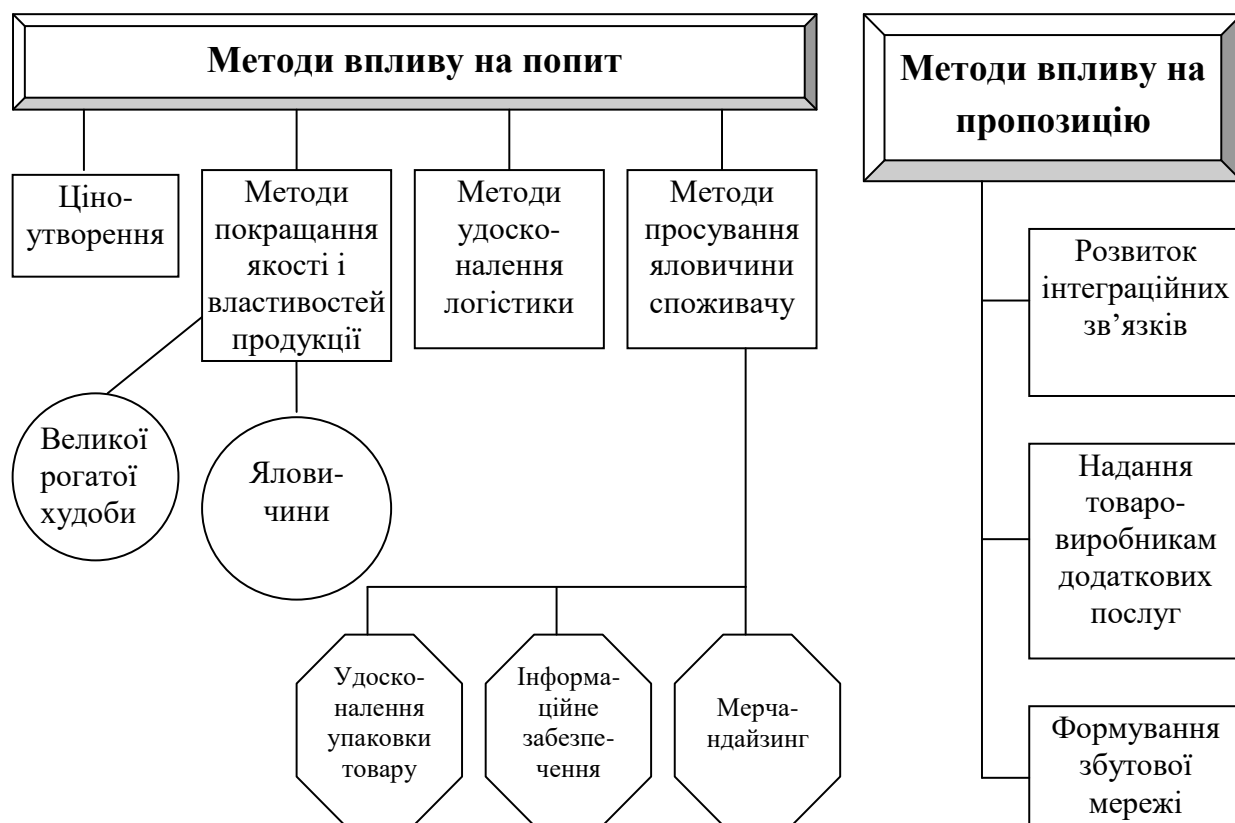

Рис. 2.1. Методи саморегулювання ринку яловичини

Джерело: самостійна розробка

Організаційна підсистема організаційно-економічного забезпечення в узагальненому вигляді – це система прямих і зворотних зв'язків, які носять характер інформаційних потоків, управлінських рішень та організаційно-адміністративних дій, що базуються на процесі взаємодії суб'єктів господарювання один з одним з приводу господарської діяльності (рис. 2.2).

Законодавство в економічній сфері виступає передумовою побудови і функціонування організаційно-економічного забезпечення і є найважливішим його елементом. Організаційно-економічний процес на рівні його правового оформлення набуває дієвості і практичної конкретизації. Нормативно-правове регулювання галузі м'ясного скотарства забезпечується через закони України, постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства аграрної політики і продовольства України, тобто як за допомогою законів і нормативних актів загальної дії, які регламентують діяльність сільського господарства, так і за

допомогою спеціалізованої законодавчої бази. Важливими нормативними актами для цієї галузі є закони: “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року”, “Про Загальнодержавну програму селекції у тваринництві на період до 2015 року”, “Про племінну справу у тваринництві”, “Про державну підтримку сільського господарства України” тощо. Для ефективного розвитку м’ясного скотарства важливим є подальше удосконалення нормативно-законодавчої бази.

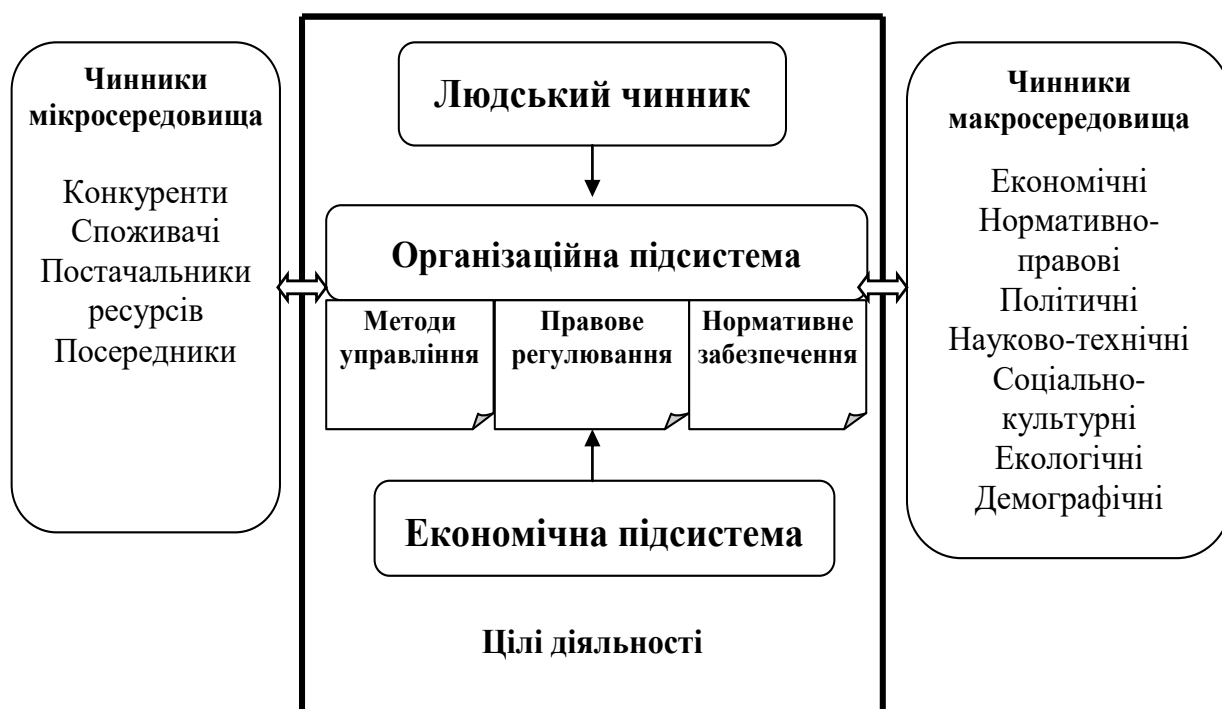

Рис. 2.2. Організаційно-економічне забезпечення функціонування підприємств

Джерело: самостійна розробка

Організаційна структура м’ясного скотарства становить сукупність суб’єктів усіх видів діяльності, що вирощують, проводять забій і переробку великої рогатої худоби, займаються виробництвом м’ясної продукції з яловичини, сприяють її просуванню на ринку від виробника до посередника і до кінцевого споживача (рис. 2.3).

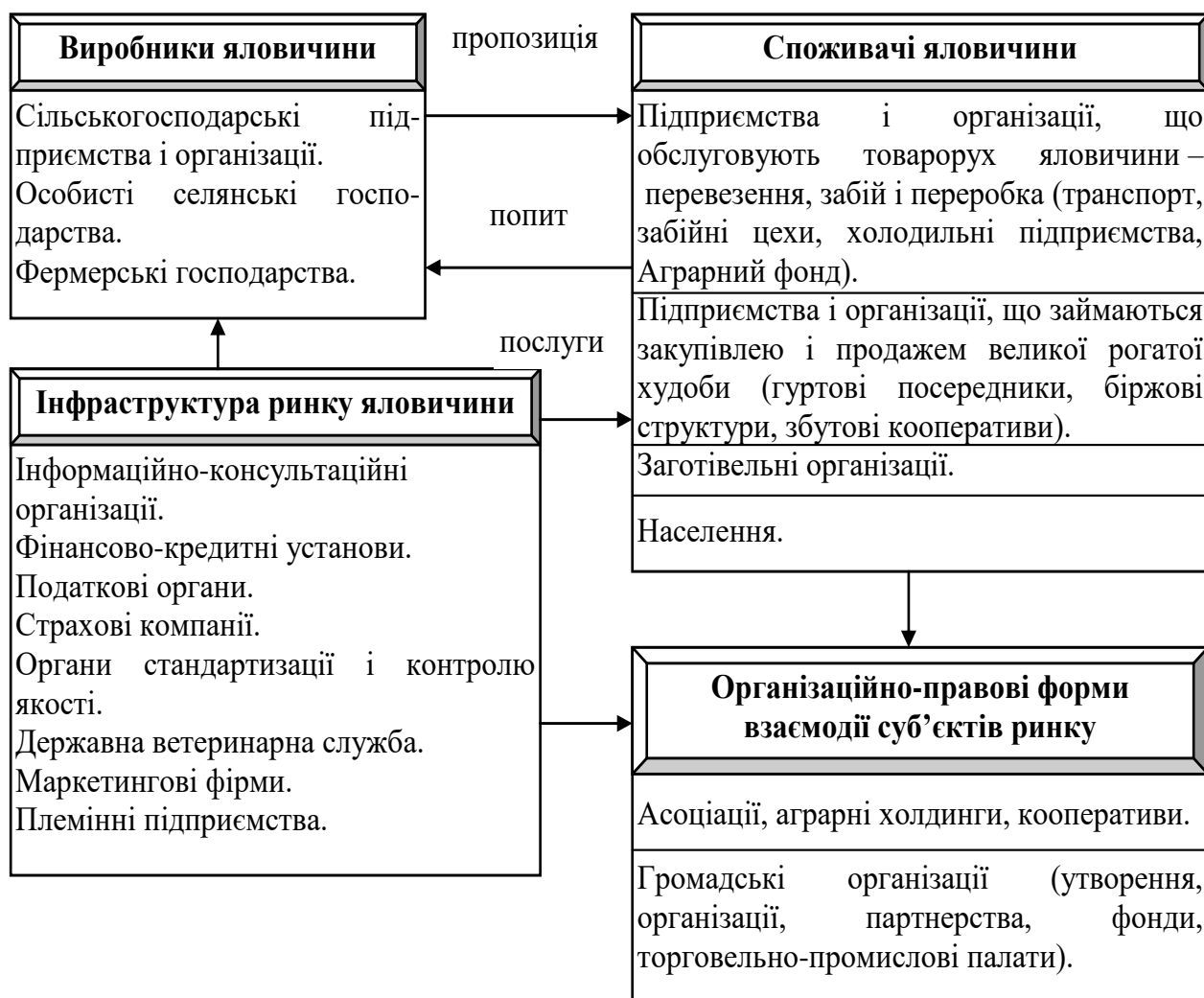

Рис. 2.3. Організаційне забезпечення функціонування м'ясного скотарства
Джерело: самостійна розробка

Організаційна структура формується на двох рівнях: первинний ринок – сфера товарно-грошових операцій, у процесі яких сільськогосподарські підприємства реалізують вирощену ними велику рогату худобу переробним підприємствам. Його структура багато в чому визначає ступінь та напрями розвитку ринку яловичини, і вторинний – сфера, в якій посередники, що стали власниками худоби на первинному ринку, виконують роль продавців, а покупців – різні переробні підприємства або інші посередницькі структури. На практиці між ними немає чіткої межі, в кожному сегменті первинного ринку є і свої специфічні учасники вторинного ринку та загальні.

До основних організаційних чинників м'ясного скотарства належать такі: територіальне розміщення виробництва і переробки сировини, нормативно-

правове забезпечення, розвиток кормової бази, технологія ведення тваринництва, інфраструктура ринку, рівень кваліфікації працівників. Так, раціональний рівень організації виробництва в галузі скотарства є першоосною одержання високої результативності господарювання навіть при інших несприятливих умовах, і навпаки, адже макроекономічні чинники не сприяли розвитку виробництва у сільськогосподарських підприємствах, внаслідок чого результати їхньої господарської діяльності в галузі скотарства залишаються низькими. Науковці В. Я. Амбросов і Т. Г. Маренич до організаційних чинників, які позитивно впливають на рівень і ефективність виробництва відносять наявність сівозмін, системи взаємопов'язаних дрібних, середніх і великих виробництв, можливостей диверсифікації, комбінування та взаємодоповнення галузей, доцільного поєднання виробничої й соціальної інфраструктури, логічно завершеної структури управління, можливість формування рівноцінних трудових колективів власників і найманих працівників, розробки єдиних методів стимулювання їхньої праці та матеріальної заінтересованості [9, с. 17]. Отже, організаційний чинник є визначальним компонентом економічної системи, який забезпечує економічну ефективність використання землі, техніки і технології, впроваджень науки та інновацій, удосконалення організації праці, поширення мотивації до раціонального використання ресурсів і дає змогу раціонально поєднувати спеціалізацію, інтенсифікацію, кооперацію та інтеграцію для досягнення оптимального результату при мінімальних затратах.

На основі такої структурованості можна побудувати як загальну схему організаційно-економічного забезпечення управління галуззю, так і запропонувати його варіанти залежно від переважання складових структури. Організаційно-економічне забезпечення управління галуззю – це сукупність економічних, адміністративних, правових, організаційних методів впливу на об'єкт управління – м'ясне скотарство. На рис. 2.4 відображені взаємозв'язки системи управління з організаційно-економічним забезпеченням управління.

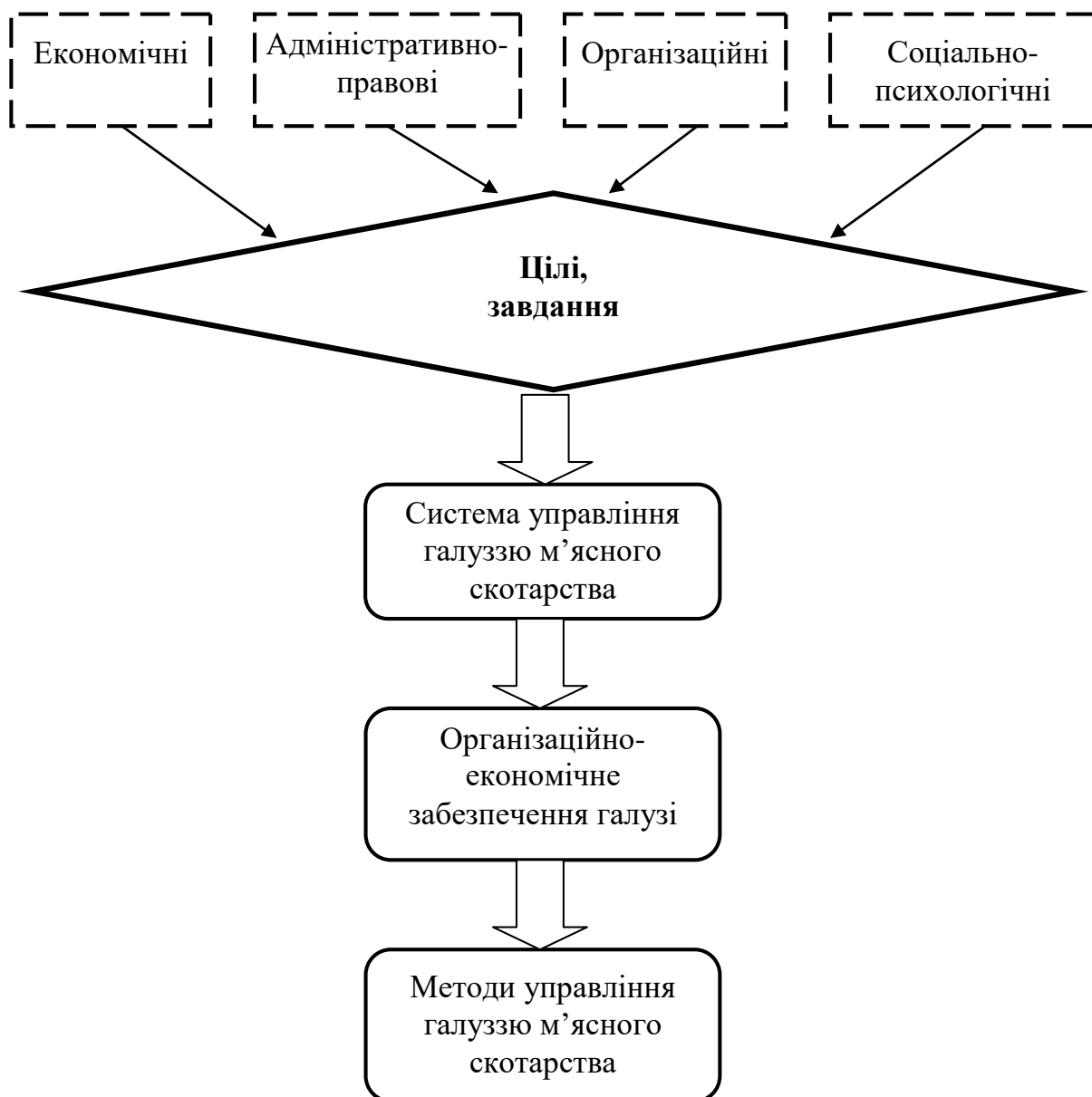

Рис. 2.4. Система управління галуззю м'ясного скотарства

Джерело: самостійна розробка

Всі елементи організаційно-економічного забезпечення мають комплексний вплив. Це підтверджує, що успішне досягнення мети або успішне вирішення будь-якого виробничого завдання на різних рівнях управління вимагає комплексного застосування керівництвом різних методів управління з метою координації діяльності керованого об'єкта. Основним спрямовуючим чинником при цьому вважається пріоритет загальних цілей системи (галузі). Цілі підрозділів (підсистем) повинні зробити конкретний внесок у цілі системи (підприємства) організації як цілого, а не вступати в протиріччя з цілями інших підсистем (підрозділів).

Як будь-яка система, організаційно-економічне забезпечення має будуватися й діяти відповідно до основних принципів. Пропонуємо виокремити такі принципи: стратегії і тактики; системності; регулярності та неперервності; комплексного підходу до здійснення виробничо-господарської діяльності; адаптивності та гнучкості; оптимального співвідношення державного регулювання, ринкових важелів управління та самоуправління; раціонального використання фінансово-економічних, природних, матеріальних та трудових ресурсів для реалізації наявного потенціалу розвитку; ефективного сталого розвитку.

Неоднозначність розглянутої проблеми полягає в тому, що, з одного боку, організаційно-економічне забезпечення має характеризуватись стабільністю і стійкістю, гарантуючи його учасникам сталість правил їхньої взаємодії в обумовлених інформаційних, фінансових, часових та інших межах. З іншого боку, динамічні зміни ринкової кон'юнктури диктують жорсткі умови виживання, що вимагає своєчасних і гнучких стратегічних коректив окремих елементів організаційно-економічного забезпечення, що передбачає лише певний ступінь стабільності, але водночас вона має бути достатньою для забезпечення стійкості функціонування підприємств і галузі. Суперечливе й одночасно суворо диференційоване поєднання регулюючих і конкуруючих сил, а інакше кажучи практично досягнута єдність цих двох протилежних організаційних засад у процесі формування організаційно-економічного забезпечення зумовлює життєздатність та ефективність підприємств в умовах ринку.

Організаційно-економічне забезпечення м'ясного скотарства – важлива частина господарського забезпечення, що становить сукупність організаційно-економічних структур, інститутів, форм і методів господарювання, за допомогою яких забезпечується розвиток цієї системи при узгодженні суспільних, групових і приватних інтересів. Основу цього забезпечення, з одного боку, становить організаційний блок, що є сукупністю функціонально взаємозалежних юридичних і фізичних осіб, різних організаційних форм, які проводять діяльність з виведення, випробування, сертифікації, виробництва,

вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби, з іншого – економічний блок, що охоплює різні методи і форми впливу на виробничо-економічні процеси в м'ясному скотарстві.

Особливості змісту організаційно-економічного забезпечення м'ясного скотарства обумовлені призначенням і специфікою цієї системи. З огляду на основні методологічні принципи теорії систем, розвиток наукової думки про зміст систем сільського господарства і власні узагальнення практики вважаємо логічно розглядати галузь м'ясного скотарства одним з важливих елементів системи м'ясного підкомплексу, яка значною мірою зумовлює систему тваринництва загалом і всю систему аграрного господарства.

Основними критеріями результативності організаційно-економічного забезпечення підвищення ефективності виробництва продукції м'ясного скотарства є такі:

– оперативність організаційно-економічного забезпечення, що охоплює цінність і своєчасність підготовки та прийняття рішень;

– надійність організаційно-економічного забезпечення, що охоплює відповідність прийомів і методів роботи сучасному рівню науково-технічного прогресу; рівень підготовки, стаж практичної роботи і стабільність кадрів;

– оптимальність організаційно-економічного забезпечення – обґрунтованість ступінчастості (ієрархічності) в аграрних холдингах і сільськогосподарських підприємствах, а також співвідношення централізації і децентралізації управління стосовно конкретних умов, норми керованості тощо.

Проведені дослідження показують, що досягнення головної мети розвитку м'ясного скотарства зумовлює вирішення таких основних взаємопов'язаних завдань: забезпечення високоефективними породами тварин; зростання чисельності поголів'я; раціональна організація вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби тощо, реалізація яких залежить від рішення комплексу інших завдань, зумовлених сутністю, призначенням і специфікою галузі. У зв'язку з цим організаційно-економічне забезпечення м'ясного скотарства має бути структурно і функціонально схильним, по-перше, до виконання головної мети системи, по-друге, організації гнучкої збутової мережі

продукції та інформаційно-консультаційного супроводу обслуговування, по-третє, вдосконалення технології утримання і зниження виробничих витрат, по-четверте, проведення активної інноваційної політики; по-п'яте, збільшення поголів'я тварин.

Завдання організаційно-економічного забезпечення функціонування ринку яловичини – забезпечення оптимальних умов для отримання найвищої ефективності їхньої діяльності за рахунок гарантованого збуту м'яса, організації доступної та ефективної інфраструктури ринку, стимулювання попиту на велику рогату худобу, яловичину і продукцію її переробки, проведення регіональної цінової, асортиментної та збутової політики.

Узагальнення вітчизняної та світової теорії та практики підтверджує, що формування організаційно-економічного забезпечення м'ясного скотарства та його розвиток відбуваються під впливом умов зовнішнього середовища, визначальними в яких є макроекономічні умови (природні, економічні, науково-технічні, демографічні тощо), оскільки в результаті їхнього впливу, по-перше, у господарствах складається певна мережа споживачів, постачальників і конкурентів, по-друге, формується внутрішнє середовище самих цих підприємств. Не применшуючи ролі всіх чинників, зазначимо, що в цій ситуації серед них першорядне значення мають економічні умови, від яких значною мірою залежать рівень науки, техніки, технологій і соціально-демографічні тенденції в суспільстві. За ринкової моделі господарювання економічні умови в кінцевому підсумку виражаються у ціновій збалансованості загальнонаціональних і регіональних ринків великої рогатої худоби і кормів, що характеризуються багатьма аспектами, але головне – рівнем еквівалентності міжгалузевих обмінів. Для розвитку м'ясного скотарства – це, перш за все, співвідношення цін на сільськогосподарську і промислову продукцію (послуги), від якого залежить наявність обігових коштів у виробників яловичини, їхня платоспроможність та інвестиційна активність.

В ході проведених досліджень встановлено, що у світовій практиці зміст м'ясного скотарства (як і інших сільськогосподарських галузей) та механізми його функціонування еволюційно змінюються. Оновлюються (як правило, у бік

прискорення) наукові схеми схрещування і отримання нових порід м'ясної худоби, удосконалюються матеріально-технічні засоби і технології вирощування та утримання тварин, доведення їх до потрібних вагових кондицій за короткий термін. На цій основі розвиваються організаційні форми виробництва яловичини в напрямку від дрібних і примітивних до сучасних промислових форм, для яких характерні високий ступінь спеціалізації, концентрації та механізації виробництва і вирощування за науково обґрунтованими технологіями.

При важливості всіх змін організаційної структури м'ясного скотарства на макро- та мезорівні, що відбулися в нашій країні за останні роки, центральною її ланкою залишаються суб'єкти господарювання, в яких наявний племінний матеріал. На сьогодні організаційні форми цих господарств, тобто певні способи впорядкованості задіяних у господарській діяльності елементів, різні щодо ринку м'ясної худоби (в одних підприємствах м'ясне скотарство має товарний характер, в інших ним займаються для власного споживання і використання), спеціалізації (товарне вирощування худоби може бути як основною, так і додатковою галуззю, що поєднується з іншими видами діяльності), розміру (великі, середні, дрібні), ступеня завершеності циклу виробництва яловичини (з повним закінченням і незакінченим циклом), правовим статусом (державні унітарні підприємства, господарські товариства, аграрні холдинги, кооперативи, приватні аграрні підприємства, фермерські господарства). Проведене порівняльне узагальнення сильних і слабких сторін цих форм дає змогу зробити концептуальне припущення, що залежно від умов середовища можуть функціонувати різні організаційні форми тваринницьких підприємств, але з огляду на теоретичні закономірності процесів спеціалізації та концентрації, що підтвержені світовою практикою, м'ясне скотарство все більше зосереджуватиметься в межах великих спеціалізованих об'єднань з науково-виробничим характером діяльності та корпоративним типом управління, що дає змогу займатися як племінною справою, так і товарним вирощуванням великої рогатої худоби.

Організаційно-економічне забезпечення функціонування – це спосіб виконання дій у певних умовах і регулювання розвитку економіки на макро, мезо- і мікрорівнях, реалізований через системну взаємодію підсистем (економічної, організаційної та підсистеми людського фактора), об'єднаних єдиною метою свого функціонування, здатних до відтворення на новому якісному рівні за рахунок власних фінансових ресурсів, виявлення найбільш ефективних способів управління виробництвом і досягненню господарського рівноваги. Виявлена специфіка галузі м'ясного скотарства зумовлює такі основні особливості організаційно-економічного забезпечення її функціонування: галузь не є саморегулюючою системою, необхідні цілеспрямовані дії держави на виробничо-економічні процеси в цій сфері діяльності; організаційна структура м'ясного скотарства передбачає тісні функціональні зв'язки ринково орієнтованих суб'єктів господарювання з координуючими і контролюючими органами державної влади та племінними господарствами; незамінність м'ясних порід тварин є чинником розвитку скотарства і виробництва яловичини. Ми переконані, що необхідне системне використання регуляторів економічного забезпечення з урахуванням фінансового стану сільськогосподарських підприємств: регульованого ціноутворення, бюджетного фінансування, пільгового кредитування та оподаткування, протекціоністських заходів, страхування тварин тощо; в економічному забезпеченні функціонування м'ясного скотарства важливе значення має специфічний регулятор – доплата за здану понад норму відгодовану м'ясну худобу з віковим обмеженням.

Отже, організаційно-економічне забезпечення – це сукупність форм, інструментів і методів, що створюють умови для ефективного функціонування виробничо-господарської системи у національній економіці, поглиблення галузевої і внутрігалузевої спеціалізації, розширення і розвиток виробничих зв'язків галузі м'ясного скотарства з іншими галузями АПК. Все це сприяє формуванню якісних змін у подальшому поглибленні і модернізації організаційно-економічного забезпечення розвитку галузі, що полягає у більш тісній інтеграції з рослинницькими галузями та підприємствами переробної

промисловості і торгівлі. Учасникам “тваринницького ланцюжка” потрібно враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін, перш за все, – товаровиробника “основи” – м’яса яловичини, що забезпечить відповідні стартерні економічні умови і тривалість співробітництва. У зв’язку з цим нагальною є потреба у стабілізації економічного середовища функціонування галузі.

Розвиток галузі м’ясного скотарства спрямований на формування ефективної системи управління її виробничими можливостями. Важливим цільовим орієнтиром організаційно-економічного забезпечення управління розвитком АПК України є нарощування конкурентоспроможності галузі м’ясного скотарства під впливом єдиного інституціонально-виробничого спектра організаційно-економічного забезпечення управління розвитком галузі та ефективного формування потенціалу тваринництва. У зв’язку з цим пошуки резервів збільшення виробництва і підвищення рентабельності та конкурентоспроможності м’яса яловичини і телятини становлять особливий інтерес для науки, а також мають практичне значення для аграрного сектору економіки. Отже, стратегія управління галуззю м’ясного скотарства є не тільки галузевою, а й складною макроекономічною проблемою.

Проблеми функціонування галузі м’ясного скотарства як регульованої економічної системи потрібно розглядати як частину загальної проблеми управління м’ясопродуктовим підкомплексом та АПК, а їх вирішення має ґрунтуватися на доктрині аграрного розвитку. Основою сучасної концепції управління є використання базових положень науки управління. Управління галуззю – це напрям діяльності, спрямованого на формування, розвиток і реалізацію конкурентних переваг та забезпечення життєздатності суб’єктів господарювання. Дослідник В. В. Бакум з цього приводу стверджує, що управління агропромисловим виробництвом у нашій державі забезпечується за галузевим (секторальним) принципом, що базується на традиційних формах галузевої організації виробництва. Така організація й управління аграрним сектором сформувалися за функціонування адміністративно-планової економіки та існує й нині. Одним із суттєвих недоліків галузевої організації агропромислового виробництва є те, що вона залишає поза увагою розвиток

сільських територій [18, с. 21].

Економіст В. Кузнєцов, вказуючи на необхідність удосконалення системи управління аграрною сферою, виокремлює три частини проблеми ролі та місця держави:

- чітке визначення і розмежування функцій державного управління АПК на національному рівні, рівні областей і адміністративних районів;
- розмежування функцій між державними органами управління й об'єднаннями товаровиробників і споживачів;
- оптимальне співвідношення між адміністративними заходами державного регулювання та економічними важелями [133, с. 30].

Погоджуючись із П. М. Макаренком, вважаємо доволі обґрунтованим запропонований ним підхід, за яким в основі регулювання АПК використовуються такі механізми: свідоме регулювання виробництва на рівні первинного осередку економіки (внутрішньо фірмовий або корпоративний менеджмент); спонтанне ринкове регулювання міжгосподарських зв'язків ринком; свідоме регулювання аграрної сфери державою [147, с. 279].

З цього приводу погоджуємося з думкою науковців, які стверджують, що галузь не може бути саморегулюючою системою [49, с. 69]. Вони пропонують виокремлювати такі основні регулюючі групи функцій держави:

- регулювання земельних операцій і контроль за структурою землекористування;
- стимулювання концентрації агропромислового виробництва, горизонтальної і вертикальної інтеграції його із сполученими галузями промисловості;
- регламентація правових і організаційно-економічних умов діяльності сільських товаровиробників;
- контроль за співвідношенням ринкових цін на засоби виробництва і сільськогосподарську продукцію, за динамікою витрат виробництва в сільському господарстві, дотриманням установлених державою стандартів якості продукції продовольчого комплексу;

– фіксація ринкових цін на сільськогосподарську продукцію, що допускає коливання їхньої нижньої межі до рівня встановленого законодавством або урядовими постановами;

– виплата дотацій на експортну продукцію, що покриває збитки сільських товаровиробників у зв'язку з меншою величиною світових цін порівняно з цінами на внутрішньому ринку;

– штрафні санкції за недотримання встановлених державою стандартів якості продукції, квот на її виробництво і реалізацію, правил землекористування;

– економічне стимулювання організації нових фермерських господарств, соціальне забезпечення літніх селян і створення нормальних умов життя для них;

– довгострокове й середньострокове планування розвитку агропромислового виробництва й аграрної науки за схемою “планування – програмування – розробка бюджету”;

– використання квот на збут продукції як інструмента планування і регулювання державних закупівель сільськогосподарської продукції;

– внутрішньодержавний і зовнішньоекономічний протекціонізм відносно сільських товаровиробників [49, с. 69].

Таке управління має забезпечити виконання цільової функції продовольчого комплексу, що полягає в забезпеченні населення країни основними видами продуктів харчування в достатній кількості, широкому асортименті та належній якості. При цьому держава має, з одного боку, сприяти забезпеченню товаровиробникам прибутковості, необхідної для ведення розширеного відтворення, не руйнуючи при цьому ринкові механізми саморегуляції; з іншого – вживати заходи для захисту інтересів споживачів. Держава зобов'язана забезпечити для більшості населення країни фізичну й економічну доступність основних видів продовольства відповідно до науково обґрунтованих норм споживання на душу населення [222, с. 18–19].

Виокремлюють такі підходи до конструювання механізму управління агропромисловим виробництвом: системний, функціональний (процесний) та ситуаційний [305, с. 212].

Результативність розвитку галузі м'ясного скотарства значною мірою залежить від ефективності взаємодії та спрямованості дій суб'єктів, що її представляють. Розвиток організаційних форм галузі м'ясного скотарства спрямований на формування раціональної системи управління виробничим потенціалом. Система управління має своєчасно реагувати на економіко-правові зміни і організаційно-технологічні прояви щодо зниження ефективності виробничого процесу. Загалом система управління галуззю має забезпечити оптимальне зростання виробництва конкурентоспроможної продукції.

Єдиним органом управління галузі м'ясного скотарства є Міністерство аграрної політики та продовольства України з відповідними допоміжними структурами. Структурні взаємозв'язки представлені на рис. 2.5.

Рис. 2.5. Об'єкти державного управління Міністерства аграрної політики та продовольства України

Джерело: самостійна розробка

Усіх учасників агропромислового виробництва поділено на групи: сільськогосподарські виробники, ринки продовольства і забезпечення, науково-

дослідні і науково-освітні установи аграрного профілю, органи державного управління. Як видно, з рис. 2.5, державне управління має регулятивний і дорадницький характер діяльності. При цьому основними об'єктами державного регулювання стають ринки продовольства і забезпечення, а основними об'єктами консультаційної і дорадницької допомоги – сільськогосподарські товаровиробники та науково-дослідні і науково-освітні установи.

Міністерство аграрної політики та продовольства України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної аграрної політики, продовольчої безпеки держави, державного управління у сфері сільського господарства, розвитку галузей, координує діяльність підлеглих структурних підрозділів, котрі виконують безпосередні функції управління у галузі тваринництва, до яких належать Департамент ринків тваринництва та Головна державна племінна інспекція.

Структура взаємозв'язків між усіма суб'єктами господарювання галузі м'ясного скотарства створена в результаті реформування агропромислового комплексу. Її можна охарактеризувати за рівнем організації відносин (рис. 2.6). Так, розвиток галузі м'ясного скотарства безпосередньо залежить від діяльності наукових, виробничо-галузевих об'єднань: головної державної племінної інспекції, асоціацій і корпорацій, національних наукових центрів, галузевих інститутів НААНУ.

НААНУ виконує наукове завдання щодо розвитку галузі м'ясного скотарства. Академія проводить наукові дослідження за державними цільовими, галузевими науково-технічними програмами і окремими проектами та координує тематику досліджень в організаціях, які працюють над вирішенням проблем тваринництва, незалежно від їхньої відомчої належності. Науковці академії за останні роки вивели нові породи, внутріпородні і заводські типи у м'ясному скотарстві, створили сучасні лікувальні і профілактичні препарати для ветеринарії.

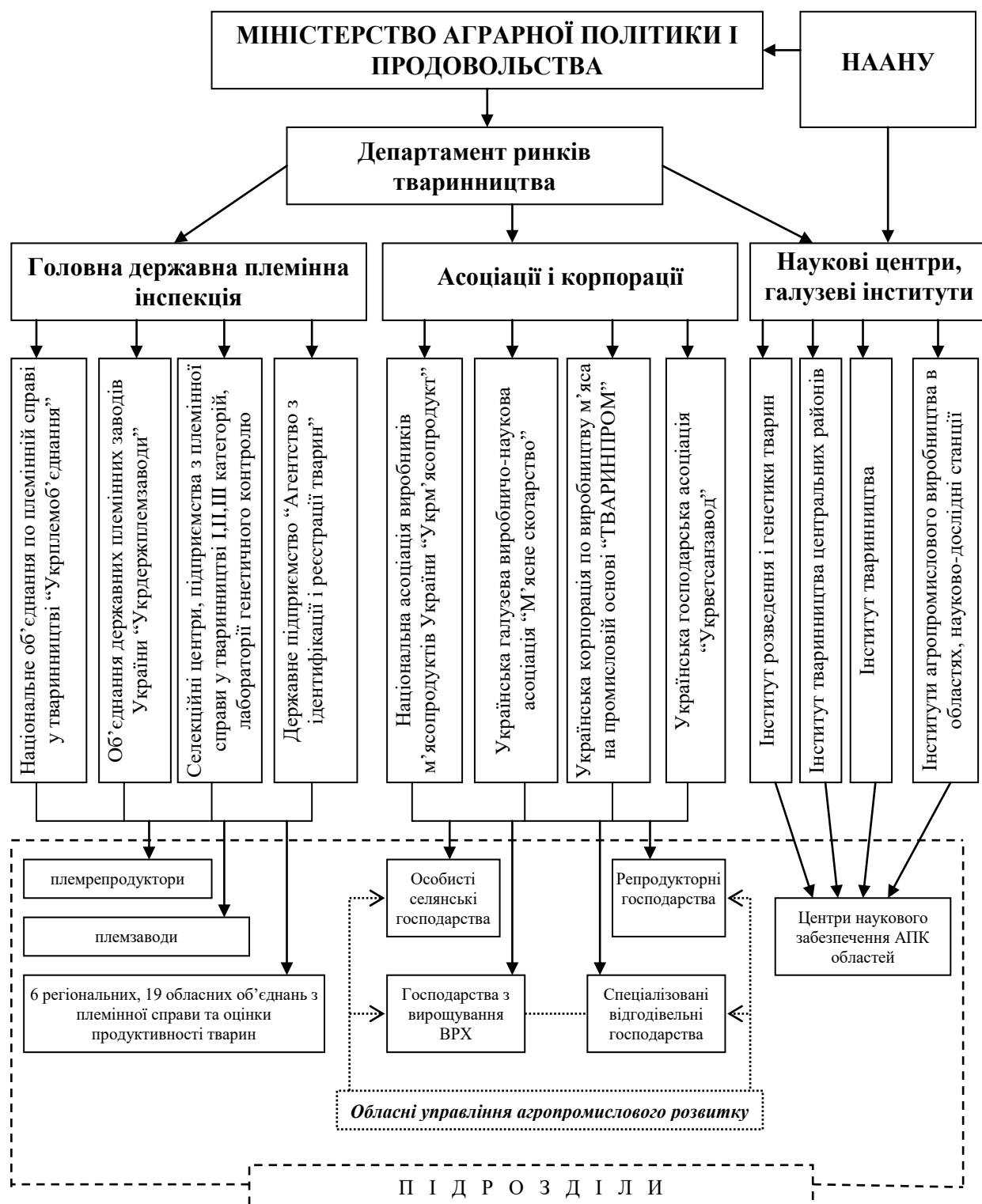

Рис. 2.6. Загальна структура організаційних зв'язків галузі м'ясного скотарства в АПК України

Джерело: самостійна розробка

Головна державна племінна інспекція охоплює 4 структурних підрозділи: головну державну племінну інспекцію; об'єднання державних племінних

заводів України “Укрдержплемзаводи”; державне підприємство “Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин”; селекційні центри, підприємства з племінної справи у тваринництві I, II, III категорій, лабораторії генетичного контролю. Як правило, ці підприємства координують роботу обласних племінних підприємств, племінних заводів і репродукторів.

Виробники продукції м'ясного скотарства представлені національною асоціацією виробників м'ясопродуктів України “Укрм'ясо”, українською галузевою виробничо-науковою асоціацією “М'ясне скотарство”, українською корпорацією з виробництва м'яса на промисловій основі “Тваринпром” та українською господарською асоціацією “Укрветсанзавод”.

Об'єктом управління галузі є рівень конкурентоспроможності, необхідний і достатній для забезпечення життєздатності підприємств як суб'єктів конкуренції. Суб'єктами управління конкурентоспроможністю галузі є певне коло осіб, що реалізують її завдання.

Органи управління, на думку П. Т. Саблука, виконують такі дії:

- управляють корпоративними правами державної власності підприємств АПК, які знаходяться у віданні органів виконавчої влади відповідного рівня;
- організовують формування резервних, страхових та елітних насінневих фондів, а також генетичного фонду;
- разом з іншими зацікавленими органами виконавчої влади беруть участь у розробці відповідних програм, спрямованих на регулювання соціально-трудових відносин, соціально-культурної, медичної, комунально-побутової сфер у сільській місцевості, поліпшенню демографічної ситуації та соціального захисту сільського населення [305, с. 215].

Єдність комплексності й системності має розглядатися як важлива передумова стратегічного управління галуззю м'ясного скотарства при розробці та реалізації сучасної аграрної політики. В державному управлінні аграрною політикою потрібно враховувати відносну рівність основних чинників її ефективного функціонування. Управління галуззю має удосконалюватись шляхом дотримання таких принципів:

– метою стратегічного управління є досягнення довгострокової конкурентної привабливості галузі у задоволенні потреб ринку, що сприяє стабільному отриманню прибутку, використанню сильних і компенсації слабких сторін галузі;

– чітке розмежування функцій загальнодержавних і регіональних органів управління сільським господарством;

– делегування окремих повноважень державного управління асоціаціям і об'єднанням;

– функціональний підхід до управління та забезпечуючий характер діяльності управлінських структур;

– створення умов для безперервного підвищення кваліфікації всіх працівників галузі, добір кадрів вищої і середньої ланок на конкурсній основі.

Отже, постійна адаптація, динамічна зміна структури виробництва мають стати головним принципом організаційно-економічної і структурно-технологічної політики у сфері управління галуззю м'ясного скотарства. Сучасний процес управління агропромисловим виробництвом є складною багаторівневою ієрархічною системою і, як будь-яка система, відчуває вплив екзогенних і ендогенних чинників. Сукупний результат подібного впливу і буде відображати стан і динаміку розвитку агропромислового виробництва, як підсумок управлінської діяльності. При цьому для сталого розвитку м'ясного скотарства важливого значення набувають структура економічного забезпечення та методи управління, які відображають управлінський аспект економічних відносин. Економічне забезпечення управління розвитком м'ясного скотарства має розглядатися як єдина комплексна система. У процесі формування його організаційної структури важливо враховувати цілі розвитку галузі і регіону, рівні системи управління та його цикли, життєві цикли розвитку провідних галузей і комплексів територіальної одиниці. Це дає змогу сформувати систему структурованих завдань, організація вирішення яких сприяє конкурентоспроможному розвитку м'ясного скотарства.

2.2. Особливості сучасного розвитку м'ясного скотарства

Вирішення продовольчої проблеми в Україні найбільше залежить від ефективності функціонування м'ясопродуктового підкомплексу, який є важливою частиною АПК і певною мірою визначає рівень забезпечення населення м'ясом, експортний потенціал, а також соціально-економічну ситуацію в країні. Його сутність полягає у взаємопов'язаному та збалансованому функціонуванні сукупності різних галузей складної інтеграційної системи “виробництво м'яса-переробка-реалізація м'ясної продукції” і забезпечує потреби населення в м'ясі та продуктах його переробки.

На думку В. Я. Месель-Веселяка, м'ясопродуктовий підкомплекс – один зі складових агропромислового комплексу. Основою його формування є галузі тваринництва, що займаються вирощуванням худоби та птиці. До них належать сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства й особисті селянські господарства, від ефективності функціонування яких залежить діяльність підкомплексу загалом. Переробкою тварин займаються м'ясопереробні підприємства, а готову продукцію (м'ясо та продукти його переробки) реалізують як самі підприємства, так і торговельні організації. Вони юридично не об'єднані між собою, а взаємовідносини будують на основі купівлі-продажу продукції. Отже, м'ясопродуктовий підкомплекс – це неформальне об'єднання сфер вирощування, переробки й реалізації готової продукції в єдиному циклі виробництва сировини, її переробки та доведення до споживачів готової продукції [162, с. 3].

П. С. Березівський переконаний, що м'ясопродуктовий підкомплекс – одна з найважливіших продуктових вертикалей з виробництва і переробки продукції тваринництва. Головне функціональне призначення підкомплексу – забезпечення потреб населення в м'ясі та м'ясних продуктах. Він становить доволі складну поліпрофільну виробничо-організаційну структуру, між окремими елементами якої є тісна взаємозалежність: не можна збільшити споживання м'яса та м'ясопродуктів до раціонального рівня без наявності

високопродуктивних м'ясних порід, їх повноцінної годівлі, своєчасної і повної переробки живої ваги знятих з відгодівлі тварин і добре організованої оптової та роздрібною торгівлі [21, с.118]. М'ясопродуктовий підкомплекс є однією з наймогутніших економічних систем АПК країни як за виробничо-технічними характеристиками, так і за обсягом фінансово-грошових ресурсів. Ресурсний потенціал підкомплексу має важливе значення для національної економіки країни, забезпечуючи її продовольчу безпеку. Окремі дослідники визначають м'ясопродуктовий комплекс, як систему спеціалізованих галузей, пов'язаних з кормовиробництвом, виробництвом м'яса, його промисловою переробкою, реалізацією кінцевої продукції, виробничою та соціальною інфраструктурою, що обслуговує ці галузі [146, с. 31–32]. Окремі дослідники вважають, що від рівня розвитку м'ясопродуктового підкомплексу залежить фінансово-економічний стан сільськогосподарських підприємств, котрі вирощують худобу і птицю, м'ясопереробних підприємств, а отже, надійне забезпечення населення країни м'ясом і м'ясопродуктами – джерелом тваринного білка для задоволення фізіологічних потреб людини. При цьому м'ясопродуктовий підкомплекс країни вирішує важливі народногосподарські завдання: по-перше, виробництво м'яса як високобілкового продукту; по-друге, забезпечення трудової зайнятості населення і, по-третє, є складовою економіки країни [76, с. 75–76]. П. С. Березівський зауважує, що скорочення виробництва м'яса і м'ясопродуктів одночасно є причиною і наслідком незадовільного функціонування всієї продуктової вертикалі. Причина полягає в стрімкому зменшенні відгодівельного поголів'я та хронічному недовантаженні потужностей переробки. Наслідок зводиться не лише до погіршення споживання населенням м'яса і м'ясопродуктів, а й до скорочення виробництва в галузях АПК, що забезпечують цю продуктову вертикаль необхідними матеріально-технічними ресурсами. Структурна побудова м'ясопродуктової вертикалі має розцінюватись як обов'язкова передумова вирішення найважливіших питань, що торкаються проблем міжгалузевої інтеграції [21, с. 118]. В. П. Черданцев вважає, що м'ясопродуктовий

підкомплекс – це найважливіша складова частина АПК і один з найбільших сегментів продовольчого ринку як за місткістю (обсяг продажів і купівель, асортимент товарів), так і за кількістю учасників. Особлива роль ринку м'яса та м'ясних продуктів визначається не тільки значними обсягами виробництва і споживанням цієї групи продуктів в країні, а й їхнім значенням як основного джерела білків тваринного походження в раціоні харчування людини [355, с. 23]. Отже, м'ясопродуктовий підкомплекс – складова частина агропромислового комплексу. Якщо АПК розглядати як цілісну, відкриту систему зі своїми гармонійно вбудованими елементами і компонентами, то м'ясопродуктовий підкомплекс – це одна з підсистем єдиного агропромислового комплексу.

Починаючи з 90-х років ХХ ст., м'ясопродуктовий підкомплекс опинився у глибокій кризі, зумовленій такими головними причинами: загальним кризовим станом української економіки, несприятливим диспаритетом цін на сільськогосподарську і промислову продукцію без чітко виважених заходів держави щодо усунення від регулювання процесу реалізації м'яса, що проявилось у відмові від державного замовлення, відсутністю цивілізованого ринку збуту продукції, правовою незахищеністю сільських товаровиробників. Особливо треба виокремити проблему неврегульованості взаємовідносин між тваринницькими господарствами і м'ясокомбінатами. Суттєво підвищилися матеріальні й трудові витрати на одержання продукції тваринництва, внаслідок чого її виробництво стало збитковим, що в кінцевому підсумку призвело до виникнення всіх негативних проблем, які є на сьогодні у галузі.

Слушною є позиція Р. В. Логоша, який зазначає, що основними причинами зниження виробництва м'яса можна визначити такі: відсутність мотивації у виробників м'ясної продукції, невиправдані майбутні очікування цін і доходів від виробництва та реалізації м'ясної продукції, низький рівень державної підтримки й складний процес сертифікації м'ясної продукції при експортній діяльності [141, с. 121].

Одна з основних проблем, яка постала перед м'ясопродуктовим

підкомплексом – це зниження обсягів і збитковість виробництва продукції. Особливо складною є ситуація щодо вирощування великої рогатої худоби. Саме ця галузь вимагає значних капітальних витрат для відновлення й організації виробництва (відновлення племінного і товарного стада, будівель, обладнання, техніки). Враховуючи зростаючі ціни на сільськогосподарську продукцію на світових ринках і збільшення споживання м'яса та м'ясопродуктів у країнах, що розвиваються, виробництво продукції тваринництва може стати одним із найприбутковіших секторів національної економіки.

М'ясопродуктовий підкомплекс не задовольняє достатньою мірою потреби населення в м'ясопродуктах. Щорічно імпорт м'ясопродукції з різних країн становить 350–400 тис. т і не завжди кращої якості. В багатьох районах, аграрних підприємствах останніми роками значно скоротилося виробництво м'яса у зв'язку зі скороченням кількості поголів'я, незадовільною селекційно-племінною роботою, ціновою політикою тощо інше. Питання збільшення виробництва вітчизняної м'ясопродукції можливо вирішити протягом 3–5 років за умови співпраці державних структур, аграрних підприємств, особистих селянських і фермерських господарств та переробних підприємств [168, с. 18–19].

Україна має сприятливі природно-кліматичні умови для виробництва сільськогосподарської продукції. У сучасних умовах м'ясопродуктовий підкомплекс у нашій державі та світі є одним із основних виробників важливих білкових продуктів, які відзначаються біологічною повноцінністю для організму людини. Сучасний етап розвитку виробничих відносин у м'ясопродуктовому підкомплексі вимагає розробки дієвих механізмів і підходів, які б дали змогу підвищити ефективність виробництва, опрацювати і впровадити принципово нову модель функціонування цього сектору з метою стабілізації виробництва, створити сприятливі інвестиційні умови, забезпечити конкурентоспроможність на споживчому ринку, забезпечити населення м'ясною продукцією на рівні раціональних норм споживання.

Пріоритет прискороного розвитку м'ясної промисловості зумовлений метою переробки м'яса – виготовлення високоякісної продукції широкого асортименту з максимально можливим продовженням терміну зберігання. Реалізація цієї мети дає змогу вирішувати соціально-економічні питання на регіональному та державному рівнях. Зокрема, задовольняти різнобічний попит споживачів; розширювати ринки збуту м'ясної продукції; створювати запаси продовольства; поглиблювати територіальний поділ праці; поповнювати оборотні кошти як м'ясопереробних, так і сільськогосподарських підприємств; сприяти оптимальному режиму роботи всіх ланок технологічного процесу інтегрованого виробництва м'яса і м'ясної продукції. Кінцева мета всієї роботи підприємств м'ясопродуктового під комплексу – виробництво продукції, яка б відповідала вимогам ринку. Такий результат забезпечує комплексна система управління якістю та конкурентоспроможністю продукції організацій, що входять у підкомплекс, тому її розробка, впровадження і функціонування – основа для випуску високоякісної продукції.

Головним завданням м'ясопродуктового підкомплексу України є забезпечення внутрішньої потреби держави м'ясом тільки за рахунок власного виробництва: нарощування його обсягів, збільшення експорту та повна відмова від ввезення імпортного м'яса для внутрішніх потреб. Одним з дієвих кроків виходу із затяжної кризи є конкурентоспроможний розвиток м'ясопродуктового підкомплексу.

Формування конкурентного середовища в м'ясопродуктовому підкомплексі України можливе лише за таких умов, а саме:

- підвищення ефективності виробництва (зростання приросту живої ваги (маси) та пошук напрямів зниження його собівартості);
- модернізація виробництва вирощування тварин;
- пошук альтернативних джерел фінансування і кредитування галузі;
- вирішення проблеми взаємовідносин між постачальниками та переробниками сировини;
- протекціоністська політика держави стосовно вітчизняного виробника

та стимулювання експорту;

– визначення єдиних “правил гри” для всіх учасників ринку м’яса, який є одним з крупних ринків продовольчих товарів.

Ринок м’яса має доволі стійкі позиції, його стан суттєво впливає на інші ринки продуктів харчування. Ринок м’яса є соціально значущим і водночас не захищеним від конкуренції з імпортом. При цьому пропозиція значно відстає від попиту, що веде до постійного зростання ввезення м’яса. Нині вітчизняний ринок продуктів м’ясопереробки є достатньою мірою насиченим і характеризується великою кількістю підприємств різної величини і спеціалізації, а також широким спектром продукції, яку вони випускають, як з вітчизняної, так і з імпоротної сировини.

Умови господарювання на сучасному етапі орієнтовані на отримання економічної вигоди від вкладених коштів у нові технології, сучасну техніку, обладнання, застосування інших інноваційних розробок. Обмеженість матеріальних і фінансових ресурсів вимагає дуже жорстких умов оцінки передбачуваного ефекту, економічної ефективності нововведень, доцільності вкладень у них. Стає все більш очевидним, що традиційні методи ведення господарства, застосування високовитратних, енергоємних технологій, застарілих моделей машин, недосконалого обладнання, неефективних форм організації праці не можуть забезпечити одержання конкурентоспроможної продукції. У ринкових умовах інноваційна стратегія конкретного підприємства стає найважливішим чинником “виживання”.

Складовим елементом м’ясопродуктового підкомплексу є м’ясопереробна промисловість. Основним її завданням є переробка продукції тваринництва з метою задоволення потреб населення у виробах з м’яса. М’ясопереробна промисловість є сполучною ланкою в ланцюжку руху товару між галузями тваринництва і кінцевим споживачем. Вона формує споживчу цінність товару для кінцевих споживачів. Розвиток м’ясопереробної промисловості передбачає адекватне вдосконалення пов’язаних з нею галузей, підгалузей і виробництв (рис. 2.7.).

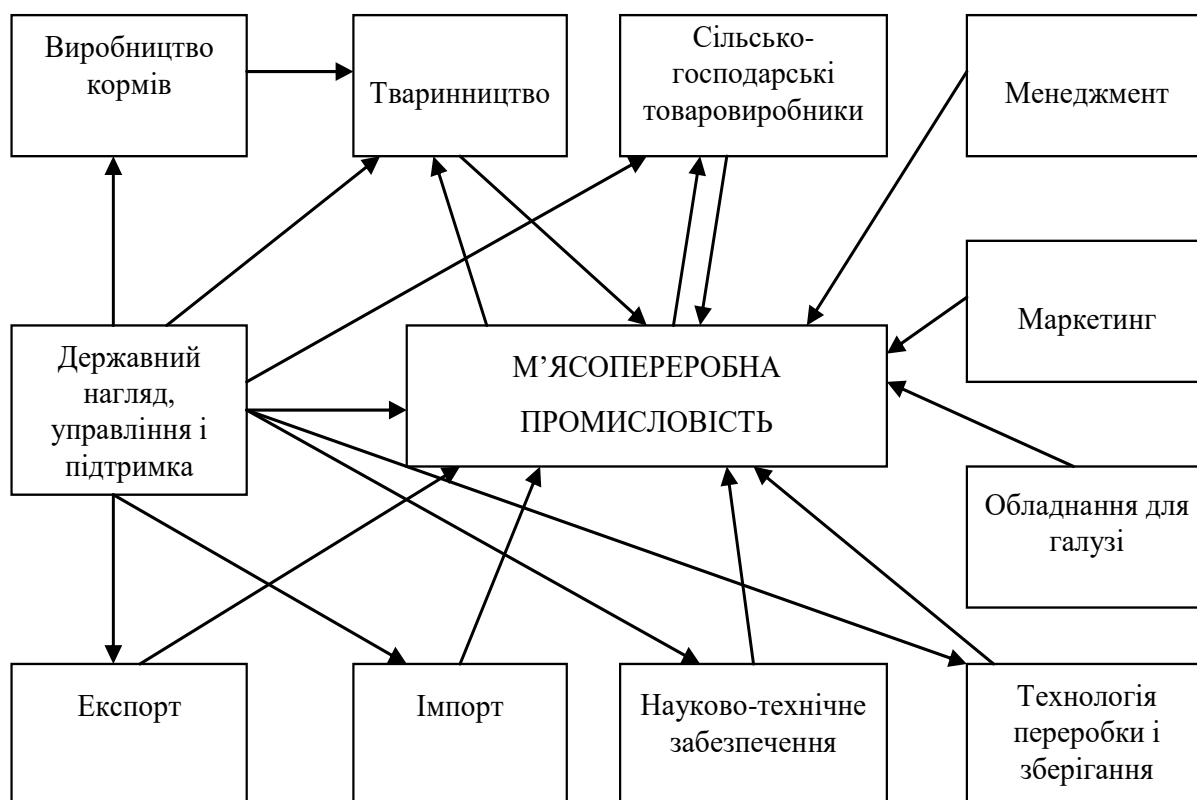

Рис. 2.7. Схема функціонування м'ясопереробної промисловості України

Джерело: самостійна розробка

Необхідно зазначити, що деякі галузі, підгалузі і виробництва опосередковано впливають на розвиток м'ясопереробної промисловості, проте цей вплив доволі значний. Доцільно зазначити, що ряд складових системи взаємовпливу належить і до зовнішніх, і до внутрішніх чинників, при цьому за ступенем впливу вони можуть бути рівнозначними за силою, оскільки розвиток м'ясопереробної промисловості відповідно залежить і від зовнішніх, і від внутрішніх чинників.

Проблеми регулювання АПК є актуальними і для м'ясопереробної промисловості, оскільки ця галузь є великою переробною галуззю. Особливістю функціонування м'ясопереробної галузі є наявність конкурентної ситуації не тільки щодо продажу готової продукції, а й щодо постачання підприємства сировиною.

Сучасний стан розвитку м'ясопродуктового підкомплексу вимагає змін у підходах до вирішення назрілих проблем, опрацювання і впровадження

принципово нової ефективної моделі функціонування сектору, що забезпечить у короткий термін стабілізацію виробництва і подальші передумови розвитку галузі. Поряд із державними заходами щодо стабілізаційних процесів в АПК важливе значення має регіональна інтеграційна спрямованість процесів у м'ясопродуктовому підкомплексі, яка сприятиме підвищенню ефективності виробництва.

Ефективність виробництва продукції тваринництва характеризується кінцевими результатами – чистим доходом, рівнем рентабельності, термінами окупності інвестицій і залежить від двох чинників:

– зовнішніх – попит на продукцію, ціна її реалізації, економічна політика держави з підтримки вітчизняного виробництва певного виду продукції через систему доплат, страхування, оподаткування і цін на спожиті у галузі ресурси, і, перш за все, племінної худоби, машин, запчастин, палива, електроенергії, комбікормів та кормових добавок, будівельних матеріалів, ветеринарних препаратів;

– внутрішніх – використання досягнень НТП, реалізація генетичного потенціалу порід тварин, кваліфікація персоналу, рівень менеджменту, система годівлі та забезпечення мікроклімату.

Отже, для продовольчої безпеки України важливим є м'ясопродуктовий підкомплекс, метою розвитку якого є збільшення обсягу виробництва, переробка і реалізація високоякісної продукції встановленого асортименту при найменших витратах праці і коштів. М. Я. Мойса зазначає, що особливе значення у забезпеченні країни продовольством має задоволення потреб населення у продуктах тваринного походження, серед яких провідне місце належить галузі м'ясного скотарства. Через недостатню підтримку їхнього розвитку з боку урядових структур, низький рівень цін на вирощену продукцію, застарілі технології в більшості аграрних підприємств вони є занедбаними або взагалі відсутні [168, с. 18]. На думку В. І. Власова, маючи відмінні природно-кліматичні умови й чудове географічне положення, Україна не мала б стикатися з проблемою продовольчої безпеки. За роки незалежності значно зменшилося

споживання основних продуктів харчування. Особливо це стосується м'яса і м'ясопродуктів, споживання яких скоротилося більше ніж у півтора рази [42, с. 3]. Варто враховувати, що попит і пропозиція на сільськогосподарську продукцію формуються під впливом стандартів харчування, що пропонуються, бажання споживати тільки високоякісну і здорову їжу, а також з урахуванням національних традицій [109, с. 130]. В найближчій перспективі перед галузями тваринництва на перший план виступає завдання забезпечення населення продукцією на рівні раціональних норм споживання. На нашу думку, галузь м'ясного скотарства на основі біологічних і економічних переваг має виняткове значення у вирішенні продовольчої проблеми країни і доведенні норм споживання білкових продуктів до науково обґрунтованих. Яловичина є висококонцентрованим компонентом раціону харчування, що підвищує його енергетичну, білкову, вітамінну і мінеральну повноцінність. За своїми смаковими властивостями та вмістом поживних речовин вона переважає всі інші види м'яса. Найбільш високоякісну яловичину отримують від худоби м'ясних порід, проте нині її частка становить до 10%, тоді як решту – від вибракovanого поголів'я та надремонтного молодняку молочних і комбінованих порід великої рогатої худоби.

М. В. Зубець, аналізуючи проблему розвитку м'ясного скотарства в контексті національної продовольчої безпеки, зазначає, що необхідно виходити з тих суттєвих негативних змін, які сталися у функціонуванні галузі тваринництва в процесі так званого реформування агропромислового комплексу. До найбільш суттєвих з них, які мають пряме відношення до національної продовольчої безпеки, належать:

- значне – у 2–8 разів (залежно від виду) – скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин;

- суттєве зростання собівартості і зниження рентабельності виробництва продукції тваринництва [325, с. 19]. Так, головною перевагою м'ясного скотарства є висока якість м'яса яловичини. Тому не випадково в структурі

поголів'я великої рогатої худоби частка спеціалізованої м'ясної худоби становить у країнах ЄС 40–50%, Австралії – 85%, Канаді – 70%. Переважання м'ясної худоби в США, де її частка становить близько 80%, дає змогу виробляти 30% від світового виробництва яловичини, маючи лише 13% світового поголів'я великої рогатої худоби. Висока частка поголів'я м'ясної худоби в розвинених країнах світу пояснюється порівняно невеликим поголів'ям високопродуктивної молочної худоби. До цього потрібно додати наявність світового попиту на якісне м'ясо та сприятливі умови для отримання порівняно дешевого м'яса цього виду насамперед за рахунок великої тривалості пасовищного періоду в цих країнах [35, с. 19].

В Україні тривалий час галузь м'ясного скотарства не була поширеною. Однією з основних причин цього є відсутність раціонального механізму організації розвитку м'ясного скотарства суб'єктами господарської діяльності в аграрному бізнесі країни, який би базувався на паритетному співвідношенні виробників, переробників і споживачів продукції.

Скотарство нашої країни пройшло тривалий шлях розвитку та якісного перетворення. Ці процеси відбувалися у кінці 70-х початку 80-х років ХХ ст., проте недосконалість організаційно-економічних взаємовідносин між їхніми учасниками, з одного боку, і низка суб'єктивно-об'єктивних причин, з іншого боку, зумовили згортання цих процесів. Під впливом аграрних реформ і економічних перетворень останніх десятиліть відбулися суттєві зміни в розвитку галузі м'ясного скотарства України, зокрема в спеціалізації і територіальній структурі, що зумовлено організаційними, природними, соціально-економічними і технологічними чинниками. Розміщення галузі м'ясного скотарства концентрується в тих місцях, де для цього наявні найкращі соціально-економічні і природно-кліматичні умови. Нині воно перетворилося на високотоварну галузь національної економіки, що базується на різних формах сільськогосподарського виробництва, яка вступила в новий, більш високий етап розвитку, який здійснюється за допомогою спеціалізації і концентрації скотарства та переведення виробництва яловичини

на промислову основу. Подальший розвиток спеціалізації і концентрації скотарства на базі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції сприяє широкому впровадженню інтенсивних методів виробництва яловичини.

Скотарство як найбільш складна і надзвичайно важлива галузь сільського господарства є найважливішим індикатором стану тваринницької галузі взагалі [325, с. 19]. М'ясне скотарство – це спеціалізована галузь тваринництва, яка виробляє високоякісну яловичину для приготування стейків, біфштексів, консервів, ковбас та іншої продукції. Крім основних продуктів, від м'ясної худоби отримують міцну шкіру, субпродукти, органічні добрива та інші вироби на основі розведення спеціалізованих м'ясних порід великої рогатої худоби [195, с. 4]. На думку С. С. Speki, м'ясне скотарство, як самостійна галузь, може бути широко розповсюдженим у регіонах України, де є достатньо природних пасовищ [318, с. 203]. Варто зазначити, що скотарство – не лише основний постачальник м'яса і молока, але й сировини для розвитку легкої промисловості, органічних добрив. Його структура і спеціалізація відіграє основну роль у структурі тваринництва. На щільність розміщення великої рогатої худоби впливає і розповсюдження в певній природній зоні, і забезпеченість кормами як природними, так і відходами, наприклад, бурякоцукрового виробництва [136, с. 34]. Н. Г. Копитець вважає, що скотарство є однією із системоутворюючих галузей аграрної економіки, розвиток якого сприяє вирішенню продовольчої проблеми країни, фінансовій стійкості сільського господарства і більш повній зайнятості населення [125, с. 60]. М'ясне скотарство – це складна виробничо-господарська підсистема АПК, яка складається із сукупності підприємств і організацій, що планомірно й організовано забезпечують виробництво, заготівлю, транспортування, переробку, зберігання і реалізацію вітчизняного й імпортного м'яса яловичини і телятини, а також м'ясопродуктів з них. Мета розвитку галузі м'ясного скотарства як єдиної системи насичення продовольчого ринку якісним та екологічно чистим м'ясом і м'ясопродуктами власного виробництва та досягненні продовольчої незалежності держави (рис. 2.8).

Отже, м'ясне скотарство України – це цілісний виробничо-господарський комплекс, який об'єднує суб'єктів господарювання, що займаються вирощуванням великої рогатої худоби, забезпечують доставку і збут продукції, відтворення племінних якостей, обслуговують потреби у машинобудуванні для тваринницьких ферм, беруть участь у науково-дослідних, проектно-конструкторських і технологічних розробках тощо. Аналіз наведених вище визначень показує, що особливостями галузі, що вивчається, є розведення великої рогатої худоби з метою отримання основної продукції – м'яса, а головним завданням м'ясного скотарства є забезпечення потреб людини в м'ясі, а землеробства – органічними добривами.

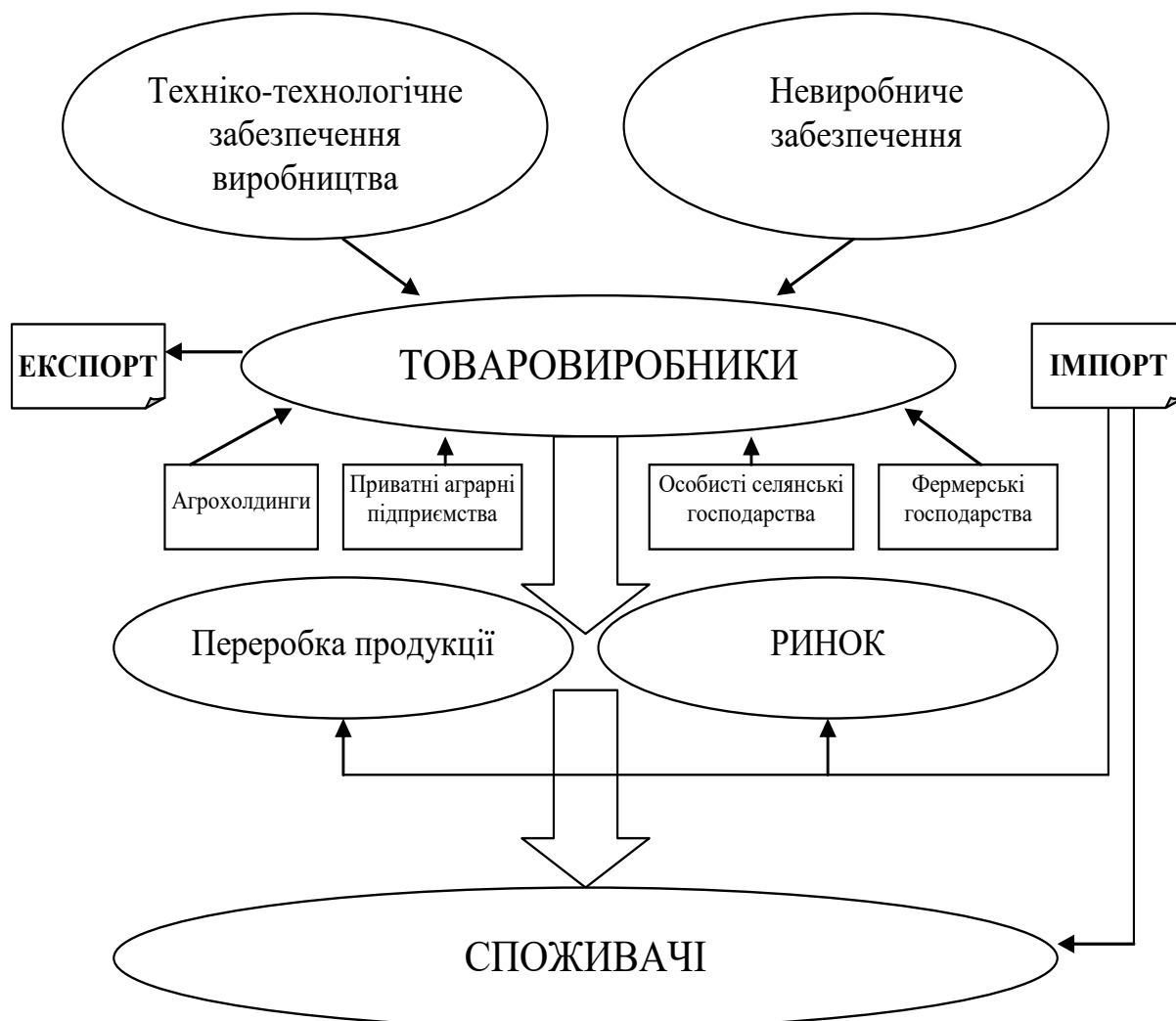

Рис. 2.8. Організаційна модель м'ясного скотарства України

Джерело: самостійна розробка

Особливий характер розвитку галузі зумовлений специфікою

технологічного процесу м'ясного скотарства, котрий охоплює системи виробництва, транспортування, переробки та реалізації м'яса і м'ясопродуктів (рис. 2.9).

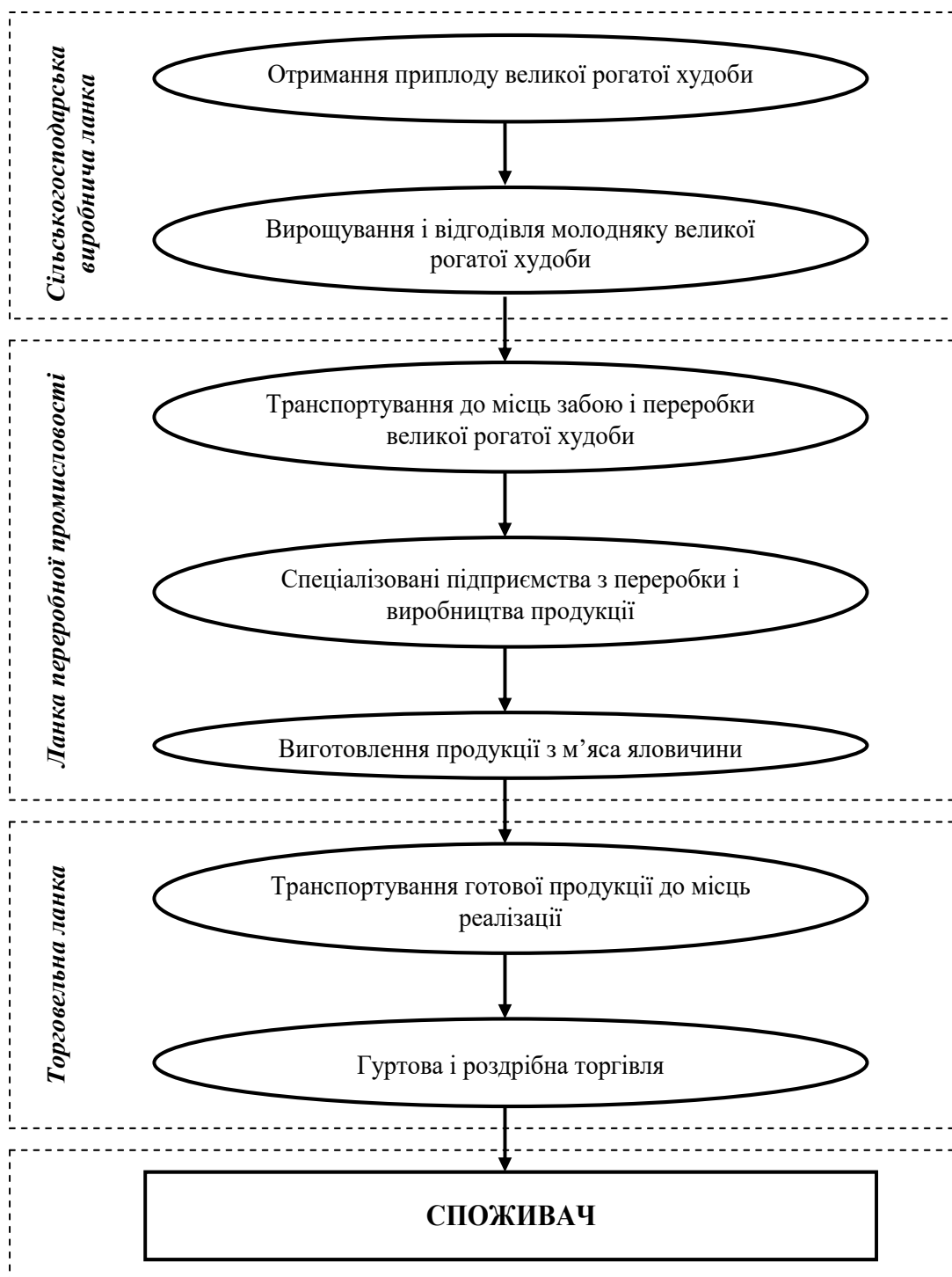

Рис. 2.9. Підсистеми технологічного процесу випуску продукції м'ясного скотарства

Джерело: самостійна розробка

Кожна система має підсистеми і тісно взаємодіє та функціонує у загальній системі м'ясного скотарства. Ефективність роботи всієї системи визначається результативністю роботи кожної підсистеми, яка має свої особливості і завдання.

Підсистеми тісно взаємопов'язані, і за характером цих зв'язків можна говорити про значення ефективної роботи будь-якої з них. Загальне завдання оптимального проектування цієї системи можна сформулювати так: за певної взаємодії підсистеми виробництва м'яса яловичини, підсистем переробки, зовнішнього середовища, інформаційного поля потрібно забезпечити виробництво максимальної величини м'ясної продукції і отримати максимальну ефективність роботи галузі. Кожна підсистема має своє значення ефективності для загальної роботи системи. При цьому м'ясне скотарство потрібно розглядати як послідовну зміну складових його системи у часі, тобто у зв'язку зі зміною технологічних процесів. Знання взаємодії всіх систем в середині м'ясного скотарства зумовлює можливість ефективного застосування нових технологій, форм організації праці та техніки.

Теоретичне відтворення реального процесу виробництва, переробки і реалізації продукції може бути зображено об'єктивною технологічною схемою. У роботі розглянута укрупнена схема виробництва м'яса яловичини і м'ясопродуктів, де А – запліднення тварин, А 1 – отримання приплоду; А 2 – вирощування і відгодівля худоби; В – постачання на переробку; С – переробка; С 1 – забій худоби; С 2 – первинна обробка і обвалювання туш тварин; С 3 – м'ясопереробне виробництво; Д – виготовлення м'ясної продукції; Д 1 – ковбасне виробництво; Д 2 – виробництво інших видів м'ясних продуктів; Е – реалізація через торгову мережу (рис. 2.10.).

Залежно від обсягу поставок сировини підприємства, що функціонують за технологічним ланцюжком “А – 1” можуть бути включені до виробничого кластеру в єдину організаційну структуру.

Таке схематичне зображення руху вихідної сировини (м'яса яловичини) в усіх напрямках переробки, коли організаційно-структурна модель має кілька

завершальних стадій, дасть змогу встановити взаємозв'язок в середині моделі виробництв різних видів м'ясної продукції як багатопотокову модель, що складається з безлічі ліній з розгалуженими потоками.

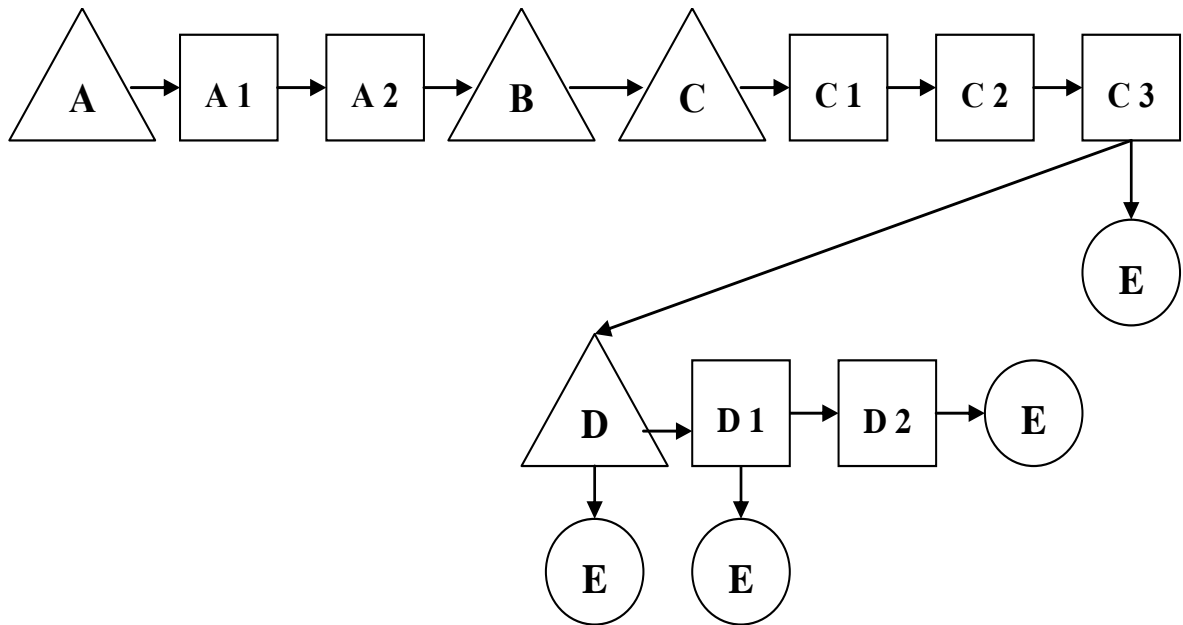

Рис. 2.10. Поелементна структурно-технологічна послідовність процесу випуску кінцевої продукції м'ясного скотарства

Джерело: самостійна розробка

Від інших галузей АПК галузь м'ясного скотарства відрізняється такими специфічними особливостями:

- обсяг випуску продукції та її якість залежать не тільки від застосовуваних технологій, а й від біологічних особливостей породи тварин і її генетичного потенціалу;

- всі тварини, навіть у межах однієї породи, дуже різні як за розмірами та формами окремих статей і продуктивності, так і за характером та поведінкою. Це створює додаткові труднощі у процесі праці;

- висуваються підвищені вимоги до складу раціону і якості кормів;

- повний виробничий цикл і тривалість одного обороту оборотних коштів у м'ясному скотарстві доволі тривалі за часом за рахунок більш повільної швидкості росту тварин;

- додаткова одиниця ресурсу не завжди дає додаткову одиницю продукції

(наприклад, при зниженні приросту за умови введення додаткової одиниці кормів можуть і не підвищитися).

Очевидним є те, що галузь м'ясного скотарства – одна з найбільш складних і вимагає системного підходу для вивчення. Тому віднесення м'ясного скотарства до системних об'єктів є цілком виправданим, адже галузь є складною виробничо-економічною системою, що формується під впливом політичних, економічних, соціальних, демографічних, організаційно-правових, науково-технічних і природних чинників, і при дослідженні його функціонування необхідно використовувати системний підхід.

Займаючи одне з основних місць у виробничому підкомплексі АПК, м'ясне скотарство визначає не тільки високу частку у виробництві валової продукції, але й суттєво впливає на економіку сільського господарства регіону, на рівень забезпечення важливими соціальними продуктами харчування, тому створення умов для формування ефективного виробництва є першочерговим завданням, що вимагає негайного й ефективного вирішення. Важливість розгляду особливостей діяльності м'ясного скотарства у регіональному аспекті обумовлено такими причинами: по-перше, нині в рамках державної політики підтримки села прогнозується розвиток інфраструктури галузі тваринництва, застосування інноваційних технологій у сфері вирощування великої рогатої худоби, управління, економіці та соціальній сфері; по-друге, ступінь розвитку територіального комплексу м'ясного скотарства є важливим чинником прискорення темпів економічного зростання в регіонах, застосування якого має синергетичний ефект від узгодження взаємодії інших регіональних умов та чинників. По-третє, сукупність господарств з вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби розглядається в якості матеріальної бази тваринництва, а обсяг поголів'я худоби є одним із критеріїв оцінювання рівня соціально-економічного розвитку сільських територій. Водночас рівень розвитку м'ясного скотарства: чисельність поголів'я і середньодобовий приріст худоби значно впливають на результати господарської діяльності як інших галузей, так і окремого господарства. Отже, варто визнати необхідність пріоритетного розвитку

м'ясного скотарства як сполучного елемента розвитку економіки загалом на рівні області і держави на основі стимулювання виробничо-фінансового, технічного та технологічного розвитку АПК й удосконалення економічних взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками.

Стратегію розвитку м'ясного скотарства в регіоні потрібно розробляти як складову частину функціонування тваринництва регіону, що має враховувати наявні та потенційні вимоги довкілля, виробництва, управління та соціального комфорту. Реалізація цих вимог потребує врахування чинників, які зумовлені розвитком аграрного виробництва у регіональному масштабі, визначені загальнодержавною стратегією розвитку АПК і політикою соціально-економічного розвитку сільських територій.

Розглядаючи господарства з вирощування великої рогатої худоби на м'ясо як з макроекономічної, так і з мікроекономічної точок зору, стає очевидно, що, з одного боку, їхня головна мета – задоволення потреб споживачів у м'ясі яловичини високої якості при мінімальних витратах, а з іншого – максимізація прибутку шляхом кращого використання природного, виробничого і ринкового потенціалу. Водночас однією з проблем забезпечення ефективного функціонування господарств – виробників м'яса яловичини – в регіоні на високому організаційному та економічному рівні є регулювання не тільки ринкових, але й партнерських відносин між учасниками виробництва та споживачами продукції. При цьому визначення галузевих ризиків м'ясного скотарства дає змогу адекватно оцінювати стан і перспективи розвитку економічної діяльності у цій сфері. Надалі вдосконалення організаційно-економічної діяльності господарств з вирощування і відгодівлі молодняку м'ясної худоби має відбуватися на основі використання кооперації, інтеграції, спеціалізації і концентрації; розробки механізмів планування бізнес-процесів; організації партнерських відносин між постачальниками племінної худоби і підприємствами з виробництва кормів і ветеринарних препаратів; забезпечення інвестиційної привабливості розвитку галузі м'ясного скотарства. Отже, м'ясне скотарство має, з одного боку, сприятливі перспективи розвитку, пов'язані

насамперед з недостатнім обсягом виробництва м'яса яловичини, з іншого – стикається із серйозними проблемами і ризиками господарської і фінансової діяльності, зумовленими специфікою галузі і регіональними умовами.

На результати функціонування галузі скотарства, які відображені в показниках економічної ефективності, впливають такі зовнішні чинники:

- природні (вплив проявляється в основному через кормову базу);
- політичні. Визначення державою пріоритетів у розвитку галузі. Це відношення може виражатися в розробці планів, програм, проектів як на державному, так і на регіональному рівнях;
- юридичні. Опрацювання законодавчої бази, відповідність законів інтересам виробників і споживачів;
- науково-технічні. Рівень розвитку аграрної науки. Важливим є використання досягнень науки в практиці (наприклад, впровадження у виробництво нових порід, технологій утримання, обладнання, кормових добавок, медикаментів) для того, щоб ці досягнення могли приносити реальну користь виробникам;
- інфраструктурні. Рівень розвитку як виробничої, так і невиробничої інфраструктури (транспорт, дороги, складські приміщення, цехи для забою тварин);
- фінансові, головним з яких є доступність кредитів для сільськогосподарських товаровиробників (кредитна ставка, податкові пільги, компенсація відсотків за кредити);
- економічні, на наш погляд, одні з найбільш значимих. До них належать ціни на ресурси і готову продукцію, тарифи на послуги, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам, величина податкових ставок, конкуренція, платоспроможність споживачів і обсяг попиту на продукцію;
- населення, зокрема його чисельність, склад та рівень життя. Від цих чинників залежить кадровий потенціал виробників (оскільки господарства зазвичай набирають працівників у тих населених пунктах і районах, де розміщені). Також від цих чинників залежить обсяг попиту на продукцію.

Важливим зовнішнім чинником, який впливає на результативність функціонування галузі м'ясного скотарства, на наш погляд, також є інвестиційна привабливість регіону (або всієї країни). Вона визначається готовністю інвесторів (як у середині країни, так і іноземних) вкладати гроші в розвиток галузі. Інвестори при прийнятті рішення враховують безліч чинників – від політичної стабільності до екології та рівня життя для того, щоб ризик інвестиційних проектів був адекватним, а термін повернення вкладень мінімальним. Зв'язок м'ясного скотарства із зовнішнім середовищем полягає ще й у тому, що саме у зовнішньому середовищі є проблемна ситуація для вирішення якої цей комплекс був створений і функціонує, – потреба населення в яловичині.

Результати та ефективність функціонування галузі м'ясного скотарства визначаються не лише впливом на неї зовнішніх чинників, але й взаємодією внутрішніх елементів цієї системи – внутрішніми чинниками функціонування галузі. Стосовно м'ясного скотарства можна назвати такі внутрішні чинники:

– організаційно-управлінські, до яких належить раціональне ведення обліку, планування і контролю, маркетинг і оперативність прийняття управлінських рішень;

– технологічні – системи утримання тварин, відтворення стада, складання раціону для тварин, проведення кормовиробництва (забезпечується в середині галузі або в спеціалізованих господарствах з виробництва кормів);

– трудові. Чисельність працівників, обсяг заробітної плати, склад працівників за статтю, професії, освіта, загальний рівень кваліфікації працівників, продуктивність праці, застосовувані способи мотивації працівників.

Крім цього, доцільно виокремити ще один чинник – поточне фактичне майнове становище галузі (які племінні ресурси є в наявності, забезпеченість тваринницькими приміщеннями, яка чисельність поголів'я великої рогатої худоби, чи є вільні грошові кошти для здійснення інвестиційних об'єктів та розвитку галузі). Важливим чинником є також включення виробників в

інтеграцію і кооперацію з переробниками та продавцями готової продукції, що також може значно вплинути на ситуацію в галузі м'ясного скотарства.

Зазначимо, що якщо на зовнішні чинники сільськогосподарські товаровиробники практично впливати не можуть, то за рахунок внутрішніх цілком реально можна оптимізувати витрати і собівартість продукції, внаслідок чого – поліпшити економічну ефективність і конкурентоспроможність галузі м'ясного скотарства.

Цю галузь потрібно розглядати як виробничо-організаційну та соціально-економічну систему, для якої характерні загальні закономірності і принципи розвитку. Вся сукупність елементів галузі складає її структуру. Структуру галузі м'ясного скотарства можна представити трьома сферами: виробництво основних засобів для галузі; виробництво яловичини і телятини; переробка та реалізація м'яса і продуктів з нього. Галузі першої сфери забезпечують поставки тваринництву і м'ясопереробній промисловості обладнання і матеріально-технічні засоби. Друга і третя виробничі сфери значною мірою залежать від результатів діяльності першої. Підприємства другої і третьої сфер галузі є ринками збуту для підприємств і галузей першої. Узагальнена схема організаційної структури галузі м'ясного скотарства представлена на рис. 2.11.

Галузь м'ясного скотарства складається із сукупності підприємств, які забезпечують її діяльність. Так, аграрні підприємства галузі м'ясного скотарства представлені такими суб'єктами:

- особистими селянськими господарствами;
- фермерськими господарствами;
- сільськогосподарськими підприємствами приватної форми власності (приватні аграрні підприємства, приватно-орендні підприємства, товариства);
- виробничими і збутовими кооперативами;
- агрохолдингами;
- асоціаціями.

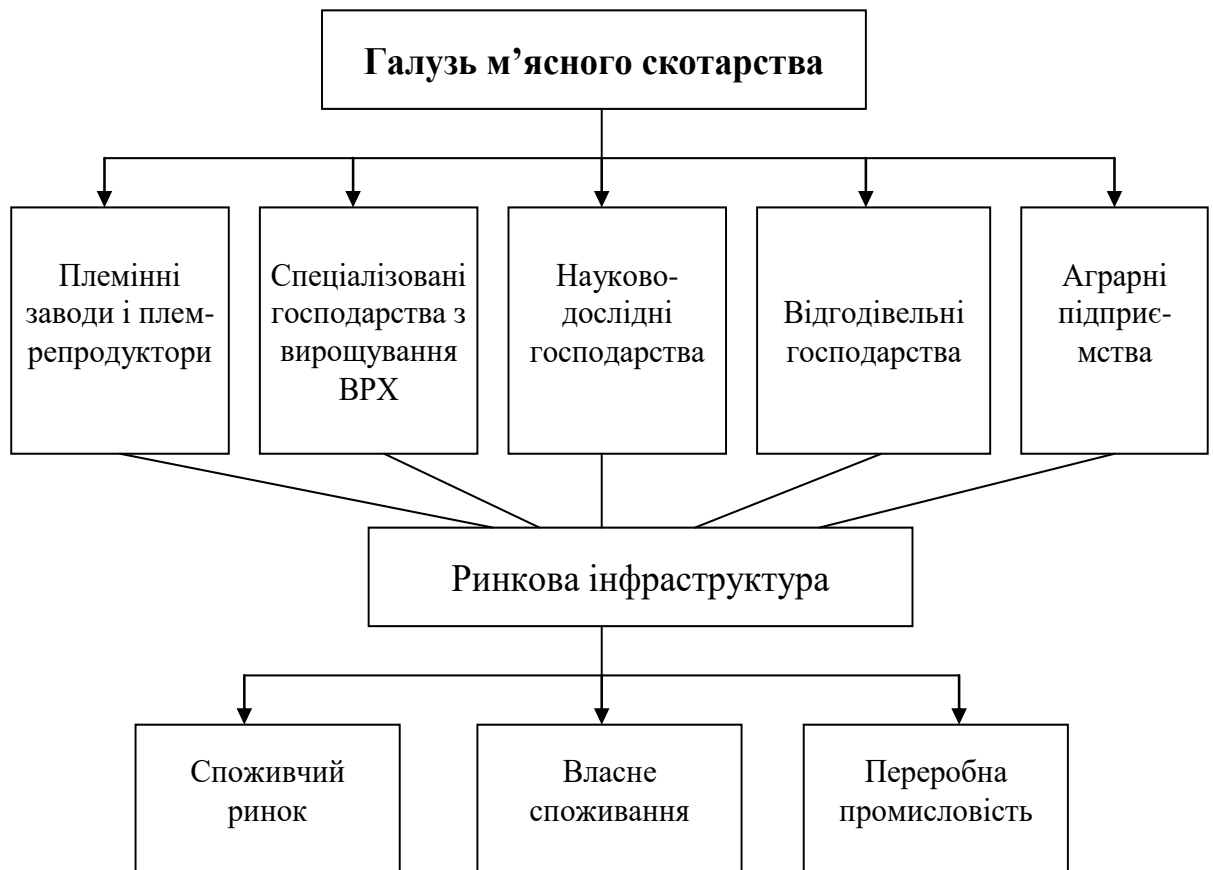

Рис. 2.11. Структура галузі м'ясного скотарства України

Джерело: самостійна розробка

Основні організаційні форми ведення м'ясного скотарства в Україні представляють такі утворення:

- племінні заводи;
- племінні репродуктори;
- племінні господарства із завершеним оборотом стада;
- промислові господарства з завершеним оборотом стада;
- господарства-репродуктори, які вирощують телят до 7–8 місячного віку;
- вирощування і відгодівля м'ясної худоби особистими селянськими господарствами;
- господарства, які займаються дорощуванням і відгодівлею м'ясної худоби концкормами і кормовими відходами харчової промисловості;
- спеціалізовані ферми великої рогатої худоби м'ясних порід у господарствах приміської зони з різноманітною спеціалізацією;

– комбіновані форми сільськогосподарської діяльності.

У зоні західних районів України у 70–80-х роках ХХ ст. виробництво яловичини забезпечувалося в основному в спеціалізованих господарствах трьох типів. Перший тип – господарства, що вирощували телят з 10–20-денного до 4–6-місячного віку. Після цього періоду молодняк передавали на підприємства другого типу.

Другий тип – господарства, що спеціалізувалися на дорощуванні та інтенсивній відгодівлі молодняку з 4–6-місячного віку до реалізації його в 16–18 місяців.

Третій тип – господарства з повним технологічним циклом виробництва яловичини, що охоплювали усі три періоди – вирощування, дорощування і заключна відгодівля. Спеціалізованих господарств з виробництва яловичини першого типу було 12%, другого – 22% і третього – 64%. Отже, більшість спеціалізованих господарств мало повний технологічний цикл виробництва яловичини. Оптимальні розміри їх на той час становили від 3000 до 6000 голів, широкого розповсюдження набули спеціалізовані ферми до 2000 голів. Розміри цих господарств визначалися станом кормової бази, раціональним вирішенням питання утилізації гною, природно-економічними особливостями зони тощо [27, с. 25–26]. Так, у 1970–1980-х рр. у Тернопільській області за господарствами, спеціалізованими на дорощуванні молодняку великої рогатої худоби, було закріплено 20% сільськогосподарських угідь. У середньому одне господарство мало близько 3 тис. голів худоби. Окремі господарства виробляли близько 220 ц яловичини в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Спеціалізовані колгоспи з дорощування молодняку великої рогатої худоби свою виробничу діяльність кооперували з міжколгоспним відгодівельним пунктом, розміщеним при цукровому заводі. Сюди молодняк великої рогатої худоби надходив на заключну відгодівлю. Міжколгоспний пункт в основному відгодовував тварин на жомі, який надходив з цукрового заводу. Грубі й концентровані корми постачали колгоспи-пайовики. У середньому за рік відгодівельне господарство реалізовувало 4500 голів великої рогатої худоби

при вазі однієї тварини 350–400 кг.

С. К. Кот виокремлює у м'ясному скотарстві такі типи господарств і ферм:

– спеціалізовані м'ясні господарства-репродуктори – з вирощування молодняку м'ясних порід:

– спеціалізовані м'ясні господарства з повним циклом виробництва – з відтворення стада, вирощування і відгодівлі надремонтного молодняку в умовах внутрігосподарської спеціалізації;

– м'ясні ферми, створені у господарствах, які не є галуззю спеціалізації;

– племінні заводи і ферми, що займаються удосконаленням порід худоби м'ясного напрямку, а також вирощування племінного молодняку для реалізації в інші товарні господарства [128, с. 36].

За основними типорозмірами ферми і комплекси з виробництва яловичини від м'ясних порід худоби бувають на 600, 800, 1200 корів, відгодівельні комплекси – на 1000, 2000 і 6000 голів великої рогатої худоби [128, с.36].

Залежно від спеціалізації, природно-економічних умов, технологій утримання господарства з вирощування і відгодівлі молодняку м'ясної худоби розраховані на одночасне утримання від 100 до 20 тис. голів. Так, для господарств Полісся, Карпат та інших територій, де є достатня кількість природних лук, пасовищ і сіножатей, чисельність худоби м'ясних порід коливається в межах 400–800 голів. Спеціалізовані господарства з вирощування і відгодівлі м'ясної худоби, тобто ті, які мають рекомендовані розміри ферм і земельних угідь, функціонують із замкнутим циклом з вирощуванням ремонтного молодняку для оновлення стада на власній кормовій базі. Для такої категорії господарств оптимальною чисельністю є 1000–2000 голів. Чисельність м'ясної худоби більше 2 тис. голів характерна для вертикально інтегрованих підприємств, кластерів та агрохолдингів, де виробництво здійснюється з високою інтенсивністю на промисловій основі. В середньому по Україні чисельність худоби м'ясного напрямку в господарствах становить від 400 до

1000 голів. На думку В. Я. Месель-Веселяка, найбільш ефективними є виробництво на фермах, де за рік відгодовують 2,5–3 тис. голів великої рогатої худоби [162, с. 24].

За умовами комплектування стада усі спеціалізовані господарства можна поділити на декілька основних груп:

1. Господарства з вирощування і відгодівлі, починаючи з молочного періоду. В них молодняк надходить з 10–20 – денного віку живою вагою 35–45 кг.

2. Господарства з вирощування і відгодівлі молодняка молочних і м'ясних порід після молочного періоду – з 4–8 місячного віку живою вагою 120–200 кг.

3. Господарства з відгодівлі великої рогатої худоби з використанням відходів харчової промисловості – комплектують молодняком у віці 10–12 місяців, а також дорослою худобою. Мінімальна вага дорощування не кастрованих бугайців 280–300 кг, кастрованих – 260–280 кг, телиць – 240–260 кг.

У господарствах при використанні кормів власного виробництва відгодівлю молодняку потрібно починати з 180–200 кг незалежно від статі й віку. При комплектуванні м'ясного контингенту на відгодівлю потрібно дотримуватися умови створення однорідних груп за вагою і віком тварин, оскільки промислова технологія базується на принципах групового обслуговування.

Галузь м'ясного скотарства розвивається за такими етапами:

– формування племінної бази, тобто нарощування чистопродного поголів'я;

– створення товарних стад шляхом схрещування маточного поголів'я з плідниками м'ясних порід;

– формування декількох стад м'ясної худоби за рахунок закупівлі поголів'я, що потребує великих фінансових витрат. Купуються тільки плідники м'ясних порід або їхні сперми, а також матеріал для ембріонопересадок;

– виділення малопродуктивних молочних корів в деяких стадах, утримання їх за технологією м'ясного скотарства й осіменіння плідниками м'ясних порід.

М'ясне скотарство функціонує через сформовану ринкову інфраструктуру, яка охоплює поряд із сільським господарством ланки первинної обробки і промислової переробки, оптову ланку, роздрібну ланку і безпосередньо споживачів кінцевої продукції галузі. Механізмом виконання цього є ринок м'ясної продукції, який охоплює організаційно-економічні форми взаємовідносин між суб'єктами господарювання різних сфер галузі м'ясного скотарства, забезпечуючи рух продукції на усіх стадіях відтворювального процесу – від вирощування і відгодівлі тварин (отримання м'ясної сировини) до виготовлення готових продуктів і реалізації їх кінцевому споживачу. Отже, поняття “ринок м'ясного скотарства” охоплює функціонування його відповідних контрагентів (сільськогосподарських, заготівельних, переробних і торговельних організацій), між якими об'єктивно виникають виробничі зв'язки й успішно вирішуються економічні взаємовідносини.

Ринок м'ясного скотарства діє за такими принципами: всеосяжність ринку (безперешкодний рух економічних ресурсів і торгівля ними); рівноправна участь на ринку суб'єктів господарювання з різними формами власності; вільне ціноутворення; поєднання саморегулювання ринку з державним втручанням; аграрне лобі і протекціонізм; розвиток партнерських взаємовідносин; поєднання економічних і соціальних моментів; всебічний розвиток ринкової інфраструктури, маркетингу і логістики.

Галузь м'ясного скотарства має чіткий поділ на племінне та товарне з їхніми завданнями і цілями. Мета племінного тваринництва – отримувати племінних плідників для використання в товарних стадах. Інша ціль у товарних стадах, які мають завдання отримувати тварин для вирощування на м'ясо. В м'ясному скотарстві кінцевим продуктом є отримання телят, які при вирощуванні на м'ясо дають яловичину. Тобто є чіткий поділ на два технологічних процеси. Перша система відіграє репродуктивну функцію (стадо

корів), де відбувається отримання і вирощування телят за призначенням (бугайці) для вирощування на м'ясо, за рахунок яких і відбувається його виробництво, і телички – для ремонту стада. Друга – вирощування молодняка для виробництва яловичини, яка є основною ланкою у виробництві яловичини, а перша – як допоміжне джерело в отриманні м'яса за рахунок вибракуваних тварин.

В умовах вступу нашої країни до СОТ галузі необхідно довести свою життєздатність, можливість вести гідну конкурентну боротьбу на основі ефективного використання ресурсів в умовах ринку. Використання нових технологій, що дають змогу знизити витрати при одночасному підвищенні цін, зробили виробництво продукції тваринництва прибутковим. Однак у зв'язку з тим, що відтворювальний цикл щодо яловичини становить 4–5 років і більше, вкладені інвестиції повертаються нешвидко. Тому в цей період м'ясне скотарство потребує державної підтримки з центрального і місцевих бюджетів. На відміну від свинини і птиці, де спостерігається збільшення інвестицій, виробництво яловичини непривабливе для інвесторів. Тому стратегічним завданням галузі є розвиток спеціалізованого м'ясного скотарства, яке в Україні займає лише 8% у виробництві м'яса яловичини, на відміну від інших країн, де вона становить більше 30%.

Збитковість вирощування великої рогатої худоби на м'ясо на базі молочних господарств – неминучий наслідок підвищення молочної продуктивності корів. У господарствах пріоритетом є не отримання високих приростів, а вирощування ремонтного молодняка, здатного у подальшому давати високі надої молока. Оскільки усі телята, як правило, утримуються на одній фермі, худобу на відгодівлі вирощують як ремонтну, що вимагає великих витрат і не завжди покривається кінцевою продукцією. У молочному скотарстві витрати на утримання маточного стада відносяться на молоко, в м'ясному скотарстві телята і приріст їхньої живої маси – єдиний вид продукції маточного стада. Тому в собівартість живої маси молодняка включаються як витрати на його утримання, так і на утримання маточного стада. Отже, рівень витрат на

виробництво продукції вирощування в цих двох галузях об'єктивно не може бути однаковий, тому, не можуть бути однакові і ціни на молодняк молочних і м'ясних порід. Ціни на продукцію м'ясного скотарства мають відповідати її якості та відображати реальні витрати на її виробництво.

Досвід розведення м'ясної худоби в кліматичних умовах, близьких до України, показує, що найбільш ефективний тип годівлі – інтенсивно-пасовищний. Суть цього способу полягає в тому, що корова з телям, а також телиці старшого віку ціле літо (150–210 днів) перебувають на високоврожайних культурних пасовищах із застосуванням загінної системи випасання. При такому типі годівлі телята дають приріст 800–1200 г на добу без додаткової підгодівлі концентратами. У зимовий період тварини мають вільний доступ до сіна і силосу хорошої якості зі злаково-бобових трав. Тому, на наш погляд, для ефективного розвитку м'ясного скотарства в господарствах мають бути створені довголітні культурні пасовища на основі декількох злаково-бобових травосумішей з різними періодами дозрівання. Для забезпечення тварин у зимовий період об'ємними кормами високої якості необхідне докорінне поліпшення наявних природних сіножатей. Залуження дасть змогу підібрати необхідний склад травосумішей для виробництва сіна та силосу 1 класу, а високоякісні об'ємні корми повністю забезпечать тварин основними поживними речовинами, протеїном і енергією.

Нині в м'ясному скотарстві успішним вважається досягнення таких цільових параметрів:

- перше отелення у віці 22–26 місяців;
- отримання на рік від однієї корови одного теля, при продуктивному довголітті – 6 отелень і більше;
- відлучення телят у віці 6–8 місяців після досягнення ними живої маси 280–300 кг;
- завершення відгодівлі молодняка віком до 22 місяців з метою отримання туш масою 300 кг і більше.

Для ефективного ведення виробництва необхідно забезпечити високий

рівень спеціалізації і концентрації, системність, потоковість і ритмічність процесу виробництва, однорідність формованих груп тварин з поділом їх за статтю та віком, вибрати і впровадити найбільш прогресивні й інтенсивні технології утримання тварин, мати високий рівень механізації, автоматизації та комп'ютеризації всіх технологічних процесів. При цьому поліпшуються і полегшуються умови праці працівників, змінюється його характер, праця стає різновидом індустріального виробництва, в результаті чого підвищується його привабливість, рівень мотивації.

На нашу думку, для збільшення рентабельності підприємств з вирощування і відгодівлі необхідне спрощення системи організації, управління і планування виробничих процесів, оскільки застосовувані сьогодні на сільськогосподарських підприємствах методи призводять до невиправдано високих витрат на утримання адміністративно-управлінського персоналу.

Важливою умовою сталого підвищення ефективності відгодівлі та вирощування є ефективна інноваційна політика, кінцевою метою якої є впровадження заснованих на досягненнях науково-технічного прогресу нових, передових технологій, винаходів, форм організації праці та управління виробництвом. Головною метою є підвищення продуктивності праці, зниження витрат і отримання додаткового прибутку. Ці чинники визначають конкурентоспроможність товарів і послуг на внутрішніх та зовнішніх ринках.

Наявність постійного попиту на продукцію відгодівельного підприємства (м'ясо) дає можливість на тривалий термін планувати виробництво для його задоволення (збільшення реалізованої маси тварин).

Як показує дослідження, при комплексній реалізації цих резервів будуть збільшені середньодобові прирости тварин і виробництво кінцевої продукції (основної та побічної) у розрахунку на одну голову, збільшиться середня маса однієї голови реалізованої худоби. При цьому зменшиться витрата кормів на 1 ц приросту, трудомісткість виробництва продукції і собівартість 1 ц приросту живої маси, внаслідок чого збільшиться рівень рентабельності і прибуток від реалізації продукції.

Найважливіше значення в підвищенні економічної ефективності вирощування і відгодівлі худоби мають вдосконалення механізму функціонування сільських товаровиробників, обґрунтування прогресивних форм організації виробництва, стимулювання високопродуктивної праці. Найбільш успішно інтенсифікація вирощування і відгодівлі здійснюється в спеціалізованих підприємствах, оскільки в них створюються найбільш сприятливі умови для впровадження досягнень науково-технічного прогресу

Отже, галузь м'ясного скотарства – це сукупність соціально-економічних, організаційних, технічних і технологічних принципів побудови і здійснення виробничих процесів у конкретних умовах підприємствами цієї сфери з метою виробництва, переробки і збуту м'яса яловичини і телятини та продуктів їхньої переробки. Сутність галузі м'ясного скотарства визначається властивостями, які характерні для усіх підприємств і стадій виробництва і є головним, направляючим елементом, який пов'язує їх у єдине ціле. Такою властивістю галузі є органічна єдність сільського господарства і переробної промисловості для досягнення ефективності випуску кінцевої продукції. Ця властивість галузі м'ясного скотарства як загальна входить в усі інші елементи галузевого розвитку, набуваючи у кожній з них власну притаманну їй специфіку й автентичність. Саме тому складові елементи галузі м'ясного скотарства отримують закінчену (завершену) специфічну визначеність у результаті впливу на неї галузевих особливостей, набуття рис інтеграційної системи.

2.3. Характеристика економічного потенціалу м'ясного скотарства

М'ясне скотарство як самостійна галузь має розвиватися в Україні з метою задоволення потреб у м'ясі яловичини. Основне завдання м'ясного скотарства – виробництво високоякісної яловичини та важкої шкіряної сировини. Розвиток м'ясної продуктивності великої рогатої худоби залежить насамперед від внутрішніх, тобто спадкових чинників і впливу чинників зовнішнього середовища, серед яких головними є корми і годівля. М'ясна продуктивність худоби залежить також від породи, статі і живої ваги тварин при забої на м'ясо. З цією метою воно має бути широко розповсюдженим у регіонах, де є достатньо природних і культурних пасовищ, розвинуте землеробство і кормовиробництво, наявність поголів'я худоби м'ясних порід.

За продуктивними якостями, біотехнологічними властивостями і характеристиками та походженням сучасні м'ясні породи великої рогатої худоби можна розподілити на декілька груп. М. В. Зубець пропонує м'ясні породи великої рогатої худоби розподіляти на три великі групи. До першої групи належать основні породи британського походження, які отримали всесвітнє визнання і розповсюджені в багатьох країнах світу – герефорд, абердин-ангус, шортгорн, галловейська тощо. До складу другої групи входять франко-італійські та інші європейські породи – шароле, світла аквітанська, лімузин, меланжу, кіан, маркіджанська, п'ємонтезе, симентальська, романьольська. Їх вирощують у Європі та інших країнах світу. Третя група м'ясних порід – це зебувидні й нові породи, отримані з участю зебу, британських та європейських порід – санта-гертруда, брангус, брафорд, шарбрей, браман. Ці породи широко використовуються в США, країнах Південної Америки, Африки, Азії та Океанії [325, с. 16–17].

М. А. Кравченко виокремлює 38 м'ясних порід, які сформовано у 5 груп за країнами, в яких вони були виведені і які є найбільш розповсюдженими у світі:

Перша група – породи британського походження;
 Друга група – породи французького походження;
 Третя група – породи італійського походження;
 Четверта група – породи, що виведені у Радянському Союзі;
 П'ята група – породи, походять від зебу та інші гібридного походження [130, с. 20–23].

За походженням виокремлено шість основних груп:

- 1) зебу і споріднені породи: афрікандер, біфмастер, босмара, браман, брангус, боран, барзона, каншим, сангим, санта-гертруда, шарбрей;
- 2) з групи сірої степової худоби: сіра українська, романьольська, беркіджанська, кіанська;
- 3) шортгорни і споріднені породи: шортгорнська, біфбілд, лінкольн, менанжу, біфмастер, босмара, санта-гертруда (шароле у формуванні якої шортгорни мали дуже незначне значення);
- 4) герфорд і споріднені породи: герфордська, білоголова казахська, конвертер, біфмастер, босмара, барзона, каталло;
- 5) шароле і споріднені породи: шароле, каншим, сангим, шарбрей (а також з числа великих молочно-м'ясних – симентальська);
- б) абердин-ангуська і споріднені породи: абердин-ангуська, брангус, барзона, галловейська [130, с. 23].

Зрозуміло, що не всі наведені тут м'ясні породи рівноцінні, серед них є породи світового значення, а деякі мають значення місцеве і навіть локальне.

Д. Левантін і В. Нойман виокремлюють 15 основних розповсюджених світових порід великої рогатої худоби, з них виведені у Радянському Союзі – калмицька і казахська білоголова [223, с. 67–84].

І. І. Черкащенко повідомляє, що в СРСР із загального поголів'я великої рогатої худоби м'ясних порід на частку казахської білоголової породи припадало 63,1%, калмицької – 15,4%, герфордської – 11,5%, шортгорнської – 0,9%, абердин-ангуської – 4,8% санта-гертруда – 1,8%, шароле – 2,2 і галловейської – 0,3%. У чистопородному маточному поголів'ї м'ясної худоби

корови калмицької породи за чисельністю займали перше місце (51,2%), казахської білоголової – друге (38,4%) і герефордської – третє (5,8%). Корови інших м'ясних порід становили усього 4,6% [358, с. 156].

В. О. Пабат і Д. Т. Вінничук, характеризуючи м'ясні породи великої рогатої худоби, зазначають, що окремі м'ясні породи британського походження і помісі, одержані від них, сьогодні втрачають свою популярність серед споживачів м'яса яловичини через надмірну кількість жиру в тілі при досягненні живої маси 400–450 кг. Отже, в багатьох країнах спостерігається процес зміни британського типу м'ясної худоби в напрямку укрупнення і зниження скоростиглості [195, с. 14]. Так, на думку науковців, можливості для подальшого збільшення виробництва яловичини у світі є великі. Тваринники світу мають значну кількість основних високопродуктивних порід м'ясної худоби (понад 40) і створюють нові, розроблені й розробляються різні інтенсивні технології виробництва м'яса [325, с. 13].

Становлення галузі м'ясного скотарства в Україні прийшлося на 50-ті роки ХХ ст. Саме тоді був розпочатий імпорт м'ясного поголів'я та сперми бугаїв іноземної селекції. Завезені тварини імпорتنих м'ясних порід добре пройшли акліматизацію і добре проявили себе при схрещуванні з місцевими районованими породами. Відсутність вітчизняних м'ясних порід великої рогатої худоби зумовила необхідність інтенсифікації селекційної роботи у напрямку створення власних м'ясних порід відповідно до природно-кліматичних зон України.

Виокремлюють п'ять етапів у створенні галузі вітчизняного м'ясного скотарства [325, с. 40–61].

Перший етап (1956–1970 рр.). Імпорт в Україну спеціалізованих м'ясних порід: герефорд, абердин-ангус, санта-гертруда, шароле, шортгорн, кіан. Організація і проведення промислового схрещування. Усього за цей період було завезено 1019 голів худоби, у тому числі 638 телиць і 381 бугайця.

Другий етап (1971–1980 рр.). Розроблено методики виведення перших вітчизняних порід м'ясного напряму продуктивності. Створено базові

господарства із формування першої вітчизняної м'ясної породи. Апробовано чернігівський і придніпровський її типи. За цей час шляхом відтворного схрещування кіан, шароле, сименталу і сірої української порід створили бажаний тип тварин, чисельність яких у 1975 р. досягла 15,4 тис. голів, у тому числі 5,4 тис. корів.

Третій етап (1981–1990 рр.). Випробування порід і типів за відгодівельними показниками та м'ясними якостями. Розробка програми виведення української м'ясної породи. Організація і проведення оцінки бугаїв. Формування племінної бази галузі м'ясного скотарства. В цей період основне завдання селекційно-племінної роботи з м'ясними породами полягає у консолідації створюваних порід за основними селекційними ознаками, розроблення стандартів для індивідуальної оцінки тварин, добір бугайців для формування генеалогічної структури порід, добір продовжувачів ліній, їхнє гілкування формування родин.

Четвертий етап (1991–2000 рр.). Апробація порід української м'ясної (1993 р.), волинської (1994 р.) і поліської (1998 р.) м'ясних. Початок роботи із створення симентальської м'ясної породи. За цей час чисельність племінних господарств зросла від 25 у 1985 р. до 82 у 1998 р. На конкурентоспроможність створених порід та відповідність їх кращим світовим стандартам вказують такі дані: жива маса бугайців у 18–20 місяців – 550–700 кг (американський стандарт – 540–600 кг), маса туші – 291–400 кг (американський стандарт – 284–360 кг), площа м'язового волокна – 82,5 см² (американський стандарт – 80,6 см²).

П'ятий етап (2001–2004 рр.). Проведення атестації племгосподарств. Розробка селекційних програм за породами. Розробка підзаконних актів щодо селекції м'ясної худоби. Розробка і затвердження цільової програми “М'ясне скотарство” на 2003–2012 рр. Станом на 1. 01. 2010 р. в Україні налічувалось 72 племзаводів і 109 племрепродукторів (табл. 2.1).

**Чисельність статусів племінних заводів і племінних репродукторів
худоби м'ясних порід в Україні**

	2009 р.		2010 р.	
	Племінні заводи	Племінні репродуктори	Племінні заводи	Племінні репродуктори
Україна	65	122	72	109
АР Крим	–	–	–	–
Вінницька	1	5	1	5
Волинська	11	17	18	14
Дніпропетровська	2	1	2	1
Донецька	–	3	–	4
Житомирська	5	14	6	9
Закарпатська	–	–	–	–
Запорізька	–	1	–	1
Івано-Франківська	1	6	1	6
Київська	5	9	1	17
Кіровоградська	3	2	2	3
Луганська	–	1	–	1
Львівська	5	10	4	12
Миколаївська	–	–	–	1
Одеська	2	4	3	5
Полтавська	1	–	1	1
Рівненська	7	19	8	14
Сумська	1	4	1	4
Тернопільська	–	2	–	1
Харківська	2	–	2	–
Херсонська	1	1	1	1
Хмельницька	6	5	7	3
Черкаська	3	2	2	1
Чернівецька	1	1	1	–
Чернігівська	8	15	11	5

Джерело: За даними НОПСТ “Укрплемоб’єднання”

На наш погляд, доцільним є виокремлення шостого етапу (2005–2011 рр.). В ці роки продовжувалося зміцнення племінної бази м'ясного скотарства. Племінна робота спрямована на консолідацію цінних господарсько-корисних ознак тварин бажаного типу; нарощування племінного поголів'я до кількості, необхідної для подальшого розвитку породи. Проводився комплекс робіт із створення племінних тварин шляхом трансплантації ембріонів. Найбільша

кількість племінного поголів'я зосереджена у 15 областях України.

Протягом 2009–2010 рр. зросла кількість племінних заводів на 7 статусів, проте кількість племінних репродукторів зменшилася з 122 до 109 статусів. Окремі адміністративні одиниці взагалі не мають племінних заводів і репродукторів (АР Крим і Закарпатська) або незначну кількість (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Тернопільська, Харківська, Херсонська і Чернівецька області).

Племінні заводи і племінні репродуктори – це спеціалізовані господарства, де зосереджено тільки цінні у племінному відношенні тварини кожної з порід. У них ведуть поглиблену племінну роботу, формують генеалогічну структуру, виводять та створюють заводські лінії і породи. Поліпшення м'ясних якостей тварин породи забезпечується використанням у масовій селекції високоякісних плідників, одержаних у племінних господарствах. Отже, основне завдання цих господарств – це одержання, вирощування, оцінка і добір молодняка, який би значно перевершував середній рівень породи за спадковими якостями. Без цих умов неможливе поліпшення всього поголів'я товарних ферм.

Вчені виокремлюють основні вимоги, що ставляться до худоби м'ясних порід: висока інтенсивність росту протягом тривалого періоду, висока кінцева жива маса, хороша оплата кормів; досконалі відтворні якості – одержання щорічно від кожної корови і повновікової телиці приплоду; висока молочність корів, яка є основою високої енергії росту телят в підсосний період; можливість давати яловичину з оптимальним співвідношенням жиру і білка, який за сучасними вимогами має становити 1:2; міцність конституції, довгий, глибокий тулуб з добре розвинутими м'язами; стійкість тварин до захворювань та екстремальних умов зовнішнього середовища [195, с.14–15]. Отже, головною метою селекції м'ясної худоби в сучасних умовах господарювання має стати поліпшення племінних і продуктивних якостей тварин для підвищення їхньої продуктивності, що сприятиме ефективному веденню галузі і підвищенню її конкурентоспроможності.

Сучасний генофонд м'ясної худоби представляють:

- аборигенна м'ясна порода (сіра українська);
- вітчизняні м'ясні породи (українська, волинська і поліська);
- створювані породи (знам'янський тип, південна (таврійський тип) і український м'ясний симентал);
- зарубіжні поліпшувальні породи, які широко застосовуються в породотворному процесі й промислового схрещуванні (абердин-ангус, шароле, лімузин, п'ємонтезе, іноземні симентали).

Провідним племінним господарством в Україні є Головний селекційний центр. Іншими суб'єктами племінної справи вважаються племзаводи і племрепродуктори.

В нашій державі ведеться селекційна робота щодо поліпшення м'ясних порід, типів і виведення нових, тобто чистопородне розведення із залученням бугаїв світового генофонду, консолідація масиву, збільшення його поголів'я. Селекційні зусилля при виведенні нових порід потрібно спрямовувати на підвищення енергії росту тварин, максимальне використання кормів, здатність давати важкі туші з високим виходом м'якоті, з низьким вмістом жиру у м'ясі, низьким вмістом кісток у туші, доброю відтворною здатністю.

Велика рогата худоба, особливо м'ясного напрямку продуктивності, завжди відіграла і надалі відіграватиме значну роль у вирішенні продовольчої проблеми в контексті найбільш ефективного перетворення грубих кормів у високоякісний білок. Скотарство є основною складовою тваринницького підкомплексу аграрного сектору економіки в кожній країні світу. Це повною мірою стосується нашої держави [325, с. 10]. В умовах економіки України висока ефективність галузі досягається тільки при інтенсивному веденні м'ясного скотарства і розведенні крупних м'ясних порід. Значний їхній імпорт недоцільний через затрати великої кількості валютних коштів, підвищені вимоги до умов годівлі та утримання поголів'я. З огляду на це українські вчені розробили програми створення власних вітчизняних порід з високою м'ясною продуктивністю, доброю пристосованістю до місцевих природно-кліматичних

умов. Тому доцільним є розгляд кожної з вітчизняних м'ясних порід.

Однією з перших вітчизняних порід м'ясної худоби вважається українська м'ясна порода. Разом з іншими вітчизняними породами (волинською, поліською) вона є необхідною племінною базою для розвитку галузі спеціалізованого м'ясного скотарства. За основними господарськими корисними ознаками українська м'ясна порода відповідає рівню кращих м'ясних порід світу. Тварини цієї породи добре пристосовані до цілорічного безприв'язного утримання на вигульно-кормових майданчиках, у приміщеннях легкого типу, добре витримують холод і спеку, ефективно використовують грубі та пасовищні корми. Українська м'ясна порода була створена шляхом складного відтворного схрещування симентальської, сірої української, шаролезької та кіанської порід худоби. За основними показниками м'ясної продуктивності тварини нової породи значно перевершують вихідні породи і відповідають рівню світових стандартів, а за плодючістю і м'ясністю – перевершують їх. Жива вага дорослих бугаїв плідників становить 1100–1200 кг, корів – 600–700 кг. Бугайці досягають середньої живої маси в 15-місячному віці 520 кг, у 18 – 600, у 21 – 700 кг. Забійний вихід – 60%; середньодобовий приріст – 1500 г, витрати кормів – 6–7 к. од. Корови характеризуються добрими материнськими якостями, високою молочністю (280 кг) та відтворною здатністю (856–90 телят на 100 корів). М'ясо тварин характеризується високою якістю і основна його позитивна ознака – високий вміст білка (21%) і низький вміст жиру (7,5%).

Основне поголів'я худоби розташоване у Дніпропетровській, Київській, Львівській, Полтавській, Сумській, Черкаській і Чернігівській областях, що вказує на їхню високу акліматизаційну здатність. Тварин розводять у 4 племінних репродукторах та 4 племінних заводах. Кращі стада зосереджено у племінних заводах ТОВ “Перемога-Плюс” – Полтавської, ТОВ “Головенківське Плюс” – Чернігівської, ДП ДГ “Поливанівка” ІТЦР НААНУ Дніпропетровської, ТОВ АФ “Україна” Сумської області. Племінних репродукторах ПрАТ “Агрофорт” – Київської, ФГ “Газдиня” – Львівської, ТОВ

“Козацьке” – Чернігівської області. Загальна чисельність української м’ясної породи становить понад 3 тис. гол., у тому числі – 1,5 тис. корів.

Волинська м’ясна порода поширена в багатьох областях західного регіону і нині за чисельністю серед м’ясних порід, які розводять в Україні, займає перше місце. Тобто, є популяція м’ясної худоби необхідної чисельності зі сформованою структурою, яка є достатньою базою для подальшого розмноження і широкого використання з метою виробництва високоякісної яловичини в поліській і лісостеповій зонах.

Жива маса повновікових плідників цієї породи становить 950–1050 кг, корів – 500–550, телиць у 15-місячному віці – 350–360, бугайців у 18-місячному віці – 530–600, телят при народженні – 28–32 кг.

Тварини волинської м’ясної породи мають високу м’ясну продуктивність, на що вказують дані контрольних забоїв. Так, у 18-місячному віці бугайці при реалізації живою масою 590 кг мають вихід парної туші 350,7 кг \pm 5,9, вихід внутрішнього жиру 3,9 кг \pm 0,290, забійна вага туші 354,6 кг \pm 6,0, забійний вихід до 62%. Бугайці у 15–18 місяців досягають живої маси 472–592 кг, середньодобовий приріст становить 1010–1200 г, витрати кормів на 1 кг приросту 6,2–8,0 к. од., забійний вихід 60–66%. Тварини переважають ровесників місцевих молочних порід (чорно-рябої, червоної польської) за живою масою на 27,6–34,1%, за приростом – на 18,0–34,2, забійним виходом – на 5,6–10,4%. Вихід м’якоті на 1 кг кісток становить 5,1–6,1 кг. Для бугайців волинської м’ясної породи характерна унікальна властивість – нарощувати високобілкову нежирну яловичину зі співвідношенням білка й жиру у м’якоті туші 1,9 : 1,0 навіть при досягненні кінцевої живої маси 590–600 кг у 18-місячному віці, що вказує на конкурентоспроможність цієї породи як на внутрішньому, так і на світовому ринках.

Корови волинської м’ясної породи мають високу молочність. Жива маса телят при відлученні в 6 місяців 180–220 кг. Молочність корів значною мірою обумовлює збереженість телят і їхню живу масу при відлученні. Тому цей показник – один з важливих критеріїв оцінювання племінної якості корів при

їхньому подальшому доборі. Корови волинської м'ясної породи мають добрі показники відтворювальної здатності. Вихід телят на 100 корів сягає 85–90%. Міжотельний період становить у середньому 345 днів з коливанням від 300 до 375. Роди перебігають, як правило, легко, без ускладнень, важких практично не спостерігається.

Таблиця 2.2.

**Чисельність поголів'я худоби волинської м'ясної породи в окремих
племінних заводах і племінних репродукторах України***

Господарства	Статус господарства	Наявність поголів'я на			
		01.01.2009 р.		01.01.2010 р.	
		всього	у т. ч. корів	всього	у т. ч. корів
<i>Волинська область</i>					
СТОВ "Зоря"	Племінний завод	2680	974	2704	1001
СТОВ "Україна»	Племінний завод	686	274	755	274
ТОВ "Турія"	Племінний завод	810	361	870	365
СТОВ "Дружба"	Племінний завод	647	230	725	250
ТОВ "В.Прометей"	Племінний завод	703	304	700	304
СТОВ "Заповіт"	Племінний завод	647	230	725	250
СТОВ "Колос"	Племінний завод	485	200	840	419
СВК "Зоря"	Племінний репродуктор	394	134	367	152
СВК "Нуйнівський"	Племінний репродуктор	120	55	229	82
СТОВ "Білинське"	Племінний репродуктор	199	100	158	100
СТОВ "Вежа"	Племінний репродуктор	134	41	151	41
СТОВ "ім. Ватутіна"	Племінний репродуктор	164	126	148	126
<i>Київська область</i>					
ПрАТ "Агрофорт"	Племінний репродуктор	–	–	272	120
<i>Львівська область</i>					
ПАФ "Злагода"	Племінний завод	207	120	213	120
ФГ "Велес"	Племінний завод	326	132	326	153
ПОСП "Відродження"	Племінний репродуктор	320	140	328	140
СТОВ "Прогрес"	Племінний репродуктор	241	103	299	119
<i>Рівненська область</i>					
СВК "Заболоття"	Племінний репродуктор	236	158	207	158
<i>Вінницька область</i>					
ЗАТ "Зернопродукт МХП"	Племінний репродуктор	210	57	230	57

Джерело: За даними НОПСТ "Укрплемоб'єднання"

Племінна база волинської м'ясної породи представлена 16 племінними заводами та 21 племінним репродуктором, в яких нараховується 15,1 тис. голів, з них майже 6,3 тис. чистопородних корів (табл. 2.2).

На сучасному етапі і в перспективі основним методом розведення волинської м'ясної худоби є чистопородне розведення за лініями та родинами в племінних господарствах, поглинальне і промислове схрещування – в товарних. Чистопородне розведення має за мету – зберегти і поліпшити цінні якості породи. У племінних господарствах за чистопородного розведення застосовують родинне спаровування – інбридинг і міжлінійні кроси. Останні особливо бажані для закріплення окремих ознак видатних тварин різних ліній. Метою селекції в племінних господарствах є виведення цінних бугаїв-плідників із стійкою спадковістю для племінного використання, створення нових ліній, родин, поліпшення племінних і продуктивних якостей поголів'я.

Оскільки наявна племінна база не повністю забезпечує зростаючі потреби ринку у племінній продукції, намічено збільшити поголів'я корів волинської м'ясної породи у цих господарствах і створити до 2015 р. нові племінні заводи на базі діючих племінних репродукторів.

Виведення поліської м'ясної породи дало змогу створити більш якісну племінну базу для розвитку галузі спеціалізованого м'ясного скотарства. Поліська м'ясна порода відрізняється від інших тим, що створена вона винятково за рахунок власних вітчизняних племінних ресурсів. Тобто для її створення закупівлі тварин та генетичного матеріалу (спермо-доз, ембріонів) зарубіжної селекції не проводилось. Вона формувалася у 80-тих роках минулого століття, коли з'ясувалося, що створювана українська м'ясна порода, зокрема її чернігівський та придніпровський заводські типи, недостатньо виправдовує себе у специфічних умовах Полісся.

При виведенні поліської м'ясної породи було враховано специфіку Поліської кліматичної зони, де спостерігаються значні коливання температур повітря при одночасній високій вологості, що зумовлює легеневі захворювання у тварин м'ясних порід, які не адаптовані до цих умов. Тому з цією метою було

започатковано створення нової м'ясної породи спеціально для поліських районів України, де наявні усі умови для розвитку м'ясного скотарства. Тварини добре пристосовані до споживання великої кількості грубих та соковитих кормів, при найменших витратах концентратів (15–22% у структурі раціонів за поживністю), раціонально використовують пасовищні корми.

Порода представлена 7 лініями і 31 родинами, що дає можливість вести ротацію ліній та цілеспрямовану селекційно-племінну роботу щодо удосконалення породи, проте без стихійного близькоспорідного спаровування у стадах м'ясної худоби.

Жива маса бугаїв цієї породи становить 920–1100 кг, корів – 500–600 кг, новонароджених телят – 28–34 кг, бугайців у 12 місяців – 350–360 кг, 15 – 440–450 і 18 – 510–530, а теличок відповідно 290–300, 330–340 і 400–410 кг. Енергія росту у період вирощування та відгодівлі 1000–1100 г; маса туші не менше 330 кг, забійний вихід – 63–65%; вміст кісток у туші – 15–16%; легкість отелень – 4,5 балів; витрати корму на 1 кг приросту живої маси – 6–8 корм. од.; вихід телят на 100 корів – не менше 85–90 голів [196, с. 8].

Поліську м'ясну породу розводять у 9 областях України. Діє 12 племінних заводів і 13 племінних репродукторів (табл. 2.3).

В Україні тривають роботи з виведення принципово нової породи – південної м'ясної. У південній м'ясній породі створюються два внутрішньопородні типи: таврійський і знам'янський.

Таврійський тип створюється в ДП ДГ “Асканійське” – Херсонської, ТОВ ВНФ “Зеленогірське”, ТОВ СП “Перемога” і ТОВ “Батьківщина” – Одеської областей на основі схрещування червоної степової худоби з бугаями м'ясних порід герефорд, шароле і кубинським зебу.

В агрофірмі ДП ДГ “Асканійське” материнською основою є тварини укрупненого типу санта-гертруда (санта-гертруда х червона степова і санта-гертруда х шортгорн х червона степова II і III поколінь), батьківською – кубинським зебу.

**Чисельність поголів'я худоби поліської м'ясної породи в окремих
племінних заводах і племінних репродукторах України ***

Господарства	Статус господарства	Наявність поголів'я на			
		01.01.2009 р.		01.01.2010 р.	
		всього	у т. ч. корів	всього	у т. ч. корів
<i>Вінницька область</i>					
СВК "Поділля"	Племінний репродуктор	149	67	147	75
ЗАТ "Зернопродукт" МХП	Племінний репродуктор	151	46	154	46
<i>Житомирська область</i>					
СТОВ "Тетірська"	Племінний завод	349	205	286	225
ТОВ "Рачанське"	Племінний завод	248	103	474	127
ФГ "Хорс-КЛМ"	Племінний завод	291	158	309	158
ПОСП "Зірка"	Племінний репродуктор	427	157	451	157
<i>Київська область</i>					
СВК "Нове життя"	Племінний репродуктор	136	88	143	88
<i>Кіровоградська область</i>					
СВК "Колос"	Племінний завод	–	–	791	260
<i>Львівська область</i>					
СФГ "Клен"	Племінний завод	1584	490	1143	490
ФГ "Білак"	Племінний завод	755	266	1019	428
<i>Рівненська область</i>					
ДП ДГ "Городецьке" РДСДС НААНУ	Племінний репродуктор / Племінний завод	418	202	347	224
ПСП "Шпанівське"	Племінний репродуктор	270	60	260	60
<i>Хмельницька область</i>					
СВК "Лабунський"	Племінний завод	517	120	485	135
СВК "Маяк"	Племінний завод	510	164	465	164
<i>Чернігівська область</i>					
ТОВ "Агрікор Холдіні"	Племінний завод	308	137	376	160

Джерело: За даними НОПСТ "Укрплемоб'єднання"

Роботи зі створення тварин *знам'янського м'ясного типу* з використанням шароле й абердин-ангуської порід розпочаті в 1973 р. у колгоспі ім. Шевченка Кіровоградської області. Пізніше до них приєдналися ще в декількох господарствах Кіровоградської і двох – у Запорізькій та Дніпропетровській

областях.

В основу створення породи покладено метод складного відтворного схрещування порід – місцевих симентальської, червоної степової та імпортованих – шароле, абердин-ангус. Ці тварини характеризуються високою відтворною здатністю і м'ясною продуктивністю. Основним напрямом у виведенні південної м'ясної породи в перехідний період є створення племінних і товарних стад м'ясної худоби на гібридній основі. Саме такі тварини забезпечують отримання середньодобових приростів племінних і відгодівельних бугайців по 1100–1200 г, жива маса їх у 18–20 місяців досягає 550–600 кг при малоконцентратному типі годівлі.

Усі новостворені та створювані українські м'ясні породи доволі високопродуктивні й технологічні, консолідовані за типом, відзначаються високою енергією росту, оплатою корму, міцною пропорційною конституцією, пізнім формуванням жирової тканини. За цими показниками вони не поступаються європейським аналогам. Основними напрямками їхньої подальшої селекції є такі:

- підвищення енергії росту та кінцевої живої маси тварин;
- зростання оплати корму, здатність давати важкі туші з високим виходом м'якоти і відносно низьким вмістом жиру в м'ясі;
- добрі відтворні якості (одержання щорічно від кожної корови і повновікової телиці приплоду);
- висока молочність корів, яка є основою високої енергії росту телят у підсисний період;
- здатність давати високоякісну яловичину з оптимальним співвідношенням жиру та білка.

У товарних господарствах потрібно використовувати сперму чистопорідних м'ясних бугаїв з племінних репродукторів шляхом ротаційного (перемінного) схрещування з метою максимального отримання м'ясної продукції при постійному підтриманні ефекту гетерозису.

Найбільш раціональний спосіб використання наявного генофонду

м'ясних порід худоби – перемінне кросбредне розведення, суть якого полягає у використанні перших двох періодів на всьому маточному поголів'ї бугаїв тільки однієї визначеної м'ясної породи, в наступні два періоди – бугаїв другої породи, потім два періоди – третьої і так далі. Через чотири ротації знову використовують бугаїв першої породи. Одержаний приплід швидше адаптується до зовнішніх чинників і зберігає високий рівень м'ясної продуктивності.

Таблиця 2.4.

**Порівняльна характеристика окремих порід
м'ясної худоби України і світу**

Показники	Українська м'ясна	Волинська м'ясна	Поліська м'ясна	Південна м'ясна	Абердин-Ангуська	Герфорд	Лімузин	Симен-тальська	Шароле
1. Жива маса, кг									
бугаїв	1100	1050	1000	1000	1200	1000	1100	1000	1100
корів	600	550	550	560	600	600	600	650	650
новонароджених телят	25–30	28–32	28–35	25–35	30	36	40	35	40
бугайців у віці:									
8 місяців	270	260	280	260	250	240	270	350	280
15 місяців	500	470	500	420	400	420	470	480	490
18 місяців	600	590	580	500	500	510	550	580	580
телиць у віці:									
8 місяців	240	250	250	240	215	230	250	240	260
15 місяців	350	360	360	350	330	340	390	380	400
18 місяців	400	400	420	410	370	380	450	440	455
2. Забійний вихід, %	60	65	63	60	65	62	64	55	65
3. Вихід телят на 100 корів, %	90	90	93	88	85	85	88	88	87

Джерело: За даними ВНА “М'ясне скотарство”

Сьогодні в Україні розводять 12 м'ясних порід, з яких 6 вітчизняних і 6 імпортованих. Галузь базується на розведенні абердин-ангусів, волинської м'ясної, симентальської м'ясної і поліської м'ясної. На найближчу перспективу вони будуть становити основу галузі. Проте чисельність м'ясної худоби з різних

причин зростає повільно, а конкурентоспроможність галузі залишається низькою. Тому з метою підвищення конкурентоспроможності галузі м'ясного скотарства потрібно збільшувати кількість м'ясних порід шляхом прискореного розвитку інноваційних технологій у селекційно-генетичній справі. На найближчу перспективу доцільно створити для кожної природно-кліматичної зони України (від Полісся до Карпат і Криму) власні ефективні добре поєднані породи м'ясної худоби. М'ясне скотарство ґрунтується переважно на використанні спеціалізованих м'ясних порід худоби, а також їхніх помісей, отриманих від схрещування м'ясних порід з комбінованими та молочними (табл. 2.4).

На частку зони Полісся від загальної чисельності спеціалізованої м'ясної худоби припадає 55,3%, лісостепу – 30,1% і степу – 14,6%. На 1000 корів молочних і молочно-м'ясних порід припадає 15 корів спеціалізованих м'ясних порід, а в зоні Полісся – 29, зокрема у Волинській області – 57 корів.

Успішний розвиток галузі м'ясного скотарства і підвищення її конкурентоспроможності в Україні значною мірою залежить від форсування створення племінної бази м'ясних порід та організації племінної роботи з їхнього удосконалення. За оптимальних умов зовнішнього середовища порода худоби визначає усі основні показники конкурентоспроможності галузі, які перш за все, обумовлені швидким ростом, генетичним потенціалом продуктивності та адаптацією до змінних умов. Отже, для підвищення конкурентоспроможності м'ясного скотарства на перше місце висувається питання не стільки про кількість худоби, скільки про її якість.

Нині виробництво м'яса яловичини в Україні здійснюється переважно лише за рахунок худоби молочних і комбінованих порід. Яловичина в нашій країні переважно є побічним продуктом молочного скотарства. Для цього є декілька причин. По-перше, низькі надої молока – менше 4000 кг на рік. Так, у США 148 млн гол. м'ясної худоби і тільки 9,4 млн гол. молочних корів. По-друге, чисельність худоби молочних і комбінованих порід у декілька разів більша за чисельність худоби м'ясних порід. По-третє, економічна незацікавленість у розповсюдженні і вирощуванні спеціалізованих м'ясних

порід худоби в країні.

Зі зростанням виробництва молока, на основі інтенсифікації, поголів'я худоби спочатку стабілізується, а згодом почне скорочуватися. Подальший приріст яловичини буде відбуватися за рахунок зростання худоби спеціалізованих м'ясних порід і їхніх помісей.

Інакше кажучи, чим вище надій корів, тим меншим є м'ясний потенціал у молочному скотарстві, що призводить до певного дефіциту м'ясної продукції. Його можна буде заповнити лише за рахунок тварин спеціалізованих порід, які володіють великою енергією росту з перших днів життя до здачі на м'ясо при рівномірно високому рівні їхньої відгодівлі. Так, зростання виробництва яловичини на 1 голову в м'ясному скотарстві на 15–17% є вищим, ніж у молочному. Крім цього худоба м'ясних порід за якісними параметрами (витривалість, невибагливість, стійкість до захворювань) вигідно відрізняється від молочних порід. Забійний вихід туші такої худоби є вищою порівняно з молочною на 2–4%, вихід найбільш цінних сортів м'якоті – на 7–10%. Експериментальні дані підтверджують переваги м'ясної худоби порівняно з молочною і за низкою інших якісних параметрів. М'ясо спеціалізованих порід худоби перевершує м'ясо молочних порід більш високими смаковими, поживними, кулінарними якостями. Тому в зарубіжних країнах для розвитку м'ясного скотарства створюються додаткові організаційно-економічні умови, що стимулюють виробництво яловичини саме в цій галузі.

Виробництво необхідного обсягу яловичини можна забезпечити тільки при оптимальному поєднанні інтенсивного молочного і розвиненого спеціалізованого м'ясного скотарства. Досвід показує, що маточне поголів'я великої рогатої худоби молочних і комбінованих порід навіть при використанні всіх наявних резервів не в змозі забезпечити населення країни яловичиною. Вихід із ситуації – розвиток галузі м'ясного скотарства. Але при цьому його необхідно розвивати з урахуванням тенденцій, які спостерігаються в усіх країнах з високорозвиненим молочним тваринництвом, де прогрес спеціалізованого м'ясного скотарства забезпечується за рахунок зростання продуктивності молочних корів і скорочення їхньої чисельності. Отже,

поступово відпаде потреба в утриманні великої кількості молочних корів для задоволення попиту населення в молоці через збільшення їхнього надою, що призведе до скорочення поголів'я молодняку молочних порід і, відповідно, до зниження виробництва яловичини. Проте, маючи високорозвинене м'ясне скотарство, можна буде уникнути диспропорцій у виробництві молока і яловичини навіть при інтенсивному веденні молочного скотарства і збільшити в необхідних обсягах виробництво високоякісної яловичини і важкої шкіряної сировини, оскільки м'ясний потенціал молодняку м'ясних порід худоби є значно вищий від молочних.

Найбільш розповсюдженими молочними і комбінованими породами в Україні є такі: українська чорно-ряба, червона степова, червона польська, симентальська, лебединська, голштинська, айширська. Проте серед основних порід, якими представлено велику рогату худобу нашої держави найбільшу питому вагу займають молочні і комбіновані породи: чорно-ряба, червона степова українська, червона українська, котрі в сукупності становлять близько 92%. На сьогодні худоба цих порід становить в основному м'ясний контингент.

Подальше підвищення рівня продуктивності тварин буде залежати від їхніх генетичних даних, тобто здатності великої рогатої худоби ефективно трансформувати поживні речовини кормів у цінні продукти для людини. В науково-дослідних інститутах постійно проводиться робота з удосконалення селекційно-генетичних методів підвищення потенціалу продуктивності м'ясної худоби. Система комплексної селекції, що базується на останніх досягненнях вітчизняної і світової генетики, біотехнології та інших наук, що мають безпосереднє відношення до цього процесу, забезпечують точну оцінку генотипу тварин, відбір і швидке розмноження генетично цінних порід. Значно зросли можливості раціонального використання накопичених генетичних ресурсів усіма суб'єктами племінної в країні. Створені й апробовані методи комплексної селекції дають змогу за допомогою інформаційних технологій вести пошук і проводити якісний і точний аналіз інформації стосовно потенційних складових і фактичних продуктивних якостей тварин, вести цілеспрямований відбір видатних представників генотипу, інтенсивно

використовувати їх для створення крупних масивів (контингентів) високопродуктивних тварин.

М'ясна проблема в Україні не може бути вирішена без інтенсивного розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства. Проте зростання поголів'я м'ясної худоби і підвищення її продуктивності в нашій державі відбувається повільними темпами. Розвиток м'ясного скотарства економічно вигідний, адже в зимових раціонах тварин переважають відносно дешеві грубі корми, а влітку використовується практично тільки корм з природних угідь, що сприяє помітному зниженню витрат на їхнє годування. Крім того, телят не поять вручну, як у молочному скотарстві, корови й телята містяться вільно, без прив'язі, в неопалюваних приміщеннях легкого типу. Тому виробництво продукції є менш затратним. Отже, розширення спеціалізованої галузі м'ясного скотарства дасть змогу ефективно використовувати ресурси сільських територій країни для задоволення потреби населення у робочих місцях і м'ясі яловичини.

Особливість спеціалізованого м'ясного скотарства полягає в тому, що воно дає тільки єдиний товарний продукт – м'ясо яловичини, що визначає в якості важливих чинників його ресурсного потенціалу вихід ділових телят від наявного в стаді маточного поголів'я і продуктивність вирощуваного молодняку, тобто усі витрати на утримання худоби переносяться на приріст молодняку. Іншою важливою особливістю галузі м'ясного скотарства є те, що собівартість приросту живої маси молодняку до від'єму складається з вартості його вирощування і витрат на утримання основного стада (корови і бугаї), причому 43,9% вартості становлять витрати на утримання корів, 2,7% – бугаїв і 53,4% – на вирощування самого молодняку. Тому для ефективного ведення галузі м'ясного скотарства необхідно щорічно отримувати від кожної корови по теляті. У цьому випадку на собівартість приросту впливають витрати на утримання корови-матері. Якщо ж на три корови доводиться тільки двоє телят, то витрати на утримання ялової корови значно підвищують собівартість продукції. Відомо, що іншим найважливішим виробничим показником, який визначає собівартість живої маси молодняку, є інтенсивність його росту, тобто

рівень його середньодобової продуктивності. Для зниження собівартості продукції в м'ясному скотарстві необхідно не тільки отримати телят, а й домогтися високих темпів приросту живої ваги. Тому отримання від кожної корови по теляті та створення умов для його інтенсивного зростання є головними завданнями у м'ясному скотарстві.

Головна причина низької ефективності ведення галузі – невирішені питання організації виробництва яловичини. Це – неповноцінна годівля худоби, порушення правил технології утримання м'ясної худоби, відсутність прогресивних форм організації і оплати праці. Зокрема, рівень забезпечення кормами м'ясної худоби впродовж останніх 25 років не перевищував 85–90% від потреби, а в окремі роки 75%. Обмежений асортимент кормів та їх низька якість. Лише 25–30% кормів відповідали вимогам першого класу. Через це висока неплідність корів (28–25%), народження нежиттєздатного приплоду, падіж якого досягав 6–8 %, низька продуктивність молодняка.

Варто зазначити, що молодняк великої рогатої худоби становить, як правило, 60–65% усього забійного контингенту. Тому підвищення його вагових кондицій забезпечило б у масштабах країни вагоме додаткове виробництво яловичини. Зростання виробництва яловичини має досягатися не тільки за рахунок переведення галузі на шлях науково-технічного прогресу, але й за рахунок виправданого зростання чисельності поголів'я великої рогатої худоби взагалі і спеціалізованих м'ясних порід зокрема. Розширене відтворення маточного поголів'я для галузі спеціалізованого м'ясного скотарства буде проводитися переважно на основі схрещування вітчизняних молочних і молочно-м'ясних порід з бугаями-плідниками м'ясних порід. Імпортувати телиці м'ясних порід потрібно тільки для формування племінних репродукторів, що постачають бугаїв. Оптимізація породного складу м'ясної худоби передбачає проведення цілого комплексу заходів, спрямованих насамперед на розведення високопродуктивних порід. За сучасних затрат м'ясне скотарство може бути рентабельним завдяки підвищенню маси реалізованого на м'ясо молодняка до 480–550 кг у віці 18 місяців, упорядкування закупівельних і роздрібних цін на яловичину з урахуванням її

якості, удосконаленні державної підтримки галузі через механізм дотації. Усе це має супроводжуватися зміцненням ферм і поглибленням їхньої спеціалізації, впровадженням відгодівлі худоби на промисловій основі, зміцненням кормової бази, раціонально спрямованій селекційно-племінній роботі, скороченні термінів вирощування і відгодівлі, зниженні витрат кормів, праці і коштів на одиницю продукції та використанні інших чинників інтенсифікації скотарства. Отже, досягнутий рівень виробництва різних видів м'яса в Україні з урахуванням специфіки кормової бази вказує на те, що у вирішенні м'ясної проблеми в найближчий час провідна роль буде належати інтенсифікації скотарства.

Отже, аналіз розвитку м'ясного скотарства в Україні показує, що рівень виробництва м'яса яловичини має визначатися не тільки структурою співвідношення порід у скотарстві (комбіноване і м'ясне), а більше організаційно-економічними і технологічними чинниками з метою інтенсивного використання наявного поголів'я для виробництва конкурентоспроможної продукції. Дослідження довели, що потенціал м'ясної продуктивності більшості комбінованих порід незначною мірою поступається спеціалізованим м'ясним породам. Проте за виходом м'яса і його якісними властивостями м'ясні породи значно перевищують комбіновані. Тому конкурентоспроможність м'ясного скотарства у майбутньому можливо досягнути у результаті комплексної побудови стратегії розвитку галузі з послідовним втіленням тактичних дій і рішень, що будуть реалізовані за допомогою таких важливих чинників: природно-кліматичних і виробничо-господарських умов, рівня фінансово-економічних відносин між суб'єктами господарювання, племінної справи, станом кормовиробництва, наявністю культурних і природних пасовищ, інтенсивністю технологій вирощування і відгодівлі, державного регулювання і підтримки.

2.4. Організаційно-технологічне забезпечення конкуренто-спроможного розвитку м'ясного скотарства

Розширене відтворення виробництва яловичини може відбуватися за рахунок як збільшення поголів'я худоби, так і підвищення її м'ясної продуктивності. Вирощування і відгодівля молодняку великої рогатої худоби за інтенсивними технологіями – одна з важливих умов більш повного використання потенціалу продуктивності тварин і підвищення ефективності виробництва яловичини. Важливим питанням інтенсифікації виробництва яловичини і зменшення її собівартості є ефективне вирощування молодняку великої рогатої худоби усіх порід, що розводять в Україні.

Виробництво м'яса яловичини базується на ефективному використанні наявних кормових ресурсів, максимальному застосуванні біологічних особливостей м'ясної худоби, яка здатна використати на корм велику кількість грубих кормів, не надто вимоглива до умов утримання, достатньо технологічна. Вітчизняні науковці розробили технологію м'ясного скотарства, яка охоплює три взаємопов'язані етапи:

- перший – формування репродуктивного стада для одержання та вирощування телят (система корова – теля);
- другий – вирощування ремонтного, племінного молодняку;
- третій – дорощування і відгодівля надремонтного молодняку, виділеного для виробництва м'яса [172, с. 540].

Основними технологічними вимогами до системи годівлі м'ясної худоби і кормовиробництва є такі:

- максимальне використання зелених кормів завдяки пасовищам;
- упровадження технології годівлі тварин у зимовий період з вільним доступом до грубих і соковитих кормів, запровадження різних модифікацій самогодівниць, пристроїв для згодовування мінеральних підкормок, створення резервних кормових дворів (майданчиків) безпосередньо на пасовищах або біля

них;

– інтенсивна відгодівля бугайців, надремонтних телиць та іншого вибракуваного поголів'я худоби на повнораціонних кормосумішках при однотипній цілорічній годівлі згідно з деталізованими нормами годівлі.

Основні елементи класичної технології ведення м'ясного скотарства включають у себе такі обов'язкові елементи: безприв'язне утримання худоби усіх статевовікових груп тварин упродовж року; підсосний метод вирощування новонародженого молодняку до 8-місячного віку; сезонні турові отелення корів у січні – квітні, що дає можливість утримувати підсосних телят упродовж літнього періоду на пасовищах; довгострокове раціональне використання пасовищ; виробництво високоякісної екологічно чистої яловичини та її переробка і реалізація [171, с. 561].

Ефективне ведення галузі м'ясного скотарства неможливе без застосування сучасних ресурсозберігаючих технологій утримання та вирощування великої рогатої худоби, що передбачає:

- 1) обов'язкові зимово-весняні турові отелення (лютий-квітень);
- 2) парування (осіменіння) маточного поголів'я – травень-липень;
- 3) штучне осіменіння корів і ручне парування ремонтних телиць у племінних господарствах, ручне парування в товарних господарствах;
- 4) щорічне одержання 85–90 телят на 100 корів;
- 5) утримання телят до 6–8-місячного віку на вільному підсосі в пасовищній і режимному в зимовий період;
- 6) використання культурних та природних пасовищ без підгодівлі концентрованими кормами маточного поголів'я в літній період та дешевих соковитих і грубих кормів узимку з включенням концентрованих кормів до 20%;
- 7) введення нетелей до основного стада 25–30%;
- 8) безприв'язне утримання маточного поголів'я, ремонтного та відгодівельного молодняку на глибокій підстилці з вільним виходом на вигульно-кормові майданчики взимку, пасовищне утримання всього поголів'я,

в т. ч. бугайців на дорощуванні – влітку;

9) проведення восени (в жовтні) відлучення телят від корів, ректального їхнього дослідження, вибракування всіх ялових корів зі стада;

10) величина пасовищного гурту 150–180 корів з підсосними телятами, яких обслуговують два пастухи;

11) Обов'язкова загінна система випасання худоби, яка передбачає 2–4-денне використання одного загону пасовища з його 20–30-денним відпочинком, що сприяє підвищенню продуктивності пасовищ до 35%, продовжує стермін використання травостою;

12) Інтенсивне вирощування ремонтних телиць, яке забезпечує живу масу в 15-місячному віці 350–370 кг, що дає змогу отримувати перше отелення первісток у 24–25 міс., завдяки цьому телиці потрапляють до загальної схеми сезонності отелень без перетримки.

13) цикл виробництва яловичини в м'ясному скотарстві передбачає два літніх та один зимовий періоди;

14) створення міцної кормової бази – річна потреба не менше 72 ц к. од. на корову з шлейфом, зокрема в натурі (тонн): концкормів 1,6–1,8; сіна 1,5–2; соломи кормової 1; силосу та сінажу 8–10; буряків 1,0–1,5; зеленої маси 8–10;

15) Максимальне продовження періоду випасання маточного поголів'я з ранньої весни до пізньої осені з використанням культурних та природних пасовищ, пожнивних решток та культур зеленого конвеєра.

Організаційно-технологічні заходи в м'ясному скотарстві за умови проведення турових отелень у лютому – квітні охоплює: вирощування телят до 6–8-місячного віку на вільному підсосі влітку і досягнення живої маси 180–240 кг при відлученні; дорощування бугайців у зимово-стійловий період (жовтень–квітень) – 210 днів із включенням у раціон за поживністю до 25% концкормів. Середньодобовий приріст – 700 г, жива маса тварин у кінці періоду (13–15 міс.) – 330–390 кг; нагул на пасовищах (120 днів) до досягнення живої маси бугайців 420–480 кг у віці 17–19 місяців при середньодобовому прирості 750 г; заключна відгодівля триває 60 днів (вересень–жовтень), забезпечує живу масу

бугайців у 19- та 21-місячному віці 470–530 кг при середньодобовому прирості 890 г (табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

Організаційно-технологічні особливості м'ясного скотарства

Підсос 6–8 місяців, середньодобовий приріст 850 г				Дорощування (жовтень-квітень), середньодобовий приріст 700 г			Нагул (травень- серпень), середньодобовий приріст 750 г				Заключна відгодівля (вересень-жовтень), середньодобовий приріст 890 г						
Отел	Відлучення	Дні	Вік, міс.	Жива маса, кг	Дні	Вік, міс.	Жива маса, кг	Дні	Вік, міс.	Жива маса, кг	Зняття з нагулу	Дні	Вік, міс.	Жива маса, кг	Зняття з відгодівлі		
Квітень	Березень	Лютий	Жовтень	240	8	240	210	15	387	120	19	477	Вересень	60	21	531	Листопад
				210	7	219	210	14	366	120	18	456		60	20	510	
				180	6	183	210	13	330	120	17	420		60	19	474	

Джерело: [172]

М'ясне скотарство передбачає два самостійні виробничі цикли: відтворення стада і вирощування телят до відлучення від корів (“корова-теля”) і відгодівля одержаного молодняку та вибракуваних дорослих тварин. Співвідношення затрачених кормів і засобів на ці цикли при сприятливих умовах виробництва наведено в табл. 2.6.

У структурі витрат на вирощування бугайця до живої маси 500 кг у 18 міс. у процесі першого (I) циклу, що тривав 7 міс, загальні витрати коштів становлять 52%, затрати кормів 68,7%. Собівартість 1 ц приросту живої маси молодняку при відлученні дорівнювала 1596,46 грн, тобто в 1,7 разу більше, ніж при вирощуванні після 7 міс. Різниця у витратах кормів на 1 кг приросту живої маси становить 3,5 разу [3].

**Витрати на вирощування бугайця у м'ясному скотарстві за
виробничими циклами**

Показник	Усього	У тому числі:	
		I цикл (операція “корова-теля”)	II цикл (вирощування телят від відлучення до 18 міс.)
Тривалість виробничого процесу, міс.	18	7	11
Жива маса в кінці циклу, кг	500	210	290
Приріст живої маси, всього, кг	468	178	290
Середньодобовий приріст живої маси, г	855	836	867
Виробничі витрати, всього, грн	5464,8	2841,7	2623,1
% на 1 міс. вирощування, грн	100,0 303,6	52,0 406,0	48,0 238,5
Собівартість 1 ц приросту живої маси, грн	1167,69	1596,46	904,51
Витрати кормів всього, корм, од.	6177,6	4243,6	1943
в т. ч. на 1 кг приросту живої маси, корм, од. маси, %	13,2 100,0	23,8 68,7	6,7 31,3

Джерело: За даними ВНА “М'ясне скотарство”

У більшості господарств використовують стійлово-пасовищну систему утримання м'ясної худоби (взимку стійлово-вигульна, влітку – пасовищна), яка ґрунтується на безприв'язному утриманні маточного поголів'я, ремонтного та відгодівельного молодняку після відлучення на глибокій підстилці з годівлею в приміщеннях або на вигульно-кормових майданчиках. Головна умова застосування такої технології – достатня кількість соломи для підстилки та дотримання основних технологічних нормативів. М'ясна худоба витримує низькі температури, проте чутлива до підвищеної вологості. Якщо в приміщеннях узимку не підтримувати параметри мікроклімату, то худоба користується більше вигулом, віддаючи перевагу відпочинку на “курганах”. Улітку все поголів'я, в т. ч. і відгодівельний молодняк, утримують на пасовищах. Безприв'язне утримання взимку на глибокій підстилці є найбільш

економне, особливо з точки зору трудових затрат, навантаження на одного працівника може становити 100–130 голів. Безумовною умовою безприв'язного утримання поголів'я на глибокій підстилці є наявність підстилки, площі приміщення та вигульно-кормових майданчиків.

У степовій зоні України є три системи утримання худоби: пасовищно-вигульна, стійлова і маловитратна. Перша характеризується пасовищним утриманням влітку, зимово-весняними отеленнями, що проводяться в приміщеннях легкої конструкції, а за відсутності їх – у загорожах, обладнаних тристінними навісами. Виробничою одиницею є постійний гурт з 120–150 корів. Гурти розосереджують на сінокісно-пасовищних ділянках з необхідними виробничими спорудами й устаткуванням для догляду за тваринами. Відлучають телят восени у віці 6–8 міс. Надремонтний молодняк після відлучення дорощують і відгодовують в основному із застосуванням нагулу на природних пасовищах і завершують відгодівлю в легкому приміщенні з кормовими дворами. Технологія розрахована на реалізацію молодняку на м'ясо у віці 18–20 місяців з живою масою 450–520 кг. Затрати праці на обслуговування 100 корів з телятами за безприв'язного утримання становлять близько 9 люд.-год, а за прив'язного – 15. Крім того, за безприв'язного утримання тварини більше рухаються, телята частіше ссуть вим'я і це зумовлює їхній кращий ріст і розвиток [173, с. 577].

У зонах з великою розораністю земель та інтенсивним кормовиробництвом застосовується технологія утримання великої рогатої худоби м'ясних порід з обмеженим використанням пасовищ. Ця технологія характеризується ланковою системою організації праці, утриманням маточного поголів'я переважно на вигульно-кормових майданчиках і в приміщеннях полегшеного типу з комплексною механізацією трудомістких процесів. Виробничою одиницею є постійне стадо на 100–120 корів і 100–120 телят. Отелення, як правило, цілорічні, телят відлучають у віці 6–8 місяців. Особливості технології – чітка внутрішньогосподарська спеціалізація щодо репродукції телят, вирощування ремонтних телиць і нетелей, інтенсивне

дорощування і відгодівля надремонтного молодняку. Технологія передбачає жорстке вибраковування 30–35% корів, інтенсивне вирощування телиць та осіменіння їх у віці 16–18 міс. (для великих порід – у віці 20–22 міс.). Реалізація молодняку найбільш ефективна у віці близько 20–24 місяців живою масою 550–650 кг [173, с. 578].

У господарствах із поголів'ям 600–700 корів за відсутності пасовищ застосовується потоково-цехова форма організації виробництва, суть якої полягає у цілорічному, рівномірному, безперервному і послідовному виробничому процесі в спеціалізованих технологічних цехах. Навантаження на 1 працюючого досягає 100 гол.

Науковцями України розроблено маловитратну систему вирощування м'ясної худоби, яка передбачає цілорічне безприв'язне утримання тварин на вигульно-кормових майданчиках, стаціонарно огорожених природних або культурних пасовищах за вільного доступу до кормів відповідно до цільового призначення тварин. Система базується на двох виробничих етапах: перший – організація відтворення стада шляхом гаремної злучки маточного поголів'я і вирощування телят до 6–8-місячного віку підсосним методом за системою корова – теля, другий – інтенсивне вирощування та відгодівля молодняку після відлучення на стаціонарно огорожених культурних або природних пасовищах, обладнаних спеціальним устаткуванням: напувалки або підходи до природних водоймищ, самогодівниці для грубих, концентрованих кормів та мінерального підкорму, легкі тристінні намети. Головними організаційно-технологічними ознаками системи корова – теля є суворе дотриманням сезонних розтелень (лютий-березень), утримання худоби на вигульно-пасовищних майданчиках із вільним заходом у приміщення з глибокою підстилкою, максимальне використання пасовищних і грубих кормів у раціоні, подовження пасовищного періоду шляхом створення спеціальних осінньо-зимових пасовищ, вибракування маточного поголів'я, яке залишилося незаплідненим (до 20–30%) [173, с. 581].

М'ясна худоба на вирощуванні і відгодівлі поділяється за статевो-

віковими групами:

- глибоко тільні та новотільні корови з підсосними телятами 20-денного віку;
- корови з підсосними телятами від 20-денного до 8-місячного віку;
- сухостійні корови після відлучення телят у 8-місячному віці;
- нетелі від 3-місячної тільності до отелення;
- ремонтні телиці віком 15–18 місяців;
- телиці віком від 8 до 15 місяців;
- бугаї-плідники віком від 18 місяців;
- бугайці на племінний продаж віком від 8 до 18 місяців;
- бугайці на м'ясо віком від 8 до 18 місяців;
- вибракувані телиці на м'ясо віком від 8 до 18 місяців;
- вибракувані корови на відгодівлі.

Важливим технологічним елементом м'ясного скотарства є щорічне отримання від кожної корови телят і наступне безвідлучне вирощування телят з коровою до 7–8 місячного віку. При цьому вартість утримання маточного поголів'я розподіляється на отриману за цей період продукцію, яка складається з живої маси телят при народженні та їхньому приросту за цей період. Іншою, не менш важливою технологічною умовою є організація інтенсивного вирощування і відгодівлі молодняку в післявідлучений від корови період. Основним принципом організації і технології м'ясного скотарства є оптимальне обмеження витрат на утримання основного стада з телятами в підсосний період у поєднанні з інтенсифікацією подальшого вирощування племінних тварин і відгодівлі надремонтного молодняку.

Дослідженням встановлено, що тварини вітчизняних та імпортованих м'ясних порід при інтенсивному вирощуванні максимально виявляють генетичний потенціал продуктивності. Велика рогата худоба м'ясних і комбінованих порід на відгодівлі відрізняється різноманітною потребою в годівлі, забійною вагою, виходом продукції і торговельною категорією м'яса. Переробні підприємства надають перевагу тушам з високою м'ясистістю і

низьким вмістом жиру. Бугайці від корів молочного напрямку порівняно з бугайцями від корів м'ясного напрямку дають змогу на 3–5% більш високих пунктів при оцінці виходу продукції. Розрахунки показують, що на 100 кг забійної ваги вихід м'яса майже на 10% більше при низьких показниках жирності і вмісту кісток у туші. Отже, вибір породи значно впливає на показники забою великої рогатої худоби (табл. 2.7).

Таблиця 2.7.

Порівняння показників забою бугайців різних порід

	Забійна маса, кг	Вихід продукції від живої маси, %	Середньодобовий приріст, г
Бугайці від корів молочного напрямку продуктивності:			
середнє значення	340	55,6	546
мінімум	313	53,5	486
максимум	380	57	602
Бугайці від корів м'ясного напрямку продуктивності:			
середнє значення	367	58	650
мінімум	307	55	505
максимум	410	61	810

Джерело: За даними ВНА "М'ясне скотарство"

Бугайці від корів молочного напрямку показують нижчу продуктивність. Значні відмінності середньодобових приростів нетто (у середньому 100 г) за однакового терміну відгодівлі у 400 днів будуть впливати на економічні показники утримання худоби. При оцінці отримуваної різниці забійної маси у 45 кг і цінах на бугайців I категорії (Україна) (ціна за станом на 31.03.2010 р. 14,3 грн/кг) ринкова перевага на користь бугайців, отриманих від корів м'ясного напрямку, становитиме 643,5 грн за одну голову. Проте, при отриманні цілї вигоди необхідні й більші витрати на оновлення стада м'ясних порід, що може покритися за рахунок їхньої кількості і зменшення термінів відгодівлі завдяки інтенсивним технологіям. Низька вага худоби пояснюється не тільки генетико-породним чинником, тобто продуктивністю худоби, але й

недооцінкою питань раціональної організації вирощування та інтенсивної відгодівлі, що дає змогу використовувати біологічні особливості молодого організму – швидко рости на ранніх стадіях постембріонального розвитку і менше витратити поживних речовин на одиницю привісу. Наприклад, щоб вигодувати бугайця, жива вага якого у 2,5-річному віці становить 400 кг, потрібно близько 4 тис. корм. од., а при прискореному вирощуванні таку саму вагу можна отримати за 1,5 роки і витратити усього 3 тис. корм. од., при інтенсивному вирощуванні можна на одних і тих самих кормах отримати яловичини на 35% більше.

У США показник передзабійної маси молодняку великої рогатої худоби перевищує 500 кг, середньодобовий приріст живої маси худоби на відгодівлі – 1200 г [399, с. 22]. У Великобританії збільшення виробництва яловичини досягають за рахунок поліпшення годівлі в період дорощування та відгодівлі, застосовуючи при цьому різні технології:

- суперінтенсивні – з підготовкою худоби на забій у віці 12 місяців, з приростом живої маси 1300 г на добу, витратами концентратів 1677 кг при підвищеному вмісті протеїну;

- інтенсивні – із середньодобовим приростом 1100 г при витраті 846 кг концентратів;

- зернотрав'яні – середньодобовий приріст живої маси взимку – 700 г, у літній пасовищний період – 800 і на заключній відгодівлі – 900–1000 г. Отже, високий рівень годівлі молодняку за весь період вирощування і відгодівлі має велику перевагу, оскільки дає змогу повніше використовувати особливості перетворення кормового білка в білок тіла. Результати досліджень показують, що вирощування однієї голови молодняку до 400 кг за 2,5 року вимагає близько 4000 корм. од. При досягненні цієї маси у віці 18 місяців достатньо 3000 корм. од., за 15 місяців – 2400, а за 12 місяців – 2000 корм. од. [405, с. 6–9]. За інтенсивної годівлі і однакової кількості кормів можна виробляти в 1,5–2 рази більше м'яса, тоді як на підтримку життєвих процесів тварини витрачається значно менше енергії. Встановлено, що при середньодобовому прирості живої

маси 1100 г 50% енергії корму йде на підтримку життєвих процесів, а 50% – на збільшення маси. При середньодобовому прирості 800 г на підтримку життєвих процесів витрачається 60%, а при прирості 600 г – 70% використаного корму [400, с. 38].

Якщо врахувати, що на перспективу поставлено завдання щодо значного збільшення чисельності м'ясної худоби, то це можливо лише за рахунок розширення мережі племінних ферм і господарств з повним оборотом стада з поголів'ям до 15–20% від загальної його чисельності, а також розвитку фермерських, середніх і великих спеціалізованих підприємств з вирощування, дорощування і відгодівлі молодняку після відлучення. Російські науковці вважають, що при дотриманні технологічних галузевих стандартів нині найбільш раціональними є такі розміри ферм: для малих селянських господарств – на 25–50 корів, для акціонерних товариств – від 400 до 1200 корів із завершеним оборотом стада і відгодівельних підприємств залежно від наявного поголів'я від 1500 голів і вище. При економічній оцінці розмірів таких ферм і підприємств потрібно на частку впливу годівлі відводити 60–70%, ефективність галузі буде досягатися за умови максимального використання пасовищ і подовження сезону випасання м'ясної худоби за рахунок підбору багаторічних і однорічних кормових культур [101, с. 2].

Основою успішного розвитку галузі м'ясного скотарства є створення міцної стабільної кормової бази, перш за все, використання кормів власного виробництва та максимально продовженого утримання її на пасовищах, за рахунок чого на дешевих кормах можна одержувати 80% м'яса яловичини. Улітку всю худобу (крім бугайців на заключній відгодівлі) утримують на пасовищах. На добрих пасовищах м'ясна худоба здатна забезпечити 700–800 г без підгодівлі концкормами. На пасовищах потрібно організовувати підгодівлю телят концентрованими і мінеральними кормами, а решту поголів'я – сіллю.

Пасовища є невід'ємною складовою галузі м'ясного скотарства. Продовження пасовищного періоду для м'ясних корів на 25–35 днів знижує вартість кормів на 6–7% і затрати праці – на 10–12%. Збільшення річних витрат

пасовищного корму на м'ясну корову з 40 до 60 ц економить 0,6 ц концентрованих кормів, 4 ц сіна, 8 ц силосу або 5,5 ц сінажу, 5024 МДж обмінної енергії.

Технологія використання пасовищного конвеєра дає можливість утримувати худобу з тривалістю пасовищного періоду до 300 днів на рік. Вона є базовим елементом технології ведення м'ясного скотарства і забезпечує його ефективність завдяки використанню енергії самих тварин, їхніх природних інстинктів, біологічних особливостей рослин та ґрунтово-кліматичних умов певних територій при здійсненні основних технологічних процесів. До складу зеленого пасовищного конвеєра включають озиме жито, житняк, стоколос безостий, еспарцет, люцерну, буркун, вівсяно-горохові суміші, зерново-бобові суміші, суданську траву, кукурудзу другого і третього термінів посіву, соняшник, жито й інші культури, отаву багаторічних трав і природні пасовища.

Значним резервом збільшення виробництва яловичини в країні є використання відгодівельних майданчиків, які при відносно невеликих капіталовкладеннях дають змогу отримувати високоякісну продукцію. Тип майданчиків (відкриті, напіввідкриті) та їхній розмір вибирають з урахуванням кліматичних та економічних умов зони вирощування м'ясної худоби.

Ефективність виробництва яловичини отримують при відгодівлі худоби на відкритих майданчиках. У цьому випадку порівняно з відгодівлею в умовах спеціалізованих ферм і комплексів більш ніж у два рази зменшуються витрати на 1 кг приросту, на 70%—собівартість 1 кг приросту. Від тварин одержують більш повновагові туші, а яловичина за низкою основних критеріїв відрізняється підвищеною якістю. Досвід роботи відгодівельних майданчиків цілорічної дії в різних регіонах країни показує їхню перспективність. За виходом яловичини в розрахунку на одне скотомісце вони мають перевагу перед сезонними. Однак для більш ефективної відгодівлі худоби цілорічні майданчики, особливо в районах з несприятливими кліматичними умовами, необхідно блокувати з легкими закритими приміщеннями, забезпечувати високоенергетичний рівень годівлі тварин, а також глибоку підстилку в місцях

їхнього відпочинку. Відгодівля худоби на майданчиках успішно практикується в багатьох країнах. Так, у Канаді використовуються типові майданчики на 200–300 гол. одночасної відгодівлі, хоча в останні роки почалося будівництво більших майданчиків. Значна частина поголів'я худоби на відгодівлі міститься на цілорічних майданчиках. Фермери відзначають їхню ефективність, хоча в холодну пору року зростають витрати кормів. Ефективність відгодівлі худоби на майданчиках значною мірою залежить від забезпеченості господарства кормами [347, с. 111]. У Росії на основі молочнотоварного комплексу ТОВ “Мантурово-Главпродукт” діє відгодівельний майданчик відкритого типу на 3 тис. голів молодняку. На його території практикують цілорічне однотипне годування кормовими сумішами. Худоба для відгодівлі надходить безпосередньо з молочного комплексу, сільськогосподарських підприємств та особистих господарств населення. Майданчик обладнаний кормовим столом з навісом. Для відпочинку тварин є навіс із закопаними боковинами. Молодняк утримують на глибокій солом'яній підстилці. На майданчику є автопоїлки, що підігріваються в зимовий сезон. Тверде покриття зроблено біля автонапувалок і кормового столу. Майданчик розгороджений секціями по 250 голів у кожній. Тварини сюди надходять після 2-місячного віку. Середньодобовий приріст за весь період становить 780–800 г, а у віці від 10 до 18 місяців – більше 1000 г. До кінця відгодівлі тварини досягають живої маси 420–450 кг, а потім їх знімають з відгодівлі і відправляють на м'ясокомбінат. Перевагами відгодівлі худоби на майданчиках є такі: невисока вартість ското-місця, скорочення термінів будівництва, швидкість окупності капіталовкладень.

Простота технології утримання дає можливість впроваджувати комплексну механізацію всіх виробничих процесів, що значно знижує витрати праці на 1 ц приросту живої ваги. Економія коштів з оплати праці і порівняно невеликі витрати на амортизацію дають можливість виробляти продукцію в невисокій собівартості. Проте аналіз використання відгодівельних майданчиків виявив і недоліки, які знижують ефективність їхньої роботи. Перш за все це стосується системи підготовки кормів до згодовування. Взимку на майданчиках

не варто молодняку давати багато соковитих кормів, оскільки вони швидко охолоджуються, і тварини їх погано поїдають. У результаті цього прирости молодняку навіть при доволі високому рівні годівлі не перевищують 500–600 г, а витрати кормів на 1 ц приросту підвищуються до 11–12 ц кормових одиниць. В. Г. Рижков переконаний, що втрата 40 г приросту на голову на добу суттєво знижує ефективність застосування майданчиків [300, с. 68]. Крім цього, у зимовий період на майданчиках важче, ніж у закритих приміщеннях з регульованим мікрокліматом, отримати високий приріст. Для отримання на майданчиках високих приростів протягом цілого року, окрім годівлі, необхідно забезпечити тепле і сухе місце для відпочинку (2,5–3 м²), суцільне тверде покриття з розрахунку не менше 5–6 м² на голову худоби. Утримування молодняку на майданчиках без твердого покриття є не виправданим навіть у зонах з теплим кліматом, адже під час дощів на майданчиках накопичується багато бруду. Середньодобові прирости молодняку в загонах без твердого покриття на 18–20% нижчі, а витрати кормів на 1 кг приросту на 20–28% вищі, ніж у молодняку, який перебуває на майданчиках з твердим покриттям. На приріст худоби негативно впливає дощ і вітер. Тому відгодівельні майданчики мають бути обладнані навісами від сонця і дощу над зоною годівлі та відпочинку. З усіх чотирьох сторін майданчики мають бути обгороджені вітрозахисними стінами висотою не менше 2,5–3 м. Фронт годівлі повинен становити – 50–60 см. У групі має бути не більше 100 голів молодняку.

Для того, щоб на відгодівельних майданчиках була висока продуктивність праці, необхідно мати в наявності майданчики великих розмірів, тримати молодняк безприв'язно на глибокій підстилці з годівлею протягом цілого року на вигульно-кормових майданчиках з твердим покриттям, застосовувати прогресивну систему годівлі молодняку, що дає змогу отримувати не менше 1 кг приросту, раціональну організацію праці. А. В. Черкаєв зазначає, що при організації відгодівлі в конкретних господарських умовах враховують природно-кліматичні, економічні й матеріально-технічні умови, породи худоби, наявність тих чи інших кормів та

інші чинники [356, с. 14]. У технологіях вирощування і відгодівлі молодняку в господарських умовах на відгодівельних фермах або майданчиках передбачають три періоди (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Технологічні періоди на фермах з відгодівлі великої рогатої худоби

Періоди вирощування і відгодівлі	Вік тварин, місяці	Середньодобовий приріст, г	Жива вага у кінці періоду, кг	Питома вага у раціонах, %	
				концентратів	рослинних кормів
Дорощування	До 12	600	200–250	20	80
Підготовчий	12–15	700–800	340–350	30	70
Заключний	15–18	Понад 1000	450–460	50	50

Джерело: За даними ВНА “М’ясне скотарство”

В період дорощування ставиться завдання адаптувати молодняк до умов відгодівельної ферми, “розробити” його шлунково-кишковий тракт шляхом згодовування великої кількості грубого корму, особливо сіна та соломи. У підготовчий період стимулюють лінійне зростання (розміри) молодняку, уникаючи при цьому передчасного ожиріння, що дуже важливо для отримання високої кінцевої живої маси. Це досягається за допомогою згодовування високоякісного сіна та силосу при помірних витратах зернового корму. У заключний період підвищують поживність раціонів шляхом збільшення частки концентратів. Ці технологічні принципи дають високий ефект на всіх відгодівельних фермах і майданчиках.

За принципом сімейного підряду телят разом з коровами (матерями) все літо можна утримувати на великих лучних і лісових пасовищних масивах, обгороджених по периметру легкою огорожею. Ця технологія є ресурсозберігаючою, оскільки людська праця на нагулі худоби застосовується лише тоді, коли без неї неможливо обійтися, наприклад обгородження ділянок дротом, виготовлення спрощених навісів і годівниць. Обов’язковим елементом

при цій технології є сезонні отелення. При її вмілому освоєнні і розповсюдженні можна не тільки значно збільшити виробництво яловичини на дешевих, в основному трав'яних, кормах, а й ефективно використовувати занедбані через віддаленість лучні угіддя. Отже, раціональне використання відомих у науці і практиці технологій та способів організації інтенсивної відгодівлі молодняку великої рогатої худоби з урахуванням конкретних умов кожного господарства зони в сукупності з комплексом заходів щодо зміцнення кормової бази буде сприяти значному збільшенню виробництва яловичини.

Отже, основою успішного розвитку галузі м'ясного скотарства є створення високопродуктивних порід великої рогатої худоби для усіх природно-кліматичних зон України і наявність стабільної кормової бази, перш за все, використання кормів власного виробництва та максимально продовженого утримання тварин на пасовищах. За рахунок пасовищ можна забезпечити 700–800 г середньодобового приросту без підгодівлі концентрованими кормами і одержувати 80% м'яса яловичини.

Висновки до розділу 2

1. Економічне забезпечення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства є складовою ланкою системи управління на макроекономічному рівні, через яку створюється можливість координувати соціально-економічні явища в міжгалузевій, галузевій і мікрорівневій площині розвитку. Виявлено, що для економічного забезпечення розвитку галузі важливим є переважання внутрішніх взаємозв'язків складових частин системи порівняно з елементами зовнішнього середовища. На економічне забезпечення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства впливають чинники: попит і пропозиція на яловичину і телятину; встановлення паритету цін; стабілізація і досягнення беззбиткового рівня виробництва м'яса; платоспроможний попит населення; конкурентне середовище; інвестиційне забезпечення; доступні за ціною матеріально-технічні засоби виробництва; кількість товаровиробників; спеціалізація і концентрація виробництва; рівень оплати праці.

2. Проведене дослідження дало можливість визначити основні організаційні чинники конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства, а саме: нормативно-правове забезпечення; територіальне розміщення виробництва і переробки сировини; розвиток кормової бази; технологічні особливості ведення тваринництва; інфраструктурне забезпечення ринку; рівень кваліфікації працівників. Зроблено висновок, що організаційний чинник є базовим компонентом економічної системи, який забезпечує економічну ефективність використання землі, техніки і технології, впровадження науки та інновацій, удосконалення організації праці, поширення мотивації до ощадливого використання ресурсів і раціонального поєднання спеціалізації, інтенсифікації, кооперації та інтеграції для досягнення найкращого результату при мінімальних затратах.

3. Організаційна підсистема організаційно-економічного механізму в узагальненому вигляді представляє собою систему прямих і зворотних зв'язків, що носять характер інформаційних потоків, управлінських рішень та

організаційно-адміністративних дій, що базуються на процесі взаємодії господарюючих суб'єктів один з одним з приводу господарської діяльності.

4. Організаційно-економічне забезпечення м'ясного скотарства – важлива частина господарського механізму, що становить сукупність організаційно-економічних структур, інститутів, форм і методів господарювання, за допомогою яких забезпечується розвиток цієї системи при узгодженні суспільних, групових і приватних інтересів.

5. Розуміння організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства як важливої частини виробничо-господарських, фінансово-кредитних і організаційно-управлінських відносин, що володіє властивістю якісної адаптації до кон'юнктурних змін ринку і генерування інноваційних передумов, дозволило ствердити, що організаційно-економічне забезпечення здійснює вплив на ефективність функціонування галузі за допомогою різнорівневих ієрархічних систем основних взаємопов'язаних між собою елементів і їх типових формувань, а також способів їх взаємодії, включаючи інтеграційні процеси, під впливом яких гармонізуються економічні інтереси учасників.

6. М'ясне скотарство – це складна виробничо-господарська підсистема АПК, яка складається із сукупності підприємств і організацій, що планомірно й організовано забезпечують виробництво, заготівлю, транспортування, переробку, зберігання і реалізацію вітчизняного й імпортного м'яса яловичини і телятини, а також м'ясопродуктів з них. Особливостями галузі, що вивчається, є розведення великої рогатої худоби з метою отримання основної продукції – м'яса, а головним завданням м'ясного скотарства є забезпечення потреб людини в яловичині.

7. Становлення галузі м'ясного скотарства в Україні прийшлося на 50-ті роки ХХ ст. У цілому визначають шість етапів у створенні галузі вітчизняного м'ясного скотарства, внаслідок чого були створені вітчизняні породи великої рогатої худоби: українська м'ясна, волинська м'ясна, поліська м'ясна, на базі південної м'ясної породи створюються два внутрішньопородні типи: таврійський і знам'янський.

8. Виробництво м'яса яловичини базується на ефективному використанні наявних кормових ресурсів, максимальному застосуванні біологічних особливостей м'ясної худоби, яка здатна використати на корм велику кількість грубих кормів, не надто вимоглива до умов утримання, достатньо технологічна.

Основні положення розділу відображено у наукових публікаціях [234, 235, 237, 244, 260, 277].

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА ТА ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

3.1. Аналіз показників розвитку м'ясного скотарства

Помірний клімат України, вигідне економіко-географічне розташування, сприятливі умови для розвитку кормовиробництва завжди забезпечували можливість вирощувати велику рогату худобу. Значний природний потенціал кормових угідь з розвинутою кобикормовою промисловістю здатен забезпечити конкурентоспроможний розвиток м'ясного скотарства.

Виробничий потенціал м'ясного скотарства визначається динамікою кількісного і якісного складу поголів'я худоби, а також його кормового і ресурсного забезпечення. Протягом 1991 – 2010 рр. виробництво м'яса всіх видів (у забійній масі) зменшилось з 4357,8 тис. т у 1990 р. до 1917,4 тис. т у 2009 р., або в 2,3 разу. Основною причиною скорочення поголів'я худоби, є нерентабельність її вирощування. Іншими причинами є незавершеність реформ у сільському господарстві, що сприяла зростанню затрат праці, грошових і матеріальних ресурсів на виробництво одиниці тваринницької продукції, перевищення нормативних витрат кормів, непристосованість керівників і спеціалістів до нових економічних реалій, відсутність науково обґрунтованих планів розвитку в ринкових умовах, що зумовило катастрофічне зменшення виробництва продуктів харчування і зубожіння сільського населення.

Низький рівень функціонування тваринництва зумовлений диспаритетом цін, скороченням державного фінансування і підтримки галузі, значним подорожчанням кредитів, монополізмом переробних, торгових і сервісних послуг, недостатнім рівнем закупівельних цін на худобу.

Як відомо, загальні обсяги виробництва продукції скотарства формуються під впливом двох основних чинників: чисельності поголів'я

худоби та рівня її продуктивності. Дослідженнями встановлено, що за останні роки в Україні виявлена тенденція до спаду виробництва м'яса яловичини. Основними причинами спаду виробництва є скорочення поголів'я тварин та недостатньо висока маса забитих тварин. На кінець 2010 р. загалом у країні чисельність поголів'я основних видів тварин характеризувалася показниками, які подані в табл. 3.1 і рис. 3.1.

Таблиця 3.1

Поголів'я худоби в Україні на кінець року, тис. гол.

	Рік								
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Велика рогата худоба	24623,4	17557,3	9423,7	6514,1	6175,4	5490,9	5079,0	4826,7	4494,4
у т. ч.:									
корови	8378,2	7531,3	4958,3	3635,1	3346,7	3095,9	2856,3	2736,5	2631,2
телиці від 1 до 2 років	761,5	667,5	406,6	359,1	384,6	338,3	321,3	318,5	288,9
телиці від 2 років і старші	1507,2	1135,4	496,1	276,1	253,5	220,0	202,7	193,5	177,5
бугаї-плідники	14,1	15,7	15,3	21,6	22,3	18,8	17,8	17,4	14,4

Джерело: [314]

Розпад інфраструктури сільського господарства, як і економіки країни загалом, призвів до негативних явищ у тваринницькій галузі. Зниження рентабельності виробництва яловичини з 20,6% в 1990 р. до негативного рівня протягом усього історичного періоду незалежності Україна змусило більшість сільгосподарських підприємств відмовитися від цього збиткового виду діяльності. Зменшення поголів'я відбулося у сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення. У 2010 р. порівняно з 2009 р. зменшилась чисельність поголів'я великої рогатої худоби на 5,0%, в т. ч. корів – на 4,0%.

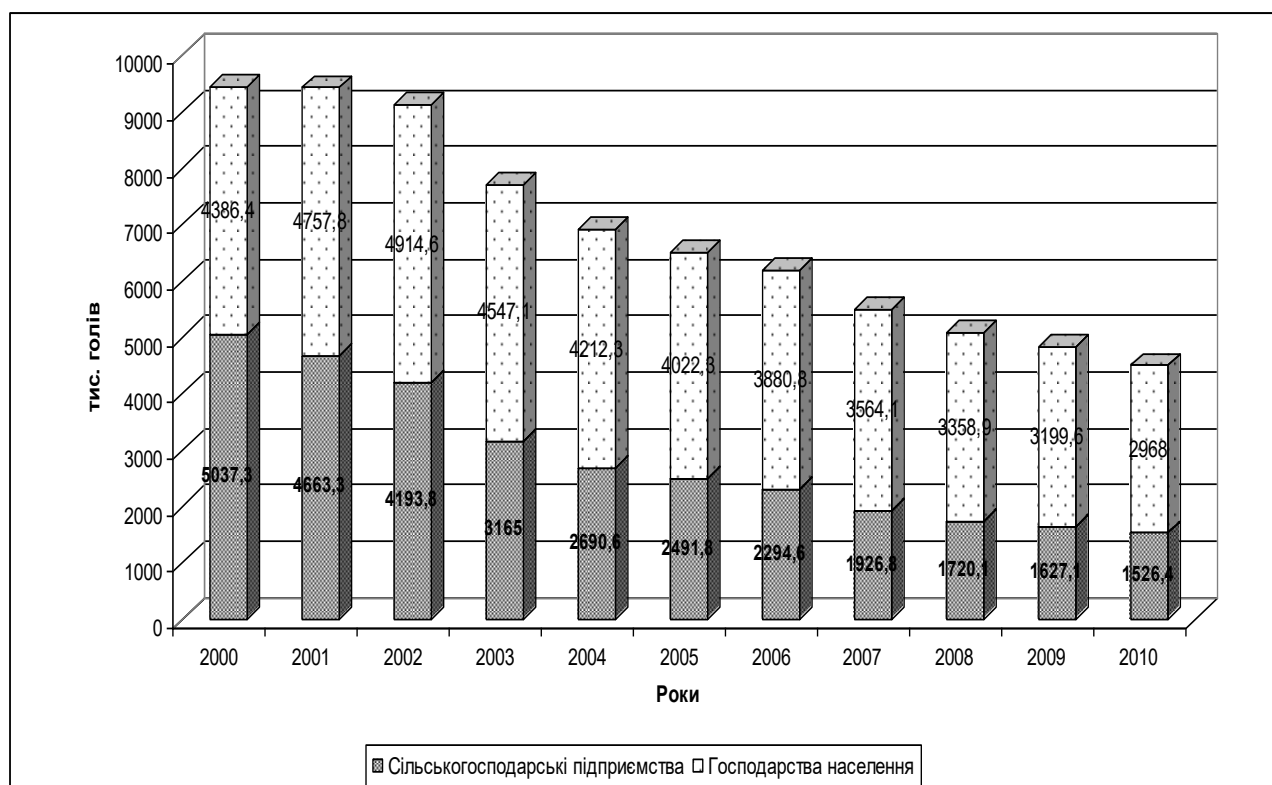

Рис. 3.1. Динаміка поголів'я великої рогатої худоби за категоріями господарств, млн гол.

Джерело: [314]

За станом на 1 січня 1991 р. основна частина поголів'я великої рогатої худоби належала сільськогосподарським підприємствам – 85,6% від загального стада, у в т. ч. корів – 73,9%. За 1991–2010 рр. ці показники знизились відповідно до 33,8% і 21,8%. Порівняно з 1991 р. поголів'я великої рогатої худоби зменшилося майже в 12 разів, корів – у 10 разів. За останні роки масово знищувалось поголів'я тварин, за цей період у сільськогосподарських підприємствах щорічно зменшувалась чисельність великої рогатої худоби більше, ніж на 1 млн., а у 1996–1998 рр. – більше як по 2 млн. голів. У господарствах населення поголів'я корів щорічно зростало в середньому за рік на 28 тис. голів. Сільськогосподарські підприємства і надалі скорочують поголів'я великої рогатої худоби. (див. додаток А).

Зростання чисельності поголів'я в господарствах населення в окремі роки, зокрема у 2000, 2004 і 2005 рр., відповідно 4386,4, 4212,3 і 4022,3 тис. голів не змогло зупинити загальну тенденцію скорочення у всіх категоріях

господарств. Так, поголів'я великої рогатої худоби у відповідних господарствах у 2000 р. збільшилося в 1,2 разу порівняно з 1990 р., у в т. ч. корів – на 42%. Водночас, для жителів сільської місцевості після розпаду колективних сільськогосподарських підприємств виробництво продукції тваринництва стало одним з основних джерел доходу. Тому вважаємо, що приріст поголів'я великої рогатої худоби в особистих селянських господарствах пояснюється складною соціальною ситуацією і тривалими кризовими явищами у сільських територіях. Усе це змушує селянина займатися розведенням сільськогосподарських тварин, які дають продукти харчування і грошові надходження. У зв'язку з цим поголів'я великої рогатої худоби у господарствах населення тривалий час мало стійку тенденцію до зростання. До 2003 р. поголів'я зросло більш ніж на 40% до 4,9 млн голів.

Таблиця 3.2

Структура поголів'я худоби за категоріями господарств

Показники	Рік							
	1990	1995	2000	2006	2007	2008	2009	2010
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>								
Велика рогата худоба, тис. гол.	21083,3	13701,4	5037,3	2294,6	1926,8	1720,1	1627,1	1526,4
у т. ч. корови, тис. гол.	6191,6	4595,1	1851,0	764,0	678,6	624,3	604,6	589,1
у т. ч. тварини на відгодівлі і нагулі, тис. гол.	14891,7	9106,3	3186,3	1530,6	1248,2	1095,8	1022,5	937,3
Велика рогата худоба, %	85,6	78,0	53,5	37,2	35,1	33,9	33,7	34,0
у т. ч. корови, %	73,9	61,0	37,3	22,8	21,9	21,9	22,1	22,3
<i>Господарства населення</i>								
Велика рогата худоба, тис. гол.	3540,1	3855,9	4386,4	3880,8	3564,1	3358,9	3199,6	2968,0
у т. ч. корови, тис. гол.	2186,6	2936,2	3107,3	2582,7	2417,3	2232,0	2131,9	2042,1
Велика рогата худоба, %	14,4	22,0	46,5	62,8	64,9	66,1	66,3	66,0
у т. ч. корови, %	26,1	39,0	62,7	77,2	78,1	78,1	77,9	77,7

Джерело: [314]

Упродовж 1995–2010 рр. галузь м'ясного скотарства України зазнала значних втрат, чисельність поголів'я великої рогатої худоби зменшилась з 16,2 млн. до 2 млн. голів, або у 8,2 раза. Виробництво м'яса всіх видів (забійна маса зменшилась з 4,4 млн. т у 1990 р. до 2,1 млн. т у 2010 р., або в 2,1 раза. Якщо в сільськогосподарських підприємствах поголів'я корів постійно скорочувалось, то в господарствах населення незначне зростання спостерігалось лише до 2003 р., а після чого стало скорочуватись. Поголів'я великої рогатої худоби у господарствах населення за 1991–2010 рр. мало тенденцію до постійного зростання (з 14,4% на початок 1991 р. до 66,0% у 2010 р.). У сільськогосподарських підприємствах, в т. ч. фермерських господарствах, питома вага великої рогатої худоби зменшилась з 85,6 % на початок 1991 р. до 34,0% у 2010 р. Тенденції зміни питомої ваги корів у структурі стада особистих селянських господарств є приблизною аналогічним тенденціям їхньої зміни у всіх категоріях господарств, адже в цьому секторі сконцентрована основна маса поголів'я. Зокрема, питома вага корів у структурі стада великої рогатої худоби особистих селянських господарств збільшилась з 26,1% на початок 1991 р. до 77,9% на початок 2011 р.

З іншого боку, розвиток економіки протягом 2000–2008 рр. сприяв зростанню доходів і купівельної спроможності населення. Збільшення попиту на готові м'ясні вироби стало поштовхом до розвитку м'ясопереробної галузі, зростання в 2004–2010 рр. закупівельних цін на худобу, основним постачальником якого було населення. В цей період закупівельні ціни на м'ясо і м'ясопродукти, зокрема м'ясо яловичини, наблизилися до рівня світових цін.

Необхідно зазначити, що трохи раніше почався період поступової трансформації структури натурального виробництва в господарствах населення. Для більшості населення вирощування великої рогатої худоби з метою отримання додаткового прибутку стало нецікавим, а в структурі власного споживання яловичина поступово витіснилася більш дешевим м'ясом птиці або свининою. Це були основні чинники, які зумовили значне скорочення поголів'я великої рогатої худоби у господарствах населення.

Одна з причин, яка обумовлювала і зумовлює поступове вирізання поголів'я великої рогатої худоби в Україні, – зниження попиту на яловичину і телятину з боку м'ясопереробних підприємств. Ще на початку 90-х років більше 65% м'яса великої рогатої худоби споживалося населенням у вигляді різних готових м'ясних і ковбасних виробів. Починаючи з 1998 р., переробники масово стали змінювати рецептури ковбас, замінюючи яловичину м'ясом птиці, а також різними субпродуктами, що іноді призводило до парадоксальної ситуації: закупівельні ціни на яловичину знижувалися на 10–15%, при цьому ціни на ковбасні вироби демонстрували зростання на 15–20%.

Таблиця 3.3.

Динаміка поголів'я і виробництва м'яса великої рогатої худоби в Україні

Показник	Рік							
	1990	1995	2000	2006	2007	2008	2009	2010
Всі категорії господарств								
Поголів'я великої рогатої худоби, тис. гол.	16245	10026	4465,4	2828,7	2395,3	2222,7	2054,5	1995,8
Виробництво продукції (приріст живої маси), тис. т	2987,1	1458,4	949,2	861,7	761,7	705,6	694,8	671,5
Реалізація продукції, тис. т:								
у живій масі	3248,1	2005,8	1316,0	970,4	926,8	813,2	770,5	742,3
у забійній масі	1985,4	1185,9	754,3	567,4	546,1	479,7	453,5	427,7
Сільськогосподарські підприємства								
Поголів'я великої рогатої худоби, тис. гол.	14891,7	9106,3	3186,3	1530,6	1248,2	1095,8	1022,5	1003,6
Середньодобовий приріст живої маси, г	431	259	255	401	416	449	469	461
Виробництво продукції (приріст живої маси), тис. т	2712,6	1242,7	691,5	247,7	221,3	199,3	191,1	179,6
Реалізація продукції, тис. т:								
у живій масі	3015,6	1379,8	531,2	271,1	282,5	221,6	192,2	181,3
у забійній масі	1808,1	816,2	305,2	158,9	166,8	130,9	113,6	104,6

Джерело: [314]

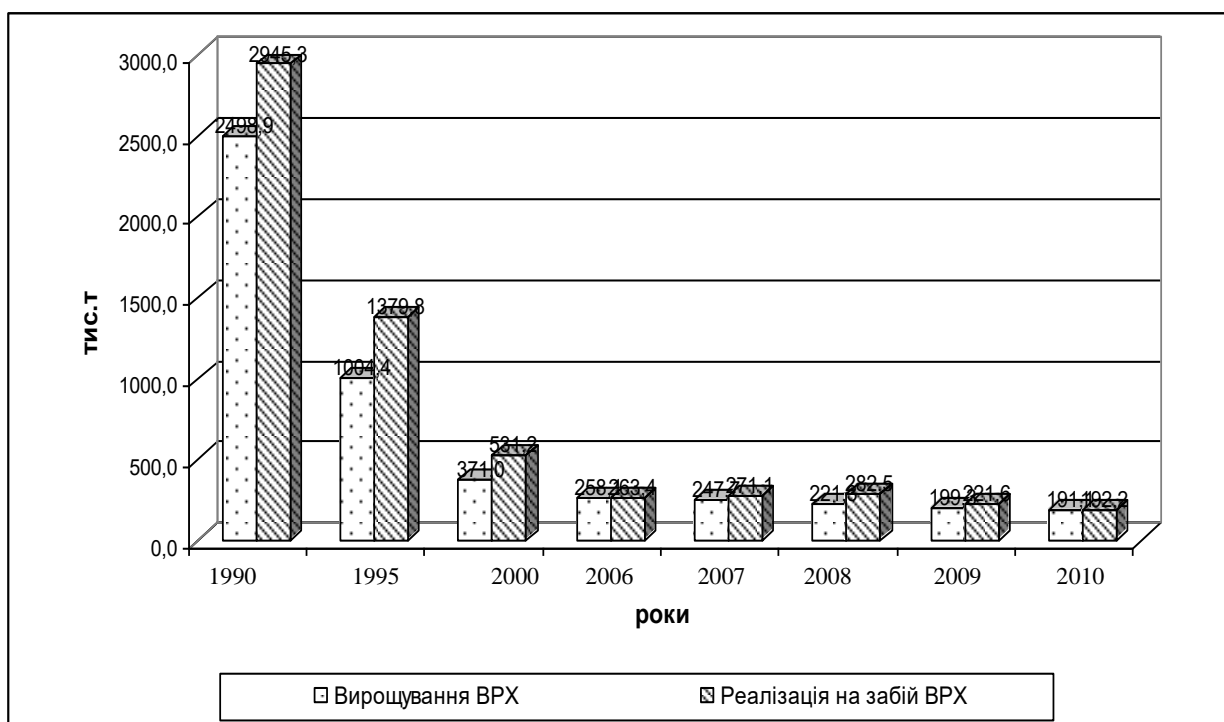
За досліджуваний період поголів'я великої рогатої худоби на вирощуванні і відгодівлі скоротилося на 79,4%. Ще швидшими темпами зменшилося поголів'я великої рогатої худоби на дорощуванні та відгодівлі на 94,2%. Ситуація є негативною, на забій відправляють маточне і племінне поголів'я, іноді навіть не доведене до нормативних кондицій. Попри надзвичайну важливість галузі для вітчизняної економіки, фактичний стан її ще

не відповідає потенційним можливостям. З кожним роком зменшується частка яловичини у структурі реалізації та споживання. Кількісні показники розвитку м'ясного скотарства наведені в табл. 3.3.

Дані табл. 3.3. вказують на різке зниження поголів'я великої рогатої худоби на відгодівлі і нагулі. Так, у всіх категоріях господарств воно зменшилось з 16245,2 тис. гол. на початок 1991 р. до 1995,8 тис. гол. на початок 2010 р., або в 8 раз. Чисельність поголів'я великої рогатої худоби на відгодівлі та нагулі в сільськогосподарських підприємствах, в т. ч. у фермерських господарствах, зменшилось з 14891,7 тис. гол. на початок 1991 р. до 1003,6 тис. гол. на початок 2011 р., або у 15 разів. В особистих селянських господарствах поголів'я худоби зменшилось з 1353,5 тис. гол. до 1126,9 тис. гол., або на 16,7%. У 2010 р. вироблено 427,7 тис. т яловичини і телятини, що у 4,3 разу менше рівня 1990 р., що обумовлено скороченням поголів'я тварин та зниженням їхньої продуктивності. Зменшення поголів'я тварин аграрних підприємств протягом 1990–2010 рр. супроводжувалося зниженням приросту живої маси великої рогатої худоби з 29876,1 тис. т на початок 1991 р. до 671,5 тис. т на початок 2011 р., або у 5 разів, а обсяги реалізації тварин на м'ясо в забійній масі скоротилися у 4,5 разу. Позитивною тенденцією досліджуваного періоду (2007–2010 рр.) є збільшення середньодобових приростів (на 11,1%), які у 2010 р. становили 461 г/добу. Середньодобові прирости молодняку великої рогатої худоби і тварин на відгодівлі у сільськогосподарських підприємствах у 2010 р. перевищили показники рівня 1990 р. на 30 г, проте досягнутий рівень продуктивності у 461 г не варто вважати високим. Отже, особисті селянські господарства на сьогодні не мають значного потенціалу для вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби через відсутність повноцінної кормової бази і низькі закупівельні ціни на м'ясо яловичини, через це вони реалізують молодняк у сільськогосподарські підприємства або телят на м'ясо низькою живою масою на ринок. На перспективу доцільно вирощування і відгодівлю великої рогатої худоби провадити лише у сільськогосподарських підприємствах, а в особистих селянських господарствах закуповувати молодняк

для подальшої відгодівлі. Постійне зменшення поголів'я великої рогатої худоби призводить до виникнення дефіциту яловичини на внутрішньому ринку, що обумовлює зниження ввізного мита на м'ясо, яке сприяє зростанню імпорту м'яса яловичини в Україну, що ще більше загострює кризу в цій галузі (див. додатки Б – Е).

Отже, в нашій державі спостерігається поступове неухильне зниження обсягів вирощування та реалізації на забій (виробництва) м'яса яловичини. За останні роки обсяги вирощування та виробництва скоротилися в 2,3 і 2,6 разу відповідно. За цей період лише в 2001 р. обсяги вирощування перевищили на 38,5 тис. т обсяги забитої великої рогатої худоби. Загалом негативний баланс виробництва становив – 3,2 млн т. Сектор, який протягом багатьох років формував на м'ясному ринку 51,8% обсягу вирощування та 56,0% обсягу реалізації, у структурі ринку втратив половину за обома показниками.

Джерело: [314]

Рис. 3.2. Вирощування і реалізація великої рогатої худоби у живій вазі сільськогосподарськими підприємствами

Позитивним моментом є те, що в сільськогосподарських підприємствах в

останні роки поступово зменшується диспропорція між вирощуванням та реалізацією на забій великої рогатої худоби. У 2010 р. було вирощено в живій вазі 653,8 тис. т яловичини при реалізації 727,2 тис. т.

Важливим чинником, який визначає продуктивність, є середня вага однієї голови худоби, яка здана переробним підприємствам. В 1990 р. середня вага однієї голови великої рогатої худоби становила 393 кг, у 2010 р. вона зросла до 427 кг (табл. 3.4).

Таблиця 3.4.

Середня вага однієї голови худоби, яка продана переробним підприємствам (кг)

Показник	Рік							
	1990	1995	2000	2006	2007	2008	2009	2010
Усі категорії господарств	393	333	320	394	395	411	434	427
Сільськогосподарські підприємства	393	326	311	390	383	403	423	414
Господарства населення	360	364	328	397	406	418	451	452

Джерело: [314]

В останні роки найактивніше вирізання поголів'я відбувалося в дрібних і середніх підприємствах, де чисельність поголів'я великої рогатої худоби становила до 500 голів. Збільшення поголів'я великої рогатої худоби відзначалося тільки в спеціалізованих підприємствах молочного скотарства. Виникнення нових великих товаровиробників у 2010 р. не було. Скорочення поголів'я великої рогатої худоби спостерігалось у всіх регіонах, особливо у Житомирській і Київській областях – більше 13%.

Якщо говорити загалом, то суттєвих змін у регіональній структурі виробництва за останні роки не відбулося. З основних змін було поступове скорочення всього поголів'я великої рогатої худоби та виробництва яловичини і телятини в центральному та східному регіонах України зі зміщенням концентрації виробництва у бік західних областей, переважно за рахунок молочного поголів'я великої рогатої худоби. За цей період частка поголів'я

великої рогатої худоби у східних областях зменшилася більш ніж на 10%. Дніпропетровська і Донецька області, що були у лідерах за чисельністю великої рогатої худоби, опинилися в середині рейтингу.

За станом на 1 січня 2011 р. основне поголів'я великої рогатої худоби було сконцентровано у Вінницькій, Львівській, Полтавській, Хмельницькій та Чернігівській областях. Сумарна частка цих областей у загальному поголів'ї великої рогатої худоби становила 30,1%, а загальні обсяги виробництва яловичини та телятини в цих регіонах були трохи нижчі у відсотковому співвідношенні до загального показника по Україні. В 2010 р. виробництво яловичини в цих регіонах становило 116,6 тис. т, або 25,7% від загального виробництва. Це пов'язано з концентрацією в цих регіонах підприємств, що спеціалізуються на молочному скотарстві. Насамперед це стосується до Полтавської та Хмельницької областей.

Таблиця 3.5.

**Регіональні показники концентрації поголів'я великої рогатої худоби
і виробництво яловичини і телятини**

	Поголів'я великої рогатої худоби					Виробництво яловичини і телятини				
	Область	тис. голів		частка, %		Область	тис. т		частка, %	
		Рік					Рік			
		2009	2010	2009	2010		2009	2010	2009	2010
	Всі категорії господарств									
1	Вінницька	346,7	317,2	7,2	7	Львівська	36,3	54,9	8,0	7,5
2	Хмельницька	284,7	269,2	5,9	6	Івано-Франківська	28,8	43,5	6,4	6
3	Львівська	283,7	251,9	5,9	5,6	Вінницька	25,1	38,6	5,5	5,3
4	Полтавська	282,5	264,5	5,9	5,9	Харківська	23,5	37,2	5,2	5,1
5	Чернігівська	257,5	242,8	5,3	5,4	Хмельницька	22,5	38	5,0	5,2
	Сільськогосподарські підприємства									
1	Полтавська	167,3	161,4	10,3	10,6	Черкаська	17,8	18,4	9,5	8,6
2	Чернігівська	156,9	149,7	9,6	9,8	Київська	16,7	13,0	9,4	7,3
3	Черкаська	135,2	133,7	8,3	8,7	Полтавська	15,6	15,3	8,3	8,6
4	Вінницька	112,4	105,4	6,9	6,9	Чернігівська	15,7	16,2	7,8	9,1
5	Київська	105,6	99,1	6,5	6,5	Вінницька	14,5	13,7	7,6	7,7

Джерело: [314]

Певні зміни у регіональній структурі виробництва великої рогатої худоби

відбулися і в сільськогосподарських підприємствах. Поступово формуються виражені регіональні лідери, як за концентрації поголів'я великої рогатої худоби, так і з виробництва яловичини і телятини загалом. Так, у 2010 р. сумарна частка сільськогосподарських підприємств у п'яти найбільших областях щодо поголів'я становила 42,5%, у виробництві яловичини – 43,1%. Десятьма роками раніше ступінь концентрації не перевищувала 33–35%.

Що стосується регіональної концентрації крупнотоварного виробництва, то найбільше тваринницьке підприємство України – “Дружба Народів”, що входить до складу агрохолдингу “Миронівський хлібопродукт”, – розташоване в АР Крим. Крім цього, основні виробничі активи зосереджені переважно в центральній і східній частинах України. Це стосується як незалежних виробників, так і холдингових структур. Зокрема, незалежні сільськогосподарські підприємства з річними обсягами реалізації великої рогатої худоби понад 500 т живої ваги в 2010 р. були представлені всього в 9 областях (Вінницькій, Донецькій, Житомирській, Київській, Полтавській, Сумській, Хмельницькій, Черкаській і Чернігівській). Частка таких підприємств у загальному обсязі реалізації у 2009 р. становила 8,5%. Робота агрохолдингів була представлена практично у всіх областях України, однак найбільші підприємства холдингів з обсягами понад 500 т працювали всього в 10 областях: АР Крим, Вінницькій, Донецькій, Київській, Луганській, Полтавській, Сумській, Харківській, Хмельницькій та Черкаській областях. Їхня частка на ринку великої рогатої худоби у 2010 р. становила 9,2%. Сумарна частка агрохолдингів (з урахуванням дрібних господарств, що входять до їхнього складу) у 2010 р. становила 23,6%. Усього за останні десять років поголів'я великої рогатої худоби у всіх категоріях господарств скоротилося в 2,1 разу з 9423,7 тис. голів у 2000 р. до 4494,4 тис. в 2010 р. Обсяги реалізації великої рогатої худоби в живій вазі за цей період зменшилися в 1,8 разу до 727,2 тис. т.

З 2000 р. по 2010 р. поголів'я великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах скоротилося в 3,3 разу до 1,5 млн. голів. При цьому в Україні практично не залишилося спеціалізованого м'ясного

напряму скотарства – з усього поголів'я великої рогатої худоби тільки 5,4% належить до м'ясного напряму. Обсяги реалізації зменшилися в 3 рази до 177,9 тис. т. За десять років крупнотоварний сільськогосподарський товаровиробник фактично зник з ринку яловичини – його частка у виробництві зменшилася з 40% до 24%.

Основними причинами низької зацікавленості виробників у розвитку м'ясного скотарства є такі:

1) висока собівартість яловичини, яка не є конкурентоспроможною в умовах насичення ринку м'яса більш дешевим м'ясом птиці, тим більше при зниженні купівельної спроможності населення, пов'язаної з падінням доходів. Згідно з офіційними даними Держстату, рентабельність великої рогатої худоби у 2008 р. становила – 24,1%. У 2009 р. рентабельність впала до – 32,9%;

2) поступовий перехід яловичини в інший продуктивний сегмент через зниження попиту:

– попит населення на яловичину традиційно нижчий, ніж на свинину. Крім того, в умовах активного розвитку і просування свинарства неминучий процес поглинання ринком свинини частки ринку яловичини;

– з боку переробних підприємств попит на яловичину також знижується. У рецептурах м'ясних виробів використання яловичини поступово замінюється свининою чи м'ясом птиці. Ті самі окремі підприємства, для яких яловичина є незамінною сировиною, за рахунок вищої доданої вартості на кінцеву продукцію мають на меті розвивати власне сировинне виробництво;

– перспективи експортних ринків є невизначеними. Росія – найбільший імпортер української яловичини – жорстко обмежує обсяги поставок за допомогою атестації українських підприємств. Найбільш привабливий ринок з фінансової точки зору – країни ЄС – закриті для українських постачальників через санітарні та ветеринарні вимоги;

3) недостатній обсяг державної підтримки галузі, а також диспропорції в її розподілі. З одного боку, з урахуванням дотацій і доплат рентабельність великої рогатої худоби у 2009 р. становила 4,2%. При цьому ряд підприємств

отримали позитивні показники ефективності роботи. З іншого боку, у розподілі підтримки були відзначені значні диспропорції: так підприємства, що забезпечили 20% обсягів виробництва продукції, отримали понад 50% всього обсягу дотацій і доплат. У 2010 р. з урахуванням доплат та дотацій рентабельність вирощування великої рогатої худоби становила 26,3%.

Економічна збитковість виробництва яловичини в Україні зумовила перехід більшості сільськогосподарських підприємств на товарне вирощування великої рогатої худоби і винятково в напрямок діяльності, що формується за залишковою ознакою. Найчастіше постачання найбільших обсягів яловичини на ринок пропонують сільськогосподарські підприємства, які спеціалізуються на виробництві молока. Водночас за останні п'ять років було реалізовано декілька успішних проектів і в м'ясному скотарстві.

У 2010 р. в Україні, без урахування великих і середніх незалежних виробників, налічувалося 18 агрохолдингів, в 11 з них обсяги реалізації великої рогатої худоби перевищували 1 тис. т. Проте з усіх незалежних виробників з аналогічними обсягами в 2010 р. було всього одне підприємство, крім того, всього в 12 підприємствах обсяги реалізації великої рогатої худоби за рік перевищили 500 т.

Частка 19 великих і середніх аграрних компаній у загальному обсязі виробництва великої рогатої худоби сільськогосподарськими підприємствами у 2010 р. становила 20%.

Діючі агрохолдинги, які займаються вирощуванням і реалізацією великої рогатої худоби на забій, можна розділити на такі категорії:

- 1) холдинги, для яких м'ясне скотарство є одним з основних спеціалізованих напрямів діяльності;
- 2) холдинги, що спеціалізуються на виробництві молока, і для яких виробництво яловичини – це супутній тваринницький напрям;
- 3) холдинги, в підприємствах яких м'ясне скотарство мало історичну соціальну спрямованість: збільшення робочих місць у тваринництві, забезпечення всіх виробничих підрозділів підприємств продукцією

тваринництва власного виробництва тощо;

4) Підприємства, які входять у галузеву виробничо-наукову асоціацію “М’ясне скотарство”.

З переліку великих холдингів до першої категорії належать такі: “Миронівський хлібопродукт”, “Київ-Атлантик Груп”, підприємства групи “OSI Group”, а також підприємства нового агропромислового холдингу “Ukrland Farming”. Частка цих 4 компаній в загальному обсязі реалізації великої рогатої худоби сільськогосподарськими підприємствами в 2010 р. становила 7,2%.

В агрохолдингу “Миронівський хлібопродукт” розвиток скотарства було виділено в окремий напрям на базі незалежного інтегрованого підприємства у 2003 р. СТОВ “Дружба народів” (АР Крим) – одного з кращих в Україні в галузі тваринництва, яке, зокрема, займається розведенням елітного поголів’я великої рогатої худоби породи ангус. У 2010 р. підприємство виростило 11 тис. племінних корів. Воно має розвинену інфраструктуру і є моделлю глибоко інтегрованого агропромислового комплексу із замкнутим циклом виробництва. Це підприємство одне з небагатьох, яке має на ринку яловичини власну торгову марку для просування своєї продукції – “Сертифікований Ангус”. Також до складу підприємства входять сучасні переробні потужності з виробництва м’яса та м’ясних виробів. Водночас стратегія розвитку виробництва, орієнтованого на сегмент споживання в класі “преміум” і “вище середнього”, з об’єктивних причин позитивного результату не принесла. В результаті цього обсяги реалізації великої рогатої худоби на забій на підприємствах холдингу скоротилися більш ніж на 40%.

У складі холдингу перебуває “М’ясокомбінат СТОВ “Дружба народів” – філія СТОВ “Дружба народів”. Нині м’ясокомбінат випускає 50 т м’ясної продукції на добу, асортимент якої складається з 90 найменувань. Крім цього, він є провідним м’ясовиробником на м’ясному ринку України.

Вагоме місце у розвитку м’ясного скотарства займає холдинг “OSI Group”, штаб-квартира якого розташована у м. Аврора (Іллінойс, США).

Холдинг спеціалізується на випуску м'ясної продукції і володіє понад 40 виробничими підприємствами в 17 країнах світу, на яких зайнято більше 10 тис. чоловік. В Україні “OSI Group” належать виробник м'ясопродуктів “Еска Фуд Солюшнс” і одне з найбільш успішних тваринницьких підприємств скотарства “Агросолюшнс”, створене в 2005 р. для забезпечення “Козятинського м'ясокомбінату” і “Еска Фуд Солюшнс” м'ясом великої рогатої худоби. Одне з найбільш активних напрямів бізнесу “OSI Group” – цільове вирощування великої рогатої худоби для постачання яловичини в ресторани “McDonald’s”. Саме з цією метою було створено підприємство “Агросолюшнс”, яке займається цільовим вирощуванням м'яса яловичини з гарантованими обсягами збуту. Виробництво м'яса яловичини – переробка – збут продукції з високою доданою вартістю забезпечують “Агросолюшнс” конкурентні переваги порівняно з іншими підприємствами галузі. Ціна на велику рогату худобу на ринку для них була на 15–20% вищою, ніж середня по ринку, що поряд з високою ефективністю виробництва забезпечило підприємству позитивну рентабельність (з урахуванням дотацій і доплат) у 2007–2010 рр. Протягом 2009–2010 рр. обсяги реалізації великої рогатої худоби на підприємствах холдингу збільшилися на 37%.

Аграрна структура “Ukrland Farming”, пов'язана з поглинанням двох великих агрохолдингів “Райз” і “Дакор Агро Холдинг”, може стати однією з найбільших агрохолдингів України з виробництва м'яса яловичини. До злиття в управлінні агрохолдингу “Ukrland Farming” перебувало 132 тис. га земель, на яких вирощувалися пшениця, кукурудза, соняшник та інші сільськогосподарські культури. Підприємства компанії були представлені в 17 областях України. У 2010 р. компанія “Ukrland Farming” підписала контракти на закупівлю 30 тис. голів племінної худоби з Австралії, зокрема племінних телиць і нетелів породи ангус і герефорд. Вартість проекту становила близько 150 млн. дол. США, у т. ч. витрати на закупівлю худоби (від 2,5 до 4,5 тис. дол. США за голову), транспортування і будівництво інфраструктури. З урахуванням виробничих потужностей компанії, “Ukrland Farming” протягом

декількох років вийде на позиції лідера на ринку щодо вирощування великої рогатої худоби та виробництва м'яса яловичини.

Із середніх і великих аграрних холдингів, що належать до другої категорії (спеціалізуються на виробництві молока), можна виокремити такі компанії: “Агро Альфа”, “Астарта”, “Агропродінвест”, “Агротис”, “Українська молочна компанія” та ін. (рис. 3.3).

Враховуючи, що молочний напрям тваринництва та виробництво яловичини частково перетинаються, розглянемо співвідношення сукупного обсягу виробництва молока на одиницю виробництва м'яса великої рогатої худоби у живій вазі. На рис. 3.3 зображено результати розрахунків для середніх і великих холдингів з реалізацією понад 500 т м'яса яловичини. Для окремих холдингів м'ясний напрям є профілюючим, в інших переважає виробництво молока.

До аграрних холдингів третьої категорії належать підприємства, що входять до складу великих багатопрофільних сільськогосподарських об'єднань, в яких сукупні обсяги виробництва формуються за рахунок великої кількості виробничих структурних одиниць. Подібні компанії дещо схожі з холдингами другої позиції класифікації, проте в них виробництво молока не формує значної частки в загальній виручці від реалізації сільськогосподарської продукції. Прикладами є холдинги, що представляють крупний аграрний бізнес східної України: “ДК Ілліч Агро”, “Агрофірма Шахтар”, “Агротон”, “Приват Агро Холдинг”.

Необхідно зазначити, що ступінь вертикальної інтеграції і концентрація виробництва в м'ясному скотарстві значно поступається за рівнем розвитку найбільшим свинарським холдингам. Проблема слабого розвитку та низької платоспроможності попиту на внутрішньому ринку нівелюють конкурентні переваги вертикально-інтегрованого виробництва м'ясного скотарства. Незважаючи на це, найбільші холдинги поступово збільшують свою присутність не тільки на сировинному ринку, а й на ринку готової продукції. Зокрема, в 2010 р. частка у виробництві охолодженої яловичини

м'ясопереробними підприємствами, що входять до складу агрохолдингів, становила майже 10% (табл. 3.6).

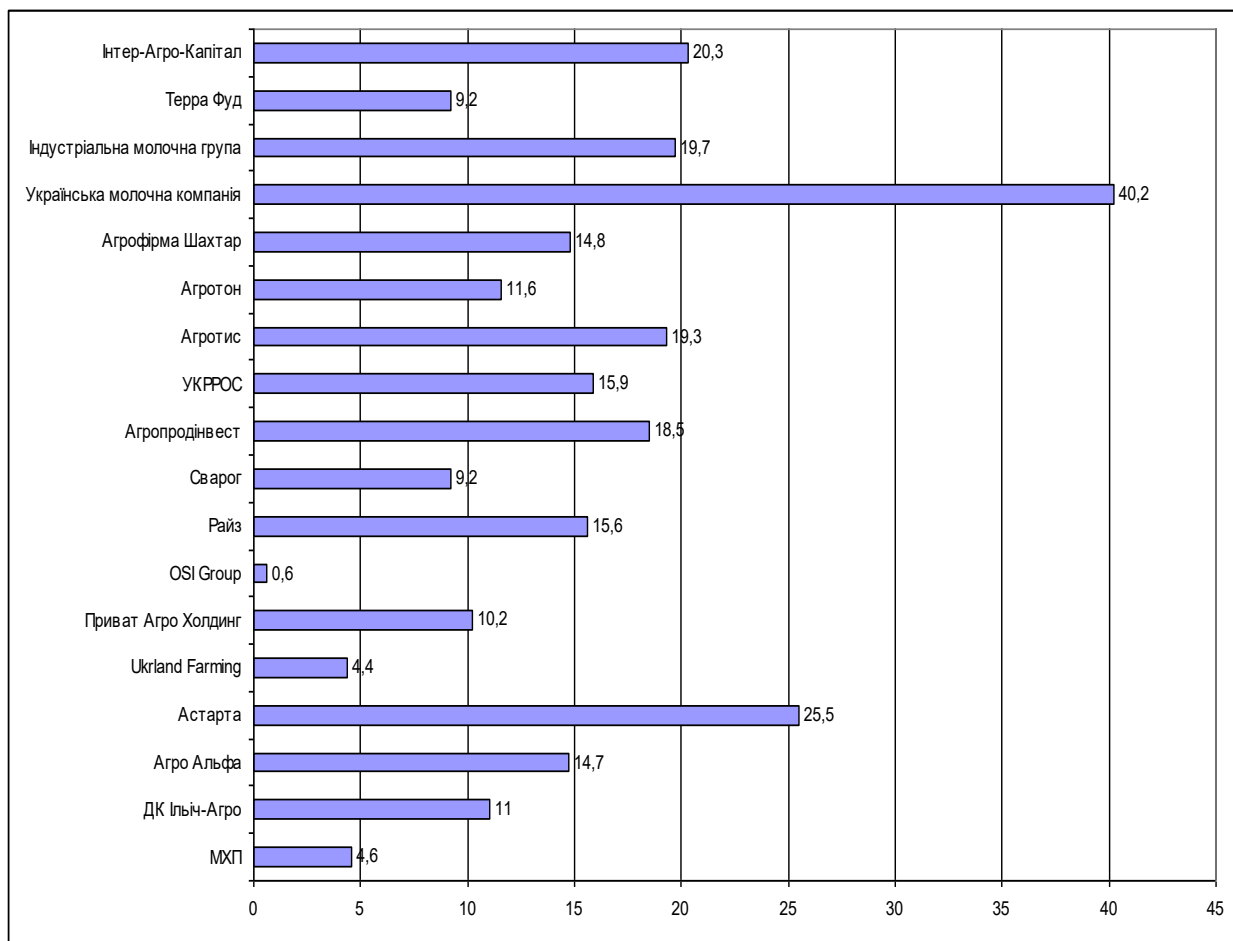

Рис. 3.3. Виробництво яловичини в агрохолдингах у 2010 р.

Джерело: [314]

Агрохолдинг “Сварог” представлений діяльністю ТОВ “Подільський господар-2004”, ТОВ “АТЗТ “Мирне”, ТОВ “Корчик” та ПП “Кристал” – підприємств, основними видами діяльності яких є молочне скотарство, відгодівля великої рогатої худоби, виробництво біогумусу. У 2010 р. в агрохолдингу діяла 21 ферма, де налічувалося більше 13000 поголів’я великої рогатої худоби абердин-ангуської і симентальської порід, з них у дійному стаді було 4000 голів, на відгодівлі – 6500 голів та молодняку на вирощуванні – 2500 голів. Щомісячно здається 300 т м’яса в живій вазі. На початок 2011 р. господарство збільшило загальну кількість поголів’я великої рогатої худоби до 15000 голів. Племінним репродуктором абердин-ангуської породи є ТОВ

“АТЗТ “Мирне”.

Таблиця 3.6

Частка аграрних холдингів у поголів’ї великої рогатої худоби та виробництві яловичини (2010 р.)

Назва агрохолдингу	Частка у виробництві великої рогатої худоби	Зміна виробництва у післякризовий період (до 2008 р.)	Частка у поголів’ї великої рогатої худоби	Зміна поголів’я великої рогатої худоби за 2010 р.
Миронівський хлібопродукт	4,3%	↓	1,7%	↓
ДК Ільч-Агро	2,9%	↓	2,3%	↓
Агро Альфа	1,4%	↑	1,4%	↓
Астарта	1,1%	↑	1,5%	↑
Ukrland Farming	1,1%	↓	0,7%	↓
Приват Агро Холдинг	1,1%	↑	0,7%	↓
OSI Group	1,0%	↑	0,3%	↓
Райз Максимко (Агро)	0,9%	↑	0,9%	↑
Сварог	0,8%	↓	0,6%	↓
Київ-Атлантик Груп	0,8%	↑	0,2%	↓
Агропродінвест	0,6%	↓	0,5%	↓
УКРРОС	0,54%	↑	0,5%	↓
Агротис	0,54%	↓	0,6%	↓
Агротон	0,47%	↓	0,4%	↓
Агрофірма Шахтар	0,47%	↓	0,8%	↑
Усього	18,0%	↓	13,2%	↓

Джерело: [314]

Агрохолдинг “Астарта” – один з провідних вертикально-інтегрованих агропромислових холдингів, основний бізнес якого пов’язаний із забезпеченням українських промислових споживачів та населення високоякісним цукром, а також з вирощуванням та торгівлею сільськогосподарською продукцією, зокрема м’ясом яловичини. Агрофірми холдингу обробляють більше ніж 230 тис. га сільськогосподарських угідь. Синергетичним сегментом бізнесу агрохолдингу є тваринництво. Структура розвитку бізнесу агрохолдингу “Астарта” представлено на рис. 3.4.

Компанія “Агротон” вирощує велику рогату худобу для виробництва

(17–18 місяців) живою вагою понад 550 кг.

У м'ясному скотарстві протягом останніх десяти років відбувався процес поступового скорочення кількості підприємств, зайнятих у цій галузі. Однак, якщо у свинарстві зменшення кількості діючих сільськогосподарських підприємств було пов'язано з позитивними процесами консолідації та укрупнення виробництв, то в скотарстві основні причини, що впливали на кількість діючих суб'єктів виробництва, мали тільки негативні причини.

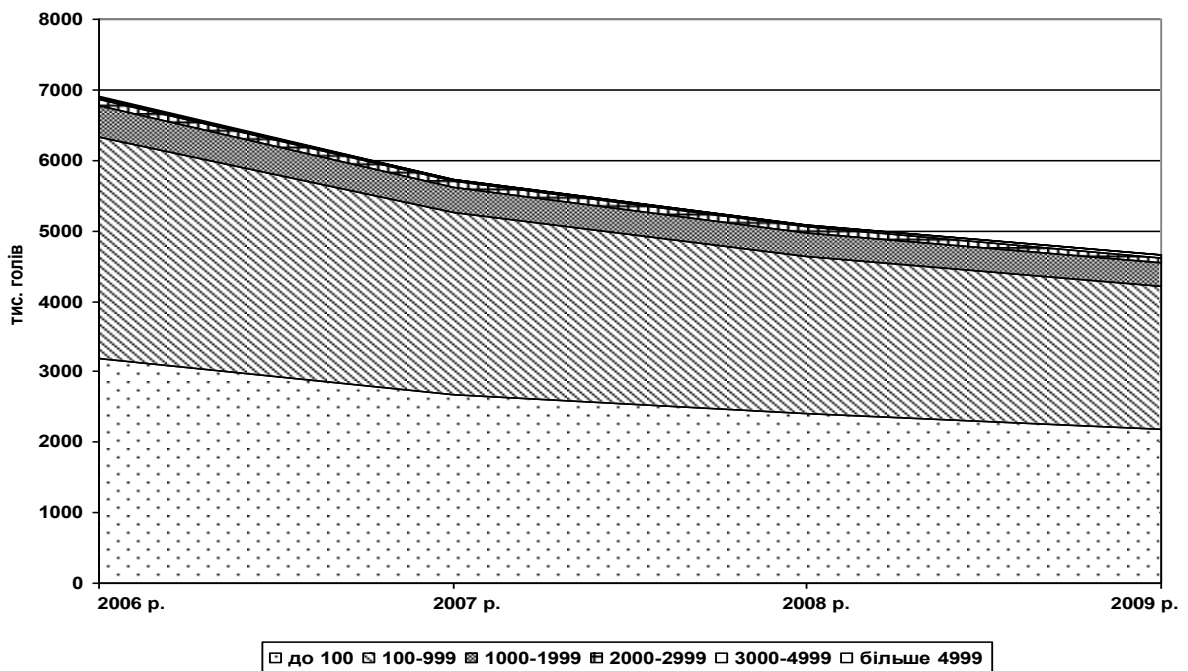

Рис. 3.5. Структурні зміни у підприємствах, що займаються вирощуванням великої рогатої худоби, тис. голів

Джерело: [314]

На початок 2000 р. кількість підприємств, що мали в наявності поголів'я великої рогатої худоби, налічувало 13,6 тис. одиниць, з них у 8 підприємствах поголів'я великої рогатої худоби перевищувала 5 тис. голів. До кінця 2005 р. їхня кількість скоротилася до 7,8 тис., з них з поголів'ям понад 5 тис. голів залишилося тільки у 4 підприємствах. У наступні п'ять років тенденція скорочення загальної кількості суб'єктів господарювання у скотарстві залишалася незмінною. Одночасно дещо зросли кількість і частка великих підприємств як у поголів'ї великої рогатої худоби, так і в обсягах реалізації на

забій. Проте загалом суттєвих структурних змін у галузі не відбулося (див. рис. 3.5).

За станом на 1 січня 2011 р. підприємств, що займалися м'ясним скотарством, налічувалося всього 3,7 тис. одиниць. Без урахування підприємств, що входять до складу відомих агрохолдингів, на ринку Україні залишалися працювати 3,39 тис. підприємств. Окремі з них займають велику питому вагу серед незалежних виробників щодо обсягу реалізації великої рогатої худоби на забій у 2010 р. Необхідно зазначити, що збільшився сукупний приріст поголів'я великої рогатої худоби у групі підприємств з обсягами реалізації понад 600 т, в той час як у всіх інших групах поголів'я скоротилося. При цьому зросла кількість м'ясного поголів'я великої рогатої худоби на окремих підприємствах (табл. 3.7).

Таблиця 3.7.

Основні показники для незалежних виробників залежно від обсягів реалізації великої рогатої худоби на забій (2010 р.)

Обсяги реалізації в групі, ц	Кількість підприємств	Поголів'я великої рогатої худоби, голів		Обсяги вирощування, ц		Обсяги реалізації, ц		Зміна поголів'я за 2010 р., тис. голів
		у середньому	частка	у середньому	частка	у середньому	частка	
менше 10	528	35	1,4%	24	0,9%	5	0,2%	-0,33
11–50	734	63	3,6%	49	2,6%	26	1,4%	-2,08
51–100	350	133	3,6%	106	2,7%	73	1,9%	-4,78
101–250	534	228	9,4%	185	7,4%	166	6,5%	-8,68
251–500	470	392	14,8%	373	13,2%	362	12,5%	-11,53
501–1000	414	669	22,5%	692	21,5%	705	21,4%	-13,14
1001–2000	238	1169	22,5%	1358	24,3%	1419	24,8%	-9,56
2001–4000	100	1826	14,9%	2408	18,1%	2757	20,2%	-10,19
4001 - 6000	20	3304	5,5%	4432	6,7%	4711	6,9%	-3,18
Понад 6001	6	3536	1,8%	5767	2,6%	9404	4,1%	2,49
Усього	3394	374	100,0%	396	100,0%	401	100,0%	-60,97

Джерело: [314]

Крупнотоварне консолідоване виробництво великої рогатої худоби серед незалежних сільськогосподарських підприємств також слабозвинене. За

підсумками 2010 р. частка найбільших незалежних виробників на ринку України становила всього 5,8%, при цьому частка цих підприємств у сукупному обсязі вирощування великої рогатої худоби є відчутно нижчою. Тут необхідно уточнити, що найбільші незалежні сільськогосподарські підприємства, які реалізували на ринок найбільші обсяги великої рогатої худоби живою вагою в 2010 р., практично не займалися безпосереднім вирощуванням власної худоби або займалися в незначних обсягах. Такі підприємства скуповують живу худобу для подальшого відрощування та реалізації або безпосередньо на забій, або на переробні підприємства. Прикладами такої схеми роботи є підприємства “Аквітан” і “Е і М Красива Земля”.

Таблиця 3.8.

**Крупні незалежні виробники продукції
великої рогатої худоби України у 2010 р.**

Назва компанії	Частка у поголів'ї	Частка у вирощуванні	Частка у виробництві	Коефіцієнт покриття*
ТОВ “Аквітан”	0,04%	0,03%	1,13%	0,00
ТОВ “Агрофірма Маяк”	0,37%	0,49%	0,46%	16,05
ТОВ “Об’єднана сільськогосподарська компанія”	0,13%	0,21%	0,45%	0,00
ТОВ “Е і М Красива Земля”	0,14%	0,22%	0,44%	0,00
ТОВ “Агрікор Холдинг”	0,37%	0,62%	0,35%	5,03
ПСП “Плешкани”	0,34%	0,41%	0,35%	16,79
ПП “Агроекологія”	0,25%	0,40%	0,31%	12,46
СТОВ “Промінь”	0,27%	0,36%	0,31%	2,81
ПСП “ім. Цурюпи”	0,32%	0,20%	0,30%	6,95
ПрАТ “Маяк”	0,22%	0,22%	0,30%	7,57
ТОВ “Росія”	0,25%	0,29%	0,30%	13,45
СТОВ “ім. Шевченка”	0,23%	0,20%	0,29%	5,74
ПСП “Нива”	0,21%	0,30%	0,29%	11,74
ТОВ “Віра”	0,18%	0,24%	0,27%	11,00
ФГ “Колос”	0,33%	0,32%	0,27%	9,67
Усього	3,65%	4,52%	5,84%	6,65

Джерело: [314]

Серед підприємств, що займаються вирощуванням великої рогатої худоби для подальшої реалізації на забій, можна виокремити “Агрікор” і ФГ “Колос” у Чернігівській області, сільськогосподарське підприємство “Промінь” у Вінницькій області. У цих підприємствах активно розвивається м’ясний напрям скотарства. Інші підприємства – виробники яловичини – це насамперед великі незалежні виробники молока.

Вагоме значення у структурі виробництва м’яса яловичини займають холдинги і підприємства, які входять у галузеву виробничо-наукову асоціацію “М’ясне скотарство” (табл. 3.9).

Таблиця 3.9.

**Показники в галузі м’ясного скотарства за окремими племзаводами
ВНА “М’ясне скотарство” (2010 р.)**

Назва господарства	Усього корів	Вихід телят на 100 корів	Середньодобовий приріст на відгодівлі, г	Середня здавальна вага 1 голови, кг	Собівартість 1 ц, грн.	Реалізаційна ціна 1 ц, грн.
СТОВ “Зоря”	1001	70	450	396	1230	835
СФГ “Клен”	490	92	780	490	1204	841
ДП ДГ “Тучинське”	445	76	700	410	2050	1400
ТОВ ВНФ “Зеленогірське”	429	85	695	445	1646	1160
ТОВ “Головеньківське Плюс”	390	78	580	345	1148	901
ТОВ СП “Дніпро”	355	76	670	398	1474	1497
ДПДГ “Артеміда”	280	77	920	415	710	780
СВК “Колос”	260	83	1007	425	1700	1150
СТОВ “Тетірське”	225	85	493	378	1034	941
ТОВ “Перемога Плюс”	222	77	501	404	1750	1073
ТОВ “Агрофірма Україна”	178	82	790	420	1900	800
ПП АФ “Світанок”	160	87	780	410	920	1000
ВАТ “Дніпровське”	150	87	660	379	1167	838
В середньому по господарствах асоціації		81	694	409	1379	1017

Джерело: [314]

Підприємства асоціації спеціалізуються на виробництві м’яса яловичини

лише з м'ясних порід худоби вітчизняних і зарубіжних порід тварин. Окремі товарні господарства, що не входять в асоціацію закупають, в останніх племінну худобу з метою розвитку власного м'ясного бізнесу і племінний молодняк для подальшої відгодівлі.

Основними причинами, які призвели до руйнівних наслідків у виробництві яловичини, є такі:

- диспаритет закупівельних цін на м'ясо і цін на матеріальні ресурси для їхнього виробництва, що ускладнює ефективне ведення бізнесу у галузі;

- морально застарілі організаційно-технологічні умови ведення виробництва, що обумовлює високий рівень собівартості тваринницької продукції;

- відсутність сприятливої для м'ясного скотарства кредитної політики, спрямованої на оновлення основного капіталу виробництва;

- низькі темпи кооперування, спеціалізації та інтегрування виробництва, переробки і реалізації тваринницької продукції, що посилює нерівномірність одержання прибутків;

- переважання натурального виробництва в особистих селянських господарствах, що унеможлиблює застосування сучасних технологій виробництва;

- недосконалий механізм державного регулювання та обмежений ветеринарний контроль.

Важливу роль у виробництві яловичини і підвищенні продуктивності м'ясного скотарства відіграють корми.

Забезпечення кормами м'ясного скотарства надзвичайно тісно пов'язане з використанням наявних природно-кліматичних ресурсів, які сприяють їх вирощуванню. Такими ресурсами є насамперед земельні у вигляді кормових угідь – сінокоси і пасовища та сіяні кормові культури. Площі сіяних кормових культур, валове виробництво кормів за аналізований період мало тенденцію до зменшення (табл. 3.10).

Посівні площі кормових культур в Україні, тис. га

	Роки							
	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Уся посівна площа	32406	30963	27173	26044	26060	27133	26990	26952
Кормові культури	11999	10898	7063	3738	3028	2752	2658	2599
Питома вага кормових культур, %	37,0	35,2	26,0	14,3	11,6	10,1	9,8	9,7
у тому числі:								
кормові коренеплоди	624	480	285	294	275	259	247	244
кукурудза на силос і зелений корм	4637	3475	1920	774	629	518	485	473
однорічні трави (включно посіви озимих на зелений корм)	2583	2879	1765	891	614	567	585	583
багаторічні трави (укісна площа посіву минулих років та безпокриті трави посіву поточного року)	3986	3906	2985	1702	1459	1357	1289	1238

Джерело: [314]

Площа сіяних кормових культур в Україні 1990 р. становила 11998,9 тис. га, або 37,0 % у загальних посівах. Валове виробництво кормів дорівнювало 41345,6 тис. тонн корм. од. при врожайності 35,0 ц корм. од. з гектара. Проте у 2010 р. площа кормових культур становила 26952 тис. га або 9,7 % у структурі загальних посівів.

Однією з найважливіших умов подальшого розвитку м'ясного скотарства в Україні є зміцнення кормової бази і на цій основі підвищення рівня і повноцінності годівлі тварин, зменшення витрат кормів на одиницю продукції. В умовах ринкових відносин першочергове значення для успішного розвитку тваринництва має ефективна система кормовиробництва і на цій основі повноцінна годівля тварин, яка в структурі собівартості виробництва яловичини займає 75%. Збільшити обсяг виробництва тваринницької продукції і знизити затрати на корми можна за рахунок інтеграції кормовиробництва і збільшення продуктивності тварин шляхом підвищення рівня і повноцінності його годівлі, покращення якісного складу раціонів.

Структура посівних площ кормових культур, %

	Роки							
	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Уся посівна площа	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Кормові культури	<u>37,0</u> 100,0	<u>35,2</u> 100,0	<u>26,0</u> 100,0	<u>14,4</u> 100,0	<u>11,6</u> 100,0	<u>10,1</u> 100,0	<u>9,8</u> 100,0	<u>9,6</u> 100,0
у тому числі:								
кормові коренеплоди	5,2	4,4	4,0	7,9	9,1	9,4	9,3	9,4
кукурудза на силос і зелений корм	38,6	31,9	27,2	20,7	20,8	18,8	18,2	18,2
однорічні трави (включно посіви озимих на зелений корм)	21,5	26,4	25,0	23,8	20,3	20,6	22,0	22,4
багаторічні трави (укісна площа посіву минулих років та безпокровні трави посіву поточного року)	33,2	35,8	42,3	45,5	48,2	49,3	48,5	47,6

Джерело: [314]

Слід відзначити, що у структурі посівних площ кормових культур відбулися істотні зміни у напрямі їх трансформації, зокрема, за аналізований період зменшилися посіви кукурудзи на силос і зелений корм більше ніж у 2 рази, проте збільшилася частка кормових коренеплодів з 5,2 % до 9,4 %. Зросла частка багаторічних трав з 33,2 % до 47,6 %, що дозволяє підвищити використання поживних речовин кормів, а внаслідок цього і підвищити продуктивність. Аналіз свідчить, що скорочення використання кормів відбувалось за рахунок зменшення грубих і соковитих кормів. Стосовно концентрованих кормів, то їх використання збільшується в усіх категоріях господарств. Воно зумовлено поліпшенням раціонів годівлі тварин. Важливим чинником підвищення ефективності виробництва яловичини є організація раціональної системи годівлі тварин, основою якої виступають деталізовані норми їх годівлі, застосування яких, в значній мірі, дозволить підвищити використання поживних речовин кормів, а внаслідок цього і підвищити продуктивність м'ясного скотарства.

В Україні ще не призупинилася тенденція скорочення витрат кормів, за 1990-2010 рр. витрати кормів в середньому зменшилися у 3 рази. (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Витрати кормів у тваринництві, корм. од

	Роки							
	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Усі категорії господарств								
Усього, млн.т	103,6	71,0	42,5	37,5	36,0	34,6	34,8	33,9
у т.ч. концентровані	35,5	22,3	12,0	12,9	13,6	13,2	14,7	14,8
У розрахунку на одну умовну голову великої худоби, ц	32,50	30,29	29,63	32,42	31,92	32,15	32,28	30,78
Сільськогосподарські підприємства								
Усього, млн.т	78,2	45,0	16,0	11,8	11,6	11,0	11,8	11,8
у т.ч. концентровані корми	27,7	14,4	4,2	5,6	6,7	6,8	7,8	7,9
Питома вага концентрованих кормів, %	35,4	32,0	26,2	41,9	47,4	53,2	57,7	61,8
У розрахунку на одну умовну голову великої худоби, ц	32,50	29,04	25,51	30,15	28,39	27,77	28,74	26,73
витрати кормів на приріст великої рогатої худоби – всього	13,53	18,60	16,73	15,89	14,80	14,49	15,23	15,69
у т.ч. концентровані	3,07	3,97	2,20	3,60	3,55	3,82	4,51	4,47

Джерело: [314]

Воно відбувалося як у сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення. При цьому темпи скорочення використання кормів у підприємствах названих форм сільськогосподарських підприємств були різними. У сільськогосподарських підприємств цей показник за досліджуваний період зменшився у 6,6 рази, в господарствах населення – на 7,1 %. Витрати кормів у розрахунку на одну умовну голову великої худоби у господарствах населення не змінився, у сільськогосподарських підприємств цей показник протягом 1990-2010 рр., зменшився з 32,5 до 26,7 к. од., або на 17,8%.

Основними економічними чинниками скорочення використання цих видів кормів є: диспаритет цін на тваринницьку продукцію і промислові ресурси; падіння купівельної спроможності населення, а звідси зменшення душевого споживання м'яса яловичини і телятини, збитковість та низька рентабельність виробництва тваринницької продукції. Аналіз свідчить, що відбулося скорочення як у сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення. Цей фактор зумовлює зменшення відповідної потреби грубих, соковитих кормів, обсяги яких будуть і надалі зменшуватися. За досліджуваний період зменшилося використання концентрованих кормів. Їх частина у структурі всіх видів кормів скоротилася у 2,4 рази. Проте, питома вага концентрованих кормів у кормах сільськогосподарських підприємств істотно зросла і в 2010 р. склала 66,9 %, що на 31,5 % більше, ніж в 1990 р.

Отже, сьогоденній стан кормовиробництва у м'ясному скотарстві характеризується зменшенням використання всіх видів кормів окрім концентрованих кормів. Дослідження показали, що при відгодівлі молодняка великої рогатої худоби особливо ефективним є підвищення рівня раціонів у межах науково встановлених норм. Для одержання бугайця живою масою 400 кг при тривалості відгодівлі 2,5 року, потрібно витратити 4000 корм. од., 1,5 року – 3000, а 15 місяців – лише 2400 корм. одиниць. Отже, інтенсивна годівля є важливим чинником економії кормів, зростання їх окупності продукцією.

Отже, кормова база м'ясного скотарства будується відповідно до загальних принципів інтенсивного кормовиробництва. Її головною особливістю є повна відповідність вимогам науково обґрунтованого годування тварин. Разом з тим організація кормової бази в сучасних умовах характеризується наступним:

– стабільність надходження кормів, тобто рівномірне постачання кормів по сезонах, кількості, асортименту та якості, що є головною умовою сталого виробництва продукції у встановлених обсягах та раціональне використання засобів виробництва;

– ідентичність типу годівлі тварин і складу раціонів за сезонами року як умова найбільш ефективного використання тварин і ресурсів;

– згодовування кормів у вигляді повнораціонних сумішей, однорідних за фізико-хімічними властивостями, що забезпечують можливість комплексної механізації і автоматизації процесу годування, а також переходу до нових принципів нормування.

3.2. Оцінка ефективності виробництва м'яса яловичини

Розвиток м'ясного скотарства в Україні зумовлений гострою потребою у м'ясі яловичини з боку переробних підприємств і населення. Водночас під час вирощування великої рогатої худоби виникають питання, серед яких надзвичайно важливими є рівень інтенсивності вирощування молодняку та середньодобовий приріст маси молодняку на відгодівлі. Від правильного вирішення цих проблем значною мірою залежать кількісні і якісні показники відтворення м'ясного стада тварин, особливо збільшення приросту їхньої маси і на цій основі підвищення економічної ефективності м'ясопродуктового підкомплексу. Обсяг виробництва м'яса яловичини збільшується під впливом низки чинників: екстенсивних – зростання чисельності поголів'я тварин та інтенсивних – підвищення продуктивності, тобто середньодобового приросту живої маси відповідно до оптимального віку тварин. Для отримання необхідного економічного ефекту потрібно забезпечити такий рівень використання стада, при якому біологічні можливості тварини повністю реалізуються, а затрати, пов'язані з його відтворенням і утриманням, відшкодовуються. Отже, економічна ефективність галузі м'ясного скотарства визначається трьома основними чинниками – рівнем відтворення стада, витратами на утримання маточного поголів'я, інтенсивністю вирощування і відгодівлі молодняку.

Подальше збільшення виробництва яловичини, зниження її собівартості і підвищення якості – важливі завдання, що стоять перед АПК країни. Виконання цього завдання великою мірою залежить від інтенсивного вирощування і відгодівлі молодняку великої рогатої худоби та переведення виробництва яловичини на промислову основу. У господарствах з вирощування м'ясного скотарства потрібно на кожних 100 корів отримувати не менше 90–95 телят. Отримання 70–80 телят 100 корів робить галузь збитковою. У структурі собівартості 1 ц м'яса яловичини витрати на утримання маточного поголів'я мають бути мінімальні (не більше 25–30%), що досягається за рахунок будівництва легких, дешевих приміщень, механізованих відгодівельних площадок, максимального використання рослинних кормів, застосування комплексної механізації. Нормою інтенсивності вирощування і відгодівлі м'ясного молодняку має бути досягнення маси здачі 500–620 кг у 18 місяців. Виробництво м'яса великої рогатої худоби протягом тривалого часу є збитковим (табл. 3. 13).

Таблиця 3. 13

**Ефективність виробництва м'яса яловичини в
сільськогосподарських підприємствах України**

Показник	Рік			2010 р. (+, –) до:	
	2008	2009	2010	2008 р.	2009р.
Середньорічне поголів'я, тис. гол.	1326,7	1158,5	1051,3	–275,4	–107,2
Вироблено м'яса у живій вазі, тис. т	193,0	178,7	168,2	–24,8	–10,5
Середньодобовий приріст живої маси худоби, г	399	423	438	39	15
Виробнича собівартість 1 ц приросту живої маси, грн	1029,2	1267,0	1388,2	386,0	121,2
Реалізовано продукції, тис. т	2770,1	2220,1	2000,6	–76,5	–21,5
Повна собівартість 1 т реалізованої продукції, грн	876,4	1101,6	1236,8	360,4	135,2
Середня ціна 1 т реалізованої продукції, грн	517,0	835,3	830,7	313,7	313,7
Валовий прибуток (–збиток) на 1 т реалізованої продукції, грн	–359,4	–265,3	–406,1	–47,7	–140,8
Рентабельність галузі, %	–41,0	–24,1	–32,8	–8,2	8,7

Джерело: [314]

Структура витрат на виробництво м'яса великої рогатої худоби представлена у табл. 3.14.

Таблиця 3.14.

Структура витрат на виробництво м'яса великої рогатої худоби у сільськогосподарських підприємствах України (жива маса)*

Елементи витрат	Витрати, грн					
	2009 р.			2010 р.		
	на одну голову	на 1 т	структура витрат, %	на одну голову	на 1 т	структура витрат, %
Прямі матеріальні витрати	1409,1	9133,7	72,1	1590,7	9943,2	71,6
<i>із них:</i>						
корми	1065,0	6903,4	54,5	1221,9	7638,0	55,0
нафтопродукти	119,9	777,3	6,1	117,0	731,0	5,3
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	61,0	395,3	3,1	67,9	424,5	3,0
решта матеріальних витрат	163,2	1057,6	8,4	183,9	1149,7	8,3
Прямі витрати на оплату праці	341,2	2211,5	17,4	376,4	2353,0	16,9
Інші прямі і загальновиробничі витрати – всього	205,3	1330,8	10,5	254,8	1593,0	11,5
<i>із них:</i>						
амортизація необоротних активів	55,3	358,5	2,8	69,3	433,1	3,1
відрахування на соціальні заходи	77,2	500,4	4,0	110,3	689,8	5,0
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	72,8	471,9	3,7	75,2	470,1	3,4
Виробнича собівартість – усього	1955,6	12676,0	100,0	2221,9	13889,2	100,0

Джерело: [39]

Економічна ефективність виробництва м'яса великої рогатої худоби характеризується системою показників, а саме: собівартістю, ціною реалізації, рівнем оплати праці, прибутком і рентабельністю. За аналізований період відбулося значне зменшення поголів'я великої рогатої худоби на м'ясо. Водночас суттєво збільшилася повна собівартість реалізованої продукції. Причиною цього є диспаритет цін на промислову та аграрну продукцію, низька

продуктивність тварин на відгодівлі. Так, середньодобовий приріст живої маси тварин на дорощуванні та відгодівлі не перевищує 440 г, що в 1,5–2 рази менше, ніж мають кращі підприємства. Низька продуктивність тварин та нееквівалентність ціноутворення призвели до збільшення собівартості продукції та збитковості галузі. Так, при формуванні собівартості 1 т м'яса великої рогатої худоби вартість кормів порівняно з іншими статтями витрат займає провідне місце, а тому найбільше впливає на рівень конкурентоспроможності продукції. У структурі витрат виробництва основної продукції у 2010 р. на прямі матеріальні витрати припадало 71,6%, у т. ч. на корми – 55,0%, на прямі витрати на оплату праці – 16,9%, на інші прямі і загальновиробничі витрати – 11,5% .

Рис. 3.6. Структура витрат на виробництво м'яса великої рогатої худоби у сільськогосподарських підприємствах (жива маса) у 2010 р., %

Джерело: [314]

Середні ціни реалізації живої маси великої рогатої худоби за вказаний період зросли на 60,6%. Різниця між максимальною і мінімальною середньою за 2010 р. ціною одиниці живої маси великої рогатої худоби в областях становила 1283,4 грн/т (найвища ціна – 18314,1 грн/т у Івано-Франківській, найнижча – 11612,4 грн/т у Запорізькій областях).

Зменшення обсягів виробництва м'яса великої рогатої худоби, скорочення її поголів'я та необґрунтованість реалізаційних цін зумовили занепад і збитковість галузі. У 2010 р. спостерігається збільшення рівня

збитковості (-32,9%) порівняно з 2009 р.

Найбільш збитковим виробництво м'яса великої рогатої худоби у 2010 р. було в Одеській (-41,2%), Київській (-45,9%) і Донецькій (-46,4%) областях. У 2010 р. найменш збитковим виявилось виробництво м'яса великої рогатої худоби в Івано-Франківській області (рівень збитковості становив -3,3%). У 2010 р. в жодному з регіонів України виробництво м'яса великої рогатої худоби не було рентабельним.

Економічна ефективність виробництва м'яса та інші показники наведені у табл. 3.15. Як видно з таблиці, виробництво м'яса усіх видів усіма категоріями господарств за регіонами і областями має суттєві відмінності. Так, наприклад, найбільшу частку м'яса у живій вазі у загальному обсязі країни виробили такі регіони: Центральний (22%), Придніпровський (14,9%), Причорноморський (13,6%), Карпатський (13,4%), Поліський (11,5%). Найменшу частку в загальний обсяг виробництва м'яса усіх видів внесли такі регіони: Донецький (7,6%), Подільський (7,9%), Східний (9,1%).

Важливою особливістю усіх регіонів та областей (крім Черкаської і Волинської), як видно з табл. 3.15, є те, що вони виробили м'яса усіх видів на одну особу населення значно менше від рекомендованої норми споживання (78,0 кг). Найбільше виробили м'яса усіх видів на одну особу населення у Черкаській області (154,9 кг) і Волинській (80,8 кг). Менше половини рекомендованої норми споживання на одну особу виробили такі регіони: Донецький (21,1 кг), Східний (31,3 кг), Подільський (36,5 кг), Причорноморський (36,7 кг) та області: Запорізька (31,4 кг), Чернігівська (33,9 кг) та інші.

Варто зазначити, що питома вага виробництва м'яса яловичини у живій вазі з розрахунку на одну особу за вказаними вище регіонами займала 40–45%. Наведені показники фактичного виробництва і рекомендованого споживання м'яса усіх видів, у т. ч. яловичини, вказують на надзвичайно гостру проблему щодо забезпечення нашого населення м'ясом на рівні рекомендованої норми

споживання. Для забезпечення населення України м'ясом на рівні рекомендованої норми споживання (на одну особу на рік – 78 кг) нам необхідно збільшити загальний обсяг виробництва м'яса усіх видів з 1912 тис. т до 4140 тис. т у живій вазі, або у 2,2 разу.

Таблиця 3.15

Економічна ефективність виробництва м'яса яловичини у живій вазі за регіонами України у середньому за 2008–2010 рр.

Регіон	Виробництво м'яса всіх видів усіма категоріями господарств:		Собівартість 1 т реалізованої яловичини, грн	Ціна реалізації 1 т м'яса яловичини (без дотацій і доплат), грн.	Коефіцієнт доходності на 1 грн. витрат		Доплата і дотації на 1 т м'яса яловичини, грн
	частка регіону в обсягу України, %	на одну особу, кг			без дотацій і доплат	враховано дотації і доплати	
Донецький	7,6	21,1	12759,8	6940,7	0,54	0,63	1182,1
Карпатський	13,4	41,9	10299,9	7722,8	0,75	0,95	2043,6
Подільський	7,9	36,5	9953,9	7193,8	0,72	0,89	1636,7
Поліський	11,5	47,7	9866,0	6787,9	0,69	0,87	1774,1
Придніпровський	14,9	45,0	11251,0	6806,3	0,65	0,68	872,0
Причорноморський	13,6	36,7	11785,8	7190,6	0,61	0,88	2923,6
Східний	9,1	31,3	10557,9	6931,5	0,66	0,77	1236,0
Центральний	22,0	72,3	10551,7	7215,5	0,68	0,84	1606,8
Україна	100	41,2	10826,6	7119,2	0,66	0,82	1712,4

Джерело: [314]

Значною невирішеною проблемою є висока собівартість вирощування і реалізації великої рогатої худоби. Порівняно найбільша повна собівартість 1 т живої ваги великої рогатої худоби в середньому за 2008–2010 рр. була: у Донецькому та Придніпровському регіонах (11251,0 грн/т), а найменшою – у Поліському (9866,0 грн/т) і Подільському (9953,9 грн/т).

Виявлено суттєві коливання повної собівартості продукції як за роками, так і за регіонами. Так, наприклад, найбільше підвищення рівня повної собівартості 1 т живої ваги худоби протягом 2008–2010 рр. допустили у Київській області (1,6 разу), Херсонській (1,6 разу), Донецькій (1,3 разу). Саме ці області мали найвищу повну собівартість 1 т продукції в 2010 р., зокрема: Донецька – 15121,9 грн, Херсонська – 14774,5 грн, Київська – 14297,0 грн, що на 22,3–15,6% більше від середнього аналогічного показника у країні. Значно

більші коливання повної собівартості одиниці продукції виявлено у районах та сільськогосподарських підприємствах кожної області. Все це вказує на те, що у кожному підприємстві, районі та області загалом необхідно проводити належну організаційно-економічну роботу щодо зменшення собівартості та трудомісткості не тільки продукції м'ясного скотарства, а й усього сільськогосподарського виробництва загалом.

Негативні зміни в розвитку скотарства супроводжувалися збільшенням затрат на виробництво одиниці продукції, а темпи зростання цін її реалізації не дали можливості вивести галузь у розряд прибуткових. Так, якщо у 1999 р. співвідношення собівартості до ціни з дотацією становило як 1 до 0,42 за коефіцієнта збитковості 0,58, то у 2009 р. ці показники становили як 1 до 0,96 і 0,04. Проте у 2010 р. коли приріст собівартості проти попереднього року становив 12,3%, а ціна знизилася на 13,6% вказане співвідношення становило як 1 до 0,74 за коефіцієнта рентабельності 0,26 (рис. 3.7 і 3.8).

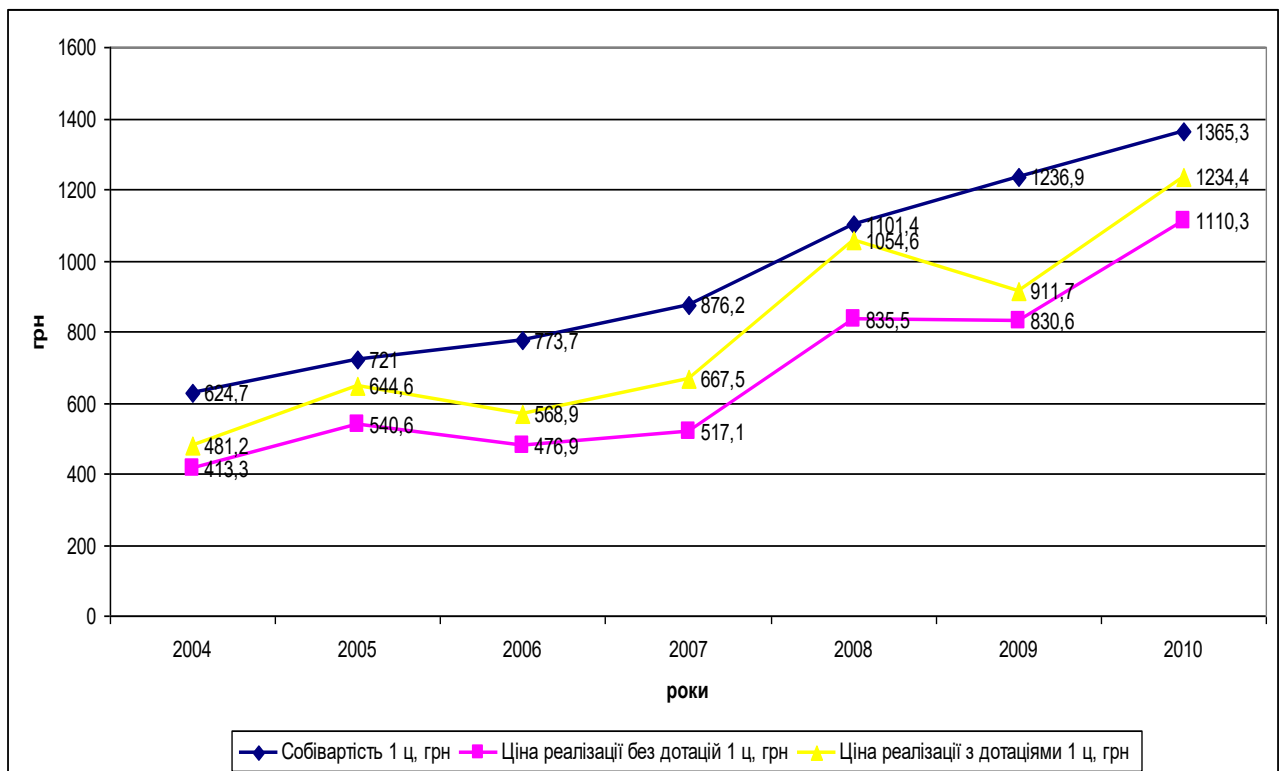

Рис. 3.7. Собівартість і ціна реалізації яловичини сільськогосподарськими підприємствами України

Джерело: [314]

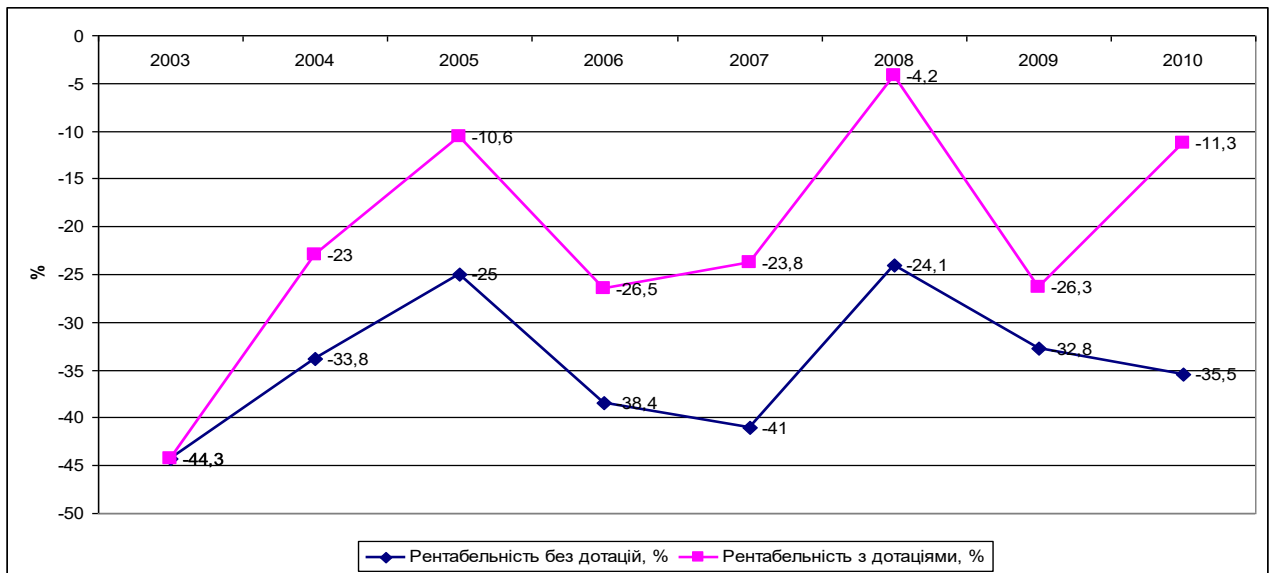

Рис. 3.8. Ефективність виробництва яловичини у сільськогосподарських підприємствах України

Джерело: [314]

Ефективність виробництва яловичини сільськогосподарськими підприємствами за природно-економічними зонами України представлено даними табл. 3.16.

Таблиця 3.16.

Ефективність виробництва яловичини у сільськогосподарських підприємствах України

	Полісся			Лісостеп			Степ		
	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Реалізовано, тис. ц	683,4	537,1	493,6	1444,7	1228,6	1094,1	642,9	455,5	417,9
Собівартість 1 ц, грн	822,1	1041,4	1159,0	847,3	1076,3	1227,1	998,9	1239,7	1354,5
Ціна реалізації 1 ц, грн									
без дотацій	528,4	839,1	827,2	523,4	845,9	827,0	490,9	803,3	843,8
з дотаціями	701,7	1071,4	935,8	671,1	1071,6	901,3	623,0	988,7	910,6
Рентабельність, %									
без дотацій	-35,7	-19,4	-28,6	-38,2	-21,4	-32,6	-50,9	-35,2	-37,7
з дотаціями	-14,6	2,9	-19,3	-20,8	-0,4	-26,6	-37,6	-20,3	-32,8

Джерело: [314]

Так, у 2008–2010 рр. виробництво яловичини у сільськогосподарських підприємствах у Поліссі зумовили збитки на рівні -35,7; -19,4 і -28,6%,

відповідно. Часткове відшкодування державою вирощування великої рогатої худоби у вигляді надання дотацій сприяло незначному зменшенню рівня збитковості сільськогосподарських підприємств, відповідно -14,6; 2,9 і -19,3%. В Лісостеповій і Степовій природно-економічних зонах України ефективність виробництва яловичини у сільськогосподарських підприємствах теж було збитковим протягом досліджуваного періоду. Проте у 2008 р. спостерігалася прибутковість вирощування великої рогатої худоби у Поліссі завдяки дотаціям виробникам. Собівартість виробництва яловичини у 2008–2010 рр. була вищою від цін реалізації підприємствами, що і спричинило збитковість галузі.

Таблиця 3.17

Розрахунок ефективності виробництва м'яса великої рогатої худоби у сільськогосподарських підприємствах України

	Рік		
	2008	2009	2010
Виробничі витрати, млн грн	1935,9	2265,5	2335,9
Виробнича собівартість 1 ц, грн	1002,9	1267,6	1388,9
Реалізовано, ц	2771011	2221103	2005535
Виробнича собівартість реалізованої продукції, млн грн	2166,7	2160,4	2204,6
Повна собівартість реалізованої продукції, млн грн	2428,0	2446,2	2480,6
Повна собівартість 1 ц, грн	876,24	1101,36	1236,88
Виручка (без дотацій), млн грн	1432,8	1855,8	1665,7
Ціна 1 ц (без дотацій), грн	517,10	835,53	830,57
Прибуток всього (без дотацій), тис. грн	-995 187	-590 429	-814 876
Прибуток від реалізації 1 ц (без дотацій), грн	-359,14	-265,83	-406,31
Рентабельність (без дотацій), %	-40,99	-24,14	-32,85
Виручка (з дотацією), тис. грн	1849,6	2342,3	1828,4
Ціна 1 ц (з дотацією), грн	667,5	1054,6	911,7
Прибуток всього (з дотацією), тис. грн	-578,4	-103,8	-652,1
Прибуток від реалізації 1 ц (з дотацією), грн	-266,9	-48,0	-295,8
Рентабельність (з дотацією), %	-23,8	-4,2	-26,2
Відношення повної собівартості до виробничої собівартості	0,87369	0,86886	0,89053

Джерело: [314]

В останні роки проявляється загрозна тенденція до зниження економічної ефективності виробництва яловичини у сільськогосподарських підприємствах. Так, відзначаються вищі темпи зростання виробничих витрат і виробничої собівартості порівняно з темпами зростання цін реалізації яловичини (табл. 3.17).

Одна з основних причин низької ефективності ведення галузі м'ясного скотарства – невирішені питання організації виробництва яловичини. Це – неповноцінна годівля худоби, порушення правил технології утримання м'ясної худоби, відсутність прогресивних форм організації і оплати праці. Зокрема, рівень забезпечення кормами м'ясної худоби впродовж останніх 25 років не перевищував 85–90% від потреби, а в окремі роки – 75%. Крім цього на зниження виробництва яловичини впливав обмежений асортимент кормів та їхня низька якість. Лише 25–30% кормів відповідали вимогам першого класу. Через це висока неплідність корів (28–25%), народження нежиттєздатного приплоду, падіж якого досягав 6–8%, низька продуктивність молодняку.

Групування господарств за середньодобовими приростами худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі показало, що у 2008 р. у 5502 сільськогосподарських підприємствах спостерігалися позитивні зміни. Низькі середньодобові прирости худоби до 500 г, що становить 72,6% усіх господарств, не забезпечують їхньої прибутковості. Лише середньодобові прирости худоби від 600 г і більше спроможні зробити прибутковою галузь м'ясного скотарства (табл. 3.18).

Ефективною в сучасних умовах можна вважати таку систему вирощування та відгодівлі, яка поєднує сезонність отелень (при наявності пасовищ) з рівномірною, незалежною від сезону року, реалізацією великовагової худоби переробним підприємствам. Така система відпрацьована в СТОВ “Дружба народів” (АР Крим). Рівномірність цілорічного продажу м'ясної худоби переробним підприємствам при збереженні сезонних отелень досягнута тут за рахунок використання трьох основних схем вирощування і відгодівлі молодняку: безперервно інтенсивної, змінно інтенсивної і помірно

інтенсивної. У СТОВ “Дружба народів” у травні-липні після інтенсивної відгодівлі здають на м’ясокомбінат молодняк у віці 14–15 місяців живою масою 360–400 кг; в серпні-жовтні реалізують худобу масою 370–420 кг у 16–18-місячному віці після пасовищної відгодівлі на ділянках з культурами зеленого конвеєра; в жовтні-грудні реалізують тварин масою 400–450 кг у 18 місяців після відгодівлі на зелених, грубих, соковитих кормах, відходах харчової промисловості, концентратах; у квітні-травні реалізують на м’ясо худобу пізніх строків народження, що досягли маси 370–400 кг. Корів і бугайців, що не мають племінної і господарської цінності, ставлять на відгодівлю восени-взимку і реалізують в I кварталі або відгодовують і здають на м’ясо в липні-вересні.

Таблиця 3.18

Групування сільськогосподарських підприємств за середньодобовими приростами великої рогатої худоби худоби на вирощуванні і відгодівлі

	Кількість підприємств			
	одиниць		у % до загальної кількості	
	2009 р.	2010 р.	2009 р.	2010 р.
Підприємства, які отримали приріст– усього	4874	4440	100,0	100,0
з них із середньодобовими приростами, г				
до 100	121	116	2,5	2,6
101–200	429	392	8,8	8,8
201–300	807	729	16,5	16,4
301–400	1028	999	21,1	22,5
401–500	973	926	20,0	20,8
501–600	686	585	14,1	13,2
601–700	430	367	8,8	8,3
701–800	195	176	4,0	4,0
801–900	96	66	2,0	1,5
більше 900	109	84	2,2	1,9

Джерело: [314]

Загальна поживність кормів за 18 місяців вирощування і відгодівлі у СТОВ “Дружба народів” становить 2900–3200 кормових одиниць, з них на частку концентратів припадає 35–40%, силосу кукурудзяного – 15–16, гранул –

12–13, сіна – 12–14, зелених кормів – 9–10, молока – 11–12%. Інтенсивне вирощування і відгодівля бугайців м'ясних порід з використанням вказаної кількості, співвідношення та протеїнової збалансованості кормів забезпечує одержання середньодобових приростів за весь 18-місячний період від 900 до 1100 г. Енергетичний і протеїновий рівень годівлі бугайців м'ясних порід сприяє отриманню високих забійних показників, виходу м'якоті й оптимального співвідношення між білком і жиром у м'ясі, що відповідає ринковому попиту.

Проаналізовано ефективність вирощування абердин-ангуської і поліської м'ясної порід великої рогатої худоби у ТОВ “АТЗТ “Мирне” Корпорації “Сварог Вест Груп” на відгодівлі. Тварини перебували в однакових умовах утримання і годівлі, що дало можливість об'єктивно судити про відмінності в продуктивності. Результати забою бугайців у віці 16 місяців показали вищі забійні якості бугайців поліської м'ясної породи (табл. 3.19).

Таблиця 3.19

Результати забою бугайців у ТОВ “АТЗТ “Мирне”

Показник	Порода	
	абердин-ангуська	поліська м'ясна
Передзабійна маса, кг	423,67 ± 2,33	465,67 ± 2,96
Маса туші, кг	239,43 ± 1,39	267,77 ± 1,60
Вихід туші, %	56,51 ± 0,03	57,51 ± 0,01
Маса внутрішнього жиру, кг	13,34 ± 0,07	11,41 ± 0,13
Вихід внутрішнього жиру, %	3,15 ± 0,01	2,45 ± 0,01
Забійна маса, кг	252,77 ± 1,45	279,17 ± 1,72
Забійний вихід, %	59,66 ± 0,02	59,95 ± 0,01
Маса охолодженої туші, кг	236,30 ± 1,36	264,33 ± 1,59
Маса м'якоті після обвалки, кг	194,63 ± 1,17	218,63 ± 1,35
Вихід м'якоті, %	82,36 ± 0,03	82,70 ± 0,01
Маса кісток, кг	37,57 ± 0,14	40,57 ± 0,20
Вихід кісток, %	15,90 ± 0,04	15,36 ± 0,02
Маса сухожиль, кг	4,10 ± 0,06	5,13 ± 0,03
Вихід сухожиль, %	1,74 ± 0,01	1,94 ± 0,01
Індекс м'якості	5,18	5,39

Джерело: ТОВ “АТЗТ “Мирне”

Так, маса парної туші бугайців поліської м'ясної породи становила

267,7 кг, що більше порівняно з однолітками абердин-ангуської породи на 11,8% ($P > 0,95$). Вихід туші у представників поліської м'ясної породи був відповідно вищим порівняно з однолітками на 1%. За масою внутрішнього жиру встановлено перевагу бугайців абердин-ангуської породи, яка становила 16,9% ($P > 0,95$).

Забійна маса бугайців поліської м'ясної породи була більшою, ніж у однолітків групи на 10,44% ($P > 0,95$). Забійний вихід у бугайців поліської м'ясної породи був відповідно вищим порівняно з однолітками на 0,29%.

Результати обвалки туш бугайців показали, що у бугайців поліської м'ясної породи маса м'якоті була більшою, ніж у абердин-ангуських однолітків на 12,33%, вихід м'якоті – на 0,34% ($P > 0,95$). Вихід кісток був вищий у тушах бугайців абердин-ангуської породи на 0,54% ($P > 0,95$). Індекс м'ясності туш бугайців поліської м'ясної породи перевищував аналогічний показник у однолітків абердин-ангуської породи на 0,21%.

Детальне вивчення ефективності виробництва яловичини потребує всебічної оцінки продуктивності тварин не тільки за інтенсивністю їхнього росту та розвитку, оплатою корму, а й накопиченням поживних речовин і енергії в їстівних частинах тіла, здатністю трансформувати протеїн та енергію корму в харчовий білок та енергію м'яса. Ми дослідили конверсію поживних речовин корму в їстівну частину тіла бугайців абердин-ангуської і поліської м'ясної порід. Варто зазначити, що їстівна частина тіла бугайців поліської м'ясної породи більша від абердин-ангуської на 24,74 кг, або 9,83% ($P > 0,95$) (табл. 3.20).

У зв'язку з чим кількість білка в їстівних частинах їхнього тіла була відкладена більше, відповідно на 14,45% ($P > 0,95$), жиру – на 2,98% ($P > 0,95$). Білка відкладено було більше в їстівних частинах тіла не тільки в абсолютних, а й у відносних показниках. Так, вихід на 1 кг живої маси білка в групі бугайців поліської м'ясної породи був вищим, ніж у абердин-ангуської на 4,12%, вихід жиру – менше на 6,73% і вихід енергії – більше на 1,99% ($P > 0,95$).

**Конверсія протеїну та енергії раціонів в м'ясну продукцію бугайців у
ТОВ “АТЗТ “Мирне”**

Показник	Порода	
	абердин-ангуська	поліська м'ясна
Їстівна частина туші	251,62 ± 1,67	276,06 ± 1,81
Відкладено в тканинах тіла:		
білка, кг	41,80 ± 0,65	47,84 ± 0,97
жиру, кг	39,86 ± 0,80	41,05 ± 1,02
енергії, МДж	2557,16 ± 0,05	2747,10 ± 0,08
Вихід на 1 кг живої маси:		
білка, кг	98,66	102,73
жиру, кг	94,08	88,15
енергії, МДж	6,03	6,15
Коефіцієнт конверсії протеїну, %	8,57	8,61
Коефіцієнт конверсії енергії, %	6,87	6,95

Джерело: ТОВ “АТЗТ “Мирне”

Розрахунки показали, що у бугайців залежно від породної приналежності були різними коефіцієнти перетворення корму в харчовий білок та енергію м'яса, однак ці відмінності були мінімальними. Найбільш економічно вигідним є використання на м'ясо бугайців поліської м'ясної породи. Від бугайців цієї породи порівняно з однолітками абердин-ангуської породи за рахунок кращого засвоєння корму при однаковому рівні годівлі у період 9–16 місяців було отримано більше середньодобового приросту живої маси на 36,7 кг, або 19,13%. Витрати кормів на 1 кг приросту у них були нижчими на 0,5 корм. од. (табл. 3.21). Виробнича собівартість 1 ц приросту у бугайців абердин-ангуської породи становила 1245,5 грн, поліської м'ясної породи – 1178,4 грн.

Отже, реалізаційна вартість отриманого приросту у бугайців поліської м'ясної породи становила 3427,5 грн, що є більше порівняно з однолітками абердин-ангуської породи на 19,13%. Рівень рентабельності виробництва м'яса за групою бугайців абердин-ангуської породи становив 21,0%, поліської м'ясної – 27,5%.

Економічна ефективність виробництва яловичини у ТОВ “АТЗТ “Мирне”

Показник	Порода	
	абердин-ангуська	поліська м'ясна
Затрати кормів на 1 кг приросту живої маси, корм. од.	7,9	7,4
Приріст живої маси за увесь період, кг	191,8	228,5
Виробничі витрати, грн	2377,5	2688,1
Собівартість 1 ц приросту живої маси, грн	4958,3	4705,6
Реалізаційна вартість, грн	2877	3427,5
Прибуток, грн	499,5	739,4
Рівень рентабельності, %	21,0	27,5

Джерело: ТОВ “АТЗТ “Мирне”

У м'ясному скотарстві дуже важливо в перші місяці життя телят, в підсосний період, створити відповідні умови для їхнього інтенсивного росту і розвитку, що дає змогу забезпечити високий рівень приросту молодняку в наступний період інтенсивної відгодівлі.

Нами проведено аналіз вивчення росту та розвитку телят української м'ясної породи при регламентованому і повному підсосі. У досліджених господарствах застосовувалися різні способи вирощування телят молочного періоду від народження до відлучення, регламентований підсос і спільне утримання корів з телятами. У ТОВ АФ “Україна” Шосткинського району Сумської області при стійлово-пасовищному утриманні корів телята вирощувалися на регламентованому підсосі. У ТОВ “Перемога-Плюс” Лохвицького району Полтавської області при стійлово-пасовищній системі утримання корів телята вирощувалися традиційним методом – на повному підсосі. У літній період усі тварини перебували на пасовищі, а в зимовий – корови з телятами утримувалися в приміщеннях на глибокій незмінюваній підстилці з годівлею і водопоєм корів на кормо-вигульних майданчиках. Витрати кормів за весь період вирощування у господарствах представлено в табл. 3.22

Витрати кормів за період вирощування в середньому на 1 теля

Вид корму	Група	
	ТОВ АФ “Україна”	ТОВ “Перемога-Плюс”
Молоко, кг	1414,9	1281,7
Комбікорм	240	227
Сіно	192	160
Зелена маса	850	724
Усього кормових одиниць	911,0	820,1
У у т. ч. на 1 кг приросту живої маси	4,58	5,14

Джерело: Звітність підприємств (ТОВ АФ “Україна”, ТОВ “Перемога-Плюс”)

Так, телята у ТОВ АФ “Україна” за весь період вирощування спожили кормів у кормових одиницях більше, ніж телята ТОВ “Перемога-Плюс” на 90,9 корм. од. Вони спожили більше сіна, зеленої трави і концентратів, однак у розрахунку на 1 кг приросту живої маси менше кормів споживали телята ТОВ АФ “Україна”, так як у них був великим приріст – 4,58 корм. од. проти 5,14 корм. од. телят ТОВ “Перемога-Плюс”.

З 5-місячного віку тварини у ТОВ “Перемога-Плюс” утримувалися на природних пасовищах, а у ТОВ АФ “Україна” – у літньому таборі. У цей період жива маса телят першого господарства була вищою, ніж останнього, на 13 кг. До моменту відлучення телят від корів у 8-місячному віці жива маса молодняку ТОВ АФ “Україна” на 40,0 кг перевершувала масу тварин ТОВ “Перемога-Плюс”. Це вказує на те, що роздільне утримання корів і телят із застосуванням режимного підсосу позитивно позначилося на рості і розвитку телят і дало можливість одержати вищу живу масу молодняку до відлучення від матерів.

Економічна ефективність вирощування молодняку від народження до 8-місячного віку була такою (табл. 3.23).

У ТОВ АФ “Україна” були більші витрати на корми, але завдяки вищому приросту живої маси цих телят при вирощуванні собівартість 1 ц приросту живої маси була нижчою, вона становила 889 грн, в іншому господарстві – 1075,6 грн. Враховуючи, що у першому випадку при вирощуванні телят отримано вищі прирости живої маси і менші витрати праці, вирощування

м'ясних телят методом регламентованого підсосу є ефективним способом застосування у м'ясному скотарстві.

Таблиця 3.23

Економічна ефективність вирощування телят до 8 місяців

Показник	ТОВ АФ “Україна”	ТОВ “Перемога- Плюс”
Приріст живої маси 1 теляти, кг	198,9	159,7
Середньодобовий приріст живої маси, г	828	665
Затрати праці на 1 ц приросту, люд/год.	18,4	22,9
Усього витрачено корм. од., ц	34,66	33,77
Витрати кормів на 1 ц приросту живої маси в ц, корм. од.	17,4	21,1
у т. ч. без врахування затрат на корову	4,58	5,14
Собівартість 1 ц приросту живої маси молодняку до 8 місяців, грн	3532	4399

Джерело: Звітність підприємств (ТОВ АФ “Україна”, ТОВ “Перемога-Плюс”)

Проведений аналіз показує, що сталий розвиток виробництва яловичини, зниження собівартості й підвищення його якості в сільському господарстві країни можливо лише на основі використання новітніх досягнень зоотехнічної науки та світової практики, міцної кормової бази і використання генетичного потенціалу країни. Економічна ефективність виробництва м'яса великої рогатої худоби характеризується системою показників, а саме: собівартістю, ціною реалізації, рівнем оплати праці, прибутком і рентабельністю, екстенсивним та інтенсивним вирощуванням бугайців м'ясних порід.

Із цією метою згруповано господарства, які займаються вирощуванням молодняку на м'ясо і використовують відповідні технології утримання тварин (табл. 3.24).

Годування бугайців було дворазовим на добу. Бугайці I і II груп вирощувалися при використанні високого рівня годівлі і отриманні 0,9–1,0 кг середньодобового приросту живої маси, бугайці III, IV та V груп вирощувалися при помірному типі годівлі й отриманні 0,5–0,7 кг приросту живої маси. У віці 6-місяців бугайці мали живу масу в I групі 196,3 кг, в II групі 192,93 кг, в III групі 124,5 кг, в IV групі 145,62 кг, в V групі 131,44 кг. Середньодобові

прирости живої маси за цей період становили 890; 852; 554; 623 і 572 г відповідно.

Таблиця 3.24

Економічна ефективність інтенсивного і помірного вирощування бугайців

Показники	Господарство				
	ТОВ “Об’єднана сільсько- господарська компанія”	ПСП “Плешкани”	ПСП “Нива”	ТОВ “Промінь”	ПрАТ “Маяк”
	I група	II група	III група	IV група	V група
Собівартість 1 ц привісу, грн	820,2	817,5	1410,8	1237,7	1151,3
Витрати кормів на 1 ц приросту живої маси, грн	442	437	638,8	890,6	674
Витрати праці на 1 ц приросту маси тварин люд.-год.	14,3	15,0	34,8	100,8	35,1
Оплата 1 люд.-год.	15,8	15,2	10,5	7,2	6,9
Прибуток на 1 ц приросту, грн	288	290,6	-302,5	-372,2	-263,8
Ціна реалізації 1 ц, грн	1108,2	1108,3	1108,2	865,5	887,2
Рівень рентабельності, %	35,1	35,6	-21,4	-30,1	-22,9

Джерело: Звітність сільськогосподарських підприємств

При аналізі оплати корму приростами живої маси було встановлено, що витрати на 1 кг середньодобового приросту в середньому за період дослідження по групах становили: у I 4,82 корм. од., і 55,65 ОЕ МДж; в II – 4,53 і 50,23; в III – 4,27 і 41,35; в IV – 4,74 і 46,78; в V – 4,26 і 42,12 відповідно.

У I групі, витрати корму становили 735 грн, у результаті собівартість 1 ц приросту ваги дорівнювала 820,2 грн. Перша і друга групи бугайців характеризуються високою питомою вагою витрат: на корми – понад 53% та оплату праці – понад 27%. Третя група, характеризується нижчою питомою вагою витрат на корми та оплату праці, однак інші витрати є доволі високими. Це пов’язано з низьким середньодобовими приростами живої маси (0,554 кг). Аналіз наведених даних в табл. 3.25 показав, що собівартість 1 ц продукції найнижча в II групі тварин. Витрати корму на 1 ц приросту живої маси суттєво відрізняються в I та II групах від витрат корму в III групі тварин. Витрати праці

на 1 ц найменші в I групі, вони нижчі, ніж у II групі на 4,9% і нижчі, ніж у III групі в 2,4 разу. Низький рівень оплати 1 люд.-год. III групи обумовлений тим, що оплата праці є відрядною, а ця група характеризується низьким середньодобовим приростом живої маси (0,554 кг).

При наявній ціні реалізації 1 ц в I та II групі отримано прибуток, тому виробництво є рентабельним. Причому в II групі рівень рентабельності дещо вищий ніж у I групі. Третя група характеризується збитковістю, тобто на 1 ц приросту ваги отримано -302,5 грн збитку. На більшості сільськогосподарських підприємствах України використовується помірний тип вирощування і відгодівлі м'ясних порід великої рогатої худоби, що і пояснюється збитковістю галузі м'ясного скотарства.

Проведений аналіз досліджуваних груп господарств, де використовувався помірний спосіб утримання, показав, що в III групі собівартість 1 ц м'яса яловичини найвища, і це пов'язано певною мірою з високим рівнем оплати праці 1 люд.-год. при найменших затратах праці на 1 ц продукції. Ціна реалізації за групами суттєво відрізняється, вона є найвищою в перших трьох групах господарств. Однак сучасний рівень цін на м'ясо великої рогатої худоби не може покривати наявних витрат. Тому в аналізованих групах реалізація молодняку великої рогатої худоби на м'ясо є збитковою і рівень збитковості найвищий у IV групі, де спостерігається середній рівень собівартості, проте низький рівень ціни. Отже, у сучасних умовах господарювання, коли витрати на утримання худоби вищі від реалізаційних цін на неї, рентабельність м'яса яловичини може бути забезпечена завдяки одержанню високих середньодобових приростів за умов інтенсивного способу утримання тварин.

У 2010 р. в Україні діяло 3394 сільськогосподарських підприємства з вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби. Підприємства з інтенсивної відгодівлі великої рогатої худоби діяли в агрохолдингах при цукрових заводах та інших переробних підприємствах. Для відгодівлі худоби використовували жом, патоку і корми, що постачалися господарствами – учасниками холдингу. У них впроваджені прогресивні технології дорощування і відгодівлі худоби на

власних кормах, вдало вирішені питання економічних взаємовідносин, цехи і ділянки укомплектовано кваліфікованими кадрами. Потужна виробнича база агрохолдингових формувань дає змогу приймати від селянських, фермерських та інших сільськогосподарських формувань ринкового типу на дорощування і відгодівлю телят.

Стабільно працюють у цій сфері багато спеціалізованих підприємств з відгодівлі великої рогатої худоби. Так, у Львівській області високоефективно функціонує фермерське господарство “Білак”. Господарство займається племінним м’ясним скотарством та виробництвом яловичини. Нині господарство має статус племінного заводу з розведення великої рогатої худоби поліської м’ясної породи. Племінну м’ясну худобу утримують на декількох фермах, де займаються відтворенням стада великої рогатої худоби, дорощуванням телят та відгодівлею худоби до високих здавальних кондицій. У 2009 р. середньодобовий приріст живої маси 1 голови молодняку на відгодівлі становив 995 г. У розрахунку на 1 ц приросту живої маси витрачено праці 5,7 люд.-год, кормів – 6,1 ц корм. од. Середня жива маса 1 голови, зданої переробним підприємствам, становила 490 кг. У 2009 р. ФГ “Білак” реалізувало 220 т великої рогатої худоби, від реалізації якого одержали 2,05 млн грн прибутку з рентабельністю 48%. За останні роки роботи господарство збільшило виробництво яловичини на 72%, середньодобовий приріст підвищився на 30,8%, а витрати кормів знизилися на 24,5%.

ДК Ільч-Агро охоплює групу дочірніх підприємств Маріупольського металургійного комбінату, структурні підрозділи якого розташовані на території 3-х областей. Підприємства агрохолдингу вирощують та відгодовують велику рогату худобу за рахунок отриманого молодняку власного стада, крім цього ДК Ільч-Агро купує телят у 15–20-денному віці у сільськогосподарських підприємствах і населення по 15–20 грн за 1 кг живої маси. Завдяки інтенсивній відгодівлі реалізує їх у віці 18 місяців масою 470–490 кг у середньому по 1190 грн за 1 ц. З урахуванням прибутку, що розподіляється між учасниками інтеграційного утворення від кожного теляти, зданого на

відгодівлю в 15-денному віці, одержали понад 1300 грн, що не тільки повністю покрити всі витрати господарств на отримання приплоду, але й дало 900 грн чистого доходу. У ДК Ільч-Агро досягнуто високого рівня інтенсивності виробництва. Так, собівартість 1 ц приросту живої маси худоби зменшена до 900 грн за рахунок підвищення в раціонах тварин питомої ваги дешевших зелених і соковитих кормів та зменшення частки концентратів при одночасному підвищенні продуктивності молодняку на вирощуванні та відгодівлі. Середньодобові прирости живої маси в середньому по всіх групах худоби стійко забезпечуються на високому рівні – 1050 г, у т. ч. на заключній відгодівлі – більше 1225 г. Витрати праці на 1 ц приросту тварин знижено до 12,3 люд.-год. Рівень рентабельності виробництва яловичини по всій інтегрованій структурі становить 27–35%, а з вирощування і відгодівлі тварин – 45,6%.

Водночас можливості інтеграційних формувань у збільшенні виробництва м'яса яловичини використовуються не повністю, що вимагає удосконалення розвитку цього процесу.

Аналіз показує, що найважливішими чинниками підвищення ефективності вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби в сучасних умовах є такі: випереджальні темпи розвитку кормової бази, раціональне забезпечення ферм необхідним набором кормів високої якості на основі інтенсифікації кормовиробництва; більш повна реалізація генетичного потенціалу продуктивності тварин; послідовне впровадження інтенсивних систем тваринництва відповідно до галузевих та місцевих природних та економічних особливостей виробництва; всебічне застосування режиму економіки з урахуванням вимог господарського розрахунку; поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва, оптимізація організаційно-виробничих структур інтегрованих формувань щодо вдосконалення планування, управління та економічних взаємовідносин учасників інтеграції у напрямі кооперування, сервісного забезпечення, поліпшення соціально-економічних умов сільських жителів.

В основі підвищення ефективності виробництва м'яса яловичини в агрохолдингах лежить удосконалення технології виробництва, підвищення інтенсивності використання наявного генетичного потенціалу і, перш за все, продуктивних тварин. Дослідження підтверджують, що з підвищенням середньодобових приростів живої маси великої рогатої худоби в 2 рази затрати праці на 1 ц продукції знижуються у 2,5–3 рази, а собівартість – у 1,8–2 рази.

При вирощуванні молодняка великої рогатої худоби до живої маси 1 голови 450 кг при середньодобових приростах 300 г на підтримку життя тварин витрачається 68% всіх кормів, а при середньодобових приростах 900 г частка кормів підтримки зменшується до 40–42%. З підвищенням інтенсивності вирощування і відгодівлі м'ясної худоби значно поліпшуються основні економічні показники галузі скотарства.

Таблиця 3.25

**Вплив розміру ферм на ефективність відгодівлі
великої рогатої худоби в аграрних холдингах України**

Показник	Група підприємств по кількості ското-місць			У середньому
	до 1000	1000–3000	більше 3000	
Кількість підприємств у групі	3	9	6	18
Кількість ското-місць на 1 господарство	890	2920	4250	3025
Вироблено приросту живої маси худоби на 1 ското-місце, ц	1,15	1,25	2,10	1,60
Витрати на 1 ц приросту живої маси худоби: праці, люд.-год.	13,1	12,6	8,8	11,3
кормів, ц корм. од.	12,5	11,1	8,5	10,5
Собівартість 1 ц приросту живої маси худоби, грн	1215,4	1118,6	944,8	1076,8
Рівень рентабельності, %	-6,5	15,4	35,8	18,5

Джерело: За даними [186 – 191, 194]

Іншою важливою умовою ефективної роботи агрохолдингів з відгодівлі великої рогатої худоби є досягнення в них оптимальних розмірів виробництва. Незважаючи на загальну тенденцію до збільшення середніх розмірів інтеграційних підприємств з виробництва м'яса, серед них зберігається

диференціація. Виробничі потужності з відгодівлі великої рогатої худоби коливаються у них від 1 до 10 тис. ското-місць. З підвищенням рівня концентрації виробництва яловичини у 2,5–3 рази собівартість 1 ц приросту живої маси знижується на 42–48%, а рівень рентабельності досягає 35% і більше (табл. 3.25).

Серед організаційно-економічних умов підвищення ефективності вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби в спеціалізованих господарствах і агрохолдингах важливе значення має подальше вдосконалення внутрішньої структури сформованих типів підприємств, яка в багатьох випадках є ускладненою через територіальну віддаленість, велику кількість господарств і структурних підрозділів, що входять в об'єднання, різноманітність товарної спеціалізації окремих підприємств. Практика показує, що при організації виробництва яловичини на промисловій основі всі виробничі ресурси підприємства мають використовуватися технологічно із високою віддачею. Рослинництво в них доцільно зосередити в основному на виробництві кормів та іншої продукції внутрішньогосподарського значення. У структурі ріллі, як показує досвід, посіви зернових мають займати 40–45%, а решта площі має бути відведена під силосні культури, однорічні і багаторічні трави, інші кормові культури. Дійне стадо корів у господарствах з вирощування м'ясних порід худоби доцільно утримувати лише в обсягах, що необхідні для випоювання молоком молодняку тварин (одна корова приблизно на 10–15 телят) та для інших внутрішньогосподарських потреб. Для забезпечення кормами підприємств з вирощування і відгодівлі молодняку великої рогатої худоби, які не володіють значними масивами сільськогосподарських угідь, потрібно створювати спеціалізовані господарства з виробництва кормів.

3.3. Аналіз показників конкурентоспроможності виробників м'яса яловичини

Поголів'я великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах у 2010 р. скоротилося на 5,4% до 1,52 млн голів. Обсяги вирощування великої рогатої худоби зменшилися на 3,8%, при цьому реалізація на забій показала зниження на 5,7% до 181,3 тис. т. Майже 5% підприємств, що займалися до цього скотарством, вирізали повністю власне поголів'я великої рогатої худоби. У 2010 р. відбулося збільшення поголів'я великої рогатої худоби у великих підприємствах з поголів'ям основного стада більше 5000 голів з 34,4 тис. голів до 49,6 тис. гол.

В останні роки триває тенденція щодо скорочення дрібних виробників яловичини і, одночасно посилення концентрації виробництва у великих господарствах. Якщо в 2009 р. охолоджена яловичина вироблялася на 331 підприємствах, а морожена на 48, то у 2010 р. – на 318 і 45 підприємствах, відповідно. Отже, скорочується кількість дрібних підприємств і підвищується ймовірність більш жорсткого ветеринарного контролю та дотримання санітарних норм.

Виробництво яловичини нині представлено двома товарними сегментами: охолоджена та заморожена продукція. Скорочення поголів'я великої рогатої худоби і дефіцит сировини спричинили скорочення виробництва охолодженої та замороженої яловичини. На зменшення виробництва м'яса суттєво вплинуло зростання закупівельних цін на молоко у 2009–2010 рр., що пояснюється залежністю випуску яловичини як похідної від молочної галузі і безпосередньо залежить від цінової ситуації на ринку молочної сировини. Водночас зберігається тенденція до збільшення виробництва продукції від спеціалізованих м'ясних порід і формування нового сегмента ринку, кінцевим продуктом якого буде якісна охолоджена яловичина, пропонована споживачеві в роздрібній торгівлі. У 2008–2010 рр. стримуючим чинником для активного розвитку цього напрямку було скорочення купівельної спроможності населення

через фінансову кризу. Питома вага замороженої продукції перебуває у межах 24–25%. Цей товарний сегмент характеризується експортно-орієнтованою спрямованістю і обсяги його виробництва безпосередньо залежать від експортних поставок насамперед у Росію.

Враховуючи, в перспективі, бажання виробників яловичини постачати продукцію на ринки країн ЄС, який приділяє особливу увагу подібним аспектам, можна зробити висновок, що консолідація ринку продовжиться.

Ринок яловичини є складовою частиною загального продовольчого ринку країни і ринку м'яса загалом. Як і всі інші товарні та продуктові ринки він функціонує на основі взаємодії трьох складових його елементів: попиту, пропозиції і ціни. Перевищення темпів зростання середньодушових доходів населення над темпами зростання споживчих цін на яловичину спричинило збільшення споживання м'яса. З 2001 р. воно підвищилося з 31,1 кг до 49,7 кг у 2009 р., у т. ч. яловичини – з 6,4 до 10 кг, що є нижчим у два рази від визначених раціональних норм споживання м'яса яловичини та продуктів її переробки. В загальному споживанні м'яса частка яловичини становить всього 24%.

Плавне зниження потенційної ємності ринку пов'язане зі зменшенням кількості сільськогосподарських і переробних підприємств. При цьому спостерігається перевищення сукупної пропозиції над сукупним попитом при порівняно високому рівні цін, який недоступний для більшості населення. Звідси низький рівень величини та обсягу попиту на яловичину.

Важливий аспект реалій українського ринку – це необхідність поетапного розвитку виробництва з трансформацією у вертикально-інтегровану виробничо-господарську структуру для максимального ресурсного і переробного забезпечення всього ланцюга діяльності. На поточному етапі розвитку м'ясного скотарства в Україні ці тренди проявляються в процесі поступового зменшення територіального та кількісного розосередження в більшості неефективного дрібнотоварного виробництва.

Негативні тенденції у виробничій сфері сприяли виникненню дефіциту

м'яса і м'ясопродуктів на внутрішньому ринку з 2005 р. З кожним роком дефіцит м'яса, особливо яловичини, збільшується. Тому логічним є збільшення імпорту живої великої рогатої худоби та яловичини. Цьому сприяє цінова кон'юнктура імпорту яловичини, що приваблює переробні підприємства працювати переважно на двократно дешевшій імпортній сировині.

Сегмент м'ясної переробки займає доволі велику нішу в харчовій промисловості України, поступаючись за обсягами реалізованої продукції лише секторам молочного виробництва та виробництва напоїв. У середньому за останні п'ять років частка м'ясопереробної галузі в структурі харчової промисловості становила 15,8%. За підсумками 2010 р. з об'єктивних причин частка галузі знизилася до 14,5%.

Таблиця 3. 26

Продаж великої рогатої худоби сільськогосподарськими підприємствами (в живій масі)

Показник	Рік							
	2007		2008		2009		2010	
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%
Продано – всього	302,3	100	321,5	100	245,4	100	224,7	100
переробним підприємствам	159,8	52,9	176,7	55,0	142,4	52,0	138,5	61,6
населенню у рахунок оплати праці	18,6	6,1	15,5	4,8	10,4	6,0	13,3	6,0
видано пайовикам в рахунок орендної плати	2,0	0,7	1,9	0,6	0,8	0,3	1,1	0,5
на ринках: через власні магазини, ларки	39,2	13,0	38,5	12,0	27,0	11,0	30,5	13,6
по інших каналах	82,7	27,3	88,8	27,6	64,7	26,4	41,3	18,3

Джерело: За даними [314]

Для прогнозування зміни показників продажу великої рогатої худоби сільськогосподарськими підприємствами (в живій масі) за допомогою методів кореляційно-регресійного аналізу визначено, що значення показника продажу яловичини визначається таким рівнянням:

$$y = 37,25x^3 - 271,1x^2 + 571,9x - 35,7$$

З достовірністю 0,98% на основі даної моделі обчислено, що із врахуванням коливного процесу, який описує динамічний ряд даних (табл. 3.26), продаж великої рогатої худоби сільськогосподарськими підприємствами у 2011 р. становитиме 269,05 тис. т., що на 9,5% менше від 2009 р. Таке зменшення найбільше зумовлюється зменшенням продажу пайовикам в рахунок орендної плати та у рахунок оплати праці (табл. 3.27) (див. додаток Ж):

Таблиця 3.27

Прогнозування зміни показників продажу великої рогатої худоби сільськогосподарськими підприємствами (в живій масі) на 2011 р.

Показник	Математична модель прогнозу	Прогнозне значення, тис. т	Відносне відхилення в порівнянні з попереднім періодом
Продаж переробним підприємствам	$19,13x^3 - 140,4x^2 + 304,1x - 23,1$	163	-5,1%
Продаж населенню у рахунок оплати праці	$y = 1,783x^3 - 11,7x^2 + 19,51x + 9$	10,5	-29%
Видано пайовикам в рахунок орендної плати	$y = 0,416x^3 - 3x^2 + 5,983x - 1,4$	0,8	-50%
Продаж на ринках: через власні магазини, ларки	$y = 4,716x^3 - 33,7x^2 + 67,38x + 0,8$	26,9	-19%
Продаж по інших каналах	$y = 11,2x^3 - 82,3x^2 + 174,6x - 20,8$	68,6	-12%

Джерело: самостійна розробка

Варто зазначити, що м'ясна промисловість опинилася в складній ситуації. За перше десятиліття незалежності галузь, на яку в 1990 р. припадало більше 20% виробництва всієї харчової промисловості України, до 2000 р. скоротилася в 5 разів. І це при тому, що загалом харчова промисловість зазнала лише дворазового падіння. На початку нового тисячоліття процеси відновлення та розвитку м'ясопереробної промисловості значно активізувалися. Регіональна специфіка розміщення виробників яловичини полягає в тому, що на заході

країни сконцентровані виробники, які реалізують її як кінцевий продукт: експортують або продають вітчизняним м'ясопереробним підприємствам з центральних і південно-східних областей. У південно-східних регіонах країни зосереджені підприємства, які є основними покупцями яловичини, а також самі займаються виробництвом яловичини, як правило, для власного споживання і подальшого виробництва м'ясних і ковбасних виробів.

За підсумками 2010 р. промисловими підприємствами було вироблено 88 тис. т охолодженої яловичини проти 94,3 тис. т у 2009 р. Скорочення обсягів виробництва відбувалося на тлі швидкої консолідації ринку, в результаті визначилося шість лідерів, які контролюють близько 30% ринку і кожен з них виробляє більше 2 тис. т продукції на рік. Аналогічний показник 2009 р. був на рівні 20%, а питома вага найбільших підприємств не перевищувала 4%.

Таблиця 3. 28

Рейтинг найбільших промислових виробників яловичини (свіжої, охолодженої і мороженої) в Україні у середньому за 2007–2010 рр.

Підприємство	Частка ринку, %	Холдинг
ТОВ “Компанія Зевс ЛТД”	5,9	–
ПАТ М'ясокомбінат “Ятрань”	5,7	–
ТОВ “Шепетівський м'ясокомбінат”	5,4	–
ТОВ “Заготсервіс”	5,3	–
ПАТ “Козятинський м'ясокомбінат”	5,2	OSI Group
ПАТ “Тростянецький м'ясокомбінат”	4,9	–
ТОВ “Золотоноша-Агро”	4,7	–
Прат “Ритм”	4,5	–
ТОВ “Ермій”	3,8	–
ТОВ “Глобинський м'ясокомбінат”	3,6	“Корпорація Глобіно”
ПрАТ “Житомирський м'ясокомбінат”	3,5	–
ПАТ “Кременчукм'ясо”	3,3	–
Структурний підрозділ ТОВ “Дружба Народів”	3,2	“Миронівський хлібопродукт”
ПАТ “Івано-Франківський м'ясокомбінат”	2,7	–
ПП “Надія-Е”	2,5	–

Джерело: За даними [186 – 191, 194]

Серед найбільших виробників яловичини варто виокремити виробників

м'ясних і ковбасних виробів: м'ясокомбінат “Ятрань” і підприємства, які не займаються масовим виробництвом готових виробів і спеціалізуються на виробництві м'яса для подальшої його реалізації, переважно на внутрішньому ринку: “Заготсервіс”, Козятинський м'ясокомбінат, структурний підрозділ ТОВ “Дружба Народів”, “Зевс ЛТД”, “Ритм”.

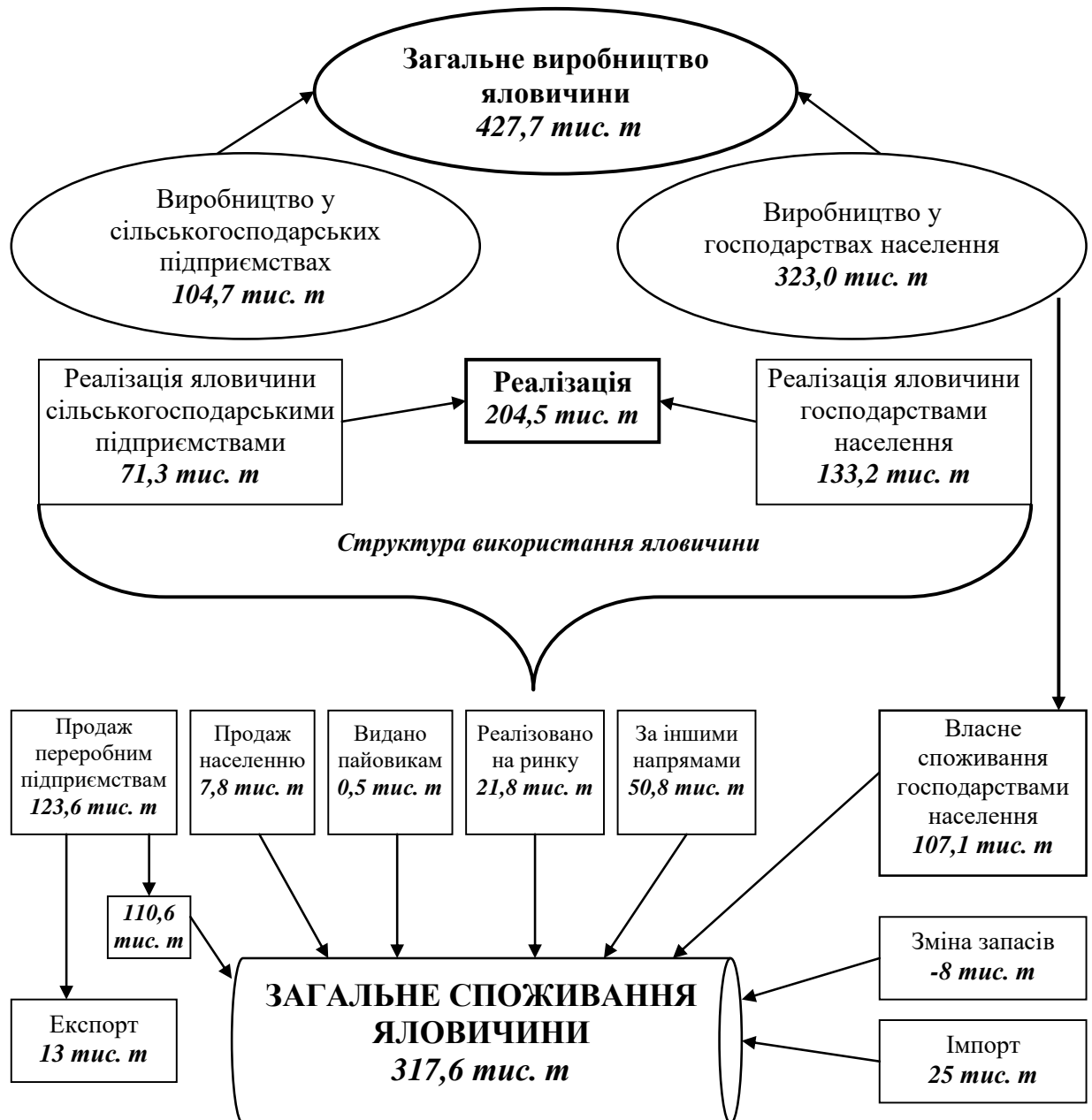

Рис. 3. 9. Виробництво і використання яловичини у 2010 р. в Україні

Джерело: За даними [314]

Незважаючи на скорочення поголів'я великої рогатої худоби, яке триває з року в рік, з урахуванням невідповідності собівартості і цін реалізації м'яса

великої рогатої худоби, ціни на молодняк великої рогатої худоби навесні 2010 р. опустилися нижче відповідних цін 2009 р. Причиною тому була відсутність споживачів які купували дорожчу яловичину порівняно зі свининою і птицею.

На бугаїв понад 400 кг ціни були практично на тому самому рівні, що і в 2009 р., хоча вони й підвищувалися в окремі місяці до рекордного для країни рівня – 13,5–14 грн / кг. Крім того, можна зазначити, що скорочення поголів'я корів забезпечує вищий рівень цін на цю категорію при відносно стабільному попиту. Традиційно корови продаються за нижчими цінами, ніж інші категорії худоби. Що стосується м'яса на кістці, то протягом декількох років у середньому ціни на напівтуші биків 95+ становлять 22,5–23,5 грн/кг, що відповідає рівню цін 2008–2009 рр., коли подорожчали всі види м'яса. В окремі місяці ціни на напівтуші досягали 24–25 грн/кг за півтуші биків 95+.

У 2010 р. закупівельні ціни м'ясокомбінатів перебували на таких рівнях: корови – 10,00–11,00 грн/кг живої ваги, бугаї – 12,80–13,00 грн / кг живої ваги. Мінімальний рівень цін на биків відгодівельних господарств становить 12,50 грн/кг.

Закупівельні ціни на худобу у населення перебували на рівні 9,00–9,50 (корови) і 11,00–12,00 (бугаї). Ціни на бугаїв (напівтуші 95+) знизилися на 24,00 грн/кг, FCA, на корів (напівтуші) – на 20,00–20,50 грн/кг, FCA. Максимальна ціна на напівтуші корів досягала рівня 21 грн/кг.

Ціни на телят для відгодівлі (6–8 місяців, вага до 200 кг) залишилися на рівні 12,50–13,00 грн/кг, телята симентальської породи продавалися по 14,00–14,50 грн/кг. Пропозиція телят симентальської породи є дуже незначною. При продажу дорослої худоби м'ясної спрямованості виробник отримує великий прибуток лише за рахунок більшої ваги (виходу м'яса). Водночас більшість українських м'ясокомбінатів не робить суттєвої різниці при закупівлі бугайців м'ясного напрямку і звичайних. Отже, у відгодівельних підприємств немає особливого стимулу закуповувати телят м'ясного напрямку для відгодівлі, оскільки відразу при покупці вони витрачають зайві 1,50 грн/кг живої ваги або

300 грн на одному теляті. Рівень закупівельних цін на дорослу худобу становив 13 грн/кг, що є доволі низькою ціною для телят симентальської породи на відгодівлі [169].

У 2010 р. на вищому рівні збереглися ціни на заморожені блоки яловичини, хоча вже в травні 2010 р. вони стали наближатися до рівня цін 2009 р. Загалом по Україні блоки вищого гатунку реалізувалися за ціною 38–39 грн/кг, проти 35–36 грн/кг в 2009 р. Традиційно найбільш високі ціни на блоки вищого гатунку спостерігалися у південно-східних регіонах країни, де сконцентровані потужності основних м'ясопереробних підприємств.

Незважаючи на відсутність пропозиції імпортової яловичини, стабільний попит спостерігається лише на блоки вищого гатунку. Яловичина завозилася в мінімальних кількостях, і, як правило, субпродукти або триммінг. Даний чинник став основним при формуванні цін на блоки другого гатунку. Скорочення обсягів виробництва ковбас у першому півріччі 2010 р. вплинуло на більш низький рівень цін на блоки другого гатунку. Так, якщо в 2009 р. ціни досягали 29 грн/кг, то у першому півріччі 2010 р. підприємствам складно було реалізувати цей товар по 25–26 грн/кг.

Поступове зростання цін на основні види сільськогосподарської продукції у 2010 та першій половині 2011 рр. зумовлено скороченням пропозиції аграрної продукції, зростанням цін на промислову продукцію, що споживається в сільському господарстві, а також збільшенням попиту на аграрну сировину на світових ринках. За підсумками 2010 р. індекс цін реалізації сільськогосподарської продукції перевищив індекс цін на промислові товари і послуги, спожиті у сільському господарстві, на 14,5 в.п. У 2010 р. для цін на тварини живою вагою була характерна більш різка динаміка, ніж для цін на готові м'ясні вироби. Загалом, протягом січня-травня 2011 р. ціни на худобу та птицю зросли у середньому на 1% порівняно з середнім рівнем цін 2010 р. (за підсумками 2010 р. зростання становило 4%). За станом на 1 травня 2011 р. середня закупівельна ціна на велику рогату худобу (в т. ч. ПДВ), реалізовану сільськогосподарськими підприємствами, по всіх каналах становила 11332 грн.

за т живої ваги, порівняно з відповідним періодом 2010 р. вартість однієї тонни живої ваги великої рогатої худоби збільшилась на 2294 грн (25,4%).

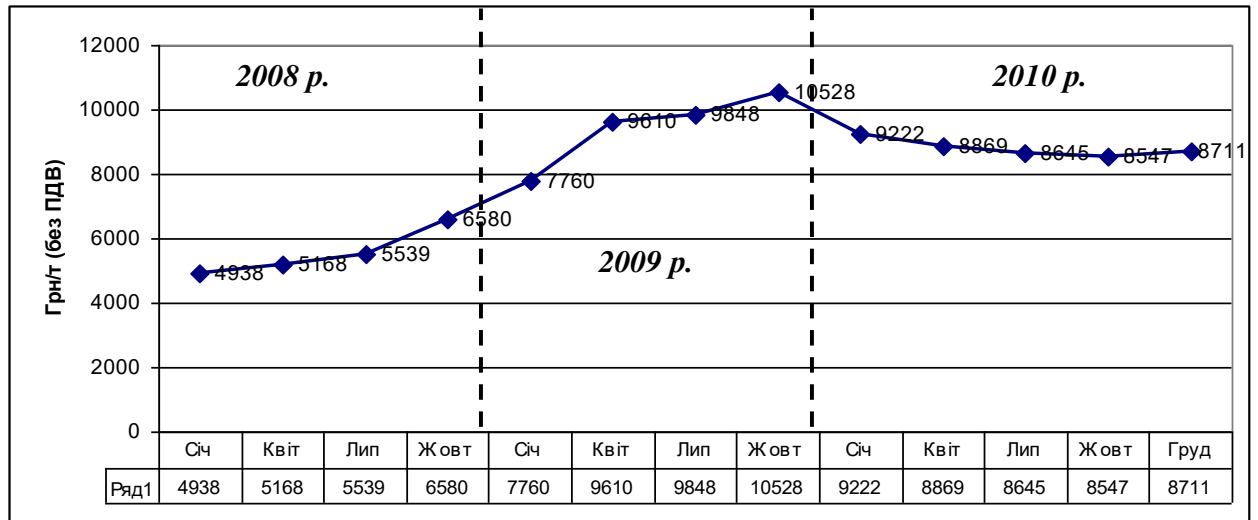

Рис. 3.10. Динаміка середніх цін реалізації великої рогатої худоби у живій вазі сільськогосподарськими підприємствами, грн/т (без ПДВ)

Джерело: Побудовано за матеріалами Асоціації “УКАБ”.

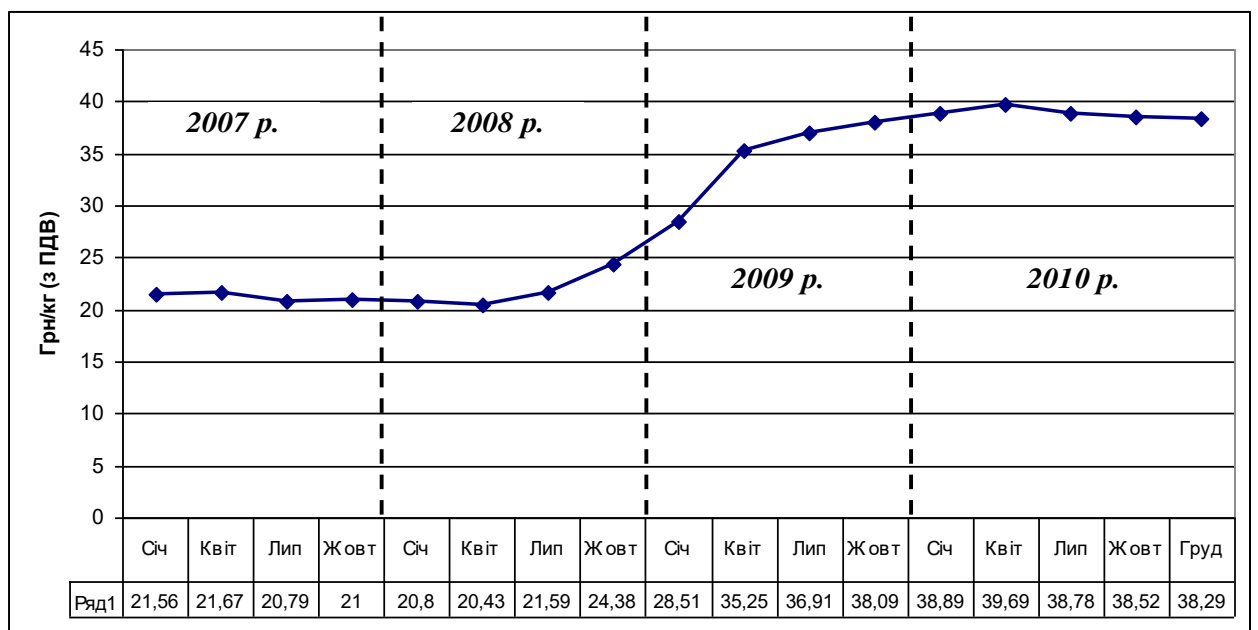

Рис. 3.11. Динаміка споживчих цін на яловичину

Джерело: Побудовано за матеріалами Асоціації “УКАБ”.

Рівняння регресії, яке описує динаміку зміни середніх цін реалізації великої рогатої худоби у живій вазі сільськогосподарськими підприємствами, грн./т (без ПДВ) має вигляд: $y = 5,820x^4 - 156,2x^3 + 1314,0x^2 - 3192,0x + 7100$,

а прогнозне значення із достовірністю 97% становить 10280,17 грн/т, в той час, як прогнозне значення динаміки споживчих цін на яловичину із достовірністю 96,4% становить 30,79, що визначено із рівняння моделі динаміки $y = -0,031x^3 + 0,849x^2 - 4,897x + 27,32$ (див. додаток Ж).

Аналіз цінової конкурентоспроможності вітчизняної яловичини проведемо за станом на вересень 2010 р. У вересні 2010 р. Україна імпортувала незначну кількість (1,7 т) охолодженої яловичини із США та 377 т мороженої яловичини з Бразилії (обвалені відруби) за митною вартістю 2192 дол. США за т, що становить 17339 грн за т (за середнім офіційним курсом гривні до долара США, що становив у вересні 2010 р. 7,9 грн). До відрубів обвалених включають всі відруби яловичини, з яких видалені всі кістки, наприклад філе без кісток. Після врахування ввізного мита (15%) та ПДВ вартість імпорту становить 23,92 грн/кг, а за умови мінімальної (5-ти відсоткової) рентабельності імпорту – 25,12 грн/кг. Що стосується ціни на яловичину вітчизняного виробництва, то у вересні 2010 р. відбулося її підвищення на 3–5 грн у результаті зростання витрат на відгодівлю, насамперед витрат на зерно. Крім того, чинником зростання цін стала відсутність конкуренції з імпортом, який відбувається у незначній відносно власного виробництва кількості. У вересні 2010 р. ціни пропозиції мороженого м'яса великої рогатої худоби (напівтуш) становили 26000–29500 грн/т, а ціни блочної яловичини глибокої заморозки – 38000–39000 грн/т [184, с. 22–23].

За умови мінімальної 5% рентабельності імпорту морожена яловичина вітчизняного виробництва програє цінову конкуренцію імпортованій з Бразилії. Розрахункова мінімальна ціна останньої становить 25125 грн/т, що менше, ніж ціна вітчизняних виробників. Отже, морожена яловичина вітчизняного виробництва програє цінову конкуренцію імпортованій з Бразилії. Конкурентні позиції виробників яловичини на ринку утримуються тільки за рахунок специфіки споживчого попиту. З одного боку, м'ясо великої рогатої худоби перебуває у більш дорогому ціновому сегменті, ніж м'ясо курей та свинина, тому користується обмеженим попитом. З іншого боку, споживач надає

перевагу свіжому та охолодженому м'ясу [184, с. 23].

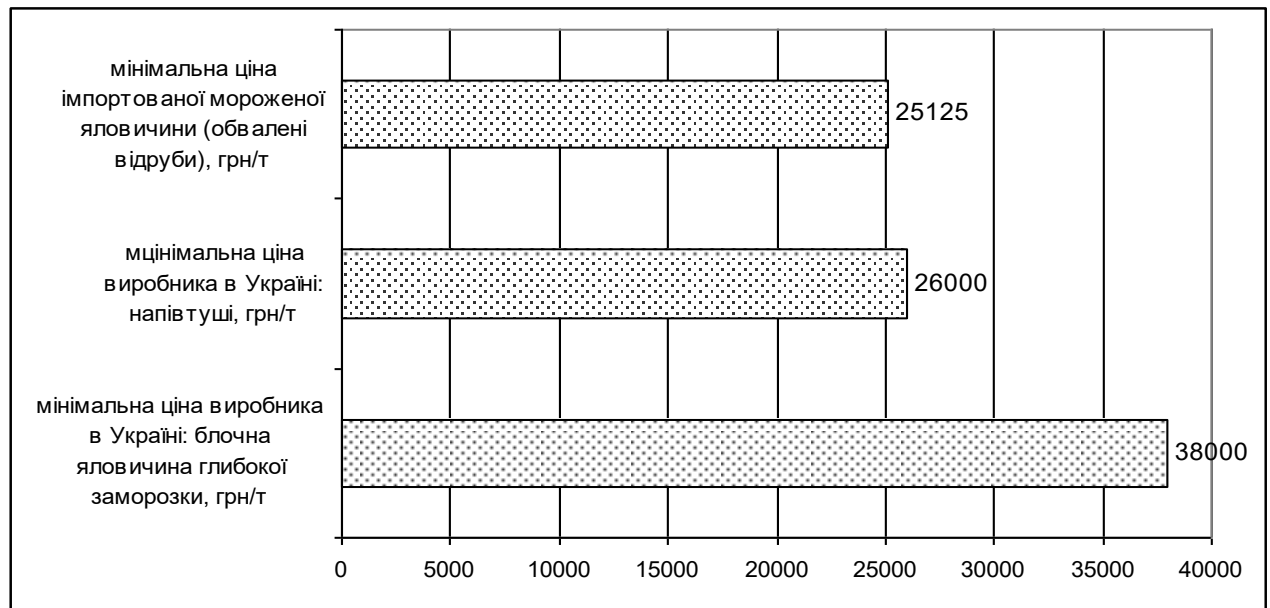

Рис. 3.12. Цінова конкурентоспроможність яловичини вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку, вересень 2010 р. [184]

Джерело: За даними [184]

Т. О. Осташко зазначає, що після вступу України до СОТ не спостерігається тенденції до зростання імпорту яловичини та телятини, проте обсяги внутрішнього виробництва постійно зменшуються, причому тенденція зменшення обсягів виробництва триває з 90-х рр. Відношення обсягів імпорту до обсягів внутрішнього виробництва за два роки після вступу країни до СОТ перебувало в межах 3–8%, тоді як протягом двох років, що передували вступу до СОТ, – 3–7%. Отже, вплив від вступу країни до СОТ на галузь, що виробляє м'ясо великої рогатої худоби, не вважається критичним [184, с.25].

В 2010 р. експорт яловичини з України скоротився в 4 рази, (з 56,2 тис. т в 2005 р. до 13,0 тис. т в 2010 р) (рис. 3.14). Варто зазначити, що при відповідній ціновій кон'юнктурі на світовому та внутрішньому ринках експорт може значно зрости. Практично увесь обсяг яловичини експортується в Росію.

Зокрема, українських виробників яловичини європейський ринок приваблює насамперед своєю платоспроможністю і стабільним попитом. Для експорту м'яса великої рогатої худоби в ЄС необхідно мати сертифікацію

системи НАССР (вимоги міжнародної системи з безпеки продуктів харчування).

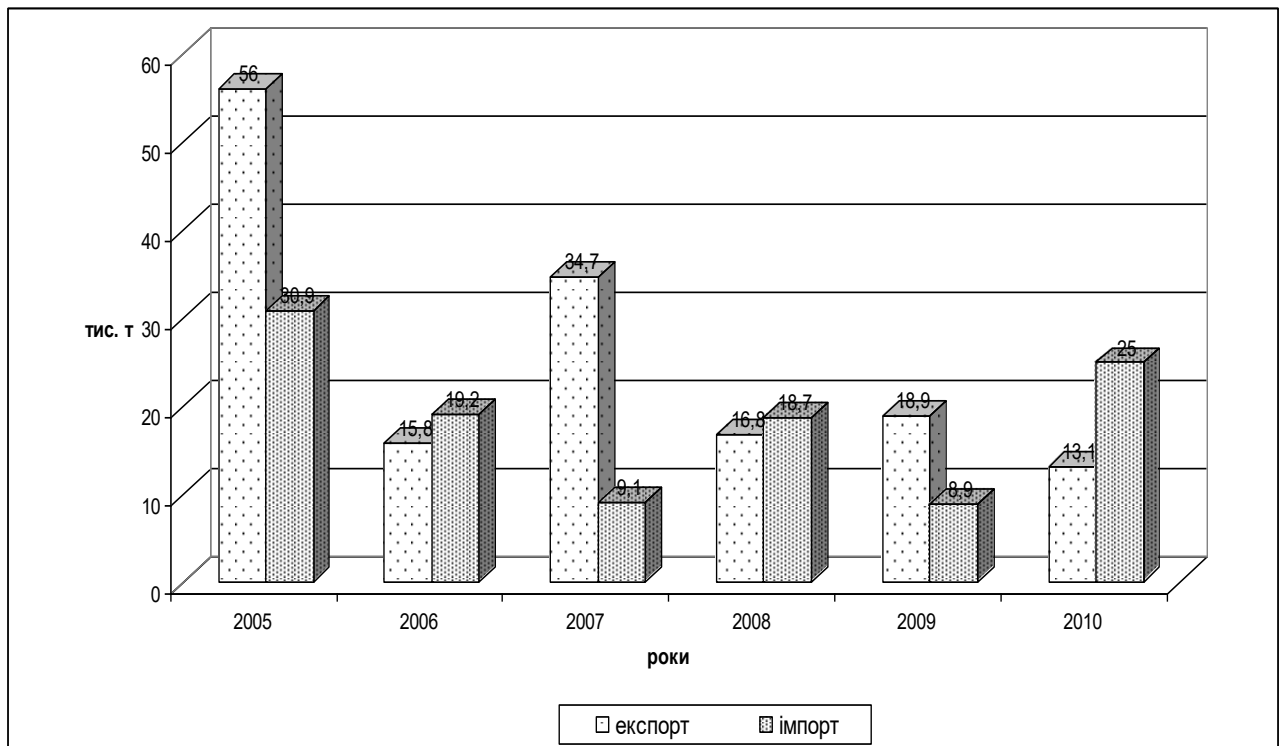

Рис. 3.13. Експорт та імпорт яловичини

Джерело: За даними [314]

ЄС зацікавлений в українській яловичині, оскільки вона буде конкурентоспроможна на ринках країн ЄС із двох причин. По-перше, у Євросоюзі є нестача пропозиції яловичини. По-друге, українська яловичина – це чиста біологічна продукція, яка в країнах ЄС користується підвищеним попитом. На європейському ринку українській яловичині доведеться конкурувати з такими “м’ясними гігантами”, як США і країни Південної Америки, проте внаслідок невисокої вартості вітчизняного м’яса великої рогатої худоби Україна може подолати цю проблему. Порівняльний аналіз вартості тільки однієї з позицій – охолодженої безкісткової яловичини, яку поставляють на європейський ринок Аргентина, Уругвай, Бразилія, США, дає змогу прогнозувати непогані перспективи експорту української продукції до Європи [364, с. 91].

У 2008 р. частка імпортованого м’яса становила 23%, в 2009 р. – 19%, а в 2010 р. вже 16%. Рівень споживання м’яса населенням за підсумками 2010 р.

становив 52 кг на одну особу (фізіологічна норма – близько 80 кг на одну особу), що на 6,6% вище минулорічного показника (+62% порівняно з 2000 р.), у т. ч. яловичини – 9,3 кг.

У 2008 р. середня ціна імпорту становила 9,1 EUR за 1 кг, тоді як розрахункова ціна української яловичини – 4,36 EUR за 1 кг, а в зв'язку з девальвацією гривні в 2009 р. – 3,2 EUR за 1 кг [46, с. 5].

Водночас, у 2009 р. в Україну з Польщі завезли здебільшого низькосортну м'ясну продукцію. Наприклад, з імпортованих 16507,2 т яловичини лише 106 т становило якісне м'ясо: туші, напівтуші та чверті. Решта була другосортною сировиною – м'ясом блочним, тримінгом і субпродуктами.

Через цінові перепади на внутрішньому ринку і цінову кон'юнктуру на зовнішніх ринках спостерігається парадоксальна ситуація – збільшення обсягів імпорту дешевої сировини, і при великому дефіциті яловичини на внутрішньому ринку – збільшення експорту якісної сировини. Така ситуація потребує державного втручання, щоб не допустити того, що український ринок стане збутом всякого непотребу, а український народ – його споживачем.

Сьогодні основними ризиками у м'ясній галузі є високий рівень конкуренції, відчутний дефіцит сировини, а також значна залежність рівня цін, з одного боку, від ситуації на ринках сільськогосподарської продукції, а з іншого – від рівня купівельної платоспроможності населення. Зазначені ризики певною мірою нівелюються формуванням вертикально-інтегрованих об'єднань.

Збереженню наявних позитивних тенденцій у тваринництві та виробництві м'яса в Україні сприятиме збалансованість цін у галузі (від кормів до готових м'ясопродуктів), відносно стабільний попит на продукцію з боку населення, поживлення у сфері кредитування реального сектору, державна підтримка галузі. У довгостроковій перспективі ймовірно відновлення напряду розведення великої рогатої худоби через дефіцит сировини на молочному ринку, що позначиться й на обсягах виробництва яловичини та телятини.

Вихід на нові ринку збуту дасть змогу українським виробникам м'яса збільшити обсяги виробництва та підвищити ефективність діяльності. Проте

через відсутність фінансування державної програми моніторингу залишків ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у тваринницькій продукції дозволи на ввіз продукції в країни СНД та ЄС практично не видаються.

Головне завдання Уряду – доведення виробництва яловичини до рівня, який забезпечує фізіологічні норми споживання та можливість їхнього експорту. З огляду на наявні можливості потрібно сформувавши орієнтовну структуру виробництва м'яса за видами тварин: яловичина – 25%, свинина – 40%, птиця – 33%, інші види – 2%, а також збільшити обсяги інвестицій у галузь тваринництва та досягти рівня рентабельності вирощування великої рогатої худоби не менше 5%.

Напрями державного регулювання розвитку галузі мають базуватись на економічних моделях, які працюють у країнах з розвиненим аграрним сектором і тваринництвом:

- 1) використання цільових (мінімально допустимих) гарантованих цін на тваринницьку продукцію. В разі зниження ринкових цін запроваджується компенсація товаровиробнику з держбюджету від'ємної різниці між цільовою та ринковою цінами;

- 2) використання механізму жорсткого контролю вхідних цін на імпорт;

- 3) застосування механізму оподаткування на сільськогосподарський імпорт, щоб підвищити його ціну до рівня вхідних цін;

- 4) поступове введення механізму квотування виробництва продукції тваринництва, який має бути пов'язаний з можливостями як внутрішнього (обсяг попиту, пов'язаний з купівельною спроможністю громадян України), так і зовнішнього (експорт) ринків з механізмом вилучення надлишків продукції за інтервенційною ціною;

- 5) перехід до застосування механізму відшкодування експортерам грошової різниці в разі нижчих світових цін на тваринницьку продукцію.

На ринку великої рогатої худоби буде спостерігатися уповільнення темпів скорочення поголів'я. При цьому в сільськогосподарських підприємствах окремих регіонів можна очікувати приріст у річному обчисленні, зокрема

основним чинником, який стримуватиме скорочення поголів'я великої рогатої худоби, буде непряма підтримка через молочне виробництво.

Проведемо дослідження конкурентоспроможності ринку м'яса яловичини за допомогою наявних методів оцінки. Використання інтегрального показника в економічних дослідженнях дає змогу об'єктивно оцінити рівень конкурентоспроможності підприємства і галузі, а також простежити динаміку змін їхньої конкурентоспроможності щодо змін інтегрального показника. При цьому важливе значення має база порівняння, що дає змогу отримати рейтингову оцінку конкурентоспроможності досліджуваного об'єкта, а в другому – оцінку щодо деякого абсолютного еталона, при якій активно використовуються думки експертів.

Для зменшення ролі експертів у такому оцінюванні і більш об'єктивної оцінки показників конкурентоспроможності досліджуваного об'єкта пропонується використовувати функцію бажаності.

Для усунення цього недоліку пропонується як функцію бажаності використовувати функцію, котра наведена у п. 1.3:

$$f(x) = \frac{1}{\pi} \left(\operatorname{arctg} \left(\frac{x}{3} \right) + \frac{\pi}{2} \right), \quad (3.1)$$

де x – приведені значення досліджуваного об'єкта.

Функція (3.1) є монотонно зростаючою на всій області визначення, і її значення лежать в інтервалі (0; 1).

Функцію (3.1) пропонується використовувати як безрозмірну шкалу для оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств м'ясного скотарства за зонами спеціалізації. Область значень функції розбивається на рівні інтервали з кроком 0,2, тобто в якості вузлових точок функції бажаності розглядаються значення 1,0; 0,8; 0,6; 0,4; 0,2; 0,0. При цьому кожному фактичному значенню функції бажаності надається конкретний економічний зміст, пов'язаний з рівнем конкурентоспроможності досліджуваного об'єкта. Відповідність між значеннями функції бажаності і характеристиками об'єкта пропонується визначати таким чином (табл. 3.29).

Відповідність між значеннями функції бажаності і показником функціонування об'єкта

Значення функції бажаності	Рівень значень показника
1,0	Відповідає найвищим значенням показника в цих умовах функціонування об'єкта
1,0...0,8	Дуже високий рівень показника
0,8...0,6	Високе значення показника
0,6	Середній рівень показника
0,6...0,4	Задовільний рівень показника, що перевищує мінімально допустимий рівень
0,4	Мінімально допустимий рівень показника
0,4...0,2	Дуже низький рівень показника
0,0	Абсолютно неприйнятне значення показника

Джерело: самостійна розробка

Для оцінки конкурентоспроможності м'ясного скотарства попередньо розглядалися основні показники діяльності галузі, розбиті на п'ять блоків (умови та результати виробництва; стан матеріально-технічної бази; забезпеченість сировинними і трудовими ресурсами, стан галузевого ринку; інвестиційна привабливість галузі). Для побудови інтегрального показника конкурентоспроможності з використанням процедур факторного аналізу виокремлювалися найбільш значимі показники в кожному блоці.

Після цього для кожного з обраних показників будувалася функція бажаності. Загалом процедура побудови функції бажаності для показників, що характеризують конкурентоспроможність м'ясного скотарства, охоплює такі етапи:

- 1) визначення значень аргументу x в вузлових точках значень функції бажаності f ;
- 2) визначення значень показника p , відповідних кордонів інтервалів значень функції бажаності;
- 3) екстраполяція отриманих значень (p, x) аналітичною функцією: вибір виду функції і визначення її коефіцієнтів;
- 4) обчислення значення x для конкретного значення оцінюваного показника p ;
- 5) визначення значення функції бажаності f для оцінюваного показника.

Розглянемо докладно процедуру побудови функцій бажаності для показників діяльності м'ясного скотарства.

1. Значення аргументу x в вузлових точках функції бажаності 0,8; 0,6; 0,4; 0,2 визначаються як рішення відповідного рівняння. В результаті були отримані такі значення: при $f(x) = 0,8$, $x = 4$; при $f(x) = 0,6$, $x = 1$; при $f(x) = 0,4$, $x = -1$; при $f(x) = 0,2$, $x = -4$. Для точок 0 та 1 як значень аргументу визначені значення $x = -20$ ($f(x) = 0,95$) і $x = 20$ ($f(x) = 0,05$) відповідно (похибка становила 5%).

2. Визначаються граничні значення для виділених показників діяльності м'ясного скотарства, відповідні кордонам інтервалів значень функції бажаності і таким значенням x : -20 ; -4 ; -1 ; 1 ; 4 ; 20 (табл. 3.30).

Таблиця 3.30

Граничні значення вихідних показників діяльності м'ясного скотарства

Показник	Значення аргументу x					
	-20	-4	-1	1	4	20
1. Умови і результати виробничої діяльності						
Виробництво м'яса яловичини у живій вазі, тис. т	0	680	740	800	860	920
Частка сільськогосподарських підприємств, %	0	36	42	48	54	60
2. Стан матеріально-технічної бази						
Основний капітал галузі, млн грн	0	10000	12000	14000	16000	18000
Рівень формування культурних пасовищ, %	0	26	32	38	44	50
3. Виробничий потенціал						
Середньорічне поголів'я, тис. гол.	0	4400	5000	5600	6200	6800
Середньодобовий приріст живої маси тварини, г	0	200	400	600	800	1000
4. Стан галузевого ринку,						
Реалізовано продукції, тис. т	0	460	520	580	640	700
Індекс гуртових цін на м'ясо яловичини, у % до попереднього року	0	100	110	120	130	140
5. Інвестиційна привабливість галузі						
Інвестиції в основний капітал у діючих цінах, млн грн	0	800	1000	2000	4000	5000
Частка власних коштів у загальному обсязі капіталу галузі, %	100	80	60	40	20	0

Джерело: Розраховано за даними: [39, 217, 314]

Для більш вірного результату пропонується визначати вид аналітичної функції для екстраполяції значень (p, x) , використовуючи засоби табличного процесора Microsoft Excel. Розрахунки показали, що як функцію для

екстраполяції, що дає найбільш точне наближення, можна взяти поліном третього ступеня. Наприклад, для показника “Виробництво м’яса яловичини” екстраполуюча функція, що дає найбільш точне наближення з коефіцієнтом достовірності, рівним 0,9976, матиме такий вигляд:

$$y = -1E - 12x^3 + 7E - 12x^2 + 60x + 620$$

Аналогічні рівняння екстраполуючої функції розраховувалися для всіх показників діяльності м’ясного скотарства.

4. Для кожного конкретного значення оцінюваного показника p обчислюється відповідне йому значення аргументу функції бажаності x з використанням екстраполуючої функції і значення функції бажаності в цій точці x .

Для оцінки конкурентоспроможності виробників м’ясного скотарства пропонується використовувати інтегральний показник виду

$$F = \prod_{j=1}^5 \sum_{i=1}^2 f_{ij}, \quad 3.2$$

де f_{ij} – значення функції бажаності для i -го показника з j -го блоку, що характеризує діяльність галузі.

Значення функції бажаності для показників одного блоку доцільно підсумовувати з метою отримання комплексної оцінки галузі. Отже, максимальна оцінка конкурентоспроможності для кожного блоку становитиме дві одиниці. А для формування інтегральної оцінки конкурентоспроможності всієї галузі необхідно перемножити всі отримані суми значень функцій бажаності показників кожного блоку. При цьому, якщо за якимось блоком рівень конкурентоспроможності буде дорівнювати 0, то й інтегральний показник набуде нульового значення.

Для визначення порівняльної оцінки конкурентоспроможності м’ясного скотарства пропонується розрахувати інтегральний показник конкурентоспроможності для м’ясного скотарства природних зон України: полісся, лісостепу і степу. Для виявлення основних тенденцій розвитку галузі пропонується також розглянути динаміку значень інтегрального показника конкурентоспроможності м’ясного скотарства за період 2008–2010 рр.

Проведення такого аналізу дасть змогу не тільки визначити рівень конкурентоспроможності м'ясного скотарства, а й виявити основні причини, що викликають його зміну.

Розрахуємо інтегральний показник конкурентоспроможності м'ясного скотарства для суб'єктів господарювання різних природних зон. Для цього спочатку необхідно розрахувати значення функції бажаності для основних показників діяльності м'ясного скотарства (табл. 3.31).

Таблиця 3.31

Результати розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності для м'ясного скотарства на 2010 р.*

Показник	Полісся		Лісостеп		Степ	
	p_i	q_i	p_i	q_i	p_i	q_i
Виробництво м'яса яловичини у живій вазі, тис. т	255,5	0,45	290,0	0,4	225,9	0,38
Частка сільськогосподарських підприємств, %	20,5	0,25	35,2	0,38	20,4	0,25
1. Умови і результати виробничої діяльності		0,7		0,78		0,63
Основний капітал галузі, млн грн	4935	0,52	6731	0,55	5790	0,5
Рівень формування культурних пасовищ, %	43	0,55	35	0,48	30,	0,43
2. Стан матеріально-технічної бази		1,07		1,03		0,93
Середньорічне поголів'я, тис. гол.	1540	0,48	2000	0,58	1295	0,42
Середньодобовий приріст живої маси тварини, г	415	0,43	490	0,51	462	0,46
3. Виробничий потенціал		0,91		1,09		0,88
Реалізовано продукції, тис. т	49,4	0,24	109,4	0,5	41,8	0,22
Індекс гуртових цін на м'ясо яловичини, у % до попереднього року	120,5	0,78	125,3	0,82	117,6	0,75
4. Стан галузевого ринку		1,02		1,32		0,97
Інвестиції в основний капітал у діючих цінах, млн грн	1210	0,48	1544	0,52	825	0,42
Частка власних коштів у загальному обсязі капіталу галузі, %	21,8	0,71	26,3	0,63	24,2	0,68
5. Інвестиційна привабливість галузі		1,19		1,15		1,1
Інтегральний показник конкурентоспроможності		0,82		1,33		0,55

Джерело: Розраховано за даними [39, 217, 314]

Примітка. В табл. 3.29 – 3.31: p_i – значення відповідного показника; q_i – значення функції бажаності для відповідного показника.

Розраховані значення інтегрального показника конкурентоспроможності м'ясного скотарства виявилися дуже низькими і навіть не наблизилися до максимально можливого рівня, що вказує на наявність критичної ситуації, що склалася в галузі. Втім, значення інтегрального показника виявилось найбільшим для підприємств Лісостепу, причому він значно випереджає показники Полісся і Степу. З табл. 3.31 видно, що насамперед це пов'язано з доволі хорошим станом матеріально-технічної бази. Високий рівень конкурентоспроможності також пояснюється доволі високими результатами виробничої діяльності та відносно великою питомою вагою збиткових підприємств. За рівнем інвестиційної привабливості підприємства м'ясного скотарства Полісся випереджають підприємства Лісостепу на 0,04 пункту.

З основних чинників, які негативно позначаються на рівні конкурентоспроможності галузі, можна виокремити низький рівень середньодобового приросту живої маси тварин, який дає низьку оцінку щодо блоку “Виробничий потенціал”.

М'ясне скотарство Лісостепу має порівняно високий економічний потенціал: комплексна оцінка блоку “Умови і результати виробничої діяльності” на 15 пунктів перевищує відповідну оцінку найближчого конкурента за цим показником – підприємств галузі Степу. Однак проведений аналіз показує, що цей потенціал використовується недостатньо раціонально.

Розглянемо зміни інтегрального показника конкурентоспроможності м'ясного скотарства в динаміці за роками, щоб виявити основні тенденції в розвитку галузі. Розрахунки значень функцій бажаності для показників, а також інтегрального показника конкурентоспроможності для м'ясного скотарства за період 2008–2010 рр. наведено в табл. 3.32.

Розрахунок інтегрального показника конкурентоспроможності м'ясного скотарства в динаміці за роками показав, що, починаючи з 2008 р., спостерігалася його позитивна динаміка, а в 2009 р. відбувся різкий спад. Загалом цю ситуацію можна пояснити фінансовою кризою, що розпочалася у 2009 р. В результаті девальвації гривні вітчизняні виробники отримали

додаткові цінові переваги порівняно з іноземними. Позитивний ефект цього явища зумовив зростання інтегрального показника конкурентоспроможності м'ясного скотарства у 2009 р. При цьому основний вплив на зростання інтегрального показника конкурентоспроможності галузі в цей період зробили блоки “Стан матеріально-технічної бази”, “Стан галузевого ринку” та “Інвестиційна привабливість галузі”. За блоком “Стан матеріально-технічної бази” зростання відбувалося в основному за рахунок зростання вартості основного капіталу. Порівняно з 2008 р. спостерігається зниження обсягу інвестицій у галузь. Нині низька інвестиційна активність є однією з найгостріших проблем у м'ясному скотарстві. Вкладення в основний капітал в останні роки, незважаючи на зростання, є вкрай низькими.

Таблиця 3.32

**Результати розрахунків інтегрального показника
конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства України***

Показник	2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	P_i	Q_i	P_i	Q_i	P_i	Q_i
Виробництво м'яса яловичини у живій вазі, тис. т	927	0,65	813	0,62	770	0,58
Частка сільськогосподарських підприємств, %	30	0,33	27	0,3	25	0,3
1. Умови і результати виробничої діяльності		0,98		0,92		0,88
Основний капітал галузі, млн грн	14075	0,62	16112	0,73	17456	0,85
Рівень формування культурних пасовищ, %	45	0,42	42	0,35	44	0,38
2. Стан матеріально-технічної бази		1,04		1,08		1,23
Середньорічне поголів'я, тис. гол.	5491	0,51	5079	0,46	4835	0,45
Середньодобовий приріст живої маси тварини, г	416	0,31	449	0,35	469	0,38
3. Виробничий потенціал		0,82		0,81		0,83
Реалізовано продукції, тис. т	277	0,56	222	0,52	200	0,48
Індекс гуртових цін на м'ясо яловичини, у % до попереднього року	108,3	0,6	117,5	0,65	121,1	0,71
4. Стан галузевого ринку		1,16		1,17		1,19
Інвестиції в основний капітал у діючих цінах, млн грн	3380	0,74	3021	0,69	3579	0,78
Частка власних коштів у загальному об'ємі капіталу галузі, %	18,3	0,62	26,9	0,42	24,1	0,49
5. Інвестиційна привабливість галузі		1,36		1,11		1,27
Інтегральний показник конкурентоспроможного розвитку		1,32		1,04		1,35

Джерело: Розраховано за даними [217, 314]

У 2010 р. відбулося зростання рівня конкурентоспроможності м'ясного скотарства. Пов'язано, це перш за все, із значним збільшенням інвестиційної активності в галузі за рахунок залучених коштів (кредити банків) та власних коштів підприємств порівняно з кризовим 2009 р., проте не вдалося досягнути рівня 2008 р. за показником “Інвестиційна привабливість галузі”.

Водночас незважаючи на зростання інтегрального показника, рівень конкурентоспроможності м'ясного скотарства дуже низький. За жодним блоком показників сума значень функцій бажаності навіть не наблизилася до максимально можливого рівня, що рівний 2. При цьому найнижчі оцінки спостерігаються за блоками “Умови і результати виробничої діяльності” і “Виробничий потенціал”. У галузі дуже низька частка сільськогосподарських підприємств і дуже низький середньодобовий приріст живої маси тварин. Можна також виокремити показники, для яких величина функції бажаності набуває невисоких значень, – це обсяги виробництва м'яса яловичини, рівень формування культурних пасовищ, кількість середньорічного поголів'я великої рогатої худоби, обсяг реалізованої продукції і частка власних коштів у загальному обсязі капіталу галузі.

Отже, за допомогою розробленої методики можна визначити найбільш слабкі місця в розвитку м'ясного скотарства як України загалом, так і окремих природно-економічних зон і підготувати базу для вироблення напрямів підвищення конкурентоспроможності галузі.

Негативна ситуація, яка склалася в сільськогосподарському виробництві, обумовлена насамперед соціально-економічними причинами. Важливим показником оцінення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства є рентабельність. Рентабельність – це прибутковість на одиницю використаного ресурсу.

В ході дослідження було проведено групування сільськогосподарських підприємств, які займаються м'ясним скотарством за показником рентабельності виробництва яловичини, головною ознакою яких є середньодобовий приріст маси тварин більше 700 г. (табл. 3.33).

Групування сільськогосподарських підприємств за рівнем рентабельності (збитковості) у середньому за 2008–2010 рр.*

	Групи господарств за рівнем рентабельності					
	– 50–40	–39–20	–19–1	0–20	21–40	понад 40
Кількість господарств	9	21	64	184	92	33
Рентабельність (збитковість), %	–44,6	–28,4	–10,2	15,3	33,8	48,5

Джерело: самостійна розробка

* господарства із середньодобовим приростом маси тварин понад 700 г

Найбільша частина підприємств входять у четверту і п'яту групи (їхня рентабельність позитивна і становить від 0 до 20%, від 21 до 40%), в цю групу входять 276 підприємств. 33 підприємства є високорентабельними (більше 40%).

Для аналізу конкурентної позиції господарств ми розділили їх на три групи: слабкі, середні і сильні господарства. До групи слабких були віднесені господарства, що мали середньодобовий приріст маси тварин на вирощуванні і відгодівлі до 700 г.

До групи середніх господарств належали ті підприємства, що мали середньодобовий приріст маси тварин на вирощуванні і відгодівлі від 701 до 900 г.

До групи сильних увійшли підприємства, що мають найвищий рівень середньодобового приросту живої маси тварин на вирощуванні і відгодівлі більше 900 г.

Для більш повної оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств були введені два показники, які розраховуються за такою формулою:

$$K_{\text{відн}} = P_{\text{кон}} / CЗС, \quad (3.3)$$

де $K_{\text{відн}}$ – індекс відносної конкурентоспроможності;

$P_{\text{кон}}$ – значення показника середньодобового приросту маси тварин по конкретного господарства;

$P_{\text{сер}}$ – середнє значення показника середньодобового приросту маси

тварин за сукупністю господарств.

$$\text{КПК} = \text{Пкон} / \text{Псупер}, \quad (3.4)$$

де КПК – індекс позиційної конкурентоспроможності;

Псупер – значення показника за кращим господарством в їхній сукупності.

У першому випадку індекс показує конкурентне становище щодо групових позицій, у другому – щодо ринкового лідера.

Введення коефіцієнтів дає змогу ранжувати будь-яку сукупність сільськогосподарських підприємств за будь-якою системою показників і більш чітко визначити їхні конкурентні позиції.

Зведене групування конкурентних позицій господарств дає змогу зазначити, що група слабких має значення коефіцієнта відносної конкурентоспроможності від 0,49 до 0,75, значення коефіцієнта позиційної конкурентоспроможності – до 0,60; група середніх господарств – від 0,76 до 1,00 і від 0,59 до 0,80, відповідно; група сильних – понад 1,00 і від 0,81 до 1,00 відповідно (табл. 3.34).

Таблиця 3.34

Зведене групування сільськогосподарських підприємств з виробництва яловичини за показниками конкурентоспроможності у 2010 р.

Показник	Конкурентна позиція		
	Слабка	Середня	Сильна
Квідн	0,49–0,75	0,76–1,00	понад 1,00
КПК	0,39–0,60	0,59–0,80	0,81–1,00
Кількість господарств	79	218	103
Питома вага, %	19,7	54,5	25,8

Джерело: самостійна розробка

Відповідно до отриманих даних усі області України можна поділити на три категорії з конкурентоспроможності м'ясного скотарства:

1) слабо конкурентні області (Закарпатська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Сумська, Херсонська – Квідн = 0,53 – 0,75; КПК = 0,44 – 0,59);

2) середньо конкурентні області (Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська – Квідн = 0,76 – 1,00; КПК = 0,60 – 0,79);

4) високо конкурентні області (АР Крим, Вінницька, Київська, Львівська, Полтавська, Черкаська – Квідн = понад 1,00; КПК = 0,81 – 0,98).

У кожній із виявлених конкурентоспроможних категорій областей необхідні свої організаційно-економічні заходи щодо вирішення розвитку виробничого потенціалу підприємств м'ясного скотарства, їхнього удосконалення та планування стратегій на перспективу.

Ми виявили напрями, за якими сільськогосподарським підприємствам необхідно збільшувати конкурентні переваги: концентрація та інтенсивність виробництва; спеціалізація і кооперація, організація внутрішньогосподарських відносин; організаційно-економічна і технологічна забезпеченість господарської діяльності тощо.

З метою оцінки концентрації й інтенсивності конкуренції на ринку яловичини доцільно використати запропоновані у п. 1.3 дисертації показники. Основною ознакою, за якою потрібно визначати тип ринку, є рівень концентрації, який можна оцінити з огляду на кількість фірм на ринку та їхньої частки. Рівень концентрації оцінюється за допомогою індексу Герфіндаля-Гіршмана, індексу Холла-Тайдмана, коефіцієнта відносної концентрації, коефіцієнта ентропії, дисперсії логарифмів ринкових часток, коефіцієнта Джині, коефіцієнта концентрації. Ми розрахували конкурентоспроможність ринку яловичини, результати яких відображено у табл. 3.35.

**Показники концентрації й інтенсивності конкуренції
ринку яловичини**

Показник	Рік				
	2006	2007	2008	2009	2010
Число підприємств на ринку, одиниць	604	586	512	408	333
Коефіцієнт концентрації для трьох найбільших продавців (CR-3)	13	12	12	21	16
Коефіцієнт концентрації для чотирьох найбільших продавців (CR-4)	15	16	15	24	20
Коефіцієнт концентрації для шести найбільших продавців (CR-6)	19	21	20	29	27
Коефіцієнт концентрації для десяти найбільших продавців (CR-10)	33	32	38	38	39
Коефіцієнт концентрації для п'ятнадцяти найбільших продавців (CR-15)	55	54	53	58	49
Індекс Герфіндаля-Гіршмана (ННІ)	875	912	987	1033	1255
Індекс Холла-Тайдмана	0,18	0,18	0,15	0,14	0,18
Коефіцієнт ентропії	0,047	0,051	0,053	0,041	0,032
Коефіцієнт відносної концентрації	44	46	47	40	35
Дисперсія логарифмів ринкових часток	0,72	0,83	0,74	0,81	0,85
Коефіцієнт Джині	0,03	0,08	0,14	0,23	0,31

Джерело: самостійна розробка

Отже, за усіма показниками, що вимірюють концентрацію, ринок яловичини є неконцентрованим, висококонкурентним з відсутністю чітко виражених лідерів. Кількість підприємств на ринку, що займаються виробництвом яловичини, за останні п'ять років скоротилася на 55%, при цьому значення коефіцієнта концентрації, індексу Герфіндаля-Гіршмана, індексу Хола-Тайдмана, коефіцієнта відносної концентрації, коефіцієнта ентропії, дисперсії логарифмів ринкових часток і коефіцієнта Джині коливалися у доволі незначному інтервалі, що вказує на несуттєвий вплив зменшення основних виробників яловичини на ринку України.

3.4. Світовий досвід функціонування м'ясного скотарства

В більшості країн світу м'ясне скотарство є однією з найбільш конкурентоспроможних галузей тваринництва, оскільки дає різноманітну продукцію – яловичину і шкіряну сировину. Крім цього, незамінна роль галузі як основного джерела надходження органічних добрив для рослинництва. Саме тому м'ясне скотарство у всіх без винятку країнах займає провідне місце в агропромисловому виробництві і є важливою складовою забезпечення продовольчої безпеки країн.

Проблема розвитку і функціонування галузі м'ясного скотарства у більшості країн світу висвітлювалася представниками вітчизняної і зарубіжної аграрної науки, на що вказують наукові праці цих авторів. Значну теоретичну і практичну цінність мають дослідження американських і європейських вчених Дж. Армбрустера, О. Граверта, С. Ехайа, И. Йоганссона, Д. Колмана, Л. Ласатера, Г. Міниша, А. Райта, Я. Рендела, Е. Садоулета, Й. Слоцомбе, Д. Фокса.

Значну увагу стану та аналізу діяльності тваринництва у зарубіжних країнах на різних етапах приділили у своїх дослідженнях російські науковці А. А. Ежевський, І. Е. Емельянов, В. Ф. Ліщенко, В. А. Мартинов, В. Д. Нагорний, Б. А. Рунов, А. С. Терентьева, Б. А. Черняков. У вітчизняній економічній літературі проблема функціонування аграрного виробництва, зокрема галузі м'ясного скотарства за кордоном, поки що займає незначне місце. Окремі аспекти вказаної проблеми висвітлюються у працях А. О. Бабича, В. І. Бойка, В. І. Власова, Ю. Я. Гапусенка, П. К. Канінського, С. М. Кваші, Ю. В. Кернасюка, Б. К. Супіханова та інших вчених, які розширили наукові дослідження у сфері виробництва продукції у зарубіжних країнах і її конкурентоспроможності на глобальних продовольчих ринках. Водночас це питання вимагає подальших досліджень у детальному ознайомленні і визначенні характерних рис і особливостей функціонування галузі м'ясного

скотарства за кордоном з метою імплементації досвіду для України.

В країнах з розвиненим скотарством проблема виробництва яловичини вирішується переважно за рахунок м'ясного скотарства. Так, зокрема в США, де річний надій на корову становить у межах 9000 кг молока, співвідношення молочних і м'ясних корів становить 1:4. В Австралії на частку м'ясної худоби припадає більше 92%, Канаді – 85%, Франції – в межах 50%. В останні роки галузь м'ясного скотарства отримала розвиток і в інших країнах Європейського регіону.

Переважаючими характеристиками галузі є її нижча трудомісткість, енергоємність і капіталомісткість, що становить основу енергозберігаючої технології. Тому вона може розвиватися в малонаселених пунктах і послужити основою для збереження і відродження дрібних сіл, хуторів, а також організації фермерських господарств, де є природні пасовищні угіддя і можливість організації культурних пасовищ. Отже, досвід багатьох країн показує, що в міру зниження чисельності молочної худоби у зв'язку з підвищенням її молочної продуктивності економічно доцільно збільшити чисельність м'ясної худоби. Заохочуючи зниження інтенсивності використання землі та молочного скотарства, держава компенсує фермерам збитки в період реорганізації напряму спеціалізації. Це лише один із прикладів вирішення проблеми, який заслуговує на увагу при становленні галузі м'ясного скотарства в нашій країні.

В останні роки в усьому світі віддається перевага високим, довгорослим тваринам, з високою інтенсивністю росту, в м'ясі яких у 15–18-місячному віці міститься 10–12% жиру. Успішно ведеться робота в цьому напрямку в країнах з розвиненим м'ясним скотарством: США, Канаді, Великобританії, Франції. Так, у герефордів нового високорослого типу, що виведені у Великобританії, середньодобовий приріст у підсосний період становить 900–1000 г, жива маса до відлучення в 7–8 міс. – 257–278 кг. За даними випробувальної станції Інглістон рекордний показник живої маси герефордського бугайця в 400-добовому віці становив 583 кг, а його середньодобовий приріст – 1458 г. Перспективною є робота зі створення м'ясних стад на основі сименталів,

тварини яких відрізняються великою тілобудовою, високою енергією росту, гарною оплатою кормів, здатністю відкладати в тушах відносно мало жиру. Наприкінці ХХ ст. у США на їхній основі була виведена нова м'ясна порода сименталів. В більшості країн світу, де розвинуте м'ясне скотарство, в останні роки виведені нові типи м'ясної худоби на основі кращих генотипів тварин, закладені основи племінного м'ясного скотарства, впроваджено інтенсивні технології формування галузі на інноваційній основі, розроблені методики оцінки генотипу виробників. Галузь була розвинута в зонах з високою розораністю земель. Отже, для сучасної галузі м'ясного скотарства характерний прискорений розвиток на інтенсивній основі, з одночасним виведенням нових конкурентоспроможних порід.

Нині в розвитку цієї галузі в країнах з розвиненим м'ясним скотарством важливу роль відіграє абердин-ангуська порода. Вона виведена в північно-східній частині Шотландії в графствах Абердин і Ангус, де горбистий рельєф і багаті на корм пасовища дали змогу успішно займатися випасом худоби. Тварини цієї породи походять від місцевої комолої худоби, що використовувалася на цій території як тяглова сила з давніх часів. Племінна робота з абердин-ангуською худобою почалася наприкінці ХVІІІ ст. Особливо великих успіхів у поліпшенні м'ясних якостей тварин домігся Х. Уотсон, який, застосовуючи тісний інбридинг і відбір, отримав скоростиглих, з гарними м'ясними якостями комолых тварин чорної масті. Перший том племінної книги абердин-ангуської худоби вийшов у 1862 р. У 1873 р. почався експорт цієї худоби в США, а в 1876 р. – до Канади. Тварини абердин-ангуської породи є однією з найбільш скоростиглих порід м'ясного напрямку продуктивності, що сприяло значному поширенню їх у світі. Цю породу розводять у США, Великобританії, Південній Америці, Австралії та інших країнах [83, с. 94–96].

У м'ясному скотарстві Північної Америки особливого поширення набула вертикальна інтеграція. Відбувається інтенсивне злиття різних раніше незалежних виробництв, вирощування молодняка і відгодівля худоби перебуває під контролем промислового і банківського капіталу різних фірм, переважно

компаній м'ясопереробної промисловості. Вертикальна інтеграція ліквідувала посередників між фермерами-скотарями і забійними підприємствами. З великих відгодівельних майданчиків майже вся худоба надходить на підприємства переробної промисловості, минаючи ринки і торговельних посередників.

Значного поширення набула система контрактації між скотарями і харчовою промисловістю. Ця система дає змогу краще координувати обсяги виробництва продукції, контролювати її якість, терміни поставок, гарантувати збут. Жорсткі вимоги, укладені в договорах для обох сторін, змушують більш чітко планувати виробництво, якість і збут продукції. Фірми беруть на себе важливі для постачальників зобов'язання. В контрактах обумовлюється, що фірма дає консультації, знайомить з передовими науковими і виробничими досягненнями.

Між відгодівельними господарствами і підприємствами переробної промисловості є різноманітні взаємовідносини: прості контракти із встановленими термінами, обсягами та якістю худоби на забій, часткова фінансова або інша господарська участь підприємств у відгодівлі і повному фінансово-виробничому контролі виробництва м'яса. Розширення прямих зв'язків і контрактів м'ясопереробних компаній з виробниками дало змогу підвищити вимоги до якості худоби, що знімається з відгодівлі, забезпечити гарантовані поставки тварин високих вагових кондицій і стандартів. Худобу, яку знімають з відгодівлі, класифікують відповідно до державної системи стандартів або за якісними специфікаціями, розробленими підприємством-переробником. При цьому в контрактах часто обумовлюється, що підприємство зберігає право вибракування партій худоби, якщо вони не відповідають вимогам. Підприємства завдяки укладенню контрактів з виробниками – відгодівельними підприємствами – мають на меті зменшити сезонні коливання поставок, забезпечити більш повне і рівномірне завантаження підприємств сировиною. Розширення прямих поставок худоби за контрактами забезпечило рівномірний забій худоби по кварталах, ліквідувало сезонність виробництва у постачанні м'ясної сировини. Отже, розвиток вертикальної інтеграції впливає

на зростання потужності виробництва, одночасно і на спеціалізацію з вирощування молодняку, виробництва кормів та виготовлення оптимальних раціонів годівлі, ефективну переробку і збут сировини.

США для відгодівлі імпортують молодняк з Канади і Мексики. Між США і Канадою йде постійна торгівля племінною худобою. Місцями торгівлі в середині цих країн є ринки, розташовані переважно на кордоні між виробниками м'яса яловичини і споживачами. Протягом останніх десятиліть продаж худоби через ринки значно скоротився. Основною причиною цього є географічна децентралізація м'ясної промисловості. Замість великих забійних цехів, розташованих у великих містах, утворилась більш широка мережа сучасних м'ясокомбінатів у місцях концентрації відгодівлі худоби. Така децентралізація з ліквідацією великих забійних цехів виявилася економічно доцільною. У промислові центри до місць споживання м'яса почали привозити яловичину і готові м'ясні продукти, а не живу худобу. У результаті переорієнтації м'ясної промисловості на місці залишаються всі відходи, частина з яких тут же переробляється в повноцінний корм (кісткове та кров'яне борошно) і згодовується знову в якості добавок до основних кормів, а також різко скорочується обсяг перевезень і знижуються транспортні витрати.

Інше місце продажу худоби – аукціони. Продаж худоби на аукціонах є найстарішим методом торгівлі в Північній Америці. Цей спосіб торгівлі виник у XIX ст. Питома вага реалізованої таким каналом худоби, особливо молодняку, ще доволі висока. Аукціони влаштовують як у великих містах, так і в селищах, у зонах вирощування молодняку. Це робиться з метою скорочення перевезення худоби. Така сама децентралізація аукціонів відбулася і в Канаді. Аукціонами для продажу худоби користуються всі категорії виробників яловичини. У США і Канаді доволі поширеним є продаж племінних тварин на виставках-аукціонах. Більшість фермерів привозять худобу на місцевий аукціон своїм транспортом або наймають спеціалізований транспорт, який відвозить худобу з кількох дрібних ферм. Дрібні аукціони часто організовують фермери, зацікавлені у продажі худоби м'ясних порід.

Створення великих відгодівельних майданчиків промислового типу з цілорічною відгодівлею худоби, швидкість перевезень тварин від місць вирощування молодняку до місць його відгодівлі, а також швидка доставка свіжих туш і м'ясопродуктів з м'ясокомбінатів, розташованих у місцях відгодівлі худоби, до місць споживання яловичини – все це сприяє регулярному постачанню м'ясом населення. На високому рівні працює система маркетингу, що забезпечує детальне вивчення попиту і споживання яловичини і м'ясопродуктів у короткому і довготривалому періодах.

Молодняк тварин, який ставлять на відгодівлю, називають фідерами. Купівля-продаж фідерів коливається залежно від сезону. Максимального розміру вона досягає восени, а мінімального – навесні. У кукурудзяному поясі США спостерігається велика сезонність у постановці худоби на відгодівлю, а відгодівельні підприємства штатів високих рівнин, штату Колорадо і тихоокеанських північно-західних штатів забезпечуються худобою рівномірно по кварталах року. Великі та середні відгодівельні підприємства намагаються купувати тварин середньої ваги (225–340 кг). Їх відразу ставлять на відгодівлю, період якої порівняно невеликий. Тварин легкої ваги (до 225 кг) на промислових підприємствах відгодовувати не ефективно, тому що така худоба вимагає часті зміни раціонів, через що період відгодівлі подовжується і стає економічно не вигідним. Така худоба потрапляє на невеликі фермерські відгодівельні майданчики, де фермери раціонально використовують корми, особливо силос і грубий корм.

Зв'язок між цінами на фідерів, відгодовану худобу і вартістю приростів є основним чинником, який визначає кількість і якість худоби для відгодівлі, доходи від виробництва. Якщо вартість 1 кг живої ваги фідера більше, ніж 1 кг живої ваги худоби, що йде на забій, то зростає попит на худобу меншої ваги. Якщо ж 1 кг живої ваги вгодованих телят вартує дорожче, ніж 1 кг живої ваги фідера, то зростає купівля фідерів великої ваги для подальшої відгодівлі на фідлоті.

Фідлот – це відгодівельне підприємство або майданчик для великої

рогатої худоби на свіжому повітрі, обладнаний усім необхідним для повноцінної відгодівлі тварин. Фідлоти в США і Канаді – основа виробництва яловичини. У 2010 р. від худоби відгодованої на цих підприємствах Північної Америки, було отримано 90% яловичини. Фідлот – це виробництво з комплексом обладнання, машин і споруд, призначених для зберігання і приготування кормів, утримання та відгодівлі тварин, сконцентрованих на невеликих площах. Ці відгодівельні підприємства можна класифікувати за такими основними показниками: за потужністю, за належністю, за способом утримання худоби, а також за іншими ознаками [361, с. 55]:

1) фідлоти в США і Канаді поділяють за потужністю на шість груп: до 1000 голів, від 1000 до 1999, від 2000 до 3999, від 4000 до 7999, від 8000 до 15999 і вище 16000 голів;

2) вони можуть належати аграрним корпораціям, фермерам, власникам ранчо, фермерським кооперативам, фірмам м'ясопереробної промисловості, агентам з продажу худоби, власникам банківського і промислового капіталу, іншим фірмам, що не мають відношення до сільського господарства;

3) за способом утримання м'ясної худоби розрізняють фідлоти з відгодівлею на відкритих майданчиках у загонах; зі змішаним утриманням – у тристінних приміщеннях і на вигульних майданчиках; тільки в приміщеннях – тристінних або повністю закритих – холодних або утеплених; під навісами;

4) за способом організації закупівель, відгодівлі та продажу худоби фідлоти поділяють на різні групи. Худоба може належати лише власнику або групі власників відгодівельного майданчика, може утримуватися і відгодовуватися тільки чужа худоба, часто трапляється змішана відгодівля – власної і чужої худоби. Продаж чужої худоби ведеться за погодженням з власником, вона після відгодівлі йому повертається. Власниками середніх і великих фідлотів є крупні тваринницькі господарства, підприємства з виробництва кормів і переробки м'яса. Худоба ж належить фермерам та власникам ранчо (близько 30%), власникам фідлотів (більше 40%), власникам підприємств м'ясопереробної промисловості (близько 20%).

Чим крупніше виробництво, тим нижча собівартість продукції (на фідлотах – собівартість відгодівлі тварин), що пояснюється кращою організацією управління, більш ефективним використанням обладнання і робочої сили, сталим режимом роботи за кварталами року, механізацією виробничих процесів; більш широким і швидким впровадженням досягнень науки і практики в галузі селекції тварин, годівлі, ветеринарії, меншими витратами на будівництво великих тваринницьких приміщень.

Останнім часом у Північній Америці найбільшого поширення набула система промислової відгодівлі худоби на так званих відгодівельних майданчиках “каст фідлот”. Вони нині розміщені у всіх зонах, де вирощують і відгодовують тварин. Суть системи полягає в тому, що кожен фермер чи власник ранчо може здати (а не продати) свою худобу на відгодівлю. Терміни перебування худоби на фідлотах різні і залежать від того, якою вагою її здають. У більшості випадків кінцевою метою є відгодівля м'ясної худоби до промислових кондицій і продаж худоби з фідлоту на м'ясокомбінат. Всю турботу про тварин, в т. ч. обробку її перед постановкою на відгодівлю, ветеринарне обслуговування, догляд, годування, напування тощо, беруть на себе персонал і власник фідлоту. М'ясну худобу кожного власника ставлять на відгодівлю в окремі загони. У випадках, коли організація відгодівлі вимагає більшого постійного завантаження кожного загону, худобу різних власників змішують. Маркування тварин дає змогу класифікувати худобу на групи і чітко вести розрахунки з власниками. Відгодівельні майданчики “каст підлот” є поширеною формою вирощування м'ясних порід. Останнім часом почали окрім відгодівлі м'ясної худоби займатися її купівлею і продажем.

Розрахунки з клієнтами за відгодівлю тварин власники майданчиків проводять по-різному:

а) власник сам купує худобу на своє ім'я, веде відгодівлю і продає її; з клієнта стягується сума, що складається з витрат на закупівлю молодняка, витрат на відгодівлю, транспортування і певний відсоток прибутку; при такій системі клієнт повинен заздалегідь оплачувати власникові 20–30% ціни

закупленого молодняка;

б) оплата за відгодівлю худоби складається з певної базисної оплати кормів та експлуатаційних витрат (оплата приготування кормів, праця), витрат на вакцинацію, таврування, обрізку рогів, у цьому випадку купівлю молодняка фінансує сам клієнт;

в) розрахунок охоплює базисну оплату кормів, додаткову оплату за голову в день для покриття інших витрат з відгодівлі, вакцинацію, таврування, обрізку рогів; власник майданчика не несе витрат з купівлі худоби;

г) оплачується за кожний кілограм приросту ваги тварини; цей спосіб розрахунку трапляється не часто, тому що деякі показники, що впливають на приріст (погода, хвороби), важко контролювати.

За терміном перебування худоби на відгодівлі або за оборотністю відгодівлі розрізняють фідлоти з короткочасним утриманням (від 1–2 тижнів до 1–2 місяців), середнім (2–3 місяці) і тривалим (3–6 місяців і більше).

Основа майданчика може бути виконана у вигляді ущільненого ґрунту з дренажем, бетонованим повністю або тільки в місцях годівлі і напування тварин. Підлогу у середині приміщень влаштовують частково або повністю щілинною. Фідлоти значно відрізняються один від одного за ступенем сервісу та робіт, виконуваних на стороні, за системою купівлі і продажу худоби, за способом збирання гною і багатьма іншими ознаками.

На фідлотах можуть використовуватися такі корми: тільки сухий концентрований; змішаний – силос, сіно та концентровані добавки; тільки силос із добавками; тільки рідкі (наприклад, барда); інші корми. Основні корми зберігають у баштах, траншейних і наземних сховищах. Раціони кормів можуть виготовлятися різними способами. Іноді їх готують поза фідлотом, на власному комбікормовому заводі. Часто застосовується змішаний спосіб – наприклад, білкові добавки готують на стороні і постачають на майданчик, де їх змішують з основними компонентами наявних кормів. Корм тваринам на фідлотах роздають у годівниці стаціонарними або мобільними роздавачами. Розрізняють відкритий постійний доступ до кормів, регламентований доступ із фіксованою

кількістю роздач на день, нормовану за обсягом та якістю кормів роздачу для окремих груп тварин.

У м'ясному скотарстві США спостерігаються негативні тенденції що полягають у зростанні витрат на корми. На виробництво м'яса значно впливають кліматичні умови. Упродовж 2006–2009 рр. тривалі посухи знизили поголів'я на південному заході і південному сході країни. Загалом загальне споживання у 2008–2009 рр. знижувалося, що спровоковано фінансовою кризою. Підвищення витрат на утримання м'ясних тварин сприяло зменшенню виробництва яловичини, яке ставало дедалі менш рентабельним. Зростання виробництва і зниження споживання спровокувало зростання експорту. Проте для США характерною є значна кількість імпорту м'яса яловичини з Австралії та Нової Зеландії. У 2008 р. збільшився імпорт м'ясної продукції. Витрати на виробництво яловичини виросли у 2006–2008 рр., після чого відбулося їхнє незначне зниження. Діяльність галузі м'ясного скотарства США відображено у табл. 3.36.

Таблиця 3.36.

Економічні показники виробництва яловичини у США

Показник	Рік			
	2000	2007	2008	2009
Загальне поголів'я великої рогатої худоби, млн голів	98,2	96,3	96,6	96,0
Поголів'я корів, млн голів	38,6	37,0	36,8	36,1
Тварини на відгодівлі, млн голів	14,1	14,4	14,6	14,8
Забій худоби, млн голів	36,2	33,7	34,3	34,3
Виробництво яловичини, млн т	12,1	11,9	11,9	12,0
Споживання, млн т	8,6	8,9	8,9	8,62
Населення, млн чол.	281,4	297,0	299,9	302,8
Споживання, кг на душу населення	30,7	29,9	29,6	28,5

Джерело: Побудовано за матеріалами Асоціації "УКАБ"

Поруч із США, Канада займає вагоме місце у світі з вирощування м'ясної худоби. Виробництво яловичини у Канаді робить значний внесок у зміцнення економіки сільського господарства. Відгодовуючи щорічно 4 млн. голів м'ясної худоби, фермери отримують 5,8–6,3 млрд дол., що становить 20–22% доходу

сільського господарства країни. У переробній промисловості і роздрібній торгівлі вартість м'ясної продукції зростає до 15–18 млрд. доларів. Близько 85% всієї яловичини виробляється на основі вирощування і відгодівлі тварин основних м'ясних порід герефорд, ангус, шароле, симментал, лімузин. Інша кількість яловичини (трохи більше 15%) виробляється в молочному тваринництві, 25–35% виробленої яловичини йде на експорт.

У технології вирощування і відгодівлі м'ясної худоби чітко виокремлюють три виробничих фази. Перша – вирощування телят до 6–7-місячного віку при утриманні їх з коровами. У західних провінціях період отелень починається в квітні, а в провінції Онтаріо – у березні. Маса телят при відлученні становить 225–315 кг. Друга – дорощування телят до річного віку та досягнення маси 360–410 кг. І третя – інтенсивна відгодівля протягом 4–6 місяців на спеціалізованих відгодівельних майданчиках до досягнення тваринами маси 500–565 кг [361, с. 57]. Утриманням корів, одержанням телят, дорощуванням їх до 10–12-місячного віку займаються як спеціалізовані, так і багатогалузеві фермерські господарства. Заклучна відгодівля м'ясної худоби, як правило, проводиться на приватних і колективних спеціалізованих майданчиках або комплексах.

Основною особливістю канадського м'ясного скотарства є характер і розмір економічної підтримки галузі федеральним і провінційними урядами. До 1996 р. ця підтримка забезпечувалася у формі субсидій на транспортування кормів, прямих доплат до вартості виробленої продукції при зниженні цін нижче середнього їхнього рівня за останні три роки. Нині рівень гарантованих доходів тваринників досягається за рахунок доплат із страхових фондів, у яких на частку виробника припадає половина або третина внесків, інша – частка держави в особі федерального і провінційних урядів.

Міністерства сільського господарства провінцій ведуть ретельний моніторинг економічних показників і структури витрат по кожному періоду вирощування телят, відгодівлі та ринку м'ясної худоби. Публікація узагальнених даних за економічними показниками виробництва яловичини дає

змогу, по-перше, орієнтувати фермерів у питаннях економіки і технології по кожній фазі м'ясного скотарства і, по-друге, визначати відповідні заходи економічної підтримки цієї галузі. Федеральний і провінційні уряди Канади враховують всі об'єктивні труднощі в м'ясному тваринництві. З метою створення сприятливих умов для зростання виробництва яловичини і підвищення конкурентоспроможності канадського м'яса на світовому аграрному ринку, уряд послідовно ухвалював і виконував різні програми економічної підтримки виробників, у т. ч. і фермерів, які займаються м'ясним скотарством.

З 1959 по 1991 р. діяв федеральний закон “Agricultural Stabilization Act” – закон щодо стабілізації сільськогосподарського виробництва, з 1991 р. діє нова редакція цього закону під назвою “Farm Income Protection Act” – закон щодо захисту фермерських доходів. Відповідно до цих законів були розроблені програми підтримки рівня доходів фермерів, враховуючи реальний рівень цін на ринку м'ясної худоби [170, с. 247].

З 1996 р. введена єдина для всіх виробників сільськогосподарської продукції програма NISA – Net Income Stabilization Account – Рахунок по стабілізації рівня чистого доходу. Фонд цієї програми створюється за рахунок внесків фермерів – 3%, федерального уряду – 2% і провінційного уряду – 1% від вартості продукції, що постачається виробником на ринок. Мета цієї програми – накопичення на особистих рахунках фермерів невикористаних коштів та надання виробникові права отримати їх тільки після виходу на пенсію [170, с. 247].

Нині допомогу в організації фермерського господарства, придбанні стада або молодняку для подальшої відгодівлі, як правило, надається через FCC – Farm Credit Corporation – Федеральну сільськогосподарську кредитну корпорацію. У більшості випадків провінційні уряди дають гарантію на 25% кредиту, а 75% ринкової вартості майна або худоби є заставою для кредитора. Це є загальним правилом у Канаді щодо надання кредитів у сільському господарстві. У цій країні діє закон, згідно з яким будь-який комерційний банк

або кредитна спілка може надати кредит під 25-відсоткові гарантії провінційного уряду і під заставу худоби, що купується тільки асоціацією фермерів. При цьому в розрахунок приймається 75% ринкової вартості худоби. Такі асоціації можуть утворюватися відповідно до федеральних законів про кооперативи або виробничі корпорації. Кількість членів асоціації повинно бути не менше 20, з яких 10 членів обов'язково повинні мати не менш ніж дворічний досвід з відгодівлі і вирощування худоби.

Нижче наведена інформація щодо основних економічних показників виробництва яловичини в Канаді (табл. 3.37).

Таблиця 3.37

Економічні показники виробництва яловичини у Канаді

	Роки			
	2000	2007	2008	2009
Загальне поголів'я великої рогатої худоби, млн голів	14,9	16,0	15,8	15,2
Поголів'я корів, млн голів	4,7	5,1	5,1	4,8
Тварини на відгодівлі, млн голів	3,4	3,4	3,5	3,4
Забій худоби, млн голів	3,4	3,5	3,4	3,5
Виробництво яловичини, млн т	1,5	1,6	1,6	1,6
Споживання, тис. т	718	710	736	714
Населення, млн чол.	30,7	32,6	32,9	33,3
Споживання, кг на душу населення	23,4	21,8	22,4	21,4

Джерело: Побудовано за матеріалами Асоціації "УКАБ"

Загальне поголів'я худоби у Канаді зменшилося на 5,1% за станом на 1 січня 2009 р. (13,18 млн голів) порівняно з 13,89 млн голів за станом на 1 січня 2008 р. Поголів'я великої рогатої худоби м'ясного напрямку знизилася на 6,6% (за станом на 1 січня 2009 р. – 4,65 млн голів) з 4,98 млн голів за станом на 1 січня 2008 р. Причинами зниження є високі витрати на годівлю і вирощування. У 2008 р. реалізація корів на забій є найбільшою з 1985 р.: 1 млн голів – 808000 на внутрішній ринок, 186000 на експорт. Кількість телиць м'ясного напрямку, реалізованих на ринку, збільшувалася, починаючи з 2005 р., і призвела до зниження кількості корів м'ясного напрямку. Експорт відгодованої худоби в США зменшився на 21% з 839000 голів у 2007 р. до 661000 в 2008 р. У 2008 р.

експорт худоби для відгодівлі збільшився на 16% до 630000 голів через значний попит на ринку США на відгодоване поголів'я з боку фідлотів. Вартість кормів зросла у 2008 р. через побоювання з приводу майбутнього врожаю [189].

На основі порівняння за системою показників – критеріїв основних виробників м'яса яловичини складено їхній рейтинг (табл. 3.38.).

Таблиця 3.38.

**Рейтинг країн основних виробників м'яса яловичини
у світі за станом на 1.01.2010 р.**

Показник	Країна									
	Бразилія	США	Аргентина	Мексика	Австралія	Франція	Канада	ФРН	Україна	Польща
Поголів'я великої рогатої худоби, голів	1	4	5	9	10	14	18	20	42	45
Виробництво яловичини, т	2	1	4	7	5	8	10	11	20	29
Експорт яловичини, т	1	3	7	26	2	11	10	8	25	13
Експорт яловичини, дол. США	2	6	9	15	1	3	5	7	33	14
Імпорт яловичини, т	34	1	88	6	93	5	13	11	47	42
Імпорт яловичини, дол. США	33	1	102	8	84	5	12	7	67	39

Джерело: визначено автором за матеріалами Асоціації "УКАБ"

Системи виробництва яловичини у світі охоплюють:

- раціон харчування;
- систему управління та утримання ферми;
- ступінь залежності виробництва від придбання кормів.

Системи утримання і відгодівлі м'ясної худоби у світі поділяються на такі типи:

- 1) пасовищні системи, більш поширені в Південній півкулі, а також у

Великобританії;

2) система відгодівлі силосом (кукурудза), переважно в Європі, Китаї та Аргентині;

3) фідлот (система відгодівлі худоби на великих відгодівельних майданчиках), традиційна в Північній Америці, Австралії, Південній Африці, Іспанії, Італії, Південній Америці;

4) система “Кат енд керрі” – відгодівля в загонах скошеним щодня свіжим кормом (Індонезія, Філіппіни, країнах, що розвиваються), як правило, на малих фермах.

Отже, системи виробництва яловичини більшості країн світу є прикладами успішного ведення агробізнесу. Загальновідомі основні складові розвитку м'ясного скотарства країн: регіональна спеціалізація галузі; господарська спеціалізація і концентрація; високоякісна годівля; досягнення селекційно-племінної роботи з орієнтацією на кращі породи світу. У північноамериканському сільському господарстві центральною фігурою є виробник м'яса яловичини, його економічні і суспільні інтереси перебувають у центрі уваги держави і суспільства. Саме виробники формують на кооперативній основі вертикальне виробництво від сільськогосподарської продукції до кінцевого споживача.

Велику рогату худобу м'ясного напрямку поділяють на класи і на категорії залежно від призначення. Основними класами, за якими поділяють худобу, є такі: м'ясна худоба, забійна і худоба, що підлягає: а) догодовуванню з метою отримання бажаного ступеня вгодованості; б) продовження нагулу (фідери і стоккери). Туші вищих категорій отримують від м'ясних тварин. Забійна худоба дає туші більш низьких категорій або такі, які лише частково можуть бути використані для продажу в натуральному вигляді. Кожен з цих класів поділяють на ряд підкласів, між якими немає чітких меж. Класифікація худоби піддається значним змінам залежно від коливань попиту і пропозиції. Наприклад, погано вгодованих бичків можна продати на забій як тварин звичайної категорії або відправити на догодовування як фідерів. Розрізняють

такі основні класи і підкласи м'ясної худоби в США (рис. 3.14.).

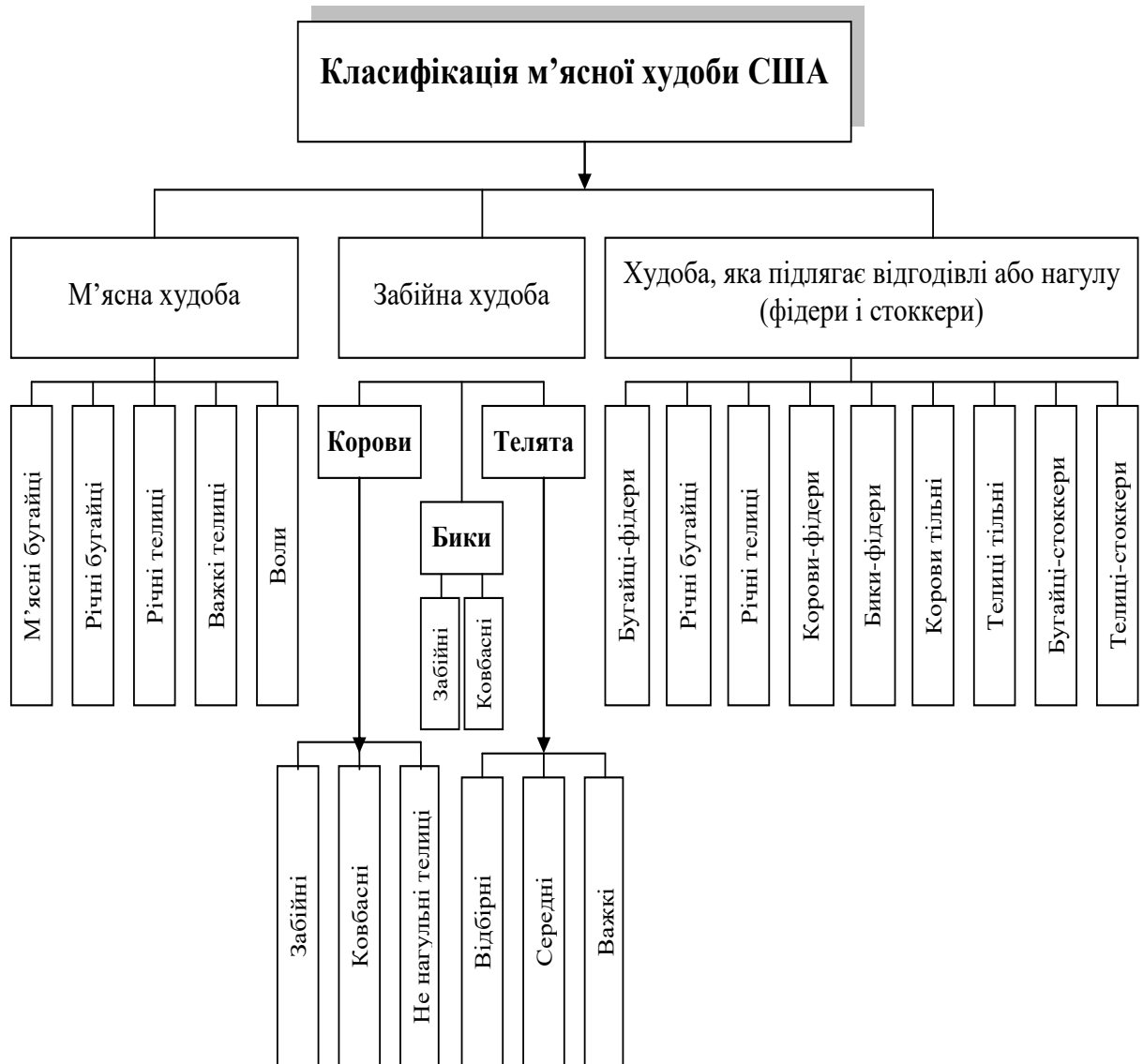

Рис. 3.14. Класифікація великої рогатої худоби США

Джерело: самостійна розробка

На рис. 3.14. наведена система класифікації великої рогатої худоби, запропонована Міністерством сільського господарства США. За цією системою основою класу є стать, а основою категорії – якість м'яса, статура і вгодованість. До “вищої” категорії належать вгодовані тварини покращеного типу. До “добірної” – тварини такого самого типу, але дещо менш вгодовані. Потім йдуть “хороша” і “середня” категорії, “ковбасна” і “консервна” [203].

Яловичі туші сортуються двома способами.

1. Сортування за якістю – враховуються такі показники, як ніжність, соковитість і смак. Проводиться з урахуванням наявності тонких прошарків

жиру в пісному м'ясі, а також за його кольором і зрілістю. У США визначають 8 сортів яловичини за якістю: вищий сорт; добірне м'ясо; м'ясо першого сорту; стандартний сорт; промисловий сорт; другий сорт; ковбасний сорт, м'ясо для виробництва консервів.

У США також застосовується класифікація за віковими групами тварин, що розподіляється від "А" до "Д". Сорт "А" вказує на наймолодших тварин, оскільки м'ясо, отримане від більш старих тварин, зазвичай менш ніжне, тому вік є одним з найважливіших показників якості. М'ясо, отримане від більш старих тварин, ніколи не класифікується за найвищими сортами: вищий, добірний, перший або стандартний [112].

Більша частина великої рогатої худоби в США (90–93%) належить до класу "А" за віковою класифікацією, тому що виробничий цикл в американському тваринництві становить 15–20 місяців.

2. Сортування за виходом м'яса – враховується кількість нежирного м'яса в туші. Сорти м'яса за виходом розподіляються з першого по п'ятий і визначають можливості оброблення туші або кількість придатного для вживання м'яса порівняно з жиром. Тобто від туші, що належить до першого сорту, може бути отримано найбільшу кількість пісного м'яса відносно жиру; в туші п'ятого сорту міститься незначна кількість м'яса відносно жиру. Чинниками, які беруться до уваги для визначення сорту щодо виходу м'яса, є такі: кількість зовнішнього жиру, вага туші, розмір м'ясистої частини спини і кількість внутрішнього жиру, що накопичується на внутрішніх органах тварини [112].

У м'ясопереробній промисловості США використовується класифікація, заснована на приналежності тварини до статі. Відповідно до цього виокремлюють п'ять класів туш: бугайці, телички, корови, бики і воли. Ці класи поділяються на десять категорій від 0 до 9. Основою для присвоєння категорії є цінність м'яса туші. Визначення категорії в середині кожного класу ґрунтується на екстер'єрі (з урахуванням конституції) і вгодованості. Екстер'єр має охоплювати [203]:

- 1) будову та зовнішні обриси туші і кожної її частини;
- 2) ступінь розвитку м'язової тканини усіх частин туші. При ідеальній тілобудові реберна частина, філейна частина і нижня частина стегна мають бути м'ясистими, гомілки короткими і передня четвертинка – вузькою. Туші кращих категорій компактні і в них відсоток м'яса порівняно з кістками високий. Вгодованість включає в себе: шар жиру, що покриває тушу, його колір, кількість і характер розподілу. Якість охоплює: колір, структуру і мармуровість м'яса, а також колір і характер кісток, особливо відростки хребців [203].

У Європі забій і обробка м'яса яловичини включає в себе поступове “розбирання” туші тварини, що знижує вагу товарної продукції. В процесі розділки від кістки у туші до основної кістки, далі до меншої кістки і до розрубу, який продається в роздріб у супермаркеті, вага товарної яловичини зменшується на 65%, що створює великий діапазон цін – між цінами виробників і роздрібними цінами (які при вимірюванні в середніх роздрібних цінах у Великобританії можуть перевищувати ціни виробників на 50–55%). Гуртовим і роздрібним бійням доводиться стикатися з цією проблемою, а також з питанням про “баланс туші”, оскільки попит на шматки м'яса на будь-якому ринку рідко буває пропорційним до їхнього балансу в туші. Тому фермерів заохочують продавати м'ясну худобу, яка матиме туші з оптимальною вагою згідно з потребами і смаками споживачів. На усіх великих бійнях ЄС худобу класифікують. З метою сприяння прозорості ринку і торгівлі більшість худоби, забитої в ЄС, має бути класифікована за фотографічною шкалою з використанням або персоналу, підготовленого для оцінки туш, або спеціальних машин візуального аналізу зображення, які працюють з дотриманням суворих вимог щодо допусків. Всі туші повинні мати бирку або штамп із зазначенням таких даних: серійний номер; дата забою; вага; категорія; класифікація; номер ветеринарного контролю бійні.

Бійні, які проводять класифікацію, також мають надавати інформацію про свої ціни у національний орган кожній державі-члену для постійної передачі у

відповідні органи ЄС, для публікації середніх цін тижня.

Крім того, Правила ЄС стосовно маркування яловичини вимагають, щоб деталі класифікації (серійний номер тварини – з метою забезпечення відстеження у фермерському господарстві), а також контрольний номер м'ясокомбінату і держави ЄС, або в разі імпорту – дані щодо країни походження і підприємства, на якому виконано забій і оброблення туші, також були зазначені на упаковках на всіх етапах ланцюга розподілу (з метою надання споживачам інформації щодо народження, вирощування, забою і обробки тварини).

Німецька класифікація м'яса яловичини базується на характеристиці класу якості отриманої продукції, що поділяються на класи м'ясистості E, U, R, O, P [205, с. 12].

В Україні застосовують наступну класифікацію яловичини. М'ясо дорослої худоби (корови, воли, телиці старші трьох років, бугаї) залежно від вгодованості поділяють на категорії:

- яловичина I категорії (від корів, волів, телиць більше трьох років);
- яловичина II категорії (від корів, волів, телиць більша трьох років);
- яловичина I категорії (від бугаїв);
- яловичина II категорії (від бугаїв).

Яловичину від корів-першотілок залежно від маси туш поділяють на дві категорії:

- яловичина I категорії при масі туші від 165 кг і більше;
- яловичина II категорії масою туші від 165 кг і більше. Категорію яловичини від корів-першотілок масою менше 165 кг визначають за характеристикою вгодованої туші дорослої худоби.

Яловичину від молодняка (бугайців, бугайців-кастратів, телиць) залежно від маси і вгодованості поділяють на декілька категорій, при цьому молодняк I категорії додатково поділяють на класи. Яловичина I категорії – від добірного молодняка (маса туші понад 230 кг); від молодняка 1-го класу (маса туші від 195 до 230 кг включно); від молодняка 2-го класу (маса туші понад 168 до 195

кг включно); від молодняка 3-го класу (маса туші 168 кг і менше).

Телятину заготовляють тушами або у вигляді подовжніх напівтуш: телятина I категорії (від телят-молочників); телятина II категорії (від телят, що отримали підгодівлю) [111]. Отже, від рівня вгодованості і віку залежить подальше використання м'яса яловичини. Розроблені класифікації забійної худоби дають змогу правильно оцінити її категорію і вартість, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності галузі.

Отже, аграрний сектор розвинутих країн світу є важливою складовою економіки країни, оскільки виробляє продовольство і сировину для харчової промисловості, а також корми, які використовуються у тваринництві. Він досяг такого рівня розвитку, який дав змогу ще в 90-і роки минулого століття забезпечити продовольчу безпеку цих країн і зайняти становище лідера в міжнародній торгівлі. Можна означити такі характеристики:

- 1) поділ скотарства на м'ясне і молочне;
- 2) процеси концентрації і спеціалізації при виробництві м'яса яловичини не тільки господарств, а й регіонів;
- 3) швидке практичне використання досягнень науково-технічного прогресу (наприклад, поширення нових генотипів і порід великої рогатої худоби, впровадження новітніх методів годівлі й утримання, а також техніко-технологічних рішень);
- 4) розвиток вертикальної інтеграції на основі договірних систем, що дає змогу об'єктивно оцінити внесок кожного учасника продовольчої ланцюжка; модернізація переробних підприємств, що дозволила перейти до безвідходної переробки худоби і випуску продукції, повністю відповідає вимогам споживача.

Всі перелічені чинники дали змогу галузі м'ясного скотарства підвищити конкурентоспроможність і зайняти домінуюче становище в секторі тваринництва. Система виробництва яловичини в зарубіжних країнах базується на спеціалізованих фермах, що займаються вирощуванням телят для

продовольчого ринку в залежності від їх віку та ваги. Значна частка яловичини надходить з молочного скотарства від вибракування молочної худоби.

У м'ясному скотарстві зарубіжних країн особливого поширення набула вертикальна інтеграція, що ліквідувала посередників між фермерами-скотарями і забійними підприємствами. З відгодівельних майданчиків майже вся худоба надходить на підприємства переробної промисловості, минаючи ринки і торговельних посередників., одночасне розширення прямих поставок худоби за контрактами забезпечило рівномірний забій худоби по кварталах, ліквідувало сезонність виробництва у постачанні м'ясної сировини. Отже, розвиток вертикальної інтеграції впливає на зростання потужності виробництва, одночасно і на спеціалізацію з вирощування молодняка, виробництва кормів та виготовлення оптимальних раціонів годівлі, ефективну переробку і збут сировини. Встановлено, що стратегічною метою американської галузі м'ясного скотарства є підвищення її конкурентоспроможності на світових ринках, яка досягається цілеспрямованою аграрною політикою міністерства сільського господарства США.

Реалізація зазначених пріоритетів дасть змогу м'ясному скотарству України суттєво підвищити свій розвиток, модернізувавши її у відповідності з найкращими досягненнями світових країн-лідерів, забезпечити конкурентоспроможність продукції галузі і стати експортером яловичини на світовому ринку.

Висновки до розділу 3

1. Низький рівень ефективності тваринництва зумовлений диспаритетом цін, скороченням державного фінансування і підтримки галузі, значним подорожчанням кредитів, монополізмом переробних, торгових і сервісних підприємств, наявний механізм закупівельних цін не сприяє здійсненні стратегії розвитку м'ясного скотарства. Спостерігається поступове неухильне зниження обсягів вирощування та реалізації на забій м'яса яловичини. За останні роки обсяги вирощування та виробництва скоротилися в 2,3 і 2,6 рази відповідно.

2. Економічна збитковість виробництва яловичини в Україні зумовила перехід більшості сільськогосподарських підприємств на товарне вирощування великої рогатої худоби і винятково в напрямок діяльності, що формується за залишковою ознакою. Найчастіше постачання найбільших обсягів яловичини на ринок пропонують сільськогосподарські підприємства, які спеціалізуються на виробництві молока.

3. Визначено, що економічна ефективність галузі м'ясного скотарства визначається трьома основними чинниками – рівнем відтворення стада, витратами на утримання маточного поголів'я, інтенсивністю вирощування і відгодівлі молодняку, зокрема, в основі підвищення ефективності виробництва м'яса яловичини в крупних сільськогосподарських підприємствах лежить удосконалення технології виробництва, оптимальні розміри виробництва, підвищення інтенсивності використання наявного генетичного потенціалу і, перш за все, продуктивних тварин. З підвищенням середньодобових приростів живої маси великої рогатої худоби в 2 рази затрати праці на 1 ц продукції знижуються у 2,5–3 рази, а собівартість – у 1,8–2 рази.

4. За показниками, які вимірюють концентрацію й інтенсивність конкуренції ринку виявлено, що ринок яловичини є неконцентрованим, висококонкурентним з відсутністю чітко виражених лідерів. Кількість підприємств на ринку, що займаються виробництвом яловичини, за останні п'ять років скоротилася на 55%, при цьому значення коефіцієнта концентрації,

індексу Герфіндаля-Гіршмана, індексу Хола-Тайдмана, коефіцієнта відносної концентрації, коефіцієнта ентропії, дисперсії логарифмів ринкових часток і коефіцієнта Джині коливалися у доволі незначному інтервалі, що вказує про наявність конкуренції на ринку яловичини.

5. Системи утримання і відгодівлі м'ясної худоби у світі поділяються на такі типи: пасовищні системи, більш поширені в Південній півкулі, а також у Великобританії; система відгодівлі силосом (кукурудза), переважно в Європі, Китаї та Аргентині; фідлот (система відгодівлі худоби на великих відгодівельних майданчиках), традиційна в Північній Америці, Австралії, Південній Африці, Іспанії, Італії, Південній Америці; система "Кат енд керрі" – відгодівля в загонах скошеним щодня свіжим кормом (Індонезія, Філіппіни, країнах, що розвиваються), як правило, на малих фермах. Встановлено, що м'ясне скотарство у більшості країн світу – це динамічна галузь економіки, яка характеризується постійними кількісними та якісними змінами в територіальній організації і структурі виробництва.

Основні положення розділу відображено у наукових публікаціях [199, 233, 235, 245–252, 265, 267, 270, 279, 285].

РОЗІДЛ 4
СТРАТЕГІЧНА МОДЕЛЬ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ
М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА УКРАЇНИ

4.1. Концептуальні засади моделі конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства

До несприятливих чинників сучасного розвитку сільського господарства України належать:

а) ринкові – диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію, в т. ч. на м'ясо, промислову продукцію та енергоносії. Диспаритет цін, що історично склався на сільськогосподарську продукцію порівняно з промисловою продукцією та енергоносіями, не тільки не скорочується, а й має тенденцію до збільшення. При несуттєвому зростанні цін на основні види сільськогосподарської продукції спостерігається динамічне підвищення цін на необхідні матеріально-технічні ресурси для виробництва і особливо на енергоносії, що багато в чому пов'язано зі зміною цін і тарифів на послуги природних монополій;

б) макроекономічні – погіршення умов конкуренції на ринку сільськогосподарської продукції через зростання імпорту продовольства;

в) фінансово-економічні – недостатній обсяг коштів бюджету, що спрямовуються на підтримку розвитку сільського господарства і розвитку сільських територій;

г) управлінські – відсутність довгострокової стратегії розвитку економіки і сільського господарства України, з урахуванням регіональних аспектів і взаємозв'язку з макроекономічними показниками.

З огляду на це в Україні немає іншого шляху, окрім зміни пріоритетів у

розвитку агропромислового виробництва у напрямі тваринництва. Основну увагу потрібно приділяти громадському тваринництву – його технічному і технологічному переозброєнню на основі високотехнологічних, адаптивних, ресурсоощадливих технологій і використання високопродуктивного поголів'я тварин. Стан тваринництва є важливим індикатором розвитку соціально-економічної системи. Його функціонування пов'язане з багатьма галузями національної економіки, які впливають на нього в частині ресурсозабезпечення і розвитку споживчого ринку. Тваринництво є важливим джерелом формування продовольчих ресурсів, яке відповідно до особливої виробничої значущості та специфіки галузевої структури має стати стабілізатором соціально-економічної ситуації, сприяти створенню власного потенціалу та умов для розширеного відтворення в більшості галузей національної економіки. Тваринництво як одна з головних галузей сільського господарства повинна забезпечувати населення основними видами продовольства і сировиною підприємства харчової промисловості і, відповідно, найважливішою структуроутворюючою сферою АПК. Частка сільського господарства у галузевій структурі національної не тільки вказує на рівень його економічного розвитку, а й виражає певну тенденцію у розвитку галузевої структури реального сектору, відповідних природно-економічних умов, закономірностей розміщення та інтенсивності ведення спеціалізованих галузей, а також основних суспільних потреб продовольчого забезпечення.

Призупинити занепад м'ясного скотарства та підвищити конкурентоспроможність його продукції можна за умови розробки і виконання довгострокової національної програми відродження і стабілізації м'ясопродуктового підкомплексу. Основні положення зазначеної програми мають розроблятися на базі прийнятих законів розвитку сільського господарства і прогнозів розвитку галузі, указів Президента щодо ціноутворення і функціонування аграрного ринку. При розробці цієї програми потрібно передбачати насамперед зростання обсягів виробництва м'яса

яловичини на основі збільшення чисельності поголів'я та підвищення їх середньодобового приросту ваги.

Прискорений розвиток м'ясного скотарства в найближчий час і на перспективу тісно пов'язаний з вирішенням найважливішого державного завдання – створення продовольчої незалежності та безпеки країни, зниження імпорту м'ясопродуктів. Успішній реалізації цього завдання сприяють природні умови, що дають змогу виробляти при маловитратній технології конкурентоспроможну яловичину високої якості, а також наявність генофонду з великим потенціалом продуктивності порід, добре адаптованих до умов розведення в різних регіонах країни. Саме тому створення умов для формування ефективного виробництва є вкрай необхідним і першочерговим завданням, яке вимагає негайного вирішення. Вважаємо, що розвиток м'ясного скотарства – це надзвичайно важливий стратегічний пріоритет національної продовольчої безпеки України.

О. В. Скидан вважає, що основним пріоритетом аграрної політики має бути формування продовольчої безпеки держави. Інші завдання, навіть першочергового характеру, варто розглядати як складові зазначеного пріоритету. З метою вирішення проблеми продовольчої безпеки найбільш необхідною є розробка нової державної аграрної політики, яка має визначити стратегічні орієнтири та завдання розвитку агропродовольчої сфери країни з одночасною розробкою основних механізмів їхньої реалізації. Вказана політика повинна мати системний характер функціонування, охоплюючи не тільки агропродовольчу сферу, а й питання здорового харчування населення, якості та безпеки продовольства, розвитку сільських територій, наукового забезпечення вказаних процесів та ін. [315, с. 52].

Стратегічними пріоритетними напрямками розвитку м'ясного скотарства та підвищення його конкурентоспроможності мають бути: державна підтримка розвитку м'ясного скотарства; удосконалення породного складу тварин м'ясного напрямку; впровадження інноваційно-інтенсивних технологій

вирощування тварин; формування та функціонування ринку м'яса яловичини; сприяння залученню інвестицій у галузь; удосконалення системи ціноутворення; спрощення системи оподаткування.

Отже, метою стратегії розвитку галузі м'ясного скотарства України у довгостроковій перспективі є формування ефективного і стабільного виробництва якісного м'яса яловичини, що гарантуватиме продовольчу безпеку країни, насичення ринку доступними для всіх верств населення м'ясними продуктами харчування, забезпечуватиме промисловість сировиною. Для її реалізації потрібно пришвидшити відродження галузі м'ясного скотарства і на цій основі зменшити імпорт м'яса яловичини при поступовому підвищенні споживання рекомендованих норм харчування на душу населення, а також сформувати організаційно-технологічні і фінансово-економічні умови з метою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників і одночасно поліпшити рівень зайнятості на сільських територіях. Стратегія розвитку галузі м'ясного скотарства України у національному вимірі має реалізуватися на основі підвищення конкурентоспроможності та якості м'ясної продукції, що передбачає модернізацію кормовиробництва, ресурсної забезпеченості матеріально-технічної і організаційно-технологічних компонентів, створення сприятливих фінансово-економічних умов функціонування високоефективного тваринництва.

На наш погляд, обґрунтування стратегії розвитку м'ясного скотарства повинне здійснюватись у такій послідовності:

1. Моніторинг зональних і регіональних особливостей, сільськогосподарських районів та окремих підприємств з найбільш сприятливим нині ресурсним забезпеченням основних складових зовнішнього та внутрішнього середовища для організації й ефективного ведення господарської діяльності з виробництва м'яса яловичини.

2. Розробка і функціонування економічного механізму, який забезпечить одержання рівновеликого прибутку виробниками, переробниками і

реалізаторами продукції м'ясної худоби на одиницю вкладеного капіталу з урахуванням терміну його обігу.

3. Прийняття державної програми пришвидшеного розвитку м'ясного скотарства, яка допоможе комплексно вирішити організаційні питання щодо створення культурних і поліпшення природних пасовищ, забезпечення насінням, добривами й технікою для догляду за пасовищами, наукового забезпечення, стандартизації всіх технологічних ланок організації виробництва й переробки продукції, надання державної підтримки галузі.

4. Пошук, формування і реалізація інвестиційних та інноваційних програм конкурентоспроможного розвитку галузі.

5. Визначення необхідних обсягів виробництва м'ясної продукції для гарантування продовольчої безпеки країни і нарощування експортного потенціалу.

У цих умовах підвищується значення стратегічних заходів із забезпечення стійкого розвитку і підвищення конкурентоспроможності м'ясного скотарства. Під сталим розвитком м'ясного скотарства розуміється багатоаспектна категорія, яка охоплює такі складові: фінансово-економічне забезпечення ресурсами для розширеного відтворення; розвиток виробництва на основі науки й інновацій; підвищення якості продукції; поліпшення екології і родючості землі на основі внесення органічних добрив; соціальний розвиток сільських територій. Повна реалізація усіх перерахованих заходів здатна забезпечити конкурентоспроможність продукції м'ясного скотарства на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Нами розроблено стратегію конкурентоспроможного розвитку підприємств м'ясного скотарства: місія, бачення, ціль, стратегічні можливості, конкурентні переваги у розрізі складових компонентів галузі, що забезпечить її ефективний розвиток і дасть можливість сформулювати на цій основі відповідні концептуальні підходи, етапи реалізації і типи стратегій (табл. 4.1).

Стратегія розвитку галузі м'ясного скотарства України

Осно-вні кате-горії	Зміст понять	Рівні м'ясного скотарства		
		Племінне скотарство	Виробництво яловичини	М'ясопереробна промисловість
Мета	Основна ціль	Збільшення поголів'я великої рогатої худоби на основі високо-продуктивних племінних порід для повного забезпечення товарних господарств.	Забезпечення потреб населення країни і підприємств харчової промисловості вітчизняною яловичиною з метою підтримки продовольчої безпеки України.	
Бачення	Бажаний стан галузі	Розвиток вітчизняної племінної справи і впровадження високо-продуктивних племінних порід і ліній. Стабілізація об'ємів виробництва і підвищення рівня конкурентоспроможності українських м'ясних порід.	Збільшення поголів'я великої рогатої худоби вітчизняних порід адаптованих до місцевих умов вирощування.	Збільшення частки споживання яловичини вітчизняного виробництва і підвищення ефективності і конкурентоспроможності м'ясної продукції.
Ціль	Загальне формулювання цілі	Забезпечення потреби господарств України з вирощування і відгодівлі у племінних тваринах м'ясних порід високої якості. Підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних м'ясних порід і поступове витіснення з ринку порід зарубіжної селекції.	Підвищення рентабельності вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби. Забезпечення потреб м'ясопереробних підприємств України яловичиною у повному обсязі.	Забезпечення умов ефективного і конкурентоспроможного функціонування м'ясопереробного виробництва і стабілізація соціально-економічно-го стану сільських територій.
Страте-гічні можли-вості	Ресурси, діяльність і процеси	Розробка раціональної організаційної структури управління у племінному скотарстві. Державна підтримка вітчизняної селекції племінної худоби.; створення нових порід і ліній за новітніми якісними параметрами.	Біля 3,7 тис. господарств займаються вирощуванням великої рогатої худоби (усіх форм власності). Високий потенціал продуктивності тварин м'ясного напрямку. Використання ресурсозберігаючих технологій. Ефективне використання кормів під час відгодівлі тварин.	Наявність в Україні більше 330 м'ясопереробних підприємств. Забезпечення високого виходу м'яса, шкур і побічної продукції під час переробки великої рогатої худоби. Розробка цінової політики на яловичину і м'ясну продукцію.

Конку- рентні пере- ваги	Базові цінності	При вирощуванні великої рогатої худоби використовуються тварини отримані від вітчизняних районів м'ясних порід відповідно до природно-кліматичних зон України. Ціна вітчизняних м'ясних порід істотно нижча від зарубіжних. Тваринам вітчизняних м'ясних порід властиво: висока інтенсивність росту, висока кінцева жива маса, хороша оплата кормів; досконалі відтворні якості; висока молочність корів; можливість давати яловичину з оптимальним співвідношенням жиру і білка; стійкість тварин до захворювань та екстремальних умов зовнішнього середовища.	Високий потенціал можливого зростання чисельності поголів'я м'ясного контингенту і ефективності його вирощування у порівнянні з іншими країнами (наявність племінної бази, розвинене землеробство, відходи харчової промисловості тощо).	М'ясопереробні підприємства забезпечують зайнятість населення, формують соціально-економічну інфраструктуру населених пунктів. Наявність сировинних зон і резервів зростання підвищення ефективності і конкурентоспроможності м'ясного скотарства в країні.
-----------------------------------	-----------------	---	--	---

Джерело: самостійна розробка

Наукове обґрунтування стратегії розвитку м'ясного скотарства здійснювалося на основі теоретичних і методологічних аспектів стратегічного ринкового управління А. Ансофа, М. Портера, Р. Фатхутдінова, А. Юданова та ін. Формуванням на цій основі відповідних концептуальних підходів, типів стратегій, етапів реалізації стратегії розвитку м'ясного скотарства України.

Для конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства, на наш погляд, найбільш доцільним є використання таких типів стратегій розвитку суб'єктів господарювання: захист перебування на ринку, фокусування на продукті, стратегія розвитку через диференціацію продукції, стратегія інтеграційного зростання.

У межах кожної стратегії у розрізі двох рівнів виробничого циклу (племінне скотарство і селекція; вирощування і відгодівля великої рогатої

худоби, виробництво і переробка яловичини) нами розроблено стратегічні завдання і шляхи їх вирішення (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Стратегічні завдання і результати реалізації стратегій розвитку галузі м'ясного скотарства України

Елементи стратегії	Стратегії			
	Захист перебування на ринку	Фокусування на продукті	Стратегія розвитку через диференціацію продукції	Стратегія інтеграційного зростання
Стратегічна мета розвитку м'ясного скотарства	Забезпечення умов ефективного і конкурентоспроможного функціонування м'ясного скотарства усередині країни і стабілізації соціально-економічного становища сільських територій; запобігання внутрішніх і зовнішніх загроз виробництва яловичини			
Завдання: племінне скотарство і селекція	Заходи з підтримки високого рівня проникнення на ринок зарубіжних селекційно-племінних фірм і їх продукції, у т. ч. захисна політика ціноутворення	Забезпечення державної підтримки і державного регулювання вітчизняного племінного скотарства і селекції, впровадження у м'ясне скотарство власних наукових розробок та інновацій у селекції і племінній справі	Фінансування селекційних програм, розвиток вітчизняної селекції, створення унікальних високопродуктивних порід м'ясного напрямку продуктивності у різних природно-кліматичних зонах нашої держави	Розробка раціональної організаційної структури управління у племінному скотарстві, об'єднання учасників селекційно-племінної справи за допомогою вертикальної інтеграції з метою посилення конкурентоспроможності племінних і генетичних ресурсів м'ясного скотарства України
Вирощування і відгодівля великої рогатої худоби, виробництво і переробка яловичини	Митно-тарифне регулювання яловичини і м'ясної продукції	Підвищення середньодобового приросту живої маси тварин, скорочення втрат кормів під час годування, одержання 85–90 телят на 100 корів	Виділення земель для створення культурних пасовищ, розробка раціональної цінової політики (на племінну і товарну худобу, яловичину)	Удосконалення механізму взаємодії господарств з вирощування і відгодівлі та м'ясопереробних підприємств; врахування взаємовигідних економічних інтересів вирощування худоби і виробництва яловичини в країні

Результати реалізації стратегії розвитку: племінне скотарство і селекція	Збільшення чисельності поголів'я за рахунок м'ясних порід великої рогатої худоби; зростання частки вітчизняних племінних тварин на ринку	Забезпечення можливості придбання племінних тварин для якісного репродуктивного генетичного матеріалу; зростання попиту на вітчизняні породи; створення конкурентних переваг вітчизняних порід у порівнянні з зарубіжними	Впровадження високопродуктивних вітчизняних порід з найбільш адаптованими до природно-кліматичних зон утримання і вирощування	Створення агропромислових формувальних для досягнення економічних, організаційних і технологічних конкурентних переваг виробництва і вирощування великої рогатої худоби
	Модернізація вітчизняного племінного скотарства і селекції, підвищення їх ефективності і конкурентоспроможності			
Вирощування і відгодівля великої рогатої худоби, виробництво і переробка яловичини	Зростання частки яловичини у структурі споживання м'яса в країні, забезпечення провальної безпеки у цьому продукті харчування	Зростання середньодобового приросту живої маси тварин (до 1500 г); підвищення економічної привабливості м'ясного скотарства в країні	Зростання внутрішнього виробництва яловичини і м'ясної продукції; стабілізація цін на тварин і яловичину на внутрішньому ринку	Зростання ефективності переробки яловичини на м'ясопереробних підприємствах; створення кластерів; зменшення витрат на вирощування великої рогатої худоби і виробництво яловичини
	Забезпечення стабільного функціонування і розвитку м'ясного скотарства України у довгостроковій перспективі			

Джерело: самостійна розробка

1. Захист перебування на ринку (дозволить збільшити поголів'я тварин і частку вітчизняних порід у структурі стада, наростити обсяги виробництва яловичини, розширити кількість племінних і товарних господарств).

2. Фокусування на продукті (можливість створення конкурентних переваг: вітчизняних порід у порівнянні з зарубіжними; м'яса яловичини, отриманої від вітчизняних порід; м'ясної продукції у порівнянні з необробленим м'ясом яловичини; головним принципом повинен стати наступний напрям – вирощування і відгодівля великої рогатої худоби м'ясних порід – пріоритет м'ясного скотарства).

3. Стратегія розвитку через диференціацію продукції (створення таких вітчизняних м'ясних порід і технологій їх утримання, котрі у межах усієї галузі

сприймалися як унікальні, з високими якісними характеристиками, що значно відрізняються від зарубіжних порід і гібридів, найбільш адаптовані до природно-кліматичних зон вирощування цих тварин в Україні, завдяки впровадженню нових високопродуктивних порід, створення і просування наукових розробок селекції і ветеринарії, формування стабільної репутації галузі тощо).

4. Стратегія інтеграційного зростання, за допомогою вертикальної інтеграції (пов'язана з можливостями об'єднання учасників селекційно-племінного і товарно-виробничого процесів за допомогою вертикальної інтеграції (для посилення конкурентоспроможності галузі); передбачає розширення сфери діяльності учасників за рахунок збільшення виробничого ланцюга (постачальник – виробник – споживач) і дозволяє зменшити витрати, контролювати якість племінної і товарної худоби на усіх етапах процесу виробництва, переробки і реалізації, розширити доступ до джерел сировини і споживачів, що дає істотні стратегічні переваги).

Отже, обґрунтована необхідність розробки і реалізації чотирьох типів стратегій розвитку підприємств м'ясного скотарства України (захист перебування на ринку, фокусування на продукті, стратегія розвитку через диференціацію продукції, стратегія інтеграційного зростання), реалізація яких дасть змогу відновити ефективне функціонування вітчизняних підприємств м'ясного скотарства на основі власних селекційних розробок і генетичних ресурсів, підвищити середньодобовий приріст тварин і економічну привабливість виробництва і переробки яловичини, а також рівень продовольчої безпеки країни. При цьому для подальшого функціонування і розвитку галузі на державному рівні слід розробити і реалізувати державну цільову програму “Розвиток м'ясного скотарства України”.

Стабілізація і зростання поголів'я тварин і виробництва яловичини неможливе без створення ефективної структури управління галуззю і впровадження раціонального менеджменту (у т. ч. удосконалення професійної підготовки кадрів селекціонерів – ветеринарів). Нині є об'єктивна необхідність

практичного вирішення питань удосконалення організаційних і економічних відносин усередині підрозділів м'ясного скотарства (селекційні центри, племінні заводи і племінні репродуктори), а також між племінним скотарством загалом і управлінськими структурами регіонального і державного рівнів.

Для підвищення економічної ефективності доцільно сконцентрувати племінне тваринництво на Поліссі у 8–10 племінних заводах і 12–15 племінних репродукторах у кожній області. У зоні Лісостепу – 4–5 племінних заводів і 8–10 племінних репродукторів, у Степовій зоні – 2–3 і 5–6 відповідно. З метою формування високих середньодобових приростів тварин на вирощуванні і відгодівлі, а також високої якості м'яса яловичини, вважаємо за необхідне вирощувати у кожній природно-кліматичній зоні 2–3 основних породи і 3–4 гібриди, найбільш адаптованих до конкретних мікрозон, максимально використовуючи їх агро- і біокліматичні ресурси.

Необхідно виконати перегляд організаційно-управлінської структури м'ясного скотарства в Україні, зробити ув'язку роботи ланок створеної системи племінного тваринництва з кінцевою продукцією – яловичиною. При розробці управлінської структури виробництва яловичини слід враховувати замкнутий цикл: виробництво – переробка – реалізація. Однією з головних цілей розробки управлінської структури є виключення посередницьких структур і об'єднання усіх учасників м'ясного скотарства у єдиний ланцюг (вирощування племінних тварин – реалізація племінних ресурсів – постачання високоякісних м'ясних порід у товарні господарства – вирощування великої рогатої худоби – реалізація на переробні підприємства – виробництво яловичини і супутніх продуктів переробки – м'ясна продукція).

Це дозволить зменшити витрати, контролювати якість племінного матеріалу на усіх етапах процесу виробництва, переробки і реалізації яловичини, координувати роботу, а також дає істотні стратегічні переваги. Схему управління виробничим процесом вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби і отримання яловичини представлено на рис. 4.1.

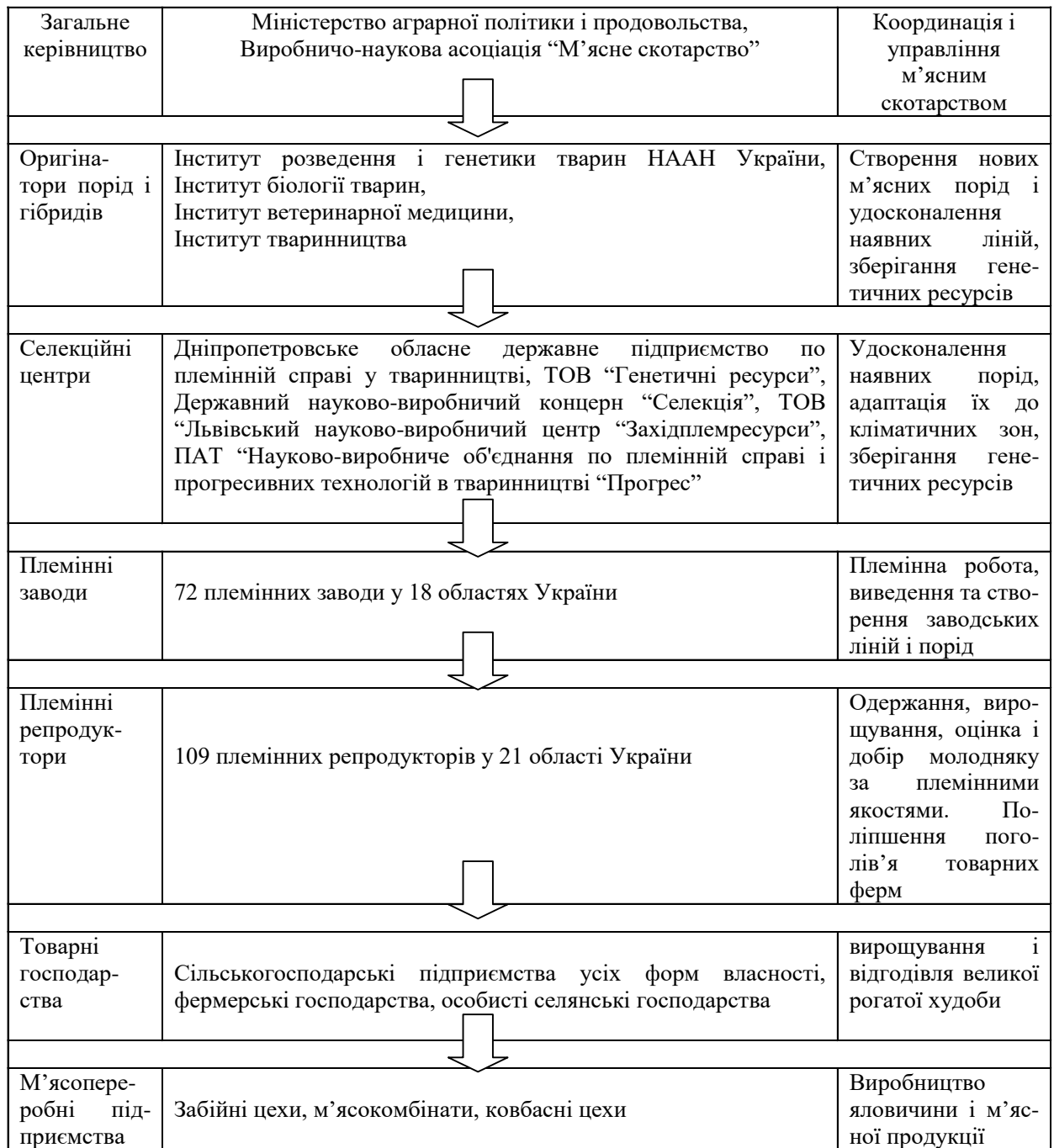

Рис. 4.1. Схема управління виробничим процесом у м’ясному скотарстві України

Джерело: самостійна розробка

Основою підвищення конкурентоспроможності галузі м’ясного скотарства є безпосередньо сільськогосподарські товаровиробники, що формують кількісні і якісні параметри розвитку й ефективності виробництва м’яса яловичини. Для їхнього конкурентоспроможного розвитку необхідна наявність матеріальних, земельних, фінансових, племінних, управлінських і

трудо­вих ре­сурсів, а та­кож ефек­тивне функ­ціо­ну­ван­ня усіх суб'єк­тів го­спо­дарю­ван­ня з ви­роб­ни­цтва м'яса яло­вичи­ни.

З ме­тою за­без­пе­чен­ня ре­алі­за­ції стра­те­гії роз­ви­тку га­лу­зі м'ясо­го скотар­ства Ук­раїни не­об­хід­но:

– спри­яти ві­ро­д­жен­ню, ста­бі­лі­за­ції й по­да­ль­шо­му на­ро­щу­ван­ню по­го­лів'я ве­ли­кої ро­га­тої худоби усіма суб'єк­та­ми го­спо­дарю­ван­ня;

– фор­му­ва­ти на­у­ко­во об­ґрун­то­вані, оп­ти­мальні за розмі­ра­ми угід­дя і ви­ко­ри­сто­ву­ва­ти ре­сурс­ний по­тен­ці­ал за­ле­жно від зо­наль­но­го роз­мі­щен­ня для різ­них сіль­сько­го­спо­дар­ських струк­тур і тварин­ниць­ких ком­плек­сів;

– під­ви­щу­ва­ти рів­ень ін­тен­сифі­ка­ції, кон­цен­тра­ції і спе­ці­алі­за­ції ви­роб­ни­цтва й ві­д­но­ви­ти ро­бо­ту ве­ли­ких тварин­ниць­ких ком­плек­сів;

– фор­му­ва­ти кла­сте­ри для ін­те­гра­ції ви­роб­ни­цтва і пе­ре­ро­бки м'яса з ме­тою під­ви­щен­ня кон­ку­рен­тоспро­мож­ності м'ясо­ї про­дук­ції з пер­спек­ти­вою ви­хо­ду на зов­нішні ри­нки;

– під­ви­щу­ва­ти про­дук­тив­ність худоби за ра­ху­нок ін­тен­сифі­ка­ції пле­мін­них якос­тей тварин, ра­ці­о­наль­но­го ви­ко­ри­стан­ня кор­мо­вих ре­сурсів, впро­вад­жен­ня ефек­тив­них тех­но­ло­гій ви­роб­ни­цтва яло­вичи­ни в усіх сіль­сько­го­спо­дар­ських під­при­єм­ствах;

– спри­яти роз­ви­тку фінан­со­во­го лі­зин­гу у на­пря­мі при­д­бан­ня пле­мін­ної і то­вар­ної худоби;

– здій­сню­ва­ти під­трим­ку суб'єк­тів го­спо­дарю­ван­ня че­рез ме­хані­зм здеш­ев­лен­ня кре­дитів і фінан­со­вих за­по­зи­чень за ра­ху­нок бю­джет­них коштів;

– за­без­пе­чу­ва­ти фінан­су­ван­ня до­та­цій­них про­грам роз­ви­тку і під­трим­ки сіль­сько­го­спо­дар­ських то­варо­ви­роб­ни­ків за з­дану про­дук­цію від­по­від­них ва­го­вих і ві­ко­вих ка­те­го­рій;

– ст­во­ри­ти си­сте­му ко­опе­ра­ції у сіль­ській міс­це­вості з ме­тою по­глиб­лен­ня ви­роб­ничо-го­спо­дар­ських від­но­син і ви­рі­шен­ня пи­тан­ня без­ро­біт­тя пра­це­здат­но­го на­се­лен­ня;

– роз­ро­би­ти дієві ме­хані­зми ці­но­ут­во­рен­ня у на­пря­мі спри­ян­ня і

підтримки сільськогосподарського товаровиробника, їхнього фінансового стимулювання щодо нарощування виробництва якісної продукції;

– активізувати діяльність у напрямі розширення інфраструктури аграрних ринків продукції тваринництва і одночасно сприяти захисту внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції і неякісної продукції.

Відродження в колишніх обсягах і подальше збільшення чисельності м'ясної худоби – одне з основних завдань тваринництва України, спрямоване на розвиток галузі й аграрного комплексу загалом. Виконання цього завдання орієнтоване на розвиток сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, їхнє укрупнення, спеціалізацію, раціональну концентрацію поголів'я залежно від конкретних природних, економічних умов і попиту ринку. Саме в таких господарствах можливо ефективно використовувати інтенсивні технології виробництва яловичини: від заготівлі кормів, відтворення і вирощування молодняка, його нагулу і відгодівлі до реалізації.

Аналіз показав, що намітилася тенденція до створення комплексів з дорощування і відгодівлі тварин на інтенсивній основі, які базуються на приватному підприємстві, що забезпечує стимул розвитку м'ясного скотарства.

Іншим чинником розвитку м'ясного скотарства є прагнення до збереження навколишнього середовища. При розведенні м'ясної худоби з виробничого циклу не допускається: багаторазова обробка землі, застосування великих доз мінеральних добрив, важка техніка для обробки землі, що руйнує і ущільнює ґрунт, накопичення у великих обсягах рідкого гною, отруєння поверхневих і ґрунтових вод. М'ясна худоба, перебуваючи на пасовищі більшу частину року, рівномірно розносить по пасовищу органічні добрива, а перебування взимку на глибокій незмінюваній солом'яній підстилці дає змогу отримувати готове органічне добриво.

Основою м'ясного скотарства є щорічне отримання телят від кожної корови. Галузь має розвиватися за класичною технологією, основні елементи

якої такі:

- безприв'язне утримання всіх статевих-вікових груп тварин протягом року;
- раціональне використання пасовищ упродовж 220–270 днів;
- підсосний метод вирощування телят до 6–8-місячного віку;
- сезонні отелення корів у лютому-квітні;
- заключна відгодівля надремонтного молодняка до високих вагових кондицій – 500–550 кг у віці 18–24 міс.;
- впровадження прогресивних технологій вирощування молодняка на дешевих кормах власного виробництва при оптимальних витратах дефіцитних і дороговартісних зернових та інших кормів.

Особливістю цієї технології є використання дешевих грубих і соковитих кормів власного виробництва в зимовий період і зелених кормів двох літніх пасовищних періодів. При цьому молодняк у 20-місячному віці досягає живої маси 445 кг, з яких 305–320 кг (75%) – за рахунок дешевих пасовищних кормів. Витрата концентратів на вирощування й відгодівлю тварин від народження до забою на м'ясо не перевищує 10% загальної поживності кормів, а їхня вартість у структурі собівартості становить не більше 30%, середньодобові прирости за весь період становлять 700 г при витрачанні 8,15 к. од. на 1 кг приросту живої маси.

На основі аналізу ефективності виробництва яловичини, виходячи з раціональної норми споживання м'яса та продуктів його переробки, а також прогнозу чисельності населення України, обсягів споживання м'яса на одну особу та інших організаційно-технічних параметрів, розроблено прогноз ефективності виробництва продукції м'ясного скотарства в сільськогосподарських підприємствах України за оптимістичним, песимістичним і реалістичним варіантами (табл. 4.3).

**Прогноз ефективності виробництва продукції м'ясного скотарства в
сільськогосподарських підприємствах України**

Показник	У середньому за 2008-2010 рр.	Прогноз на:		
		2013 р.	2015 р.	2020 р.
Попит на м'ясо яловичини (на 1 особу), за варіантами, кг:				
песимістичний	—	12,0	15,0	22,0
реалістичний	9,8	15,0	17,0	25,0
оптимістичний	—	17,0	22,0	33,0
Пропозиція м'яса яловичини за варіантами, всього, тис. т:				
песимістичний	—	542,4	673,5	967,8
реалістичний	448,8	678,0	763,3	1110,0
оптимістичний	—	768,4	987,8	1465,2
Поголів'я великої рогатої худоби за варіантами, всього, млн гол.:				
песимістичний	—	2,086	2,072	2,863
реалістичний	1,726	2,511	2,348	3,284
оптимістичний	—	2,845	3,039	4,334
Середня жива маса здаваної худоби, кг	425	450	500	520
Середньодобовий приріст живої маси, г	445	500	650	800
Термін відгодівлі, міс.:				
до 450 кг	29,5	27,9	21,4	17,4
до 480 кг	32,8	29,9	23,0	18,7
Повна собівартість 1 т продукції, грн.	10421	16443,1	18622,4	23071,3
Реалізаційна ціна 1 т продукції, грн.	8610,5	18765	22736,2	29364,6
Валовий прибуток на 1 т продукції, грн.	-1810,5	2321,9	4113,8	6293,3
Рентабельність, %	-17,3	14,1	22,1	27,2

Джерело: самостійна розробка

В середньому за 2008–2010 рр. сільськогосподарські підприємства виробили 448,8 тис. т м'яса яловичини, що становило 9,8 кг на одну особу. Прогнозні розрахунки показали, що для досягнення раціональної норми споживання м'яса яловичини, необхідно забезпечити такі параметри розвитку м'ясного скотарства в Україні: для задоволення внутрішніх потреб та експортних поставок м'яса, обсяги його виробництва (в забійній масі) необхідно довести за оптимістичним варіантом у 2013 р. до 768,4 тис. т; у 2015

– 2020 рр., відповідно – 987,8–1465,2 тис. т; за реалістичним варіантом, відповідно 678,0 тис. т, 987,8 тис. т та 1465,2 тис. т., що становитиме на одну особу відповідно 15 кг, 17–25 кг.

Розрахунки показують, що найбільш ефективним методом господарювання в м'ясному скотарстві в нинішніх соціально-економічних умовах є замкнутий цикл виробництва. Зокрема, це створення виробничо-наукових, переробно-збутових об'єднань, асоціацій, корпорацій, заснованих на спільному капіталі всіх учасників інтегрованого формування або групи інвесторів на базі наявного переробного підприємства в межах одного чи кількох районів (регіонів), де зосереджена значна чисельність м'ясної худоби.

Членство України у СОТ, коли її внутрішні ринки відкриті для аналогічної продукції, вказує на те, що у конкурентній боротьбі переможе лише високоякісна продукція з низькою собівартістю. До найважливіших чинників підвищення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства належать такі.

1. Скорочення витрат на виробництво м'яса яловичини, зниження собівартості вітчизняної продукції завдяки економії витрат при вирощуванні і відгодівлі. У механізмі управління витратами важливу роль відіграватимуть методи внутрішнього господарського контролю, які мають бути спрямовані на зниження собівартості продукції тваринництва, зокрема впровадження стійлово-пасовищної системи утримання м'ясної худоби, яка ґрунтується на безприв'язному утриманні маточного поголів'я ремонтного та відгодівельного молодняку після відлучення на глибокій підстилці з годівлею у приміщеннях на вигульно-кормових майданчиках. Безприв'язне утримання взимку на глибокій підстилці найбільш економічно вигідне з точки зору трудових затрат, що дає змогу одному працівникові обслуговувати 100–110 голів. Основним принципом організації і технології м'ясного скотарства є оптимальне обмеження витрат на утримання основного стада з телятами у підсосний період у поєднанні з інтенсифікацією подальшого вирощування племінних тварин і відгодівлі надремонтного молодняку.

2. Інтенсифікація розвитку галузі м'ясного скотарства – важливий чинник підвищення конкурентоспроможності м'яса яловичини, що передбачає інтенсивне вирощування молодняку великої рогатої худоби. Так, жива вага худоби, що реалізується на м'ясо, у більшості господарств доволі низька (260–340 кг), а туші не кондиційні. Це пояснюється недотриманням технології раціональної організації вирощування й інтенсивної відгодівлі, які дають змогу використовувати біологічні особливості молодого організму – швидко рости на ранніх стадіях постембріонального розвитку і менше витратити поживних речовин на одиницю приросту. Інтенсивне вирощування тварин дає змогу за рахунок кормів отримати яловичину на 30% більше порівняно з традиційними технологіями годівлі і вирощування.

Велику роль в інтенсифікації виробництва м'яса яловичини відіграє організація відгодівлі і нагулу дорослої вибракуюваної великої рогатої худоби. Так, за рахунок відгодівлі вибракуюваних корів на літніх пасовищах можна підвищити живу вагу на 60–80 кг, збільшити вагу туші на 30–45 кг, забійний вихід – на 3–6%.

Інтенсифікація розвитку м'ясного скотарства має відбуватися шляхом вирішення таких питань: поліпшення наявних порід худоби з урахуванням їхнього потенціалу підвищення м'ясної продуктивності; створення нових перспективних м'ясних порід для кожної природної зони; широке використання найбільш ефективних методів розведення, зокрема міжпородного промислового і поглинального схрещування, інтенсивне вирощування і відгодівля великої рогатої худоби; зменшення затрат кормів на 1 кг приросту; поліпшення якості м'яса і шкірсировини; зменшення собівартості отриманої продукції.

Проведені дослідження показують, що підвищення конкурентоспроможності м'ясного скотарства визначається сукупністю чинників, головним з яких є високоінтенсивне використання генетичного потенціалу продуктивності тварин, що дає змогу різко зменшити період вирощування і відгодівлі, а отже, скоротити затрати кормів і праці на одиницю продукції.

За оптимальних умов зовнішнього середовища порода м'ясної худоби визначає основні показники інтенсифікації галузі, що обумовлені скоростиглістю, генетичним потенціалом продуктивності й адаптаційною пластичністю тварин.

3. Удосконалення територіального розміщення м'ясного скотарства і поглиблення зональної спеціалізації тваринництва.

Кластер м'ясного скотарства – важливий організаційно-економічний інструмент концентрації виробництва яловичини. В основу кластера закладено науково-виробничий і територіально-галузевий принцип розташування у межах регіону і групи господарств, що обумовлено тісним зв'язком м'ясного скотарства з землею, необхідністю базування її на власному кормозабезпеченні. Основними організаційними формами кластера м'ясного скотарства є спеціалізовані господарства з вирощування і відгодівлі тварин з метою отримання м'яса яловичини. Це дає змогу підвищити ефективність використання біологічного потенціалу тварин, зменшує залежність виробництва від сезону за рахунок регулярних зимово-весняних турових отелень (лютий-квітень).

На розміщення м'ясного скотарства значною мірою впливають такі чинники: зональні особливості; напрями і рівень спеціалізації; наявність природних і культурних пасовищ; розвиток виробництва кормів і наявність додаткових джерел кормів (відходів харчової промисловості, цукрових і олійно-екстракційних заводів).

4. Підвищення якості м'яса яловичини. Якість є одним з основних чинників підвищення конкурентоспроможності м'яса, що дає змогу встановити взаємовигідні економічні зв'язки між виробниками та переробними й торговельними підприємствами, скоригувати обсяги виробництва яловичини з попитом на ринку, а також гарантувати прибутки партнерам у ланках виробництво – переробка – збут.

5. Створення ефективної ринкової інфраструктури продажу м'яса яловичини. Конкурентоспроможний розвиток м'ясного скотарства в Україні

може відбуватися лише при наявності усіх без винятку складових аграрного ринку, ключове місце в якому належить ринковій орієнтації на споживача. Пріоритетом формування ринкової інфраструктури має стати розвиток збутових кооперативів і об'єднань, а також дрібногуртових і крупногуртових ринків і аукціонів живої худоби. Створення дрібногуртових і крупногуртових ринків дасть змогу: оптимізувати канали реалізації м'яса яловичини; забезпечить відкритість торгів; усуне посередників між виробниками і споживачами; зумовить підвищення конкуренції; зменшить витрати товаровиробників; дасть змогу вивести значну кількість м'яса дрібних товаровиробників з тіньового обігу; забезпечить дотримання якості продукції.

Організований гуртовий ринок забезпечить інтеграцію інтересів виробників яловичини і переробників у процесі обміну. Продаж худоби на централізованому гуртовому ринку дасть змогу товаровиробникам вийти безпосередньо на гуртового покупця, що підвищить їхню зацікавленість у майбутньому.

На перспективу потрібно активізувати організацію проведення аукціонів живої худоби, що забезпечить інформаційність учасників ринку; прозорість торговельних операцій, збалансування цін під впливом співвідношення попиту та пропозиції, можливість широкого вибору племінної худоби; вдосконалення контролю за якістю худоби та недопущення на ринок хворих тварин; можливість формування гуртових партій з подальшим виходом на зовнішні ринки.

Підприємницька діяльність вимагає переорієнтувати інфраструктуру аграрного ринку на інтереси виробників м'яса яловичини, які стануть не лише клієнтами, а й співвласниками цих підприємств, що надаватимуть послуги з реалізації продукції на неприбутковій основі.

6. Створення і функціонування ефективного маркетингу забезпечить підвищення конкурентоспроможності м'яса яловичини.

Одним із головних принципів маркетингу є комплексність, що проявляється у створенні систем засобів впливу. З урахуванням особливостей

м'ясного маркетингу і сучасного етапу розвитку галузі доцільним є використання системи маркетингових засобів впливу, яка має охоплювати наступні елементи: м'ясо, якість, ціна, категорія, вгодованість, вік тварини, споживач та оцінка маркетингових дій.

Потрібно упровадити у виробництво науково обґрунтований економічний механізм маркетингу, який передбачатиме використання інтегрованої системи організаційно-правових, соціально-економічних, техніко-екологічних форм, методів та інструментів управління виробничо-господарською діяльністю, дасть змогу контролювати процес виробництва м'яса яловичини, що забезпечить її високу якість, безпечність і конкурентоспроможність.

Формування маркетингової стратегії м'ясного скотарства необхідно проводити на динамічній основі. Для цього варто розробити комплексну модель маркетингу з урахуванням впливу внутрішніх і зовнішніх чинників. Це дасть змогу оптимізувати організацію формування маркетингової стратегії збуту для підприємств-виробників м'яса яловичини та варіанти застосування маркетингових технологій у сфері збуту продукції, враховуючи тип, вид та структуру каналу розподілу. Такий підхід дасть змогу урізноманітнити заходи комплексу маркетингу виробників м'яса яловичини залежно від конкурентної позиції, яку вони займають на ринках збуту.

7. Наукове забезпечення підвищення конкурентоспроможності м'ясного скотарства. Основними завданнями наукового забезпечення у м'ясному скотарстві мають стати:

- збереження генофонду сільськогосподарських тварин;
- впорядкування та систематизація роботи суб'єктів господарювання з проведення зоотехнічного та племінного обліку;
- забезпечення наукового супроводу селекційного процесу суб'єктів господарювання;
- проведення оцінки племінної цінності тварин на основі передових вітчизняних і зарубіжних методик; продовження роботи з прискореного відтворення високопродуктивних тварин і створення нових генотипів на основі

технології трансплантації ембріонів;

- створення та утримання господарств-резерватів, генофондових стад, кріобанків сперми, ембріонів, зразків ДНК для тривалого зберігання та подальшого селекційного і біотехнологічного використання;

- організація ефективної національної системи селекції у тваринництві; розроблення механізму індексної оцінки племінної цінності тварин з урахуванням економічної значимості контрольованих ознак;

- організація енергоощадних систем кормовиробництва для забезпечення повноцінної годівлі тварин;

- розроблення нових та удосконалення наявних технологій заготівлі кормових культур;

- розроблення високоефективних технологій переробки відходів тваринництва для отримання високоякісних та безпечних кормових домішок.

Пріоритетними напрямками селекційно-племінної роботи та наукового забезпечення м'ясного скотарства мають стати:

- якісне поліпшення порід, отримання високопродуктивних генотипів (зональні, внутріпородні типи, заводські лінії, перспективні родинні групи) шляхом чистопородного розведення, а також із залученням кращого світового генофонду;

- розробка та застосування науково-обґрунтованих, перевірених на практиці методів і прийомів селекції при чистопородному розведенні та міжпородному схрещуванні;

- широке застосування селекції у підвищенні інтенсивності росту на основі використання бугаїв-поліпшувачів, виявлених у результаті їхньої генетичної оцінки.

8. Державне регулювання розвитку м'ясного скотарства. Тільки за дієвої регуляторної функції держави, за жорсткого контролю на ринку м'яса вітчизняна галузь м'ясного скотарства має можливість стати конкурентною на світовому аграрному ринку. Виконання державою своїх обов'язків дасть змогу галузі м'ясного скотарства реалізувати наявний високий ресурсний потенціал

АПК України.

Державне регулювання розвитку м'ясного скотарства, окрім організації генетично-селекційної діяльності і підтримки інновацій має стимулювати поширення великих підприємств, здатних впроваджувати наукові дослідження. Крім концептуальних заходів регулювання розвитку м'ясного скотарства і підвищення його конкурентоспроможності, потрібно виконати такі процедури:

- удосконалити державну підтримку у сфері фінансово-кредитного та інвестиційного забезпечення сільськогосподарських та переробних підприємств м'ясного скотарства;

- сприяти підвищенню рівня професійно-кадрового забезпечення працівників галузі за допомогою системи підготовки і перепідготовки наукових кадрів, цільовому забезпеченню молоді для здобуття необхідного фаху з можливістю подальшого працевлаштування.

Отже, вище перелічені заходи підвищення конкурентоспроможності м'ясного скотарства окреслюють основні пріоритети розвитку галузі, що полягають у задоволенні потреб внутрішнього та світового ринків у високоякісній, екологічно чистій, конкурентоспроможній м'ясній продукції і шкірсировині. Стратегічною метою розвитку галузі м'ясного скотарства має бути досягнення її конкурентоспроможного розвитку виробництва для забезпечення внутрішнього та зовнішнього ринків м'ясом яловичини, реалізація яких сприятиме: підвищенню ефективності вирощування великої рогатої худоби на м'ясо; гарантуванню продовольчої безпеки держави у м'ясі яловичини; забезпеченню конкурентоспроможності м'ясної продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках; технічне та технологічне оновлення галузі; екологічність виробничих процесів, соціальний захист працівників галузі; наукове обґрунтування раціонального використання наявного ресурсного потенціалу на основі удосконалення технології інтенсивного виробництва м'яса яловичини є актуальною.

4.2. Інноваційне забезпечення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства

Прискорений розвиток м'ясного тваринництва як основний напрям пріоритетного національного проекту передбачає не лише стабілізацію в тваринництві, й інтенсивний розвиток галузі на найближчі роки і перспективу. Потрібно впроваджувати нові конструктивно-технологічні рішення, спрямовані на максимальне здешевлення вартості тваринницьких приміщень і утримання тварин, ефективні способи підвищення конверсії корму в продукцію, а також удосконалювати методи селекції і біотехнології. Кожен напрям м'ясного тваринництва базується на таких основних складових: генетичному потенціалі тварин, годівлі, кормовій базі, технології утримання і фінансовому забезпеченні результатів господарювання. Інтенсифікація цих складових є головним завданням сучасної науки.

В українській науці відбувається безперервний процес вдосконалення продуктивних якостей сільськогосподарських тварин шляхом широкого застосування штучного осіменіння, біотехнологічних методів відтворення кращого племінного матеріалу, конструювання нових генотипів. Інтенсифікація селекційного процесу пришвидшує темпи заміни або поглинання неконкурентоспроможного племінного матеріалу, яким перш за все, виявляються місцеві (аборигенні) породи. Відбувається витіснення племінного матеріалу локальних порід, зменшується їхня чисельність, унаслідок чого стрімко звужується природна різноманітність тварин. Постає проблема підтримання необхідного рівня біологічної різноманітності в екологічних системах.

З метою розвитку наукового забезпечення галузі м'ясного скотарства необхідно налагодити комплексне використання біотехнологічних методів відтворення сільськогосподарських тварин. Вітчизняними біотехнологами освоєні, удосконалюються і проводиться постійний пошук та розробка альтернативних, дешевших, але не менш ефективних методів сучасної

біотехнології. Останні досягнення в галузі клітинної і генетичної інженерії підтверджують великі потенційні можливості біотехнології для отримання у достатній кількості екологічно безпечних продуктів, одержання і розмноження високопродуктивних тварин, отримання цінних біологічно активних речовин медичного призначення від генетично модифікованих тварин тощо. Проте ефективність більшості сучасних біотехнологічних методів є недостатньою.

Пріоритетні завдання аграрної науки у забезпеченні розвитку тваринництва окреслено Національною академією аграрних наук України (рис.4. 2).

Отже, в умовах ринкових взаємовідносин необхідно ефективно і при найменших затратах формувати стада високого рівня продуктивності. Це можливо досягти за допомогою використання новітніх методів генетики і біотехнології, зокрема використання диференційного С-зabarвлення хромосом при визначенні статі зародків великої рогатої худоби, заморожування зародків методом вітрифікації, заморожування епідидимальних сперматозоїдів бугаїв для підвищення ефективності отримання зародків великої рогатої худоби поза організмом та додаткового збереження цінного генетичного потенціалу плідників.

Важливим чинником підвищення конкурентоспроможності м'ясного скотарства є інтенсифікація інноваційної активності галузі. Тільки постійна активізація інноваційних процесів може забезпечити оптимальний розвиток м'ясного скотарства в нинішніх умовах. Головне при цьому – відновлення технологій і широке використання наукових розробок, які є в арсеналі науково-дослідних установ країни.

Науково-технічний прогрес зумовлює інтенсивний тип розвитку, який у м'ясному скотарстві тісно пов'язаний з інноваційними процесами. Інноваційні процеси в АПК мають свою специфіку, зумовлену різноманіттям регіональних, галузевих, функціональних, технологічних і організаційних особливостей. Аналізуючи інвестиційні процеси у м'ясному скотарстві, можна виокремити три типи інновацій: селекційно-генетичні, виробничо-технологічні й

організаційно-управлінські.

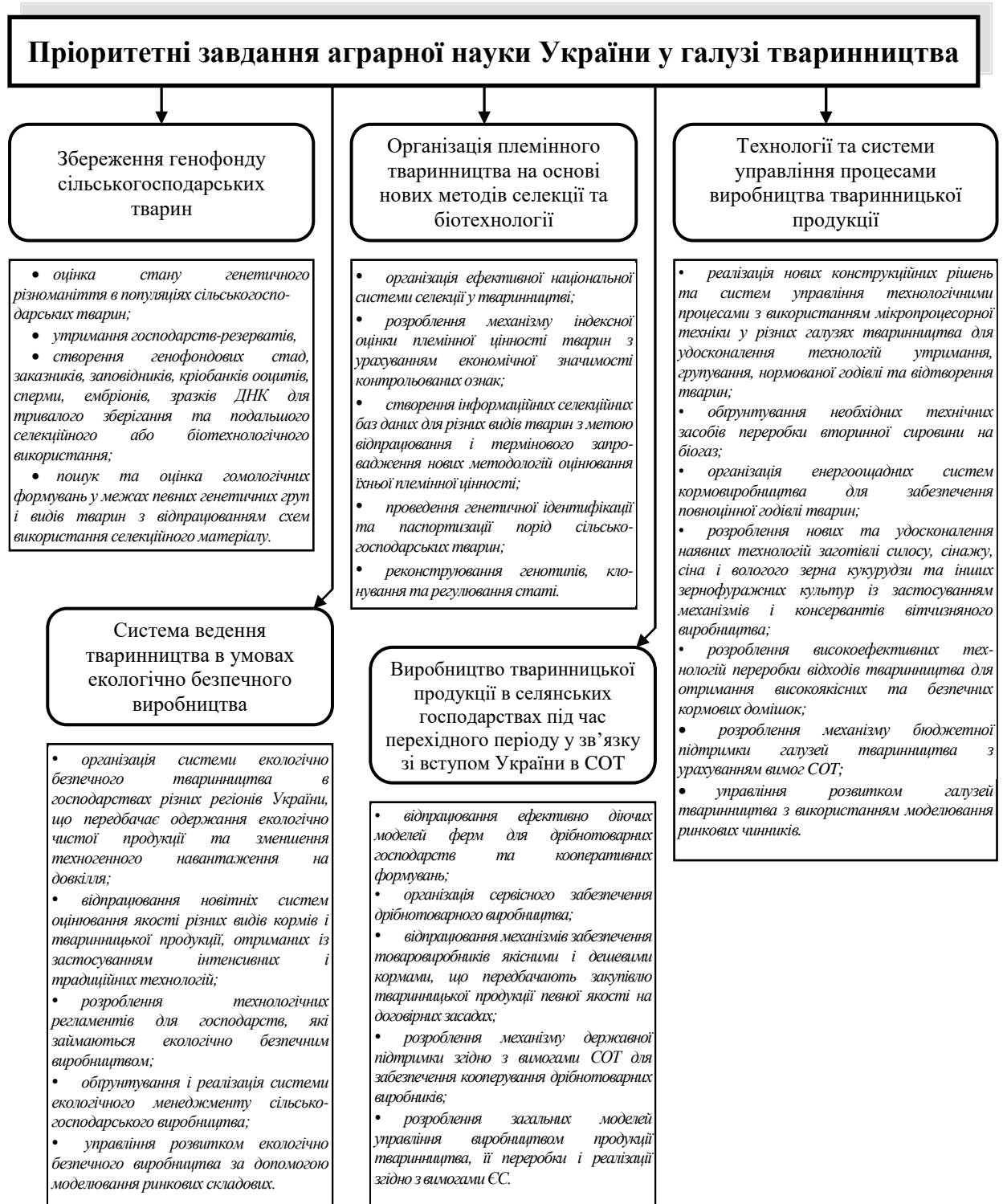

Рис. 4. 2. Пріоритетні завдання науки у галузі тваринництва

Джерело: За даними [218]

Розвиток інноваційних процесів у тваринництві пов'язаний з відтворенням ресурсного потенціалу на якісно новій основі. Відповідно, конкурентоспроможність галузі багато в чому визначається ступенем

використання досягнень науки і техніки на всіх стадіях: від наукових досліджень до освоєння їхніх результатів практиці. Особливості сучасного періоду освоєння інновацій полягають у тому, що організація і управління цим процесом все більшою мірою переміщується на регіональний рівень, на більш наукомісткі виробництва, безпосередньо у сферу виробництва, у великі агропромислові об'єднання корпоративного та холдингового типу, що акумулюють фінансові ресурси для впровадження інноваційних технологій і високопродуктивної техніки. Тому формування складних виробничих систем, пов'язаних технологічними циклами, які працюють на єдиний комерційний результат, стає об'єктивною необхідністю.

Інноваційні технології – це технології, пов'язані із застосуванням високих наукових знань у виробничій діяльності з метою створення нового або вдосконалення наявного технологічного процесу, що забезпечує отримання конкурентоспроможного на світовому ринку нового або поліпшеного продукту. Нові технології є потужним ресурсом, що дає змогу забезпечити технологічну і продовольчу незалежність країни і створювати сприятливі передумови для її успішного економічного розвитку.

У підвищенні конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства велике значення має системний підхід у використанні техніко-технологічних інновацій. Будь-яке досягнення науково-технічного прогресу, спрямоване на розвиток тваринництва, буде ефективно використовуватися тільки в тому випадку, якщо воно буде включене в певну технологію. Інновації можуть бути різного характеру і застосовуватися на всіх стадіях виробничого процесу. Потребує вдосконалення і підготовка кадрів, особливо масових професій для тваринництва. Холдингові компанії практикують стажування працівників галузі тваринництва в дилерських фірмах за кордоном (США, Франція).

Прогресивна технологія виробництва яловичини заснована на принципі максимального використання біологічних можливостей тварини. Отже, виникає необхідність періодичного вивчення продуктивних якостей худоби різних порід, найбільш поширених у певній природно-кліматичній зоні, для

встановлення їхньої відповідності основним завданням скотарства в певних регіонах країни.

Вирішувати проблему прискореного розвитку м'ясного скотарства тільки шляхом чистопородного розведення тварин наявних порід не є раціональним способом, оскільки значно важче укомплектувати високопродуктивними тваринами товарні м'ясні стада, що відповідають вимогам промислової технології виробництва яловичини. Крім цього, збільшення чисельності м'ясної худоби тільки за рахунок розширеного відтворення наявного маточного поголів'я м'ясних порід вимагає тривалого часу. Практика комплектування м'ясних ферм за рахунок вибракуваних корів молочних порід себе не виправдала, оскільки вони швидко вибувають із стада внаслідок поганої пристосованості до технології м'ясного скотарства. Тому доволі доцільно поповнення наявних та комплектування нових товарних м'ясних ферм проводити помісними телицями, отриманими від схрещування корів молочних і комбінованих порід з биками м'ясних порід. Організація такого промислового схрещування стане не тільки великим резервом збільшення виробництва яловичини поліпшеної якості, а й основним джерелом комплектування м'ясних товарних стад.

Потрібно освоювати сучасну технологію штучного осіменіння тварин. Для цього в країні є потреба в негайному розгортанні широкої мережі зональних і породних контрольних-випробувальних станцій Головного селекційного центру України в усіх природно-кліматичних зонах на базі обласних племінних підприємств стосовно найбільш крупних масивів основних порід м'ясної худоби.

Особисті селянські господарства, де отримують щорічно більше 1 млн теличок на рік, сьогодні не представлені на ринку племінної продукції. При відповідному рівні організації штучного осіменіння та племінного обліку цей сектор може стати додатковим джерелом племінної продукції скотарства. Причому, він постачатиме тварин, адаптованих до клімату різних регіонів, що є беззаперечним аргументом у розвитку м'ясного скотарства.

Розвиток м'ясного скотарства в Україні на період до 2020 р. передбачає послідовну інноваційну діяльність. На першому етапі реалізації Концепції темпи приросту продукції будуть відносно невисокими. У наступні роки передбачається більш суттєве її збільшення на основі відновлення кормової бази та поліпшення племінної справи, створення матеріально-технічних, технологічних засобів, що відповідають сучасним вимогам, вирішення проблеми збереження навколишнього середовища. Так, в Україні є значні внутрішньогалузеві резерви зростання поголів'я великої рогатої худоби, у т. ч. і корів. Через низький рівень відтворення і незадовільний стан ветеринарного обслуговування в сільськогосподарських підприємствах втрачається близько 15–20% телят, а це 100–130 тис. голів на рік.

У сучасних умовах розвитку тваринництва, на думку багатьох науковців, досвід передових господарств показує, що швидкість росту має бути такою, щоб запліднити їх можна було у віці 14–15 місяців при першому отеленні їх у 24 місяці для отримання максимальної кількості молока для вигодовування телят та отримання середньодобового приросту живої масою 800–1000 г.

У зв'язку з цим необхідно шукати шляхи інтенсифікації вирощування телиць з орієнтиром на їхню статеву зрілість. Проведені дослідження вчених показують, що в окремих випадках можливе зменшення термінів запліднення телиць у 10–12 місяців, а перші отелення відбуваються в 20 місяців. Це допоможе максимально наблизити фізіологічну зрілість телиць до віку статевого дозрівання. Отже, розробка ефективних нанобіотехнологічних методів, що стимулюють та прискорюють раннє настання статевої зрілості у телиць і бичків, та можливість їхнього раннього використання для відтворення і виробництва м'яса високої якості, мають велике економічне значення.

Генетичні дослідження в галузі м'ясного скотарства та заходи щодо їхнього впровадження мають бути спрямовані на забезпечення більш ефективної селекційно-племінної роботи щодо підвищення генетичного потенціалу продуктивних і відтворних якостей худоби, вивчення специфіки генофонду м'ясних порід, елімінацію з їхніх генофондів небажаних генетичних

аномалій. Отже, основною стратегією генетичних досліджень у м'ясному скотарстві – має стати всебічна оцінка племінних якостей тварин на основі одержання генетичної інформації, пов'язаної з певними генами або генними комплексами, та загальної генетико-популяційної ситуації в стадах і породі.

У м'ясному скотарстві як основну селекційну ознаку визначено інтенсивність росту молодняку. У стадах спостерігається велика різноманітність цього показника, що дає підставу для проведення за ним ефективного відбору.

У численних дослідженнях встановлено позитивну залежність між приростом бугайців за період з 8 до 15 місяців з їхньою масою у 15-місячному віці, оплатою корму, формами статури, з одного боку, й аналогічними показниками їхніх нащадків – з іншого. Це дає змогу вже за даними про власну м'ясну продуктивність бичків з високою вірогідністю стверджувати про їхню племінну цінність. Пояснюється це тим, що на оцінку бугайця за власною продуктивністю впливає мінімум чинників і всі відмінності у продуктивності пов'язані переважно з його генетичними задатками. При ретельному коригуванні живої маси бугайців на вік у 8 і 15 місяців, дотриманні вимог до віку при постановці і якості аналогів комплексний індекс з високою вірогідністю відображає їхню племінну цінність. Тому оцінка бугайців за власною продуктивністю має широко використовуватися в племінних господарствах, що спеціалізуються на розведенні м'ясної худоби, як найбільш ефективний на сьогодні прийом, що сприяє підвищенню генетичного потенціалу продуктивності.

Оцінка бугаїв за якістю нащадків – додатковий спосіб визначення племінної цінності. Двоетапна оцінка виробників дає змогу спочатку з великої кількості бугайців вибрати найбільш цінних за результатами власної продуктивності і згодом кращих бугайців оцінити за якістю своїх нащадків шляхом порівняння їхньої продуктивності з продуктивністю синів інших бугайців. На практиці часто виходить, що на оцінку витрачаються час і кошти, проте її результати через генетичну однорідність бугайців і допущені методичні

порушення самої оцінки є недостовірними, а отримані результати не відображають дійсної племінної цінності плідників і, відповідно, не сприяють селекційному процесу. Якщо на оцінку бугайців за власною продуктивністю впливає незначна кількість чинників, то на оцінку бугайців за якістю нащадків вплив неврахованих чинників великий, що суттєво спотворює оцінку і часто робить її необ'єктивною. Провідні племінні господарства використовують оцінку плідників за якістю нащадків протягом декількох десятків років, але, як показує аналіз їхньої господарської діяльності, це не привело до зростання продуктивності худоби, хоча реальний виробничий ефект мав би проявитися вже у наступному поколінні.

Низький ефект селекції, а точніше його відсутність, багато в чому обумовлений недосконалістю методичних вказівок і, перш за все, низькою вірогідністю оцінки плідників за якістю нащадків. Оцінювання бугайців завершується лише констатацією отриманих результатів продуктивності нащадків і розрахунком комплексних індексів, а не встановленням ступеня достовірності отриманих результатів, що має бути вирішальним чинником при віднесенні їх до певної категорії. Тому часто у відтворенні використовують не достовірно гарантованих “поліпшувачів”, а випадкових, продуктивність нащадків яких лише несуттєво перевершує показники нащадків інших оцінюваних бугайців. Через це використовувана нині в м'ясному скотарстві методика оцінювання плідників за якістю нащадків не робить помітного впливу на підвищення ефективності селекції за інтенсивністю росту.

У племінній роботі з породами м'ясної худоби мають бути використані сучасні ефективні системи генетичного оцінювання тварин, що забезпечують достовірну оцінку їхньої племінної цінності. При інтенсивному використанні плідників методом штучного осіменіння достовірність цієї оцінки настільки велика, що підвищена її точність є цілком виправданою.

Фахівцям з розведення та вдосконалення худоби спеціалізованих м'ясних порід необхідно переглянути сам підхід до селекції щодо сучасного стану і накопичених знань. Важко налагодити ефективну селекційно-племінну роботу,

сформувати оптимальний рівень годівлі, адаптувати умови утримання тварин, організувати зоотехнічний і племінний облік без застосування генетико-статистичних і економіко-математичних методів аналізу та планування селекційної роботи, ігноруванні інформаційних технологій і персональних комп'ютерів.

На рівні областей має бути відновлена структура управління селекційним процесом при вдосконаленні порід сільськогосподарських тварин, переглянуті окремі питання, які стримують ефективність селекційної роботи, перш за все, за оцінкою племінної цінності тварин, у т. ч. й оцінку плідників за якістю нащадків.

Усі новостворені та створювані українські м'ясні породи доволі високопродуктивні й технологічні, консолідовані за типом, відзначаються високою енергією росту, оплатою корму, міцною пропорційною конституцією, пізнім формуванням жирової тканини. За цими показниками вони не поступаються європейським аналогам. Основними напрямками їхньої подальшої селекції мають стати такі:

- підвищення енергії росту та кінцевої живої маси тварин;
- зростання оплати корму, здатності давати важкі туші з високим виходом м'якоті і відносно невисоким вмістом жиру в м'ясі;
- добрі відтворні якості (одержання щорічно від кожної корови і повновікової телиці приплоду);
- висока молочність корів, яка є основою високої енергії росту телят у підсосний період;
- здатність давати високоякісну яловичину з оптимальним співвідношенням жиру та білка.

З огляду на зазначене, особливої уваги надають залученню до селекційного процесу сментальської породи, яка завдяки своїй високій молочності здатна забезпечити живу масу телят до відлучення – 300–350 кг, що на 50–100 кг перевищує аналогічні показники порід британського, франко-італійського та американського походження, та одночасне вирощування під

коровою двох-трьох підсосних телят. До позитивних технологічних характеристик симентальської худоби також належать: довгорослість, спокійний норов, схильність до вживання великої кількості кормів, міцні кінцівки, некрихкий ратичний ріг, подовжений підсосний період вирощування телят, високі середньодобові прирости живої маси молодняку, добру потенцію племінних бугаїв, здатність до довготривалої експлуатації [34, с.77–78].

Наразі одним із перспективних селекційних напрямів подальшої роботи з м'ясними породами є створення комолого типу, що знижує стресові ситуації в стадах, виключає можливість пошкодження шкур і підвищує безпеку людей при обслуговуванні худоби. Окрім того, як показала порівняльна оцінка молодняку симентальської породи від народження до 18-місячного віку, тварини комолого типу мають перевагу над рогатими аналогами за живою масою, середньодобовими приростами, екстер'єрними характеристиками і рівнем м'ясної продуктивності. Зокрема, перевага за масою туші становила 27,1 кг (8,4%), за кількістю м'якоті в туші – 24,9 кг. Комолі тварини також вирізнялися більш ефективним використанням поживних речовин корму порівняно з рогатими аналогами. Тож створення комолого типу вбачається реальним шляхом збільшення виробництва та зниження собівартості яловичини.

Проблему забезпечення населення України високоякісною, екологічно чистою, економічно вигідною яловичиною в умовах енергетичної й економічної кризи необхідно вирішувати за рахунок освоєння принципово нових, ефективних систем виробництва кормів, оптимізації структури кормової бази в напрямі збільшення площ під багаторічними травами, культурними пасовищами, заготівлі високоякісного сіна та цілорічного конвеєрного використання зелених кормів. У зв'язку з новими умовами, що склалися при виробництві яловичини, у найближчі роки необхідно значно розширювати зону м'ясного скотарства і різко збільшити поголів'я м'ясної худоби. Використовуючи світовий генофонд, потрібно створювати нові породи і типи високопродуктивних тварин, здатних давати високі прирости й ефективно

трансформувати корми (добові прирости 1200–1500 г, жива маса у 18 місяців – 550–600 кг, витрати кормів – 5–7 корм. од. на 1 кг приросту) [34, с. 79].

Науковцями Інституту тваринництва розроблена комплексна програма використання біотехнологічної селекції у відтворенні великої рогатої худоби.

Для підвищення конкурентоспроможності м'ясного скотарства потрібно застосовувати нові біотехнологічні методи: ембріональне клонування, одержання і застосування партеногенетичних ембріонів, отримання химерних ембріонів, трансгенез, терапевтичне клонування.

Необхідність інтенсивного нарощування маточного поголів'я зумовлюється тим, що при відносно невеликій чисельності поголів'я створених м'ясних порід в Україні є великий попит на тварини цієї породи.

Відомі два основних шляхи збільшення поголів'я м'ясного стада. Перший – це створення м'ясного контингенту за рахунок надремонтних телиць, наявних у господарствах з розведення м'ясної породи. Проте він надто тривалий, оскільки чисельність худоби певних порід є невеликою, відповідно реалізація племінного молодняку обмежена.

Інший і найбільш перспективний шлях збільшення поголів'я м'ясного стада – поглинальне схрещування місцевих молочних порід з племінними бугаями м'ясних порід. Усіх телиць молочної худоби необхідно осіменити спермою бугаїв м'ясних порід. Отриманих помісних теличок у післямолочний період вирощують за технологією годівлі й утримання, прийнятою у м'ясному скотарстві. У подальшому помісних корів використовувати за технологією м'ясного скотарства – підсосне вирощування телят. Промислове схрещування телиць молочних і комбінованих порід з плідниками м'ясного напрямку продуктивності дасть змогу одержати приплід, який за енергією росту перевищить аналогів материнської породи на 12–24%. У товарних стадах молочно-напряму продуктивності всіх низькопродуктивних корів, які в подальшому підлягають вибракуванню, в т. ч. і корів-первісток, потрібно схрещувати з бугаями поліської і волинської м'ясних порід.

В Україні потрібно вжити заходів з прискорення селекційного процесу

створення нових порід м'ясної худоби, а саме:

- господарства-репродуктори спеціалізувати на м'ясному скотарстві і збільшити поголів'я м'ясної худоби;

- посилити роботу з формування генеалогічної структури створюваної породи, зокрема створення заводських ліній і родин; для цього в усіх господарствах-репродукторах використовувати лише висококласних бугаїв, які відповідають за спадковістю вимогам нової м'ясної породи;

- в усіх господарствах-репродукторах м'ясної худоби організувати інтенсивне вирощування ремонтних телиць, забезпечити не менше 700–750 г середньодобового приросту на голову та досягнення у 18-місячному віці тварин живої маси по 360–380 кг; щорічно вводити до стада 25–30% високопродуктивних первісток замість низькопродуктивних, які не відповідають стандарту породи;

- за рахунок зміцнення кормової бази підвищити рівень і повноцінність годівлі м'ясної худоби: на м'ясну корову зі шлейфом згодовувати по 60–65 ц корм. од., у т. ч. по 16–18 ц концентратів, по 0,8–1,0 т сіна, по 1,5–2,0 т кормового буряка, по 1 т соломи на підстилку, по 8–10 т силосу і сінажу; за літній період на корову зі шлейфом згодовувати не менше 8–10 т зелених кормів; у структурі посівних площ м'ясних господарств під зернові потрібно відводити 45–47% орного клину і під кормові – 42–46%, половину цієї площі мають займати багаторічні трави;

- відгодовувати бугайців м'ясних порід для реалізації на м'ясо до високої живої маси (не менше 500 кг);

- застосовувати технологію безприв'язного утримання худоби з помірною кількістю концентрованого фуражу в раціонах і достатньою – високоякісних грубих і соковитих кормів, у весняно-осінній період ефективно використовувати пасовища.

В умовах Лісостепу України перспективним напрямом збільшення виробництва яловичини, поліпшення її якості та економічних показників господарств є промислове схрещування та поєднання маточного поголів'я

симентальської породи комбінованого напряму продуктивності з плідниками волинської, створюваних симентальської м'ясної породи та знам'янського м'ясного типу, абердин-ангусами крупного типу американської селекції, що є водночас важливим зоотехнічним чинником створення галузі спеціалізованого м'ясного скотарства.

При інтенсивному вирощуванні помісні бугайці перевершують чистопородних сименталів за живою масою (541,3–597,8 кг у 18 місяців проти 532,7) на 1,6–12,8%, середньодобовими приростами (942–1042 г проти 928) на 10,2–11,2%, меншими на 0,20–0,62 корм. од. витратами кормів (5,59–6,11 корм. од.) на 1 кг приросту. Встановлено більш високу масу туш у симентал х волинських помісей на 49,0 кг (21,3 %), симентал х знам'янських на 53,17 кг (23,1%), симентал х м'ясний симентал на 83,17 кг (36,1%), симентал х абердин-ангус крупного типу на 52,67 кг (22,9%).

Встановлено, що помісі симентальської породи з м'ясними породами української селекції характеризуються більшою високорослістю, широкотілістю, розвиненою мускулатурою, особливо задньої третини туші. При інтенсивному вирощуванні за технологією м'ясного скотарства вони досягають живої маси 530–600 кг у 18-місячному віці і за комплексом параметрів краще відповідають бажаному (оптимальному) типу м'ясної худоби України.

Обґрунтовано доцільність широкого використання у промисловому схрещуванні бугаїв м'ясних порід вітчизняної селекції. Тварини цих генотипів не поступаються, а за деякими показниками (оплатою корму) навіть перевершують аналогів абердин-ангусів американської селекції.

Серед перспективних напрямів розвитку галузі спеціалізованого м'ясного скотарства передбачено проведення селекції м'ясних порід у напрямі зростання їхньої чисельності, збільшення живої маси, технологічності, поліпшення м'ясних форм, підвищення оплати корму приростами, якості м'яса, стійкості проти захворювань та несприятливих умов навколишнього середовища, поліпшення відтворної здатності. Подальша робота з породами спрямовується

на виявлення видатних плідників шляхом всебічної оцінки, типізацію худоби та консолідацію кращих якостей.

Отже, розвиток галузі має відбуватися як за рахунок чистопородного розведення, так і за допомогою створення помісного товарного стада, отриманого від схрещування корів комбінованих і молочних порід з бугаями м'ясних порід.

Економічна ефективність м'ясного скотарства прямо залежить від технологічної ефективності цієї галузі, під якою розуміється ступінь використання ресурсів у процесі виробництва продукції скотарства. Її критерієм є застосування науково обґрунтованої ресурсозберігаючої технології виробництва яловичини, що забезпечує високу продуктивність, збереження і оптимальну конверсію корму при раціональних термінах відгодівлі тварин. З огляду на це в галузі м'ясного скотарства інновації насамперед орієнтовані на реалізацію генетичного потенціалу продуктивності тварин з використанням досягнень вітчизняної та світової селекції, новітніх наукоємних ресурсозберігаючих технологій, спрямованих на підвищення рівня інтенсивності та ефективності виробництва (рис. 4.3).

У м'ясному скотарстві інноваційний процес пов'язаний з модернізацією виробництва, створенням і розповсюдженням інновацій. Це процес, у межах якого виробники інновацій створюють і просувають нововведення до споживачів з метою отримання прибутку. Починається він з виникнення ідеї, потім розробки і закінчується їхньою комерційною реалізацією. У м'ясному скотарстві розвиток ланцюжка “наука–виробництво” можна умовно поділяти на такі етапи:

- аналітичне дослідження проблеми (фундаментальні наукові дослідження, пошук рішень, вибір пріоритетних інновацій);
- науково обґрунтована експертиза використання нововведення (розробка проектно-конструкторських і технологічних пропозицій);
- оцінка економічної доцільності впровадження інновації (дослідно-експериментальні дослідження, освоєння, розробки);

- організаційні, соціально-економічні розробки щодо ефективного функціонування тваринницьких підприємств в розрізі застосування інновацій;
- вибір найбільш оптимального варіанта інноваційного проекту;
- експеримент і підготовка до якнайповнішого використання інноваційного проекту;
- використання нововведення в конкретному виробництві або управлінні.

Рис. 4.3. Інноваційний розвиток галузі м'ясного скотарства

Джерело: самостійна розробка

Освоєння досягнень науково-технічного прогресу стає ключовим чинником, тому що забезпечує своєчасну модернізацію виробництва, освоєння передових технологій, ресурсозбереження і беззбитковість роботи підприємства, що в кінцевому підсумку визначає конкурентоспроможність продукції і стійкість виробництва. Для цього необхідна інноваційна активність сільськогосподарських товаровиробників яловичини, що виявляється в конкретній інноваційній політиці, яка проводиться шляхом постановки мети

інноваційної стратегії, підтримці перспективних інноваційних програм і проектів. Доцільною є так звана “точкова” технологія інноваційної діяльності: на конкретних територіях концентрувати нововведення, створювати “точки економічного зростання”, впроваджуючи сучасні технології.

Можна виокремити такі групи інноваційно активних підприємств з виробництва яловичини:

– застосовують локальні інновації (наприклад, перспективне обладнання для утримання і годівлі тварин, системи кормовиробництва), що дає змогу поліпшити умови праці, підвищити продуктивність тварин і якість продукції. До цієї групи належить більшість товарних підприємств з вирощування великої рогатої худоби;

– використовують поліпшуючі інновації, що стосуються значного удосконалення технологій (освоєння сучасної ресурсозберігаючої технології утримання тварин, будівництво та реконструкцію тваринницьких приміщень), у результаті чого відбувається зниження затрат праці і ресурсів при виробництві продукції і підвищення її конкурентоспроможності. До цієї групи належать “ДК Ілліч Агро”, “Миронівський хлібопродукт”, “Сварог”;

– орієнтовані на монопольне становище на ринку продукції яловичини при значній питомій вазі технологічних і процесних інновацій, тобто коли реалізується наступальна стратегія і відбувається поєднання інноваційної політики, маркетингу, вдосконалення внутрішньогосподарських відносин. До останньої групи належить СТОВ “Дружба народів”.

Важливий аспект у розвитку м’ясного скотарства, досягненні стабільного економічного зростання – це використання інновацій не тільки у виробничих технологіях, а й у системному комплексному управлінні всім процесом виробництва. Досвід роботи “Ukrland Farming” показує, що інтеграція в єдиний технологічний комплекс виробників зерна, тваринницьких комплексів, кормовиробництва, м’ясопереробки і торгівлі є перспективним напрямом підвищення ефективності виробництва яловичини. З точки зору інвестицій – вони більш привабливі й ефективні в аграрних холдингах, тут досягається найбільша віддача в розрахунку на одиницю вкладених коштів і забезпечується

найбільш ефективно виробництво яловичини.

В умовах переходу до інноваційного розвитку м'ясного скотарства актуальним є створення в регіонах інформаційно-консультативних центрів для висококваліфікованого консультування і реалізації різних програм освоєння інновацій у галузі. Схема організаційної структури освоєння інновацій у м'ясному скотарстві представлено на рис. 4.4.

Рис. 4.4. Організаційна структура інноваційного забезпечення м'ясного скотарства

Джерело: самостійна розробка

У запропонованій схемі передбачено, що основною ланкою в організації освоєння інновацій є: наукові установи та вузи; селекційні центри; племінні заводи. Свою роботу вони мають організовувати на основі кооперації та інтеграції з інформаційно-консультативними центрами, дослідними виробничими господарствами, інтегрованими формуваннями, тваринницькими

комплексами, сільськогосподарськими підприємствами ринкового типу, фермерським та особистими сільськими господарствами. Такий тісний зв'язок науки через консультаційну службу з виробництвом забезпечує швидке й ефективне просування інновацій у широке виробництво.

Найбільш ефективною є система: “наукова ідея – її відпрацювання в лабораторних умовах – перевірка на експериментальній фермі – впровадження у виробництво”.

Отже, підвищення конкурентоспроможності в галузі м'ясного скотарства нерозривно пов'язане з технологічною модернізацією підприємств, для чого потрібні кваліфіковані фахівці і значні фінансові ресурси.

Впровадження інноваційних розробок науки у виробництво сприятиме підвищенню ефективності м'ясного скотарства і відповідатиме поставленим завданням відповідно до вимог щодо реалізації Державної програми розвитку сільського господарства.

Встановлено, що на сучасному етапі роботи агропромислового комплексу загалом, його галузей і підгалузей оптимальним є розвиток виробництва на основі інвестиційно-інноваційних проектів, що реалізуються через технологічні, інженерно-технічні та організаційно-економічні заходи.

Необхідно зазначити, що в підвищенні ефективності тваринництва велике значення має системний підхід у використанні техніко-технологічних інновацій. Будь-яке досягнення науково-технічного прогресу, спрямоване на розвиток тваринництва, буде ефективно використовуватися тільки в тому випадку, якщо воно буде включено в ту чи іншу технологію. Інновації можуть бути різного характеру і застосовуватися на всіх стадіях виробничого процесу. Потребує вдосконалення і підготовка кадрів, особливо масових професій для тваринництва.

Дослідженнями встановлено, що перспективним напрямом в організації м'ясного скотарства є безприв'язно-боксове утримання тварин з однотипним нормованим годуванням тварин різних технологічних груп повнораціонними кормосумішами, приготування, доставку і роздачу яких виконують мобільні

змішувачі-кормороздавачі. Високі теплозахисні якості огорожувальних конструкцій (стін і покриття) та ефективна робота природної вентиляції сприяють формуванню нормального мікроклімату у виробничих приміщеннях комплексу.

Результати проведених досліджень дали змогу виокремити найбільш перспективні напрями розвитку інноваційних процесів у м'ясному скотарстві для підвищення ефективності виробництва продуктів тваринництва:

– інтеграцію в єдиний технологічний комплекс виробників зерна, промислових комплексів, тваринницьких ферм, підприємств комбикормової промисловості, м'ясопереробки і торгівлі, формування науково-виробничих аграрних холдингів;

– освоєння ресурсозберігаючих технологій, використання високопродуктивних порід великої рогатої худоби;

– підготовка для галузі висококваліфікованих фахівців. Без кадрової складової технологічна і технічна модернізація в тваринництві не буде успішною (табл 4.4).

Подальший розвиток інноваційних процесів у тваринництві дасть змогу значно удосконалити технології, використовувані в галузі, та підвищити конкурентоспроможність підприємств. Тільки з їхньою допомогою підприємства здатні випускати продукцію з найменшими витратами за рахунок постійного зниження витрат у структурі собівартості. Сучасні ресурсозберігаючі технології забезпечать високий рівень продуктивності праці та конкурентоспроможність галузі. Кінцевою метою реалізації Державної програми розвитку сільського господарства має стати створення потужного конкурентоспроможного сектору економіки, яким є сільське господарство і м'ясне скотарство, зокрема; найбільш повне задоволення потреби населення за рахунок вітчизняного товаровиробника, здатного забезпечити продовольчу і національну безпеку країни.

Основні організаційно-технологічні інновації, що вимагають реалізації в м'ясному скотарстві

Напрямок	Основна мета
1. Кормовиробництво	Виробництво високоякісного силосу з підв'ялених трав з обов'язковим використанням консервантів, збільшення частки бобових трав, оптимальні терміни збирання, створення довголітніх культурних пасовищ, корінна перебудова роботи комбікормових заводів, що дали змогу різко поліпшити якість концентрованих кормів, що відповідають продуктивності і генетичному потенціалу тварин
2. Годівля	Використання диференційованих раціонів відповідно до фізіологічного стану і продуктивності корів. Збільшення в структурі раціону якісних дешевих кормів власної заготівлі. Використання якісних покупних кормів, що забезпечують баланс раціону за поживністю, мікро- і макроелементів, вітамінів. Застосування сучасних методів контролю годування за фазами лактації. Впровадження сучасних технологій годівлі (використання мобільних кормороздавачів, автоматизована роздача комбікорму).
3. Технологія утримання	Безприв'язне утримання тварин різного віку
4. Відтворення	Штучне запліднення всього маточного поголів'я. Оптимізація структури стада, що забезпечує 25–35% ремонту стада. Інтенсивне вирощування ремонтного молодняка. Організація рівномірних отелень протягом року.
5. Селекційно-племінна робота	Створення єдиної інформаційної системи з управління селекційним процесом. Створення високопродуктивного типу худоби на основі використання кращого вітчизняного і світового генофонду з генетичним потенціалом продуктивності понад 1500–1800 г приросту за добу. Осіменіння 60–70% усього маточного поголів'я галузі спермою бугаїв-поліпшувачів. Виведення високоцінних бугаїв-плідників.

Джерело: самостійна розробка

Отже, підвищення ефективності м'ясного скотарства залежить від розвитку інноваційної діяльності, спрямованої, перш за все, на розробку і впровадження у виробництво ресурсозберігаючих технологій. Тільки з їхньою допомогою підприємства здатні випускати продукцію з найменшими витратами за рахунок постійного зниження витрат у структурі собівартості. Сучасні технології забезпечать високий рівень продуктивності праці та

конкурентоспроможність галузі.

Можна виокремити три основні етапи інноваційного процесу в м'ясному скотарстві. Це дослідження (на основі селекційно-генетичних методів, лабораторних методів), стадія впровадження, комерціалізація. Кінцева мета інноваційного процесу в м'ясному скотарстві – це створення нових високопродуктивних порід тварин за допомогою нових селекційно-генетичних методів використання генофонду, впровадження у виробництво нових ресурсозберігаючих технологій.

Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва передбачає інтенсивне використання земельних угідь. Досвід показує, що в результаті корінного й поверхневого поліпшення низькопродуктивних природних пасовищ різко підвищується їх врожайність. Тому перетворення малопродуктивних природних кормових угідь у високоврожайні культурні пасовища – одна з вирішальних умов інтенсифікації скотарства. Малопродуктивна рілля, котра втратила більшу частину природної родючості, після залуження та раціонального використання травостоїв здатна давати по 45–56 ц/га пасовищного корму, або по 15–18 ц сіна з гектара. Так, з 1 га трав культурних зрошуваних пасовищ можна отримати до 15 ц м'яса яловичини. Нині для збільшення виробництва яловичини необхідно ширше використовувати пасовищну відгодівлю як найбільш простий і дешевий метод отримання м'яса. Щорічно необхідно залужувати до 50 тис. га малопродуктивної ріллі.

Досвід розведення м'ясної худоби показує, що найбільш ефективний тип годівлі – інтенсивно-пасовищний, суть якого полягає в тому, що корова з телям протягом 180–200 днів перебувають на високоврожайних культурних пасовищах із застосуванням загінної системи випасання. При такому типі годівлі телята дають приріст 700–1000 г/гол. на добу без додаткової підгодівлі концентратами. У зимовий період тварини мають вільний доступ до сіна і силосу. Отже, для ефективного розвитку м'ясного скотарства в господарствах повинні бути створені довголітні культурні пасовища на основі застосування

декількох злаково-бобових травосумішей з різними періодами дозрівання. Для забезпечення тварин у зимовий період об'ємними кормами високої якості необхідно корінне поліпшення існуючих природних сіножатей шляхом перезалуження, що дозволить повністю забезпечити тварин основними поживними речовинами, протеїном та енергією.

Якість земель, відведених під м'ясне скотарство, визначає розміри інвестицій в кормовиробництво. Найбільші витрати – на закладення довголітніх культурних пасовищ і перезалуження багаторічних трав на сіно і силос при корінному поліпшенні природних угідь. За розрахунками на корову зі шлейфом потрібно 0,6 га довголітніх культурних пасовищ, при середній врожайності зеленої маси 24,5 т/га за літній період. Закладка довголітніх культурних пасовищ має випереджати зростання поголів'я худоби. Для заготівлі об'ємних кормів (сіна та силосу) на 1 корову зі шлейфом потрібно 1,2 га сіножатей.

У м'ясному скотарстві використання низькопродуктивних орних земель шляхом їх залуження багаторічними травами як довголітнє пасовище є досить вигідним. При раціональній експлуатації витрати на їх створення окупуються протягом 3-4 років. Організація насінництва трав безпосередньо в сільськогосподарських підприємствах дозволить істотно зменшити витрати на залуження і вартість кормів (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

**Розрахунок терміну окупності витрат на залуження 500 га
низькопродуктивної ріллі**

№ п/п	Показники	Сума
1	Сума капіталовкладень, тис. грн	1168,7
2	Виробничі витрати, тис. грн	1759,2
3	Товарна продукція: приріст живої маси молодняка до 8 місячного віку, ц	1513
4	Сума виручки від реалізації товарної продукції, тис. грн	2089,3
5	Прибуток, тис. грн	373,1
6	Строк окупності витрат проекту, роки	3,2

Джерело: Розробка автора на основі [3, 39, 353]

У європейських країнах поряд з довголітніми культурними пасовищами створюються короткострокові (змінні) культурні пасовища з періодичним оновленням травостою через 3–6 років: високоврожайні пасовища з великою кількістю бобових трав (перезалужені через 3–4 рр.) або високоврожайні злакові пасовища (перезалужені через 4–6 рр.). На змінних пасовищах вихід продукції збільшується на 40–70% в порівнянні з довголітніми. Їх створення значно зменшує потребу в сільськогосподарських угіддях. Отже, здійснення цих заходів щодо забезпечення спеціалізованої галузі дешевими пасовищними кормами дозволить підвищити їхню частку в раціонах м'ясної худоби до 42–45%, що сприятиме виробництву високоякісної та конкурентоспроможної яловичини.

Молодняк, що перебуває на цілорічному стійловому утриманні в літній період, потрібно забезпечувати зеленою масою за рахунок створення зелених конвеєрів. Постачальником зеленого корму в червні і в першій декаді липня служать молоді за віком травостої на малопродуктивній ріллі; однорічні культури (сорго, суданська трава, кукурудза за зерновою технологією) для використання у другій половині літа, які розміщуються на більш родючих землях сівозмінної площі.

На комбікормових заводах потрібно організувати виробництво зерносумішей, збалансованих за всіма елементами харчування із застосуванням білково-вітамінно-мінеральних добавок і преміксів, що враховують потреби різних груп м'ясної худоби.

Отже, активація інноваційних процесів в м'ясному скотарстві може стати реальним інструментом досягнення сталості розвитку агробізнесу. На кожному виробництві доцільно побудувати комплексну програму впровадження інновацій, спираючись на досвід провідних господарств галузі, а також на наукові розробки галузевих наукових центрів. Подальший розвиток інноваційних процесів у м'ясному скотарстві дасть змогу суттєво удосконалити технології галузі і підвищити конкурентоспроможність суб'єктів господарювання. Сучасні ресурсозберігаючі технології забезпечать високий

рівень продуктивності праці і конкурентоспроможність м'ясного скотарства. Практичне вирішення завдань, що стоять перед аграрною наукою сприятимуть створенню у м'ясному скотарстві потужного ресурсного потенціалу, адекватного сучасним вимогам ринкової економіки і підвищенню рівня життя сільського населення.

4.3. Розвиток інтеграційних відносин – чинник підвищення конкурентоспроможності м'ясного скотарства

Сучасний розвиток м'ясного скотарства країни є невіддільним від вирішення актуальної проблеми – підвищення його конкурентоспроможності. Це особливо важливо нині, коли галузь, перебуваючи в глибокій кризі, змушена шукати шляхи вдосконалення своїх організаційних форм з метою більш раціонального використання свого ресурсного потенціалу. Впровадження інноваційних технологій і приплив інвестицій у м'ясне скотарство можуть дати певний ефект особливо в тому випадку, коли вони будуть ґрунтуватися на розвитку спеціалізації і концентрації на базі агропромислової інтеграції. Саме агропромислової інтеграції при сучасних умовах господарювання віддається одна з головних ролей у підвищенні економічної ефективності м'ясного скотарства.

Сутність агропромислової інтеграції як економічної категорії полягає в об'єднанні підприємств, що мають різну спеціалізацію і виконують різні функції у відтворювальному процесі організованого агропромислового формування. Переваги агропромислової інтеграції полягають у тому, що в результаті об'єднання економічних, організаційних, технологічних, трудових та інтелектуальних потенціалів їхніх учасників забезпечуються реальні механізми самофінансування, нарощування інвестиційних ресурсів для нових високоефективних виробництв. При цьому впровадження єдиних принципів і

методів ведення господарської діяльності практично завжди забезпечує успіх і супроводжується підвищенням результативності ведення виробництва. Водночас відбувається укрупнення, злиття господарств, які вступають в інтегроване формування, що створює умови для раціональної консолідації продуктивних сил і, природно, коштів виробників, сприяє збільшенню потенційних можливостей новоствореної виробничої системи. Саме тому ефект, який досягається за рахунок розширення масштабу виробництва і з'єднання розрізаних стадій єдиного технологічного процесу, є спонукальним мотивом об'єднання підприємств у рамках інтегрованого агропромислового формування для виробництва та реалізації різноманітної і конкурентоспроможної продукції.

Варто зазначити, що останнім часом процес взаємодії сільськогосподарських товаровиробників, переробних та інших обслуговуючих АПК підприємств у нашій країні розвивається дуже активно. Розвитку інтеграції в агропромисловому комплексі України сприяють необхідність виходу аграрних підприємств із кризи і стабілізації економічного становища, потреба в налагодженні зруйнованих і зміцненні наявних технологічних ланцюжків та інтеграційно-коопераційних зв'язків з виробництва і збуту конкурентної продукції, вдосконалення управління виробничо-економічними процесами, підвищення ефективності використання власності в агропромисловому виробництві.

Узагальнення досвіду роботи агропромислових формувань з вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби за останні роки показує, що саме на таких підприємствах створюються умови для підвищення ефективності виробництва для всіх суб'єктів господарювання АПК – виробників сільськогосподарської продукції, організацій, що займаються їхнім обслуговуванням, переробними підприємствами, виникають економічні, фінансові та організаційні передумови і умови, що забезпечують потенційні можливості ефективного ведення галузі на основі розширеного відтворення із заданими темпами зростання обсягів виробництва та соціально-економічних показників її розвитку.

У сучасних ринкових умовах, особливо після вступу країни до СОТ, дрібні та середні господарства з вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби зможуть вижити й ефективно функціонувати, виробляючи конкурентоспроможну продукцію, тільки об'єднавшись між собою та іншими сільськогосподарськими та промисловими підприємствами в рамках горизонтальної або вертикальної інтеграції. У перспективі це дасть змогу досягти:

- підвищення якості виробленої продукції на всіх етапах виробництва (худоба–м'ясо–м'ясна продукція);
- виходу підприємств з кризи і стабілізації свого економічного становища залученням додаткових інвестиційних ресурсів приватних інвесторів;
- відновлення зруйнованих виробничо-господарських зв'язків і їхнє подальше зміцнення в рамках інтегрованої системи відносин між виробниками сировини та переробною промисловістю як важливого симбіозу ефективного розвитку;
- повернення до управління товарними, ресурсними, фінансовими, внутрішніми і міжгалузевими потоками, скорочення витрат, усунення впливу цінового диспаритету;
- створення умов для поетапного фінансового оздоровлення сільськогосподарських підприємств, подолання збитковості і досягнення стійкої рентабельності сільського господарства;
- зняття соціальної напруженості у сільській місцевості;
- справедливого перерозподілу доходів від реалізації готових продуктів між учасниками технологічного ланцюжка відповідно до їхнього внеску у кінцеві результати роботи.

Інтегровані формування набувають різних форм: корпорації, холдинги, агропромислові фінансові групи, транснаціональні корпорації, конгломерати, концерни тощо.

Отже, важливою умовою підвищення ефективності агропромислового виробництва на основі розвитку інтеграційних процесів є створення гнучких

інтеграційних зв'язків сільськогосподарських товаровиробників із переробними, обслуговуючими, торговельними та іншими структурами за рахунок об'єднання трудових, матеріально-технічних та фінансових резервів усіх учасників відтворювального процесу. Це сприятиме формуванню чіткого і стабільного економічного механізму функціонування підприємств м'ясного скотарства в сучасних умовах розвитку ринкової економіки.

Досвід показує, що найбільш ефективним методом господарювання у м'ясному скотарстві є замкнутий цикл виробництва, який передбачає вирощування м'ясної худоби, її переробку і реалізацію у межах власності одного суб'єкта господарювання або їхнє поєднання у вигляді виробничо-наукових, переробно-збутових об'єднань, асоціацій, корпорацій, аграрних холдингів тощо. Як правило, співпраця між виробниками і переробниками яловичини та іншими ринковими структурами, що мають відношення до них у будь-якій формі і засновані на повазі спільних інтересів, приводить до значного посилення позицій всіх сторін на ринку та зростання їхньої економічної ефективності. Загалом наростання інтеграційних процесів оцінюється як ключовий чинник, що дасть змогу зупинити спад виробництва в м'ясному скотарстві і створити передумови для його сталого розвитку.

Однією з ефективних форм у сільськогосподарському виробництві є кооперативна модель інтеграції м'ясного скотарства, яка об'єднує підприємства з вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби, землеробство і ветеринарне обслуговування, що органічно пов'язані між собою в техніко-економічному відношенні. Вона створює найбільш сприятливі умови для узгодження взаємної ув'язки економічних інтересів учасників інтеграції та підвищення ефективності виробництва.

Нині в сільському господарстві України відбувається створення таких кооперативних інтегрованих структур: сільськогосподарські кооперативні структури, в яких переробні підприємства відіграють роль обслуговуючих сільськогосподарських товаровиробників; асоціації, що об'єднують підприємства з відтворювального циклу на базі узгодження інтересів переважно

на некомерційній основі; агрохолдинги переробних підприємств і сільськогосподарських товаровиробників на основі спільної власності; агропромислові фінансові групи, які є добровільними комерційними об'єднаннями із залученням фінансових структур; інші форми об'єднань, при яких переробні підприємства інтегруються з постачальниками сировини на основі довгострокових контрактів за взаємними поставкам сировини і продукції.

При створенні кооперативних інтегрованих структур в м'ясному скотарстві, що засновані на взаємному переплетенні технологічно взаємозалежного аграрного, промислового і фінансових капіталів, необхідно враховувати такі основоположні принципи:

1. Доцільність і взаємовигідність партнерських відносин у рамках інтегрованих агропромислових об'єднань. Дотримання цього принципу припускає, що при розвитку інтеграційних зв'язків кожен учасник інтеграції повинен реально отримати прибуток на одиницю вкладеного капіталу більше, ніж при всіх інших варіантах власного розвитку, а також більше, ніж суб'єкти господарювання такого самого розміру і спеціалізації, які беруть участь в агропромисловій інтеграції.

2. Необхідність дотримання структурного паритету учасників агропромислових об'єднань. При дотриманні цього принципу необхідно забезпечити розподіл прибутку, отриманого на кінцевому етапі виробничого циклу, на паритетній основі між всіма учасниками інтеграційного процесу відповідно до величини вкладеного ними капіталу і суспільно необхідних витрат. Ступінь врахування економічним механізмом двох перерахованих вище принципів багато в чому визначає зацікавленість суб'єктів господарювання в участі в інтегрованій системі.

3. Забезпечення пропорційності у виробничому процесі передбачає адекватний розвиток виробничих потужностей зацікавлених сторін, що беруть участь в інтеграційних формуваннях. При створенні агропромислових об'єднань потрібно забезпечити оптимальність обсягів концентрації, рівня

спеціалізації і комбінування виробництва, обґрунтованість рівнів фондо- та енергоозброєності працівників об'єднання.

4. Принцип безперервності виробничого процесу в рамках інтегрованих структур. Дотримання цього принципу пов'язане з необхідністю планомірного за часом використання виробничих потужностей і устаткування, а також надходження готової продукції до споживача. Розробка раціональних, стратегічно обґрунтованих бізнес-планів, що враховують весь комплекс економічних особливостей певного регіону, є однією з головних передумов ефективної інтеграції.

5. Забезпечення оптимального структурного (кількісного і якісного) складу учасників агропромислової інтеграції. Виконання цього принципу передбачає ліквідацію зайвих ланок малоефективних інтеграції, непотрібних, технологічно не виправданих посередників між сільськогосподарськими та переробними підприємствами. У міру створення матеріально-технічних і фінансових умов можливий обґрунтований перехід від простих до складних форм інтеграції (від горизонтальних структур до вертикальних, від виробничих – до виробничо-торговельних). Це зумовлює об'єктивну необхідність проведення всебічного економічного обґрунтування не тільки доцільності формування відповідних інтегрованих структур, а й оптимізації їхніх основних параметрів.

6. Ритмічність виробничого процесу внутрішніх інтегрованих структур. Цей принцип пов'язаний з важливістю рівномірності поставок сільськогосподарської сировини та виконання в часі окремих технологічних процесів сільськогосподарськими, переробними і обслуговуючими підприємствами.

Отже, формування вертикальних інтегрованих структур у м'ясному скотарстві є комплексним завданням, що вимагає врахування інтересів усіх суб'єктів агропромислової інтеграції. Тому необхідне посилення наукової складової в обґрунтуванні організаційно-економічного механізму створення агропромислових структур.

Дослідження показали, що в умовах економічної кризи ефективна кооперація бізнес-процесів суб'єктів господарювання усередині однієї галузі дозволяє досягати певних конкурентних переваг: зниження витрат, впровадження нових технологій та розробка інноваційних товарів, залучення інвестицій. У свою чергу, така кооперація можлива шляхом створення агропромислових кластерів у регіонах. Кластерний підхід дає змогу сформулювати комплексний погляд на державну політику розвитку регіону з урахуванням потенціалу зростання регіональних економічних суб'єктів. У результаті цього кластери є основою ефективного економічного розвитку території регіонів і сприяють ефективності розвитку галузі, агропромислового комплексу і держави загалом.

Модель інтеграції інтересів влади й аграрного бізнесу в рамках кластерів представлена на рис. 4.5.

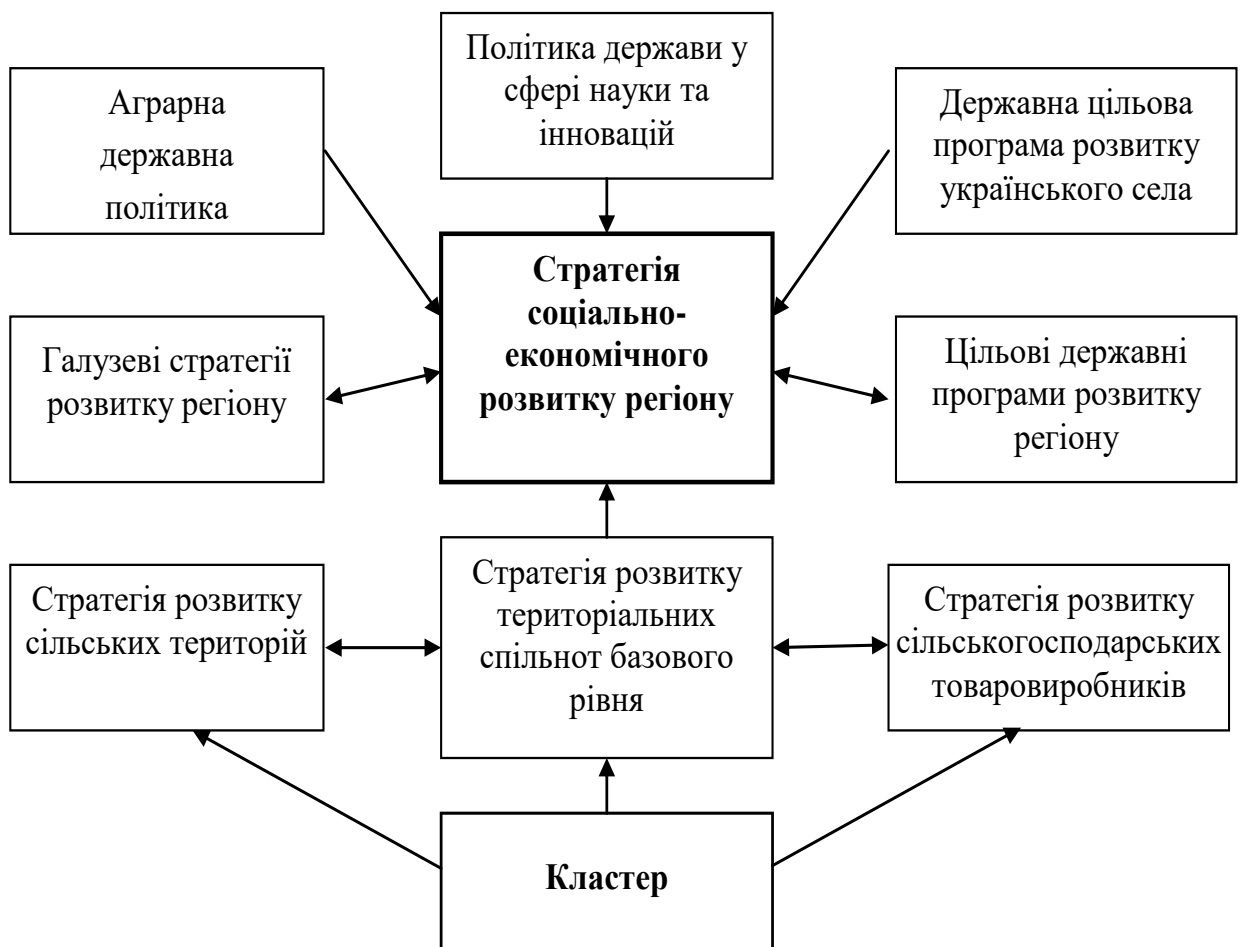

Рис. 4.5. Модель впливу кластера на розвиток регіону

Джерело: самостійна розробка

Одним з перспективних напрямів агропромислових формувань є створення агропромислового кластера. На відміну від звичайних форм кооперації та інтеграції, кластерні системи характеризуються такими особливостями: наявність великої організації-лідера, що визначає довгострокову господарську, інвестиційну та іншу стратегію всього кластера; територіальна локалізація основної маси суб'єктів-учасників господарювання кластера; стійкість господарських зв'язків учасників кластерної системи; довгострокова координація учасників кластера в рамках виробничих програм, інноваційних процесів, контролю якості та ін.

Структура кластера – це мережа постачальників, виробників, споживачів, елементів промислової інфраструктури, дослідницьких інститутів, взаємопов'язаних у процесі створення доданої вартості. Але кластер – це ще й інструмент підвищення конкурентоспроможності територій та галузевих комплексів. Тому в контексті цього дослідження кластер – це стійке територіально-галузеве партнерство, об'єднане інноваційною програмою впровадження передових виробничих, інжинірингових та управлінських технологій з метою підвищення конкурентоспроможності агропромислових формувань – учасників кластеру. Цей підхід ґрунтується на врахуванні позитивних синергетичних ефектів регіональної агломерації, тобто близькості споживача і виробника, мережесих ефектів та дифузії знань і вмінь за рахунок міграції персоналу і виділення бізнесу. Між секторами та видами діяльності немає розмежування і всі вони розглядаються у взаємозв'язку. Так, для територіальних органів влади позитивним моментом функціонування кластерів є збільшення кількості платників податків та база оподаткування, утворюється зручний інструмент для взаємодії з бізнесом, знижується залежність від окремих бізнес-груп, виникають підстави для диверсифікації економічного розвитку території. Відповідно, для бізнесу поліпшується кадрова інфраструктура, формується інфраструктура для досліджень і розробок, знижуються витрати, виникають можливості для більш успішного виходу на міжнародні ринки.

Зазначимо, що в міру створення, функціонування та укрупнення агропромислових кластерів, створених у середині окремого регіону, конкурентоспроможність м'ясного скотарства буде асоціюватися з конкурентоспроможністю створеного кластера. Отже, регіональний м'ясопродуктовий комплекс у формі його економічного кластероутворення є об'єктом мезоекономічного структурування (рис. 4.6).

Рис. 4.6. Модель кластера виробництва яловичини

Джерело: самостійна розробка

Нині в Україні одним з найбільш актуальних питань функціонування

агропромислового комплексу – є підвищення конкурентоспроможності виробництва і реалізації яловичини, для чого необхідний комплекс заходів щодо реалізації в регіоні моделі регульованого кластера м'ясного скотарства.

Для його успішної реалізації регіональна стратегія і стратегія розвитку кластера м'ясного скотарства мають бути взаємно погоджені. При розробці регіональної стратегії необхідно врахувати, які ключові точки зростання є в регіоні, і що можуть зробити різні групи інтересів для їхнього розвитку. Пропонована організаційна модель структури кластера виробництва яловичини представлена на рис. 4.6.

Першу групу суб'єктів кластера виробництва яловичини утворюють суб'єкти господарювання. Важлива підсистема структури організованого ринку яловичини – це розвинена інфраструктура, що охоплює мережу підприємств високоорганізованих форм торгівлі (біржі, гуртові ринки, аукціони, ярмарки), фінансово-кредитні установи (банки, страхові компанії, інвестиційні фонди) та організації обслуговуючого і допоміжного призначення (маркетингові, консалтингові, юридичні, постачальницькі). Особлива роль належить державі, яка не тільки бере участь на ринку як суб'єкт господарювання, а й є суб'єктом його контролю і регулювання.

Іншу групу учасників кластера становлять покупці, роль яких на ринку виконують підприємства переробної промисловості, заготівельні організації, що проводять операції із закупівлі і переробки великої рогатої худоби, реалізації м'ясної продукції, гуртові торгові фірми.

Серед основних напрямів роботи кластера виробництва яловичини доцільно виокремити такі. По-перше, розвиток інфраструктури регіонального ринку яловичини, яке передбачає вирішення комплексу організаційних питань, що охоплюють організацію у сфері мережі районних і міжрайонних гуртових ринків та проведення контролю за їхньою роботою; створення і подальшу участь у роботі спеціалізованої регіональної біржі; реалізацію конкурсної системи закупівель яловичини для державних і регіональних державних потреб; підготовку проектів зі створення інститутів ринкової інфраструктури, а також

обслуговуючого та допоміжного призначення (маркетингових, консалтингових, юридичних фірм та ін.).

По-друге, інформаційне забезпечення, яке охоплює питання створення комп'ютерної мережі з банком даних про місцевий, регіональний і міжрегіональний ринок яловичини, збір та обробку інформації, що надходить, поширення відомостей про наявність худоби, поточних і прогнозованих цін, організацію навчання учасників кластера основам агробізнесу, маркетингу, біржової торгівлі.

По-третє, діяльність кластера виробництва яловичини має ґрунтуватися на результатах комплексних маркетингових досліджень, які передбачають аналіз ефективності виробництва яловичини для регіонального ринку та визначення ємності ринку за видами і структурою м'яса та їхнім призначенням для встановлення необхідності регулюючого впливу.

Розвиток і регулювання регіонального гуртового ринку потрібно розглядати в контексті цілеспрямованого впливу державних і регіональних органів управління на сферу виробництва і реалізації великої рогатої худоби. Регулювання передбачає взаємодію комплексу адміністративно-організаційних, правових і економічних механізмів. Результативність цієї взаємодії визначається оптимальністю поєднання інтересів трьох груп учасників кластера м'ясного скотарства: споживачів, виробників і держави. Пріоритети мають бути віддані споживачам сільськогосподарської продукції та сировини.

До адміністративно-організаційних належать заходи щодо формування в регіоні елементів ринково орієнтованої інфраструктури (універсальної біржі, підприємств сервісного обслуговування, районних гуртових ринків тощо). Значне місце належить організації проведення аукціонів живої худоби і сільськогосподарських ярмарків.

Загалом щодо кластера м'ясного скотарства визначені такі пріоритетні завдання (табл. 4.6).

Проблеми кластера м'ясного скотарства та шляхи їхнього вирішення

Елемент кластера	Проблема	Можливі шляхи вирішення
1	2	3
Основні підприємства	Відсутність вільних оборотних коштів (складність процедури отримання субсидій, низький рівень кредитування проектів). Слабка матеріально-технічна база.	Удосконалення системи кредитування для формування основного і оборотного капіталу.
	Відсутність розгалуженої системи заготівлі і реалізації великої рогатої худоби, вирощеної продукції.	Створення заготівельно-збутових кооперативів у сільській місцевості, започаткування аукціонів живої худоби. Будівництво відгодівельних майданчиків.
	Високі ціни на племінну худобу, корми, недостатнє ветеринарне обслуговування.	Субсидування витрат виробників яловичини.
	Нерентабельність виробництва яловичини внаслідок низьких середньодобових приростів живої маси тварин.	Організація освітніх програм за новими технологіями виробництва. Організація закордонних стажувань для ознайомлення з передовим досвідом. Інтенсифікація галузі за допомогою інноваційних рішень.
Основні підприємства	Низька маса реалізованих тварин. Сезонні коливання цін на продукцію.	Диференціація цін за масу зданої худоби і за м'ясо від тварин м'ясних порід. Збільшення розміру доплати за 1 кг живої маси молодняка м'ясних порід високих вагових кондицій на 20% порівняно з молодняком великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності. Координування термінів поставки між усіма постачальниками ринку яловичини.
	Брак висококваліфікованих кадрів.	Підвищення іміджу фахівців галузі. Підвищення заробітної плати і створення комфортних умов для залучення молодих фахівців. Підвищення ролі виробничої практики студентів. Впровадження механізму аутстафінгу (лізингу персоналу).

1	2	3
Споріднені та підтримуючі галузі	Низька ефективність кормовиробництва.	Розвиток інфраструктури вітчизняного кормовиробництва. Розробка державних програм з інтенсифікації галузі. Збільшення природних і культурних пасовищ у сприятливих для цього районах. Будівництво заводів з виробництва кормів.
	Відсутність дистриб'юторів (гуртової торговельної ланки).	Формування товарних бірж, проведення аукціонів живої худоби.
	Відсутність спеціалізованих транспортних компаній.	Будівництво транспорту для перевезення живої худоби.
	Високий знос тваринницьких ферм, слабка племінна база господарств.	Підвищення доступності кредитних ресурсів для товаровиробників.
	Відсутність торгової політики щодо яловичини, втрата позицій "культури споживання продукції з яловичини".	Маркетинг регіону, формування попиту за рахунок PR-технологій.
	Адміністративні бар'єри у бізнес-середовищі.	Проведення освітньо-навчальних семінарів з нововведень у законодавстві.
	Слабкий обмін інформацією між усіма елементами кластера.	Розробка інформаційного порталу та довідника. Створення єдиного інформаційного поля для усіх учасників.

Джерело: самостійна розробка

Отже, найбільш перспективним напрямом є формування галузевих кластерів. З метою підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки необхідно шукати шляхи кооперації агропромислових підприємств м'ясного скотарства з відсталих регіонів з підприємствами регіонів з більш високим рівнем розвитку. Реалізація такої стратегії дасть змогу створити точки зростання на депресивних територіях, забезпечуючи вирішення назрілих соціальних проблем.

Важливим аспектом внутрігосподарських відносин в інтегрованому виробництві є система ціноутворення на велику рогату худобу м'ясного напрямку продуктивності, що має визначатися договірними цінами на живу масу, гуртово-відпускними цінами на м'ясну продукцію, одержану в

переробній сфері, роздрібними цінами на кінцевий продукт, що реалізується населенню.

Зведення цін в єдину систему за противитратним принципом базується на визначенні коефіцієнтів диференціації заготівельних, гуртово-відпускних та роздрібних цін залежно від якості продукції. В основі визначення коефіцієнтів співвідношення харчової цінності різних сортів м'яса і частин туші має бути вміст повноцінного білка в м'ясі та вихід м'якоті туші.

Організація економічних відносин в рамках інтегрованої структури базується на комерційному розрахунку, основними елементами якого є виконання замовлення на продукцію її підрозділів, розробка і введення трансфертних цін на замовлену продукцію, механізм матеріально-технічного та фінансового забезпечення виробництва замовленої продукції, регламент формування джерел доходу підрозділів, механізм розподілу та використання їхніх грошових коштів, інвестиційна політика і т. д.

В інтегрованих формуваннях розподільні відносини реалізуються завдяки розробці і освоєнню економічного механізму. Реалізуючи економічний механізм управління вартістю продукції, інтегрована структура в змозі сформувати власний внутрішній ринок, що базується на регульованих витратах, трансфертних цінах, а також системі внутрішньогрупового кредитування.

Організація системи розподільних відносин у кластері м'ясного скотарства буде будуватися на ціновій (витратно-технологічній) моделі. При застосуванні цінової моделі розподільні відносини між учасниками кластера опосередковуються механізмом цін, тобто будуються на договорах купівлі – продажу. При цьому розрахунки проводяться за витратами технологічного процесу, починаючи від сільськогосподарського товаровиробника і закінчуючи організацією торгівлі. За трансфертними цінами учасники кластера м'ясного скотарства продають свою продукцію один одному, тісно інтегруючись в єдиному технологічному і виробничому процесі.

Варто виокремити суттєві труднощі, пов'язані з науковим

обґрунтуванням критеріїв, на яких ґрунтується формування трансфертних цін, а також пропорцій розподілу виручки від реалізації кінцевої продукції інтегрованого формування. Сукупну грошову виручку в кластері пропонується розподіляти між групами учасників за співвідношенням дольової участі сторін у кінцевому результаті діяльності (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Розподільні відносини серед учасників кластера м'ясного скотарства, %

Вид продукції	Виробництво яловичини	Переробка яловичини	Реалізація яловичини
Жива худоба	100	-	-
Туші	61,0	26,5	12,5
Напівтуші	60,0	30,0	10,0
Шкури	52,0	31,0	16,0
М'ясо	45,0	40,0	15,0
М'ясні вироби	30,0	53,0	17,0
У середньому за видами	58,1	30,1	11,8

Джерело: самостійна розробка

Результати досліджень показують, що запропонована модель інтегрованого формування принесе економічну вигоду як сільськогосподарським товаровиробникам, так і переробному підприємству і може стати одним з ефективних способів регулювання економічних взаємовідносин у кластері м'ясного скотарства. Розвиток інтегрованих формувань є важливим важелем виходу сільськогосподарських товаровиробників з кризи, а також сприяє подальшому нарощуванню конкурентоспроможного виробництва яловичини.

Неконкурентоспроможні ціни реалізації яловичини, перш за все, пов'язані з високою собівартістю її виробництва. Для виявлення можливих причин високих витрат, переваг і недоліків виробництва яловичини в сільськогосподарських підприємствах скористаємося ситуаційним або SWOT-аналізом, який дає змогу визначити і структурувати сильні (strengths) і слабкі (weaknesses) сторони як організації, так і за напрямками діяльності, а також

виявити потенційні можливості (opportunities) і загрози (threats) (табл. 4.8).

Дані SWOT-аналізу вказують на сприятливі перспективи розвитку галузі м'ясного скотарства. Водночас є велика кількість слабких сторін, що стримують утвердження конкурентних позицій яловичини місцевого виробництва на регіональному ринку. Вирішення питань підвищення продуктивності тварин і скорочення виробничих витрат на одиницю продукції буде сприяти зниженню цін на реалізацію м'яса, а отже, зростатимуть інтегральні показники конкурентоспроможності яловичини вітчизняних товаровиробників.

Таблиця 4.8

SWOT-аналіз виробництва яловичини сільськогосподарськими підприємствами

Заходи	Чинники внутрішнього середовища	
	Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Збільшення поголів'я тварин. 2. Підвищення середньодобового приросту тварин на вирощуванні і відгодівлі. 3. Підвищення закупівельних цін на худобу. 4. Підвищення якості переробки м'яса яловичини. 5. Удосконалення маркетингової політики сільськогосподарських підприємств.	1. Свіжість і екологічність продукції, яку випускають. 2. Більш низькі транспортні витрати порівняно з конкурентами завдяки близькості ринків збуту продукції	1. Низький виробничий потенціал і висока ресурсомісткість виробництва: – фізичний і моральний знос основного капіталу; – застарілі технології виробництва. 2. Відсутність якісної кормової бази, що забезпечує збалансоване харчування тварин. 3. Низька продуктивність тварин на відгодівлі. 4. Погана організація праці і відсутність висококваліфікованих кадрів. 5. Нерозвиненість системи збуту продукції та маркетингу. 6. Низькі ціни реалізації кінцевої продукції

Можливості	Стратегії сили/ можливостей (max/max)	Стратегії слабкості/ можливостей (min/max)
<p>1. Стабільне зростання попиту на якісне м'ясо яловичини в регіоні.</p> <p>2. Реалізація Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р., реалізація Націо-нального проекту "Відроджене скотарство".</p> <p>3. Широка пропозиція зарубіжних і вітчизняних технологій та інновацій для м'ясного скотарства.</p> <p>4. Зростання виробництва зернових і кормових культур у регіоні.</p> <p>5. Наявність сільськогосподарських навчальних закладів.</p> <p>6. Зменшення безробіття у сільській місцевості.</p>	<p>Укладення договорів з переробними підприємствами на поставку охолодженої продукції</p>	<p>1. Отримання пільгового кредитування на купівлю племінних ресурсів і впровадження інтенсивних технологій.</p> <p>2. Створення комбікормового заводу для виробництва високоякісних, збалансованих кормів в регіоні.</p> <p>3. Підвищення продуктивності праці, підвищення кваліфікації персоналу, інформаційно-консультаційне обслуговування.</p> <p>4. Вивчення потреб ринку, організація маркетингової служби, розширення асортименту продукції.</p> <p>5. Зниження собівартості продукції за рахунок впровадження ресурсозберігаючих та інтенсивних технологій, створення культурних пасовищ.</p>
Загрози	Стратегії сили/ загрози(max/min)	Стратегії слабкості /загрози (min/max)
<p>1. Зниження цін імпортованих товарів виробників.</p> <p>2. Неприятливий вплив диспаритету цін на показники економічної діяльності в галузі.</p> <p>3. Зростання цін на закупні ресурси.</p>	<p>1. Укладення довгострокових договорів з контрагентами для стабілізації цін.</p> <p>2. Збільшення обсягу реалізації продукції через власні роздрібні мережі, магазини, ринки.</p>	<p>1. Капітальний ремонт тваринницьких приміщень. Створення відгодівельних майданчиків.</p> <p>2. Створення запасів кормів.</p>

Джерело: самостійна розробка

Отже, у розвитку взаємовідносин сільськогосподарських і м'ясопереробних підприємств особливе місце займають ціни, в яких узгоджуються і реалізуються економічні інтереси партнерів. Їхні

взаєморозрахунки за реалізовану худобу проводяться за діючими державними закупівельними цінами, які покривають лише 25–30% витрат на виробництво 1 ц живої маси. Основний недолік таких цін – встановлення їх за групами тварин і категоріям вгодваності без врахування споживчого призначення та оцінки біологічної цінності кінцевого продукту. Ціни можна формувати з урахуванням таких, що піддаються визначенню і зміні таких чинників, як жива маса, вік, порода і стать тварин. Підвищення ефективності м'ясного підкомплексу неможливо без усунення диспаритету цін на худобу і м'ясо та оптових цін на промислові засоби виробництва, споживані в галузях тваринництва. У зв'язку з цим необхідно застосовувати гнучкий державний вплив на ринковий господарський механізм шляхом створення більш сприятливих фінансово-кредитних, податкових та цінових умов для сільськогосподарських товаровиробників.

Висновки до розділу 4

1. Метою стратегії розвитку галузі м'ясного скотарства України у довгостроковій перспективі має стати формування ефективного і стабільного виробництва якісного м'яса яловичини, що гарантуватиме продовольчу безпеку країни, насичення ринку доступними для всіх верств населення м'ясними продуктами харчування. Для її реалізації потрібно прискорити відродження галузі м'ясного скотарства і на цій основі зменшити імпорт м'яса яловичини при поступовому підвищенні споживання рекомендованих норм харчування на одну особу населення.

2. Стратегія розвитку галузі м'ясного скотарства України у національному вимірі має здійснюватися на основі підвищення конкурентоспроможності, збільшення обсягу та поліпшення якості м'ясної продукції. Створення конкурентоспроможного м'ясного скотарства неможливе без посилення ролі й підтримки держави. Необхідність державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в умовах ринкових відносин обумовлена, перш за все, тим, що ринкові механізми господарювання та саморегулювання потребують ефективного і своєчасного державного регулювання ринкових відносин в АПК, у т. ч. в м'ясопродуктовому підкомплексі.

3. Основні напрями становлення і розвитку вітчизняної галузі м'ясного скотарства, як складова частина підвищення ефективності і конкурентоспроможності функціонування м'ясопродуктового підкомплексу загалом, можна виділити у такі блоки: стабілізація і збільшення поголів'я племінного стада вітчизняних порід і селекції; підвищення якості селекційного схрещування і відбору; удосконалення системи управління галуззю м'ясного скотарства; використання маркетингових підходів для просування племінного і товарного поголів'я великої рогатої худоби на ринок.

4. Обґрунтована необхідність розробки і реалізації чотирьох типів стратегій розвитку галузі м'ясного скотарства України (захист перебування на

ринку, фокусування на продукті, стратегія розвитку через диференціацію продукції, стратегія інтеграційного зростання), реалізація яких дасть змогу відновити ефективне функціонування вітчизняної галузі м'ясного скотарства на основі власних селекційних розробок і генетичних ресурсів, підвищити середньодобовий приріст тварин і економічну привабливість виробництва і переробки яловичини, а також рівень продовольчої безпеки країни. При цьому для подальшого функціонування і розвитку галузі на державному рівні слід розробити і реалізувати державну цільову програму “Розвиток м'ясного скотарства України”.

5. Важливим чинником підвищення конкурентоспроможності м'ясного скотарства є інтенсифікація інноваційної активності галузі. Доведено, що активізація інноваційних процесів може забезпечити оптимальний розвиток м'ясного скотарства в нинішніх умовах завдяки використанню наукових розробок, які є в арсеналі науково-дослідних установ країни.

6. Однією з ефективних форм у сільськогосподарському виробництві має стати інтеграція м'ясного скотарства, яка об'єднує підприємства з вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби, землеробство і ветеринарне обслуговування, що органічно пов'язані між собою в техніко-економічному відношенні.

7. Встановлено, що найбільш ефективним методом господарювання у м'ясному скотарстві є замкнутий цикл виробництва, який передбачає вирощування м'ясної худоби, її переробку і реалізацію у межах власності одного суб'єкта господарювання або їхнього поєднання у вигляді виробничо-наукових, переробно-збутових об'єднань, асоціацій, аграрних холдингів тощо.

8. Важливе місце у розвитку взаємовідносин сільськогосподарських і м'ясопереробних підприємств займають ціни, в яких узгоджуються і реалізуються економічні інтереси партнерів. Їхні взаєморозрахунки за реалізовану худобу проводяться за діючими державними закупівельними цінами, які покривають лише 25–30% витрат на виробництво 1 ц живої маси. Основний недолік таких цін – встановлення їх за групами тварин і категоріям вгодваності без врахування споживчого призначення та оцінки біологічної

цінності кінцевого продукту. Підвищення ефективності м'ясного підкомплексу неможливо без усунення диспаритету цін на худобу і м'ясо та оптових цін на промислові засоби виробництва, споживані в галузях тваринництва. У зв'язку з цим необхідно застосовувати гнучкий державний вплив на ринковий господарський механізм шляхом створення більш сприятливих фінансово-кредитних, податкових та цінових умов для сільськогосподарських товаровиробників.

Основні положення розділу відображено у наукових публікаціях [228 – 232, 235, 239 – 242, 253, 254, 256 – 259, 261, 264, 266, 268, 283, 284, 287, 288].

РОЗДІЛ 5. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА

5.1. Моделювання оптимізації структури як шлях підвищення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства

Важливим завданням перспективного планування виробництва продукції скотарства є оптимізація функціонування господарств, що спеціалізуються на виробництві яловичини. Розробка та удосконалення такого бізнес плану на сьогоднішній день неможлива без використання математичних методів, побудови ефективних економіко-математичних моделей та обґрунтування доцільності вибраних підходів за умов специфіки виробництва товарної продукції. Використання економіко-математичних методів і сучасних комп'ютерних технологій дає змогу розрахувати оптимальну структуру м'ясного скотарства, що зумовлює темп розширеного відтворення, обсяг виробництва та реалізації продукції, прибуток і собівартість, розміри і структуру кормової бази. Крім того, використання комп'ютерних програмних інструментів спрощує розрахункову роботу.

Ми погоджуємось із думкою науковців [36, 48, 51], що в даний час вибір найбільш ефективної структури програми виробництва яловичини необхідно здійснювати в тісному поєднанні традиційних і математичних методів та комп'ютерної техніки, які дозволяють враховувати організаційно-економічні і технологічні аспекти виробництва м'яса. Математичне моделювання дає можливість подолати методичні складнощі при обґрунтуванні структури вікової групи стада, поставленого на відгодівлю.

Проектування необхідно починати не з окремої частини плану чи галузі, а в єдиному розрахунку – системно, в цілому по господарству і усьому розмаїтті його елементів і зв'язків. Цілісність такого плану товаровиробництва, як системи, означає принципову незводимість його властивостей до механічної

суми властивостей складових частин. Врахування нових властивостей стає вагомим для успішного розвитку тваринництва. Практикою доведено, що оптимальні варіанти, отримані на основі моделювання з використанням програмних продуктів, при інших рівних умовах, як мінімум на 5-8% ефективніші від планів, розроблених розрахунково-конструктивним методом [36, с. 46].

Найпоширенішим методом статистичного аналізу в економічних дослідженнях є метод групування і регресійного аналізу.

Отже, для дослідження та розробки моделей для розрахунку прогнозних показників виробництва яловичини визначено такий алгоритм:

- класифікація суб'єктів господарювання за сукупністю показників для визначення типових підприємств;
- аналітична обробка інформації методом регресійного аналізу у кожному класі (групі);
- визначення параметрів моделі для розрахунку прогнозних значень прибутковості виробництва м'яса яловичини для різних груп підприємств [36, с. 49].

В економіко-математичній літературі висвітлено ряд постановок задач, в яких їх автори намагаються оптимізувати плани розвитку тваринницьких галузей в сільськогосподарських підприємствах. Ці моделі апробовані і їх рекомендовано для застосування. Однак необхідно відмітити, що в переважній більшості побудовані моделі не враховують стохастичний характер товарного виробництва м'ясної продукції, який спричинюється не тільки випадковим характером чинників самої технології відгодовування м'ясного стада, а ситуацію на ціновому, продовольчому, ринку кормів, попит та елементи сезонності у споживанні м'яса, зокрема яловичини. Ми підтримуємо тих економістів, які вважають, що при розв'язанні такої складної проблеми, як планування сільського господарства, виникає можливість неврахування багатьох істотних економічних чинників господарства, які впливають на вирішення цієї проблеми і тому необхідна сукупність (система) економіко-

математичних моделей, що відображають відповідні сторони (підсистеми) цієї складної економічної системи. Тому, в системі економіко-математичних моделей планування сільського господарства основною повинна бути комплексна модель, яка б втілювала у собі комплекс обмежень і цільову функцію, що забезпечують пошук за допомогою програмних інструментів оптимальних варіантів розвитку товарного виробництва яловичини [48; 51].

Вважаємо, що при побудові оптимізаційної моделі програми виробництва яловичини в якості критерію оптимальності обрати такі:

- максимум виробництва товарної продукції;
- максимум отриманого прибутку від реалізації виробленої продукції;
- максимум рентабельності.

Вимога максимізації рентабельності підприємства з відгодівлі яловичини має суб'єктивну (математичну) та об'єктивну (економічну) сторону. Перша полягає в тому, що розв'язування економіко-математичних моделей із 1-2 критеріями оптимальності, як правило, не дає результату, який можна було б у чистому вигляді застосовувати на практиці. Значна кількість критеріїв веде до різноманітності отриманих сценаріїв побудови результату, як наслідок – більша можливість оптимального вибору. Економічне підґрунтя вимоги максимізації рентабельності ґрунтується на самій сутності цього показника, який характеризує рівень віддачі витрат або ступінь використання ресурсів, що є в наявності, в процесі виробництва і реалізації продукції.

Іншим критерієм, на який варто звернути увагу за умов нестабільної цінової ситуації є критерій максимізації виробництва товарної продукції. За цим критерієм оптимальною буде така структура виробничої програми підприємств, що спеціалізуються на виробництві яловичини, за якої завдяки оптимальному приросту, структурі стада та термінів відгодівлі буде отриманий максимальний результат.

Побудова економіко-математичної моделі окрім цільової функції передбачає формулювання системи обмежень, які накладаються на її складові. Математичне формулювання системи обмежень зумовлює певні складнощі –

потрібно враховувати, що структуру виробництва яловичини не можна представити лише одним співвідношенням, системою рівнянь та нерівностей. Слід мати на увазі, що на відгодівлю надходять тварини різних вікових груп, при їхньому переході із однієї групи в іншу змінюється продуктивність поголів'я.

Окремі обмеження повинні накладатись на використання окремих груп кормів (концентрованих, грубих, соковитих, зелених), так і їхніх видів.

У плануванні кормової бази важливим питанням є врахування найбільш раціональної структури стада, від якої в значній мірі залежить обсяг кормів і їхня структура, а також виробництво продукції тваринництва та її собівартість. Якщо в економіко-математичній задачі в якості невідомих змінних величин виступає поголів'я тварин, то при побудові моделі доцільно вводити обмеження, які б виражали співвідношення між цими групами. При формулюванні таких обмежень обов'язково треба керуватись таким [36, с.64–66]:

- переведення тварин із молодших груп в старші повинно відбуватись так, щоб дотримувались строки вирощування поголів'я у відповідних статеві-вікових групах;

- відсоток вибракування худоби на м'ясо в кожній статеві-віковій групі повинен бути таким, щоб можна було отримати максимальну кількість продукції тваринництва і забезпечити такі структурні співвідношення між статеві-віковими групами, які б забезпечили нормальне відтворення стада в наступному циклі його розвитку.

З метою підвищення рівня ефективності та якості виробництва яловичини технологічний процес відгодівлі тварин поділяється на підготовчий, основний та заключний періоди. Суттєве значення має визначення оптимального варіанту продуктивності тварин відповідних статеві-вікових груп із урахуванням типів та періодів годівлі тварин.

Як свідчить практика, різкий перехід від одного типу та періоду годівлі до іншого призводить до спаду продуктивності тварин і неефективного

використання кормів. У результаті цього товаровиробник несе додаткові матеріальні та трудові затрати (спад приросту, перевитрати кормів на одиницю приросту, зростання вибракування), що негативно впливає на фінансову стійкість суб'єктів господарювання.

Розробку економіко-математичної моделі здійснимо у припущенні, що суб'єкти господарювання м'ясного скотарства є вузькоспеціалізованими, здійснюють відгодівлю за рахунок відходів цукрової та спиртової промисловості, а комбікорми та інші види кормів закупають на договірних умовах. Таке припущення не зменшує застосування розробленої моделі, а навпаки – дозволяє розглядати її як завершений компонент системного математичного моделювання усього циклу виробництва яловичини у сучасних умовах на відгодівельних підприємствах. Математичну модель побудуємо на основі розроблених та апробованих методик.

Цільову функцію і обмеження задачі подаємо у структурному математичному записі. Для цього прийmemo відповідні умовні позначення.

1. Індокси:

i – вікової групи;

j, j' – варіант продуктивності тварин;

h – порядковий номер груп або видів кормів;

t – порядковий номер періодів утримання.;

v – поживної речовини, $v = \overline{1, N}$;

g – групи кормів, $g = \overline{1, M}$;

2. Множини:

J_i – варіант продуктивності тварин i -ї вікової групи;

I – змінних, що означають вікову групу;

F – вікова група, поставлена на відгодівлю;

K – груп або видів кормів;

T – періодів утримання тварин;

R – змінних, які означають поголів'я статево-вікових груп тварин, між якими є певні залежності;

H – вид корму, що входить у g -групу.

Побудуємо критерії оптимальності для трьох векторів оптимізації виробничої програми виробництва яловичини.

1. Максимум виробництва товарної продукції

$$Z_1 = \sum_{i \in I} \sum_{j \in J_i} \sum_{t \in T} q_{ijt} b_{ijt} z_{ijt} = a_0 \rightarrow \max, \quad (5.1)$$

де z_{ijt} – кількість тварин i -ї вікової групи господарства j -го варіанту продуктивності, зданих у t -му плановому періоді на переробне підприємство; b_{ijt} – середня жива вага однієї голови i -ї вікової групи господарства j -го варіанту продуктивності в t -му плановому періоді; q_{ijt} – вартість одиниці продукції, реалізованої по i -ї віковій групі господарства j -го варіанту продуктивності в t -му плановому періоді.

2. Максимум отриманого прибутку від реалізації виробленої продукції

$$\begin{aligned} Z_2 &= a_0 - a_1 - a_2 - a_3 \rightarrow \max, \\ a_1 &= \sum_{i \in F} \sum_{j \in J_i} \sum_{t \in T} h_{ijt} b_{ijt} x_{ijt} \\ a_2 &= \sum_{i \in I} \sum_{j \in J_i} \sum_{t \in T} c_{ijt} b_{ijt} x_{ijt} \\ a_3 &= \sum_{i \in I} \sum_{j \in J_i} \sum_{k \in K} \sum_{t \in T} f_{kt} u_{ijkt} \end{aligned} \quad (5.2)$$

де h_{ijt} – вартість одиниці продукції i -ї вікової групи господарства j -го варіанту продуктивності, поставлених на відгодівлю у t -му плановому періоді на переробне підприємство; c_{ijt} – собівартість одиниці продукції без урахування кормів i -ї вікової групи господарства j -го варіанту продуктивності в t -му плановому періоді; x_{ijt} – планова кількість тварин i -ї вікової групи господарства j -го варіанту продуктивності, що перебувають на відгодівлі в t -му плановому періоді, f_{kt} – собівартість k -го виду корму в t -му плановому періоді; u_{ijkt} – потреба i -ї вікової групи господарства j -го варіанту продуктивності в k -му виді корму в t -му плановому періоді.

3. Максимум рентабельності

$$Z_3 = \frac{a_0 - a_1 - a_2 - a_3}{a_1 + a_2 + a_3} \rightarrow \max \quad (5.3)$$

Основні обмеження даної економіко-математичної моделі складаються з таких груп:

- по структурі виробництва;
- по виробничих потужностях;
- по технології виробництва;
- за результатами виробничої діяльності.

Деталізуємо кожну із запропонованих груп. Структура виробництва передбачає формування перехідного поголів'я та задачу тварин на переробку, оптимальне співвідношення між віковими групами, що забезпечує відтворення стада та отримання належного рівня продуктивності, структуру стада з урахуванням рівнів продуктивності.

Перехідне поголів'я та задача тварин на переробне підприємство описується таким балансовим рівнянням:

$$\sum_{j \in J_i} x_{ijt} = \sum_{j \in J_i} v_{ijt} + \sum_{j \in J_i} z_{ijt}, i \in I, t \in T, \quad (5.4)$$

де v_{ijt} – кількість голів i -ї вікової групи господарства j -го варіанту продуктивності, залишених для подальшої відгодівлі у t -му плановому періоді.

Структура стада за віковими групами в цілому та з урахуванням продуктивності задається нерівностями:

$$\begin{aligned} \sum_{j \in J_i} (1 - \alpha_{ijt}) v_{ijt} &\geq \sum_{j \in J_i} v_{i+1jt} + \sum_{j \in J_i} z_{i+1jt}, i \in I, t \in T, \\ \sum_{i=j'}^{J_i} (1 - \alpha_{ijt}) x_{ijt} &\geq \sum_{i=j'}^{J_i} x_{i+1j+2t}, j' = \overline{1,5}, i \in I, t \in T \end{aligned} \quad (5.5)$$

де α_{ijt} – коефіцієнт втрати тварин при переході з i -ї у $(i+1)$ вікову групу j -го варіанту продуктивності у t -му плановому періоді, а також обмеженням структури стада з урахуванням рівнів продуктивності

$$\sum_{i \in J_j} \beta_{ijt} (v_{ijt} + z_{ijt}) \geq \sum_{i'=1}^{j_i} x_{i+1jt}, j' = \overline{5,7}, i \in I, t \in T \quad (5.6)$$

де β_{ijt} - питома вага відгодівлі тварин i -ї вікової групи господарства j -го варіанту продуктивності у t -му плановому періоді.

Виробничі потужності господарства обмежені середньорічною кількістю кормоднів D_t в t -му плановому періоді:

$$\sum_{i \in I} \sum_{j \in J_i} \frac{b_{i+1jt} - b_{ijt}}{y_{ijt}} x_{ijt} \leq D_t, t \in T \quad (5.7)$$

де y_{ijt} – середньодобовий приріст тварин i -ї вікової групи господарства j -го варіанту продуктивності у t -му плановому періоді.

Виробничі потужності обслуговують наявні трудові ресурси, які обмежені у конкретному t -му плановому періоді:

$$\sum_{i \in I} \sum_{j \in J_i} d_{ijt} x_{ijt} \leq B_t, t \in T, \quad (5.8)$$

де B_t – обсяг трудових ресурсів у t -му плановому періоді, d_{ijt} – затрати трудових ресурсів на голову i -ї вікової групи j -го варіанту продуктивності у t -му плановому періоді.

Організація технології виробництва яловичини ґрунтується на забезпечення кожної вікової групи поживними речовинами, що задається нормами споживання окремих груп кормів та запасами кормів, які є в наявності у господарстві. Тому система обмежень має вигляд:

- 1) по зоотехнічних нормах споживання окремих груп кормів

$$\underline{b}_{ijlt} \leq \sum_{k \in K} \frac{y_{ijkt}}{b_{i+1jt} + b_{ijt}} u_{ijkt} \leq \bar{b}_{ijlt} x_{ijt}, i \in I, j \in J_i, t \in T, l = \overline{1, L} \quad (5.9)$$

де \underline{b}_{ijlt} та \bar{b}_{ijlt} – відповідно мінімальне та максимальне споживання тваринами i -ї вікової групи j -го варіанту продуктивності l -тої групи кормів у t -му плановому періоді;

- 2) по запасах кормів

$$\sum_{i \in I} \sum_{j \in J_i} u_{ijkt} \leq A_{kt}, k \in K, t \in T, \quad (5.10)$$

де A_{kt} – обсяг запасу k -го виду корму у t -му плановому періоді.

Результати виробничої діяльності характеризуються наступними балансовими рівняннями:

1) приросту тварин

$$\sum_{i \in I} \sum_{j \in J_i} (b_{i+1jt} - b_{ijt}) x_{ijt} = \Pi_t, t \in T, \quad (5.11)$$

де Π_t – приріст тварин у t -му плановому періоді;

2) кількості зданих голів

$$\sum_{i \in I} \sum_{j \in J_i} v_{ijt} = A_t, t \in T, \quad (5.12)$$

де A_t – кількість голів у t -му плановому періоді;

3) обсягу реалізованої продукції

$$\sum_{i \in I} \sum_{j \in J_i} b_{i+1jt} z_{ijt} = P_t, t \in T, \quad (5.13)$$

де P_t – обсяг виробленого та зданого м'яса у t -му плановому періоді.

Економічна сутність досліджуваних змінних моделі вимагає дотримання умов невід'ємності змінних, тобто

$$\{x_{ijt}, v_{ijt}, z_{ijt}, u_{ijkt}\} \geq 0, i \in I, j \in J_i, t \in T, k \in K \quad (5.14)$$

Інфологічна модель побудови програми оптимізації виробництва яловичини представлена на рис. 5.1.

Групування підприємств, що утримують велику рогату худобу на сьогоднішній день можна задати динамічними статистичними показниками (табл. 5.1).

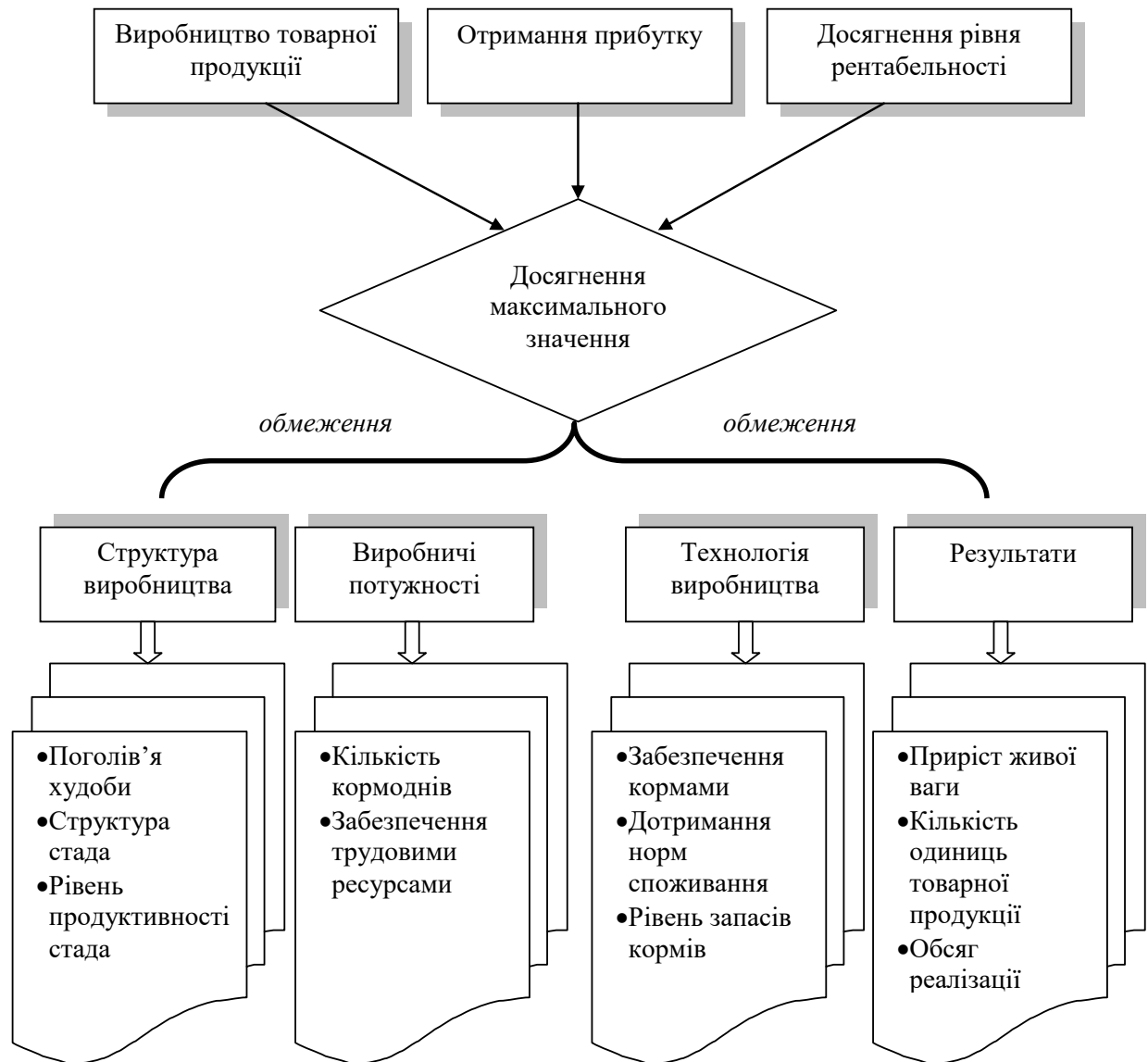

Рис. 5.1 Інфологічна модель побудови програми оптимізації виробництва яловичини

Джерело: самостійна розробка

Здійснимо перегрупування статистичних даних табл. 5.1. З огляду на умову концентрації товарного виробництва яловичини визначимо наступну структуру галузі:

- група I – підприємства із сумарною кількістю поголів'я до 500 одиниць;
- група II – підприємства із сумарною кількістю поголів'я від 501 до 1000 одиниць;

- група III – підприємства із сумарною кількістю поголів'я від 1001 до 1500 одиниць;
- група IV – підприємства із сумарною кількістю поголів'я більше 1500 одиниць.

Таблиця 5.1

Питома вага сільськогосподарських підприємств, що утримують велику рогату худобу (у % до загального поголів'я)

	Рік					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Поголів'я великої рогатої худоби – всього, тис. голів	866,2	764,0	678,6	624,5	604,6	589,1
з них з поголів'ям:						
5-49	6,1	5,6	4,6	4,4	4,2	3,9
50-499	71,2	69,3	67,5	65,4	62,8	59,9
500-999	18,0	19,4	20,5	22,1	23,8	25,0
1000 та більше	4,7	5,7	7,4	8,1	9,2	11,2

Джерело: самостійна розробка

Результати визначення тенденції зміни динамічного ряду показників на основі вбудованої функції ТЕНДЕНЦІЯ табличного процесора EXCEL та темпів зростання дозволяють зробити висновок про переважаючу тенденцію до зростання саме крупних підприємств з виробництва яловичини, чисельність голів великої рогатої худоби у яких переважає 1000 голів (Додаток Л). На основі рівняння регресії

$$y = 0,048x^3 - 0,459x^2 + 2,449x + 2,566,$$

нами встановлено, що очікуване зростання цього сегменту підприємств по відгодівлі великої рогатої худоби в абсолютному виразі в 2011 рр. становитиме 102,5% в порівнянні з 2010 р. Така тенденція зумовлює необхідність розробки економіко-математичної моделі планування організації товарного виробництва яловичини саме для пропонованих груп.

На основі статистичних показників групування сільськогосподарських підприємств за середньодобовими приростами худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі у 2010 році (додаток М) здійснимо перегрупування підприємств за розмірами середньодобового максимального приросту худоби (табл. 5.2.).

Групування сільськогосподарських підприємств за середньодобовими приростами великої рогатої худоби у 2010 р.

Розмір максимального середньодобового приросту	Кількість підприємств	Обсяг приросту всього, тис. т	Частка приросту на одне господарство
600	3747	112,2	0,03
800	543	37,3	0,07
1000	150	10,2	0,07

Джерело: самостійна розробка

Слід зазначити, що на основі даних табл. 5.2 видна чітка тенденція до рентабельності господарств із середнім та високим розміром середньодобового приросту худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі. Аналіз частки цих підприємств у структурі м'ясного скотарства за кількістю, обсягами приросту та розміром приросту на одне господарство подана на діаграмах (рис. 5.2), що дає підстави реалізовувати математичну модель у трьох сценаріях: отримання середньодобового приросту у розмірі до 600 г, у розмірі до 800 г та у розмірі 1000 г та більше.

Рис. 5.2. Частка підприємств за розміром приросту великої рогатої худоби у структурі м'ясного скотарства

Джерело: самостійна розробка

Витрати кормів у господарствах усіх категорій м'ясного скотарства у 2010 р. становила 33874 тис. т кормових одиниць, у розрізі видів кормів: 44% – концентровані корми, в тому числі комбікорми, 15% – грубі корми, 29% – соковиті корми, 12% – інші види кормів та відповідно у кількісному вимірі в середньому на одиницю худоби (рис. 5.3).

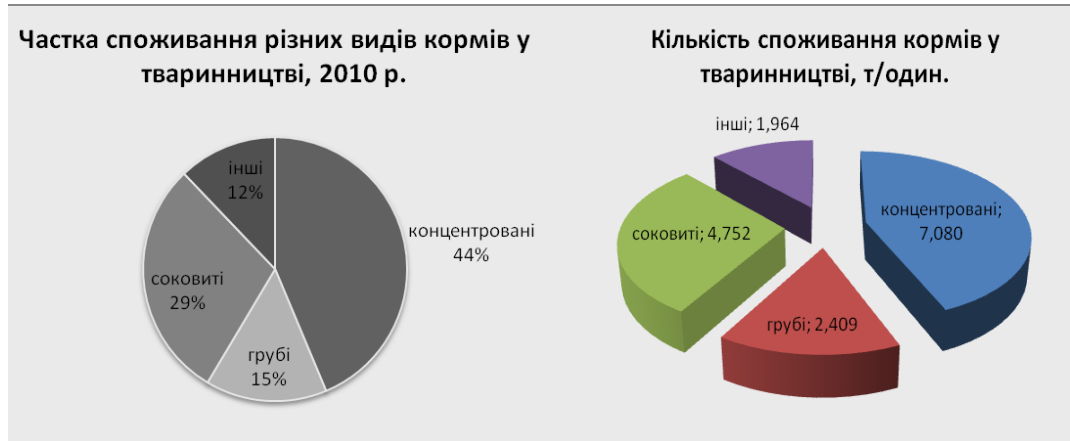

Рис. 5.3. Витрати кормів у господарствах м'ясного скотарства у 2010 р.*

Джерело: самостійна розробка

*Дані числові характеристики використані у побудованій моделі як параметри відповідних обмежень.

Нормативи витрат на товарне виробництво на тваринницькій фермі накладають кількісні обмеження на організацію виробництва (Додаток Н).

Слід зазначити, що м'ясне скотарство належить до тих галузей, для яких математичне прогнозування результатів має найбільшу ступінь невизначеності. Це пов'язане як з випадковими процесами у самому товарному виробництві (приріст, ефективність племінної роботи, рівень ветеринарного забезпечення), так і в його організації (ефективність використання кормів, фізіологічна віддача на одиницю кормових ресурсів). Тому важливим компонентом моделювання є застосування імітаційного компоненту, що згладжує вплив випадкових чинників. В якості такого компоненту при побудові моделі застосований інструмент генерації випадкових чисел СЛУЧМЕЖДУ(нижн_межа; верхн_межа) табличного процесора MS EXCEL 2007.

Матриця структури виробництва для одного планового періоду із позначеннями параметрів має 54 змінних (табл. 5.3).

**Матриця змінних математичної моделі планового періоду відгодівлі
великої рогатої худоби**

Період	Вікова група	Варіант продуктивності	Кількість тварин	Середня жива вага тварин	Вартість одиниці реалізованої продукції	Вартість одиниці продукції на відгодівлі	Собівартість одиниці продукції без урахування кормів	Планова кількість тварин на відгодівлі
Підготовчий, t_1	перша	600	z_{11}	b_{11}	q_{11}	h_{11}	c_{11}	x_{11}
		800	z_{12}	b_{12}	q_{12}	h_{12}	c_{12}	x_{12}
		1000	z_{13}	b_{13}	q_{13}	h_{13}	c_{13}	x_{13}
	друга	600	z_{21}	b_{21}	q_{21}	h_{21}	c_{21}	x_{21}
		800	z_{22}	b_{22}	q_{22}	h_{22}	c_{22}	x_{22}
		1000	z_{23}	b_{23}	q_{23}	h_{23}	c_{23}	x_{23}
	третя	600	z_{31}	b_{31}	q_{31}	h_{31}	c_{31}	x_{31}
		800	z_{32}	b_{32}	q_{32}	h_{32}	c_{32}	x_{32}
		1000	z_{33}	b_{33}	q_{33}	h_{33}	c_{33}	x_{33}

Джерело: самостійна розробка

Кількість вікових груп відгодівлі можна збільшувати, тоді розмір матриці буде пропорційно збільшуватись, що з огляду на комп'ютерну реалізацію не несе суттєвого ускладнення для її застосування. Кількість змінних основної матриці моделі для трьох різних етапів планового періоду (підготовчого, основного та заключного) становить 162, що є достатнім для підтвердження адекватності побудованої моделі (Додаток П).

За забезпеченням кормами матриця моделювання для одного планового періоду складається із 36 параметрів (табл. 5.4), загальна кількість параметрів по технології відгодівлі – 108 (Додаток Р).

Матриця змінних математичної моделі забезпечення кормами великої рогатої худоби планового періоду

Корми	Собівартість	Потреба вікової групи у кормах								
		Перша			Друга			Третя		
		600	800	1000	600	800	1000	600	800	1000
Концентровані (1)	f_1	u_{111}	u_{121}	u_{131}	u_{211}	u_{221}	u_{231}	u_{311}	u_{321}	u_{331}
Грубі (2)	f_2	u_{112}	u_{122}	u_{132}	u_{212}	u_{222}	u_{232}	u_{312}	u_{322}	u_{332}
Соковиті (3)	f_3	u_{113}	u_{123}	u_{133}	u_{213}	u_{223}	u_{233}	u_{313}	u_{323}	u_{333}
Інші (4)	f_4	u_{114}	u_{124}	u_{134}	u_{214}	u_{224}	u_{234}	u_{314}	u_{324}	u_{334}

Джерело: самостійна розробка

Матриця обмежень виробничих потужностей за запасами кормів – 12 змінних, за іншими показниками – 15 змінних (табл. 5.5):

Таблиця 5.5

Матриця обмежень виробничих потужностей в математичній моделі оптимізації

Плановий період	Запаси кормів				Обсяг трудових ресурсів	Приріст тварин	Кількість зданих голів	Обсяг реалізованої продукції	Кількість кормоднів
	1	2	3	4					
Підготовчий	A_{11}	A_{21}	A_{31}	A_{41}	B_1	Π_1	R_1	P_1	D_1
Основний	A_{12}	A_{22}	A_{32}	A_{42}	B_2	Π_2	R_2	P_2	D_2
Заключний	A_{13}	A_{23}	A_{33}	A_{43}	B_3	Π_3	R_3	P_3	D_3

Джерело: самостійна розробка

Математична модель реалізована у трьох сценаріях, в основу яких покладені обмеження на розмір виробництва: кількість голів до 500, від 500 до 1000, від 1000 і більше. Для кожного із сценаріїв знайдена величина максимального прибутку та оптимальне співвідношення структури поголів'я великої рогатої худоби (Додаток С-1, С-2, С-3). Побудова моделі ґрунтувалась на використанні інструменту *Пошук розв'язку* табличного процесора MS EXCEL 2007 із дотриманням усіх описаних вище обмежень, балансових рівнянь та припущень (Додаток Т).

Встановлено, що максимальний прибуток можна отримати за умов господарювання з великою кількістю поголів'я (рис. 5.4).

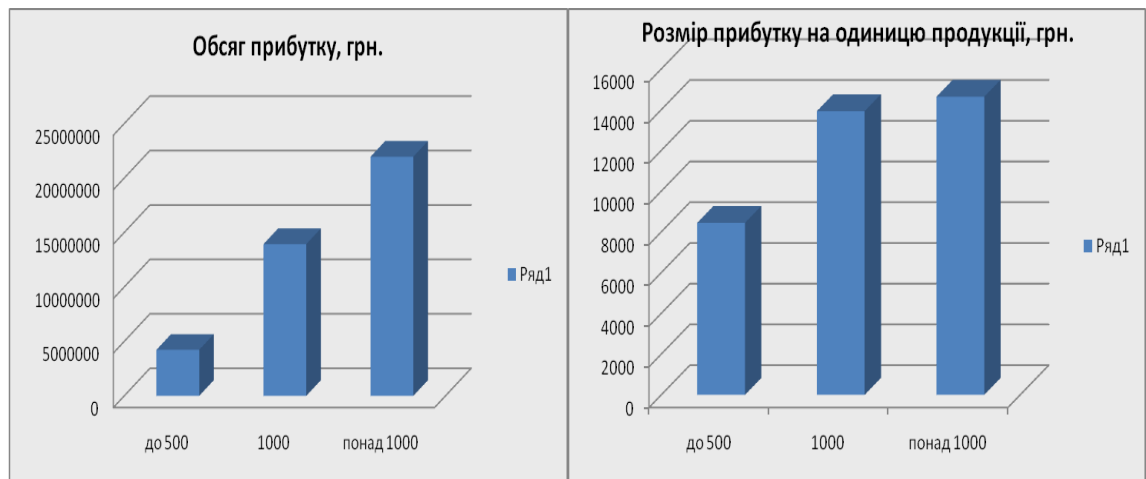

Рис. 5.4. Порівняння розміру прибутку в розрізі господарств м'ясного скотарства

Джерело: самостійна розробка за результатами розрахунків

Розв'язок економіко-математичної моделі показав, що на економічну ефективність виробництва м'яса яловичини здійснює суттєвий вплив розмір ферми та концентрація поголів'я великої рогатої худоби (табл. 5.6).

Найвищу ефективність господарювання може забезпечити розмір ферми на 3000 скотомісць, який дасть змогу отримати прибутку з розрахунку на скотомісце – 1294,8 грн, рентабельність ведення галузі – 23,2 %, термін окупності – 3,8 років.

Таблиця 5.6

Економічна ефективність виробництва м'яса яловичини при різній концентрації поголів'я *

Показник	Розмір ферми, скотомісць		
	500	1000	3000
Поголів'я худоби на дорощуванні і відгодівлі, гол.	475	965	2925
Приріст живої маси всього, ц	1662	3378	10238
Реалізація м'яса яловичини (у живій вазі), ц	1900	3860	11700
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	1533,0	1481,7	1430,4
Отримано валового прибутку, грн.:			
на 1 скотомісце	871,7	1083,5	1294,8
на 1 ц реалізованої продукції	229,4	280,7	332,0
на 100 грн. використаних коштів	251,7	312,8	373,8
на 100 грн. основних і оборотних активів	83,9	93,8	130,3
Окупність капіталу, років	5,7	4,6	3,8
Дохідність на 1 грн. витрат	1,15	1,19	1,23

* розрахунок здійснено для середньодобових приростів маси тварин 800 г

Отже, розраховано оптимальний варіант розміру середньодобового приросту у розрізі вікових груп, на основі імітаційного моделювання. Встановлено, що максимальний прибуток можна отримати за рахунок масштабу виробництва: чисельності поголів'я і високих середньодобових приростів живої маси тварин. Використання запропонованої моделі на основі реальних числових даних в розрізі суб'єктів господарювання галузі дозволяє обґрунтовано прийняти рішення про структуру товарного виробництва.

5.2. Організаційно-економічні аспекти конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства

Створення конкурентоспроможного агропродовольчого виробництва неможливе без посилення ролі держави і підтримки вітчизняного аграрного сектору. Згідно з параметрами функціонування агропродовольчої системи держава має розробляти і вводити в дію єдину політику у сфері продовольства. Мета цієї політики – гарантувати громадянам України фізичну та економічну доступність продуктів харчування відповідно до фізіологічних норм харчування незалежно від їхнього віку, майнового і посадового положення, місця проживання. Сталий і збалансований розвиток агропродовольчої системи нашої держави має забезпечуватися раціональною пропорційністю між чинниками виробництва та необхідними темпами його розвитку в умовах ризику і мінливості зовнішніх обставин функціонування для задоволення потреб населення у м'ясі яловичини. Держава має забезпечувати: а) умови для виробництва необхідного обсягу продуктів харчування; б) продовольчу незалежність країни; в) створення та підтримку державних продовольчих резервів; г) відповідність якості вироблених і реалізованих продуктів харчування вимогам державної системи стандартів; д) нормативно-правове регулювання.

На законодавчому рівні підтримка галузі м'ясного скотарства забезпечується за допомогою таких нормативно-правових документів: законів України “Про основні засади державної аграрної політики на період до

2015 р.”, “Про державну підтримку сільського господарства України”, “Про державні цільові програми”, “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності”, “Про державний бюджет”, “Про племінну справу у тваринництві”; програм галузевого розвитку, які розроблені Кабінетом Міністрів України “Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р.”, “Загальнодержавна програма селекції у тваринництві на період до 2020 р.”, Цільова програма “М’ясне скотарство”.

Функціонування належних умов розвитку сільськогосподарського виробництва повинна забезпечувати державна аграрна політика, яка є складовою загальної державної економічної політики України, спрямованої на подолання кризової ситуації в агропромисловому виробництві, створення у галузі економічних, правових, організаційних і соціальних умов з метою досягнення фінансової стабільності товаровиробників, підвищення соціально-економічних умов життя і праці українських селян на рівні розвинутих країн, забезпечення конкурентоспроможного агропромислового виробництва на світовому аграрному ринку. Усе це дасть можливість розширено відтворювати виробництво, гарантувати продовольчу безпеку країни, забезпечувати підтримку макроекономічної рівноваги шляхом регулювання внутрішньогалузевих і міжгалузевих відносин, сприяти розвитку конкурентного середовища, захисту внутрішнього ринку, а найголовніше – підвищувати рівень дохідності селян, і відповідно, досягти високих соціальних стандартів рівня якості їхнього життя.

Система державного управління м’ясним скотарством реалізується в таких основних розрізах: галузевий і місцевий (обласний, районний). На галузевому рівні формується система базових законів, визначається стратегія розвитку м’ясного скотарства і її пріоритети у певному часовому періоді, розробляються механізми державного регулювання і підтримки товаровиробників м’яса яловичини. Основний блок функцій державного (галузевого) управління м’ясним скотарством наведено у табл. 5.7.

Основні функції галузевого управління

Функції	Зміст
Законодавчо-правова	Формування нормативно-правової бази галузі: концепції, цільові програми, Закони України, Укази Президента, Постанови Кабінету Міністрів, Міністерства аграрної політики і продовольства
Дозвільна	Надання суб'єктам господарювання АПК свободи вибору організаційно-правових форм підприємств, самостійного розпорядження виробленою продукцією. Створення бюджетних і позабюджетних фондів; надання дотацій, фінансово-ресурсне забезпечення державних цільових програм, ліцензування і квотування діяльності
Контрольна	Контроль за організацією стратегії розвитку галузі, нагляд в сферах ветеринарії, екології, охорони праці, антимонопольні заходи тощо
Нормативна	Розробка нормативів галузевого характеру, видання методичних вказівок та інструкцій для сільськогосподарських товаровиробників
Директивна	Видання наказів, постанов, розпоряджень щодо управління і регулювання галуззю
Лобістська	Вирішення в Міністерстві та Уряді питань стосовно розвитку м'ясного скотарства, представництво і захист законних інтересів Учасників у державних, господарських та міжнародних організаціях
Інтеграційна	Спрямована на розширення системи за рахунок вирішення міжсистемних суперечок і згладжування конфліктних явищ між її учасниками. Організація роботи зі співробітництва із партнерами
Інформаційна	Створення інформаційно-аналітичних центрів, забезпечення сільськогосподарських товаровиробників галузі інформації про стан і кон'юнктуру ринків тваринництва і продовольчих товарів, пропаганда передового досвіду, виставкова діяльність
Аналітична	Моніторинг ринку, відстеження тенденцій, аналіз стану, підготовка аналітичних доповідей і балансів, статистична звітність
Координаційна	Регулювання міжгалузевих і міжрегіональних відносин, створення галузевих об'єднань виробників м'яса яловичини
Кадрова	Створення системи центрів перепідготовки кадрів, підбір керівників державних підприємств і організацій, атестація працівників органів управління галузі
Наукового забезпечення	Організація і фінансування фундаментальних і найбільш важливих прикладних досліджень, стимулювання пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу, формування системи експертизи наукових розробок і якості продукції, Вивчення, узагальнення і впровадження досягнень наукового вітчизняного і світового досвіду
Освітня	Підготовка і перепідготовка працівників для галузі
Оперативного втручання	Попередження і реагування на різного роду форс-мажорні обставини: природні лиха, спалахи хвороб тварин, карантинні заходи, дії на ринку внаслідок несприятливих кон'юнктурних зрушень
Резервна	Формування і розпорядження людськими, фінансовими і матеріальними резервами внаслідок непередбачуваних ситуацій
Управління державною власністю	Призначення керівників, розробка і доведення планових виробничих завдань для об'єктів державної власності галузевого підпорядкування, контроль за управлінською, виробничо-господарською і фінансовою діяльністю підприємств державної власності

Джерело: самостійна розробка

Окремі функції державного (галузевого) управління м'ясним скотарством є схожими з функціями місцевого рівня управління (обласний і районний). Для останнього характерним є такі функції: дорадницька, маркетингова, методична і організаційна (табл. 5.8).

Таблиця 5.8.

**Основні функції регулювання розвитком м'ясного скотарства на
місцевому рівні**

Функції	Зміст
Контрольна	Нагляд у сфері ветеринарії, екології, охорони праці, антимонопольні заходи тощо
Інформаційна	Створення інформаційно-аналітичних центрів, забезпечення сільськогосподарських товаровиробників галузі інформації про стан і кон'юнктуру ринків тваринництва і продовольчих товарів, пропаганда передового досвіду, виставкова діяльність.
Аналітична	Моніторинг ринку, відстеження тенденцій, аналіз стану, підготовка аналітичних доповідей і балансів, статистична звітність
Дорадницька	Надання консультативної допомоги з організації селекційно-племінної роботи в м'ясному скотарстві, використанні племінних ресурсів для промислового схрещування і створення стад м'ясної худоби, надання допомоги господарствам у розробці оптимальної структури кормовиробництва, застосуванні сучасних технологій заготівлі та використання кормів, створенні пасовищ
Інтеграційна	Спрямована на розширення системи за рахунок вирішення міжсистемних суперечок і згладжування конфліктних явищ між її учасниками. Організація роботи зі співробітництва із вітчизняними і зарубіжними партнерами
Маркетингова	Вивчення стану ринку, розробка рекламних заходів, сприяння створенню умов для виходу учасників на ринки продукції
Методична	Розповсюдження досягнень науки, технічних знань, інформації, передового досвіду про ефективні технології, заходи щодо зниження витрат, впровадження екологічно чистих технологій
Організаційна	Сприяння розвитку системи виробництва м'яса та м'ясних продуктів, проведення єдиної політики
Лобістська	Захист інтересів товаровиробників у державних органах виконавчої, законодавчої і судової влади
Кадрова	Допомога у підборі кадрів для підприємств, організація навчання, підвищення кваліфікації персоналу
Оперативного втручання	Попередження і реагування на різного роду форс-мажорні обставини: природні лиха, спалахи хвороб тварин, карантинні заходи, дії на ринку внаслідок несприятливих кон'юнктурних зрушень тощо
Управління державною власністю	Призначення керівників, розробка і доведення планових виробничих завдань для об'єктів державної власності галузевого підпорядкування, контроль за управлінською, виробничо-господарською і фінансовою діяльністю підприємств державної власності

Джерело: самостійна розробка

Для напрацювання шляхів ефективного розвитку державної аграрної політики в Україні необхідне дослідження зарубіжного досвіду в цій сфері. Так, особливий інтерес викликає аграрна і продовольча політика Європейського співтовариства. Відмінності в економіці країн-організаторів не стали перешкодою для вироблення ними єдиної аграрної політики, головними питаннями якої стали: визначення стратегічного значення аграрного сектору, досягнення самозабезпечення продовольством, стабілізація споживчого ринку, підтримання єдиних цін, субсидування для цих цілей створення запасів і експорту продовольства, формування єдиного, стабільного і захищеного економічного простору для сільськогосподарських товарів. Передумовою для розробки та проведення в рамках ЄС єдиної аграрної політики стала необхідність захисту західноєвропейських країн від закордонних виробників сільськогосподарської продукції. Уряди західноєвропейських країн підтримували ціни шляхом державних інтервенцій на ринках сільськогосподарської продукції. Державне втручання розширювалося, величина підтримки зростала, аграрна політика ставала все більш протекціоністською. Загалом бюджетні субсидії в країнах ЄС становлять більше 50% загального доходу фермерських сімей [289, с. 13].

Пріоритетом аграрної політики ЄС є створення життєздатних структур на всіх ділянках агропродовольчої системи. Продовольча політика ЄС торкається всіх сфер аграрної економіки, пов'язаних з виробництвом і розподілом продуктів харчування. Мета політики – залучення ефективних, конкурентоспроможних та екологічно прийнятних методів сільськогосподарського виробництва, забезпечення широкого вибору продуктів харчування за доступними для споживачів цінами; визнання необхідності узгодження інтересів виробника і споживача. Сюди ж входять: безпека продуктів харчування, реалізація освітніх та інформаційних програм з питань продовольства, харчування та здоров'я. Особливе значення у продовольчій політиці ЄС надається максимальному стимулюванню товарного виробництва та зв'язку всіх інструментів цієї політики саме з кінцевою продовольчою

продукцією. Практично у всіх країнах ЄС спостерігається широке втручання урядів у ринки сільськогосподарської продукції та у зовнішню торгівлю. Динамізм агропродовольчої системи ЄС, її здатність до пошуку, розробки та застосування різноманітних технологічних нововведень у виробництві, переробці і розподілі забезпечили достатність і різноманітність продуктів харчування за доступними цінами. Усі ці заходи сприяли тому, що споживання продуктів харчування в країнах ЄС перевищує раціональні потреби.

У країнах ЄС до основних напрямів щодо підтримки фермерів належать високі фіксовані внутрішні ціни, а також субсидування експорту надлишкової продукції. Є дві вимоги з боку державного регулювання аграрної сфери ЄС:

1. Забороняється продавати ввезену продукцію за нижчою ціною, ніж аналогічна продукція власного виробництва, тобто нижче ціни внутрішнього ринку. Обмеження імпортової конкуренції на ринках ЄС було досягнуто за допомогою гнучкої системи податків на імпорт сільськогосподарських товарів, що не завадило ЄС залишатися найбільшим у світі імпортером аграрної продукції. Експортуючи сільськогосподарські товари, ЄС субсидує різницю між високими цінами, що діють на внутрішньому ринку, і цінами світового ринку.

2. Той, хто ввозить продукцію в країни ЄС, повинен заплатити до бюджету (частково – до бюджету тієї країни, яка імпортує продукцію) різницю між граничною ціною і ціною світового ринку. Ця різниця називається виплатою за укладену угоду. Крім того, Рада міністрів ЄС встановлює мінімальні імпортні ціни, за якими певні продукти можуть бути імпортовані в країни Євросоюзу. Ці ціни за допомогою ввізного мита є вищими від світових і призначені для захисту сільського господарства ЄС від конкуренції з боку дешевших продуктів з країн, що не входять у нього [127, с. 33].

Політика ЄС щодо підтримки аграрного виробництва значною мірою стимулювала експорт сільськогосподарської продукції і за багатьма товарними позиціями сприяла його перетворенню з нетто-імпортера в нетто-експортера. Варто зазначити, що важливу роль при цьому відіграє функціональна складова

державної аграрної політики – державне регулювання.

Проблема державного регулювання агропромислового комплексу досліджена в науковій літературі, зокрема в працях М. Віткова [41], С. Кваші [106], Ю. Лопатинського [142], О. Могильного [167], М. Одінцова [180], Л. Шкварчук [371]. Однак поза увагою наукового дослідження опинилося питання державного розвитку, регулювання і підтримки галузі м'ясного скотарства в сучасних умовах функціонування ринкових відносин.

Державне регулювання в аграрній сфері поряд з ринковим механізмом є раціональним доповнюючим симбіозом двох протилежних за змістом інструментів, поєднання яких дає необхідний позитивний результат.

Останнім часом поняття “державне регулювання” нерідко ототожнюється з “державним управлінням”. Проте потрібно мати на увазі, що між ними є певні відмінності. Управління як економічна категорія може виступати у двох формах: прямій і непрямій. Пряме державне управління зводиться тільки до сфери державної власності, в т. ч. у вигляді володіння пакетом акцій підприємств. Щодо цих об'єктів держава в особі органів виконавчої влади має право виконувати адміністративно-господарські функції: призначати і знімати з посади керівників державних підприємств і організацій, встановлювати планові завдання, визначати розміри оплати праці, контролювати виробничу і фінансову діяльність.

Що стосується непрямого державного управління економікою, то воно вкладається в поняття “державне регулювання” і передбачає вплив на соціально-економічні процеси (розподіл, обмін і споживання) як у державному, так і в недержавному секторах переважно за допомогою економічних методів (цінового, фінансового, податкового та кредитного механізмів), створюючи “правила гри” для всіх суб'єктів господарювання ринку. При цьому можливе пряме втручання держави, тобто прийняття нормативних актів щодо окремих груп підприємств, наприклад для організації їхньої селективної підтримки або реформування хронічно збиткових господарств.

Стосовно сільського господарства використовуються різноманітні форми державного регулювання, найбільш важливими з яких є такі:

– податкове регулювання, шляхом призначення і диференціації податкових ставок, введення податкових пільг, звільнення від податків тощо. У тому самому напрямі діють мита і митні збори;

– грошово-кредитне регулювання, за допомогою якого уряд впливає на грошовий обіг, (державна через НБУ керує емісією і загальною грошовою масою, випускає облігації та інші цінні папери). Таке регулювання здатне змінювати грошові потоки і накопичення і, таким чином, впливати на економіку суб'єктів господарювання;

– бюджетне регулювання полягає в тому, що державні органи мають право розподіляти кошти бюджету за різними напрямами, при цьому одним галузям, сферам, соціальним групам населення, визнаним у певний проміжок часу пріоритетними, можуть бути виділені великі бюджетні асигнування, держава проводить субсидування відсоткових ставок банків для агропромислових підприємств;

– регулювання шляхом формування державних програм і державних замовлень забезпечується шляхом спрямування урядовими органами частини бюджетних коштів на реалізацію соціальних, наукових та інших програм, замовляючи підприємствам виробництво певних видів товарів і послуг;

– державне регулювання цін забезпечується за допомогою встановлення на деякі суспільно значущі товари та послуги граничних цін, а також проявляється у формі встановлення граничних рівнів рентабельності для підприємств-монополістів, параметрів, що визначають величину цін;

– регулювання умов праці, трудових відносин, оплати праці контролюється за допомогою державного законодавства про працю і зайнятість, що має забезпечувати охорону праці, дотримання трудових контрактів, виплату допомоги з безробіття;

– регулювання охорони і відновлення навколишнього середовища передбачає заходи з захисту природи у вигляді штрафів і санкцій за

забруднення, а також приписів щодо виконання обов'язкових природоохоронних заходів.

– регулювання шляхом обмежень і заборон певних видів економічної діяльності, державного ліцензування;

– безпосереднє управління галузями і підприємствами сільськогосподарського виробництва, які належать до державної або муніципальної власності.

Наприклад, в ЄС основну роль у системі бюджетної підтримки сільського господарства відіграє захист внутрішніх ринків за допомогою цін. З цією метою в ЄС створена єдина сільськогосподарська політика, де в якості основних інструментів захисту внутрішнього ринку введені мита та компенсаційні платежі, які мають вирівняти різницю між високими внутрішніми і низькими світовими цінами за допомогою митних зборів і платежів, а також субсидій на експорт сільськогосподарських продуктів. У Європі регулювання значною мірою спрямоване на підтримку закупівельних цін, які забезпечують стабільність доходів виробників і цінову рівновагу між сільським господарством та іншими галузями.

Необхідність бюджетної підтримки сільського господарства доведена світовим досвідом розвитку продовольчого комплексу, а також соціально-економічними та природними особливостями його функціонування. Зазначимо, що західне суспільство розглядає сільське господарство і продовольчий ринок як систему, що не здатна до саморегулювання, а кошти, що виділяються на підтримку сільського господарства, – як природну компенсацію неминучих втрат галузі в умовах сучасного ринку. Розмір цієї плати в окремих країнах може досягати до 70% вартості продукції сільського господарства.

Державне регулювання м'ясного скотарства – це специфічний вид державної діяльності, змістом якої є практична реалізація державних повноважень у зазначеній галузі суспільних відносин, процес прийняття та реалізації комплексу управлінських рішень і реалізація встановлених законом заходів і механізмів державно-правового впливу з питань:

– правового регулювання, стимулювання розвитку та забезпечення стабільності національного ринку м'яса яловичини;

– сприяння конкурентоспроможності м'ясного скотарства і захисту його від іноземної торгової інтервенції, підтримки національної галузі на міжнародному ринку м'ясної виноробної продукції;

– здійснення нагляду за дотриманням законодавства, а також реалізації різних видів контролю у м'ясопереробній промисловості, у тому числі з питань дотримання встановлених вимог щодо якості продукції, забезпечення її санітарно-епідеміологічної безпеки та захисту прав споживачів.

Для формування аграрної політики у галузі м'ясного скотарства має бути організована цілеспрямована і скоординована діяльність державних та господарських структур, затверджена доктрина продовольчої безпеки та розроблена концепція сталого розвитку сільськогосподарських територій на основі програмно-цільових параметрів. Необхідно, щоби правові, економічні та організаційні заходи у сфері продовольчого забезпечення були відображені в державних прогнозах соціально-економічного розвитку, цільових державних і регіональних програмах. Зокрема, мають бути надані субсидії для фінансової підтримки щодо реалізації програм, які передбачають розвиток м'ясного скотарства і на його базі – розвиток виробництва кормів, переробного і постачальницько-збутового виробництв пов'язаного з цією галуззю, що має важливе значення для соціально-економічного розвитку країни та її областей.

Основним завданням державної аграрної політики у м'ясному скотарстві є забезпечення конкурентоспроможного розвитку галузі в ринкових умовах, налагодження ефективних ринкових інституцій, надання державної підтримки, створення умов для фінансової самодостатності усіх сільськогосподарських товаровиробників.

Сучасна концепція формування продовольчої стратегії має передбачати розробку та реалізацію державної агропродовольчої політики у галузі м'ясного скотарства, спрямованої на створення стратегічного продовольчого потенціалу України, умов для послідовного економічного зростання в галузях АПК,

розвитку соціально орієнтованого продовольчого ринку. Її реалізація вимагає координації зусиль не лише держави та областей, але й підприємств різних організаційно-правових форм зі створення високотехнологічного, інтенсивного і конкурентоспроможного виробництва м'яса яловичини, інтегрованого з переробкою і реалізацією кінцевого продукту, високоорганізованої продовольчої системи. Для досягнення поставленої мети у сфері аграрної політики держава використовує різноманітний інструментарій, зокрема фінансову підтримку сільськогосподарських товаровиробників. Від бюджетних трансфертів значною мірою залежать позиції держави на глобальному ринку аграрної продукції, реалізація експортного потенціалу аграрного сектору і сталий розвиток сільських територій.

У розвинутих країнах методи регулювання продуктових ринків залежать від видів сільськогосподарської продукції, а також сировини для переробних галузей промисловості. Для товарів, виробництво яких регулярно перевищує внутрішній попит (зерно, цукровий буряк, молоко), використовується система гарантованих закупівельних цін. На ринках цукру і молока діє також система квот, яка передбачає субсидування виробленої сільськогосподарської продукції в межах квоти, яка встановлюється для кожного фермерського господарства. Щодо м'яса, фруктів, овочів і вина, то на них поширюються субсидії тільки на зберігання і переробку, але відсутні гарантії закупівлі у виробників надлишків цієї продукції. Аграрна політика гарантує виробникам сільськогосподарської продукції її збут за заздалегідь встановленою ціною інтервенції. Так, у США прийнятий в 1996 р. черговий сільськогосподарський закон передбачав відмову уряду від регулювання процесу ціноутворення. Натомість компенсаційних виплат до рівня гарантованих цін введена система гнучкого виробничого контракту підтримки фермерів. Водночас, у програмах надання субсидій ставилися умови щодо вживання заходів, пов'язаних із збереженням і поліпшенням земель.

Отже, необхідність державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в умовах ринкових відносин обумовлена, перш за все, тим

чинником, що ринкові механізми господарювання не можуть функціонувати з тією самою ефективністю і повнотою в аграрній сфері економіки, як це демонструють товаровиробники інших секторів національної економіки. Це, насамперед, пов'язано зі специфікою галузі м'ясного скотарства, де товаровиробнику доводиться працювати з біологічними об'єктами, продуктивність яких багато в чому обумовлена природними чинниками. Основою має стати адекватна сучасним вимогам система державної підтримки галузі м'ясного скотарства. Це необхідна умова забезпечення її конкурентоспроможності на ринку яловичини, тому є доцільною потреба у розробленні цих заходів.

Державна підтримка сільського господарства має власну історію. Вперше в СРСР це явище, як цілеспрямована система державних заходів, набуло поширення в 20-ті роки ХХ ст. стосовно радгоспів. Згодом державна підтримка застосовувалась і щодо колгоспів. За рахунок бюджетних асигнувань у 50–80-ті роки ХХ ст. були створені великі системи з виробництва зерна на цілих землях та рису на зрошуваних площах, тепличних овочів, відгодівлі худоби, свиней та птиці на промисловій основі, була розширена інфраструктура у сільській місцевості. На початку 80-х років бюджетне фінансування сільського господарства у видатках державного бюджету становило 24–30%, а щодо виплат за сільськогосподарську продукцію – 75–80%.

У 60–80-ті роки ХХ ст. поступово сформувалася економічна система фінансування відсталих і економічно збиткових господарств. Значні вкладення були зроблені в регіони з несприятливими кліматичними та ґрунтовими умовами. Нині можливості державної підтримки сільського господарства в Україні значно нижчі, ніж були до 1992 р.

Період 1986–1991 рр. характеризувався значною підтримкою сільськогосподарських товаровиробників, близько 75–80% доходів останніх забезпечувалося за рахунок держави. Після 1991 р. ця підтримка почала значно коливатися. Так, 1992, 1995, 1996, 2002 і 2003 рр. характеризуються від'ємними значеннями державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Різка зміна підтримки аграрного сектору з позитивної у 1991 р. 62% на від'ємну – 54% у 1992 р. зумовлена нестабільністю грошово-кредитного ринку і важкими макроекономічними тенденціями національної економіки.

Головною причиною спаду в розвитку аграрного сектору України протягом 90-х років став вплив на економічний механізм аграрних формувань двох протилежних за суттю управлінських концепцій. На початковому етапі діяла жорстка система централізованого планування і управління, яка практично виключала економічну сутність механізму самоврядування аграрними формуваннями. І хоча ця система переважно сформувала в аграрному секторі необхідну інфраструктуру, що забезпечує усі стадії обороту продукції сільськогосподарських товаровиробників, та механізм економічної взаємодії цих структур на ринкових принципах не працював. Причина цього – надзвичайна централізованість в управлінні аграрним сектором загалом і внутрішньому управлінні в аграрних формуваннях, зокрема. Це стримувало ефективний розвиток внутрішньогосподарського антикризового економічного механізму виробничої діяльності, внутрішньогосподарського розрахунку на паритетних ринкових принципах.

Ринкові перетворення практично зруйнували колишній адміністративний механізм управління і водночас не сформували дієвих економічних важелів державного, загальногосподарського і внутрішньогосподарського економічного управління, що забезпечувало б його антикризовий характер. Це була не “тенденція переходу”, а демонтаж уже сформованих структур управління, виробничо-економічних і технологічних зв'язків без відповідної заміни декларованих ринкових структур, які б цілеспрямовано впливали на ефективний розвиток АПК. Негативний вплив мала і безсистемність у приватизації, а саме: розпродаж майна АПК, що остаточно позбавило державу дієвих важелів управління галуззю.

У результаті цього сільське господарство не тільки втратило генерального замовника на свою продукцію, а й стало жертвою розпаду фінансового регулювання виробництва, оскільки держава не виконувала функцій щодо

формування і контролю паритетних цін у товарообміні між промисловістю і сільським господарством, не впливала на ринкові механізми, які без державного втручання не спроможні реально запрацювати. Вона також не забезпечувала ефективної фінансової підтримки всіх товаровиробників у всіх сферах – інвестиційній, кредитній, податковій.

Чинна система управління АПК вимагає модернізації форм організаційної структури, тобто врахування усіх без винятку змін у суспільно-економічній системі країни, чітке окреслення місця держави як суб'єкта, а агропромислового виробництва – як об'єкта управління. Державний характер діяльності органів державного та галузевого управління проявляється в тому, що Міністерство аграрної політики і продовольства є головною ланкою системи управлінських установ, у межах якої діють створені на демократичних засадах галузеві асоціації, кластери, громадські професійні та міжпрофесійні об'єднання операторів ринків продовольства, ресурсів і виробничих послуг для села, кооперативні й корпоративні агентства сільськогосподарських товаровиробників і переробників, сільські громади та інші органи самоврядування.

Отже, відбулася трансформація ролі держави в регулюванні аграрного сектору. Замість функцій безпосереднього адміністративного управління сільськогосподарськими підприємствами та їхнім матеріально-технічним забезпеченням з 2000 р. держава перейшла до регулювання економічними важелями, створення необхідного правового і нормативного поля функціонування суб'єктів підприємницької діяльності в аграрній сфері національної економіки. Змінилося і призначення державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Вона втратила стратегічний характер. Наявних коштів недостатньо для того, щоб у державному масштабі вирішувати назрілі питання технологічного і технічного переоснащення галузі, підвищувати рівень селекційної і племінної роботи. Бюджетна підтримка в останні роки в основному вирішує поточні завдання: мінімальне дотування виробника, пом'якшення негативних наслідків порушення балансу цін і

труднощів зі збуту виробленої продукції. Проблема збуту ще більше загострилася у зв'язку з тим, що протягом декількох років на внутрішній ринок України надходить імпортна продукція за низькими цінами, що стримує розвиток вітчизняних товаровиробників. Розвитку галузі м'ясного скотарства мають сприяти розроблені і прийняті Міністерством аграрної політики і продовольства цільові програми.

Реалізація цільових завдань агропродовольчої системи, параметрів її перспективного розвитку вимагає вдосконалення організаційного механізму та економічних взаємовідносин на основі розвитку процесів кооперації та інтеграції, а отже, моделювання інтеграційних формувань корпоративного типу на базі об'єднання підприємств різних організаційно-економічних форм у цій системі. Для підтримки стратегічного продовольчого забезпечення, на наш погляд, необхідні: комплексний вплив на сфери виробництва, переробки реалізації і споживання продовольства; поєднання державних і регіональних заходів економічного, нормативно-правового та адміністративного характеру; активізація продовольчих зв'язків; формування спеціалізованих м'ясних продовольчих ринків. Усе це вимагає програмно-цільового підходу, що забезпечить розробку і реалізацію спеціалізованих м'ясних продовольчих програм, орієнтованих на більш ефективне використання продовольчого потенціалу регіонів. Для стабілізації діяльності та економічного підйому галузі м'ясного скотарства необхідний перехід переважно на програмно-цільове регулювання АПК.

Цільові програми є основним, невід'ємним і ефективно діючим інструментом програмно-цільового планування в Україні. "Цільова програма" як економічна категорія – це цілеспрямована система дій пов'язаних між собою за змістом, термінами, виконавцями, певними заходами, забезпеченням ресурсами, а також послідовність дій, спрямованих на досягнення єдиної мети, вирішення загальної пріоритетної проблеми, для чого потрібна неординарна концентрація зусиль і коштів. Основні механізми їхньої реалізації в Україні такі: субсидування м'ясного скотарства, розвиток лізингу обладнання і

племінної худоби, створення і модернізація тваринницьких ферм, закупівля високопродуктивної племінної худоби.

Наприклад, у Німеччині в рамках реформування сільського господарства було розроблено і успішно виконано спеціальні програми. Так, програма стимулювання інвестицій в окремі господарства (ЕРР) призначена для старих федеральних земель. Її метою є поліпшення умов життя в сільській місцевості. Інвестиції в галузі тваринництва можуть стимулюватися тільки в тому випадку, якщо поголів'я худоби після інвестицій не перевищує 2,5 ум. гол. на 1 га використовуваної в сільськогосподарському виробництві площі. Крім того, у тваринництві інвестиції можуть стимулювати у випадку, якщо в господарствах під час подачі заявки міститься не більше 40 корів на 1 робочу силу і 60 корів на 1 господарство, більше 30% площі сільгоспугідь становлять багаторічні лучно-пасовищні угіддя або в господарстві 50% площ зайнято під основними кормовими культурами; інвестиції спрямовуються на раціоналізацію наявних в момент подачі заявки стандартних виробничих потужностей з метою зниження собівартості виробництва [311, с. 15].

Згідно з положеннями цієї програми фермер може отримати кредит у розмірі 130 тис. євро на 1 робочу силу і до 30 тис. євро на 1 підприємство з пониженням позичкового відсотка. У районах з несприятливими для сільськогосподарського виробництва умовами зниження позичкового відсотка становить до 6%, в інших районах, що мають сприятливі умови, – до 4%. Положення про знижений відсоток для нерухомого майна діє до 20 років, для інших інвестицій – 10 років.

Програма аграрних кредитів (АКР) спрямована на стимулювання інвестицій на раціоналізацію та поліпшення умов життя і праці. Заохочувальні кошти можуть отримати фермери з повною або частковою зайнятістю в сільському господарстві, якщо вони є фермерами відповідно до закону про пенсійне забезпечення фермерів або закону про страхування на випадок хвороби фермерів, а також якщо їхній річний дохід не перевищує 100 тис. євро. Дохід, отриманий не в сільськогосподарському виробництві, не має

перевищувати 50 тис. євро на рік [311, с. 15].

Галузеві цільові програми державної аграрної політики спрямовані на зміни соціально-економічного стану в окремій галузі. Ініціаторами таких програм виступають Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики і продовольства, обласні і районні державні адміністрації.

Програмно-цільове регулювання у галузі м'ясного скотарства – це здатність держави в особі державних, обласних і місцевих органів мати значний вплив на розвиток цього виду виробництва відповідно до суспільних інтересів з метою вирішення соціально-економічних проблем окремої території.

В умовах посилення ризиків зовнішнього середовища м'ясного скотарства необхідність застосування цільових програм значно зростає, оскільки це дає змогу забезпечити комплексність і системність вирішення певної агропродовольчої проблеми, забезпечити адресну підтримку учасників програми через їхній конкурсний відбір, провести контроль за цільовим використанням виділених коштів.

Отже, для підвищення ефективності розвитку галузі м'ясного скотарства необхідний перехід переважно на програмно-цільове регулювання АПК, оскільки цільова програма дає змогу визначити основну мету, описати всі рівні вирішення проблеми і необхідні для цього ресурси, проконтролювати витрачання виділених коштів і ступінь досягнення поставленої мети. Цільові програми дають можливість сконцентрувати дефіцитні ресурси на найбільш пріоритетних напрямках і є ефективним інструментом державної підтримки і регулювання АПК.

З метою невідкладного вжиття заходів для забезпечення розвитку сільського господарства і сільських територій Кабінетом Міністрів України у 2007 р. була прийнята “Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року”. Основною метою цієї програми є забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності.

Одним з важливих пунктів цього документа є розвиток тваринництва, зокрема м'ясного скотарства.

Економічний механізм державної підтримки як невід'ємна частина державного регулювання має бути сформований з важелів та інструментів прямого, непрямого та опосередкованого впливу на фінансово-економічний стан і виробничий потенціал підприємств м'ясного скотарства, що функціонують в умовах цінового диспаритету. Основними інструментами державної підтримки і регулювання галузі м'ясного скотарства, які використовує держава, є ціни, кредити, субсидії і субвенції.

Необхідність докорінних змін у галузі тваринництва, виведення з кризи та надання їй стійкого поступального розвитку стала розробка Державної програми розвитку тваринництва на період до 2020 р.

Головною метою Програми є визначення вибору пріоритетних напрямів державної політики щодо використання бюджетних коштів на підтримку тваринництва, визначення основних напрямів інтеграційної діяльності в рамках СОТ та з країнами ЄС, що передбачає розробку системи захисту вітчизняного товаровиробника, використання інвестицій, запровадження механізму компенсації для сільськогосподарських підприємств, як різниці між мінімально допустимою і ринковою ціною на продукцію тваринництва.

У світовій практиці виокремлюють дві основні моделі прямої державної підтримки сільського господарства: північноамериканську і західноєвропейську. Підтримка сільськогосподарських товаровиробників згідно з першою моделлю ґрунтується на гарантованих закупівельних цінах. Причому бюджетні виплати визначаються рівнем доходів фермерів. Друга модель передбачає виплати дотацій фермерам за продукцію в межах встановлених квот (на виробництво понад квоти дотації не виплачуються). Так, у ЄС розподіляють бюджетні кошти на основі площі земельних угідь, кількості поголів'я тварин і їхніх племінних якостей.

Україна у 2008 р. стала членом СОТ, що передбачає дотримання взятих зобов'язань у напрямі державної підтримки сільського господарства. Усі

країни-члени СОТ зобов'язані скоротити внутрішню підтримку національних економік у тій частині, яка негативно впливає на торгівлю. Проте не вся державна підтримка підлягає скороченню. Усі заходи державної підтримки згідно з правилами СОТ класифікують за такими категоріями:

– внутрішня підтримка, що звільнена від зобов'язань щодо скорочення (“зелена скринька”), яка не впливає на виробництво і торгівлю та не підлягає скороченню. До цих заходів належать: бюджетні видатки на послуги загального характеру (науково-дослідні роботи, освіту, підготовку кадрів, дорадництво і консалтинг, боротьбу зі шкідниками тощо); інші прямі бюджетні виплати, що не пов'язані з виробництвом продукції;

– внутрішня підтримка, що є предметом зобов'язань зі скорочення, отримала назву Сукупного виміру підтримки (СВП), або її ще називають заходами “жовтої скриньки”. Сукупний вимір підтримки охоплює як підтримку в грошовому виразі, що пов'язана з виробництвом конкретного виду сільськогосподарської продукції (продуктова підтримка), так і підтримку, не пов'язану з виробництвом конкретного продукту (непродуктова підтримка).

Продуктова підтримка охоплює такі складові: підтримка ринкової ціни; прямі виплати виробникам на голову худоби; інші субсидії. Причому до СВП належать бюджетні виплати і ті доходи, від одержання яких держава відмовилась на користь виробників такої продукції.

Загалом, взяті Україною зобов'язання перед членами СОТ щодо підтримки сільського господарства такі:

- державна підтримка сільськогосподарського виробництва;
- доступ на агропродовольчі ринки України імпортного продовольства;
- тарифне регулювання ринків продукції;
- зняття перешкод щодо фітосанітарних заходів;
- обмеження застосування субсидій при експорті сільськогосподарської продукції і продовольства.

Згідно з домовленостями розмір СВП, що акумулює окремі продуктові програми, не має перевищувати 3,04 млрд. грн. За допомогою заходів “жовтої

скриньки” є можливість підтримки на суму 3,05 млрд. грн. Отже, з набуттям членства СОТ можливості СВП не менші від базового періоду 2004–2006 рр., який врахований при вступі нашої держави в організацію.

Варто зазначити, що в контексті чинної бюджетної класифікації України та відповідно до узгодженого з членами СОТ переліку видатків до категорії “жовтої скриньки” належать такі заходи продуктової і непродуктової програм, що стосуються тваринництва:

- доплати на 1 кг живої маси молодняку великої рогатої худоби, реалізованої переробним підприємствам;
- доплати за поголів’я корів м’ясного напрямку продуктивності;
- дотації за м’ясо, реалізоване переробним підприємствам через механізм ПДВ;
- селекція в тваринництві, за винятком наукової (інноваційної) продукції;
- компенсація відсотків за короткостроковими банківськими кредитами;
- підтримка фермерських господарств.

Сукупний розмір продуктової і непродуктової підтримки за програмами, що належать до “жовтої скриньки”, регулюються Законами України “Про державну підтримку сільського господарства України”, “Про податок на додану вартість”, “Про Державний бюджет України” тощо.

Державна підтримка, особливо в сучасних умовах глобалізації, – це ще і спосіб захисту вітчизняних виробників м’яса яловичини. Крім цього, її потрібно розглядати не як тактичний прийом виживання сільськогосподарських товаровиробників, а як стратегічний ресурс, спрямований на вирішення завдань, поставлених парадигмою нової постіндустріальної економіки.

У м’ясному скотарстві виокремлюють такі форми підтримки сільськогосподарських товаровиробників: пряма, непряма і опосередкована (рис. 5.5).

Під прямою державною підтримкою розуміється бюджетна підтримка вітчизняних виробників м’яса яловичини, яка безпосередньо впливає на їхню фінансово-господарську діяльність.

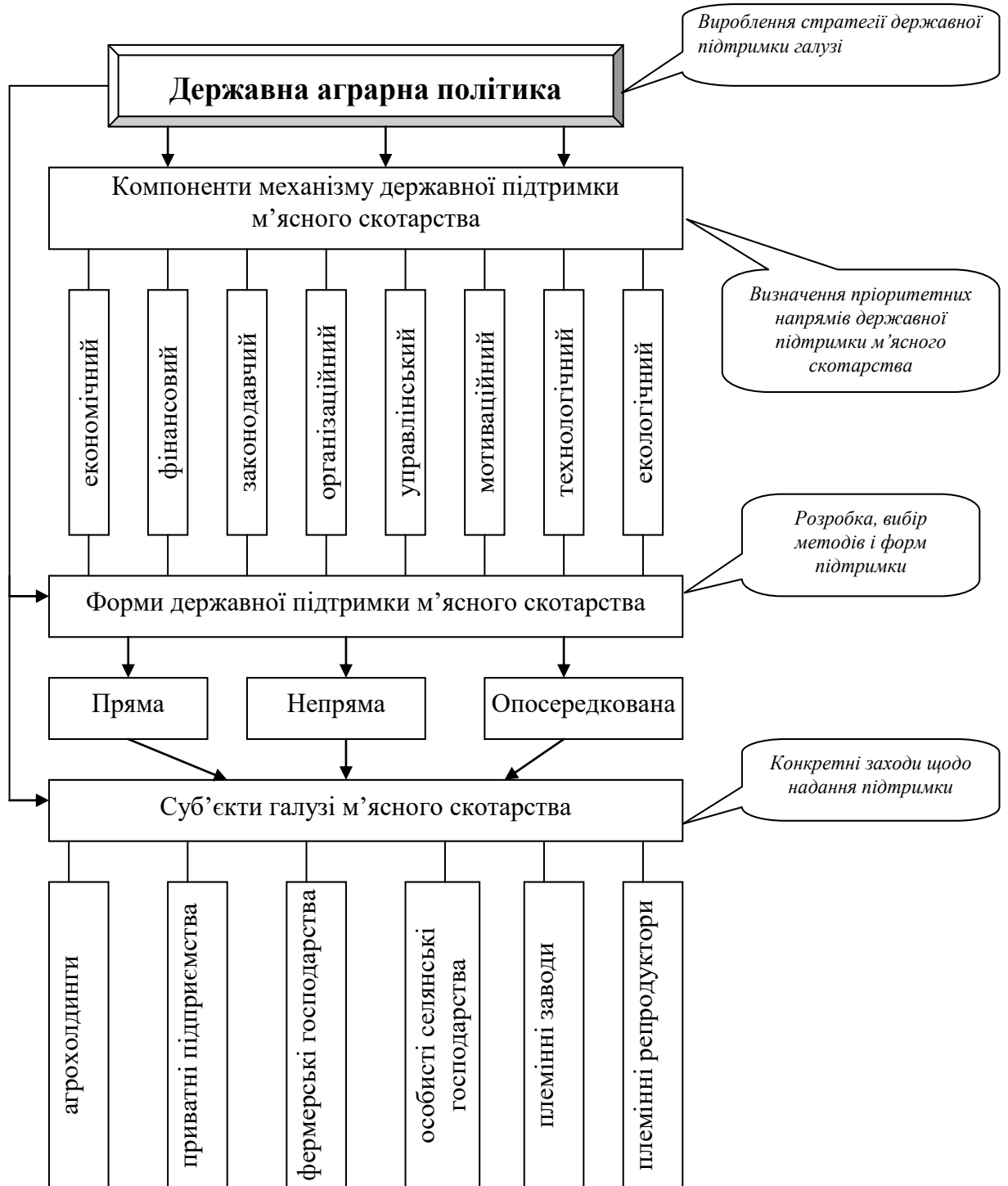

Рис. 5.5. Механізм державної підтримки м'ясного скотарства

Джерело: самостійна розробка

До форм прямої державної підтримки належать субсидії на сільськогосподарське виробництво і матеріально-технічні ресурси, субсидування кредитування підприємств з вирощування великої рогатої худоби, фінансове забезпечення лізингових схем, субсидії на відшкодування частини витрат сільськогосподарських товаровиробників на страхування життя

тварин, субсидії на витрати капітального характеру, виділення бюджетних коштів для розвитку аграрної науки. Форми прямої підтримки спрямовані на збереження, підтримку і розвиток сільськогосподарського виробництва (метод підтримки – субсидування виробництва м'яса яловичини). Це сприяє підтримці доходів товаровиробників і дає змогу компенсувати частину витрат, пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом.

Непрямою формою державної підтримки м'ясного скотарства є вплив з боку органів державного управління АПК на результати фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників м'яса яловичини, для реалізації якого застосовуються непрямі методи.

До цієї форми державної підтримки належать: пільгове оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, введення єдиного сільськогосподарського податку, виділення бюджетних коштів на здійснення закупівлю сільськогосподарської продукції для державних потреб, проведення товарних і закупівельних інтервенцій.

Опосередкована форма державної підтримки м'ясного скотарства – це підтримка і сприяння розвитку виробничої та соціальної інфраструктур, ринкових відносин, формування макроекономічної політики, тобто при якій відбувається зміцнення виробничого потенціалу і позицій на споживчому ринку через опосередковані форми в основному програмно-цільового характеру, які прямо не пов'язані з аграрним сектором економіки, наприклад реалізація програм підвищення рівня життя мешканців сільських територій.

Форми підтримки проявляються під впливом обраної державної агропродовольчої доктрини і реалізованої державної аграрної політики. Ці форми можуть змінюватися і трансформуватися, перш за все, з урахуванням соціально-економічного становища виробників м'яса яловичини та розвитку сільських територій. На розмір і форми державної підтримки суттєво впливає диспаритет цін на продукцію, реалізовану сільськогосподарськими товаровиробниками, і товари промисловості, які вони закуповують. Механізм державної підтримки насамперед має бути спрямований на збереження паритетних співвідношень.

М'ясне скотарство, яке є однією з базових галузей економіки сільського господарства, змушене протягом багатьох років розвиватися в ситуації недофінансування, нееквівалентних взаємовідносин з іншими галузями і з усією національною економікою, виступаючи як джерело накопичень, бюджетний донор і не отримуючи від суспільства належної віддачі. У силу своїх особливостей, циклічності виробництва, м'ясне скотарство в ринкових умовах опинилося у ситуації, що не дає змоги йому повною мірою і на паритетних умовах брати участь у міжгалузевій конкуренції. Тому необхідний комплекс заходів, які забезпечать створення сприятливих умов для конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства. Поки що про таку рівність говорити не доводиться. Фінансове становище підприємств які виробляють продукцію тваринництва у сільському господарстві, значно гірші, ніж в інших галузях.

Загальновідомо, що одна з причин важкого фінансового становища АПК – це диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію. Саме він негативно впливає на фінансовий стан більшості господарств м'ясного скотарства. За наявного диспаритету цін і сучасної податкової політики вітчизняне виробництво м'ясної продукції на внутрішньому та світовому ринках не витримує конкуренції навіть при вирішенні основних організаційних і технологічних проблем. Суми, що виникають у результаті диспаритету цін, у два рази перевищують розмір бюджетного фінансування, що виділяється на розвиток АПК. Крім цього, в останні роки простежується тенденція зниження загального рівня підтримки сільського господарства, повертають приблизно десяту частину з того, що отримує від нього державний бюджет.

Основні причини, що призвели до руйнівних наслідків у тваринництві, зокрема у м'ясному скотарстві, з вини держави такі:

- нестабільний рівень закупівельних цін на продукцію тваринництва, що не забезпечує її рентабельності;
- низька платоспроможність населення;
- морально застарілі технологічні і технічні засоби виробництва, що обумовлює високу енергоємність виробництва одиниці продукції тваринного

походження та її собівартість;

– переважання виробництва абсолютної більшості продукції тваринного походження на натуральній основі в особистих господарствах населення, що унеможлиблює застосування сучасних технологій виробництва;

– недосконалий механізм державного регулювання імпорту продукції тваринного походження, яка реалізується за значно нижчими цінами, що ставить вітчизняного товаровиробника в нерівні умови і загрожує подальшим згортанням виробництва;

– зменшення обсягів експорту м'ясної продукції у зв'язку з відмінністю контролю за безпечністю та якістю продукції між Україною, Росією і країнами ЄС;

– відсутність вигідної для товаровиробника кредитної політики, спрямованої на оновлення основних засобів виробництва;

– недостатня ефективність фінансово-економічного механізму державної підтримки тваринництва;

– слабкий рівень інтеграційних процесів із розвинутими країнами, що вповільнює використання в Україні ефективних систем організації ведення сільського господарства;

– відсутність організаційно-економічних механізмів регулювання взаємовідносин у ланцюгу “виробництво–заготівля–переробка–торгівля”, що приводить до непропорційного розподілу доходів між його учасниками;

– невідповідність системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для галузі тваринництва потребам її інноваційного розвитку.

Через негативні чинники значний економічний потенціал галузі м'ясного скотарства майже не використовується, надзвичайно низькою залишається якість сировини.

На наш погляд, у нинішніх умовах важливим чинником забезпечення стабільності галузі має стати застосування системи заходів і механізмів державного регулювання, спрямованої на забезпечення балансування кількісних та якісних параметрів попиту і пропозиції на ринку продукції тваринництва.

Така система має охоплювати комплекс організаційних та економічних заходів, зокрема:

- розробку законодавчої бази та створення сприятливих умов для формування й розвитку інфраструктури аграрного ринку;
- активізацію роботи обласних узгоджувальних комісій з питань координації міжгалузевих відносин у регіонах з метою запобігання безпідставного підвищення цін на продовольчі товари тваринного походження, залучивши до цього власників продовольчих ринків, посередників й основних операторів;
- проведення моніторингу і прогнозування кон'юнктури аграрного ринку;
- посилення контролю за якістю та безпекою продуктів харчування;
- розроблення нових стандартів на сільськогосподарську продукцію, продукти харчування та їхня гармонізація з міжнародними нормами.

Економічні заходи щодо регулювання аграрного ринку передбачають насамперед складання балансів попиту та пропозиції на основні види продовольства; регулювання попиту та пропозиції за рахунок виконання інтервенційних або інших операцій із закупівлі і продажу продукції через прозорі процедури аграрного ринку, страхування фінансових та інших ризиків.

Вжиття системи таких заходів дасть змогу вивчати головні тенденції розвитку аграрного ринку, виявляти ризики продовольчого забезпечення населення і чинники, які їх зумовлюють, а також своєчасно застосовувати ефективні механізми впливу держави на усунення негативних проявів на аграрному ринку.

Для виробництва яловичини високої якості рекомендується складання щорічного плану міністерством аграрної політики і продовольства України. При цьому для підтримки сільськогосподарських товаровиробників яловичини пропонується здійснення державних замовлень з урахуванням складеного плану заготівлі м'яса згідно передбачених нормами харчування потреб для країни. За державним замовленням необхідно здійснювати закупівлі яловичини до резервного фонду. Формування цього фонду передбачається фінансувати за рахунок коштів державного бюджету (рис. 5.6).

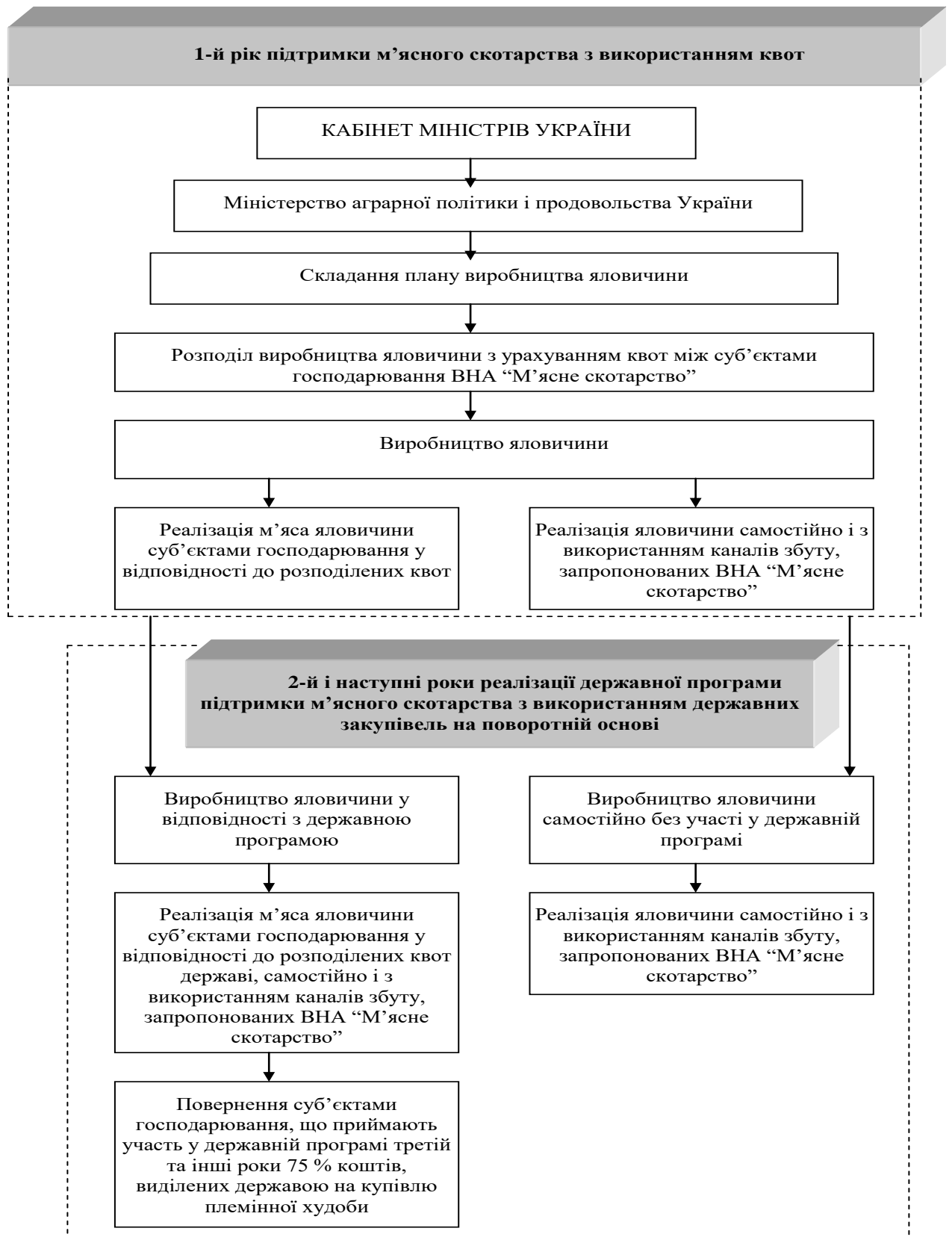

Рис. 5.6. Модель державної програми підтримки конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства України

Державні закупівлі рекомендується здійснювати за допомогою квотування. Це дозволить забезпечити підтримку всім суб'єктам

господарювання що є членами ВНА “М’ясне скотарство”. Суб’єкти господарювання по завершенні третього року повинні будуть повернути 75% коштів, виділених з бюджету на закупівлю племінної худоби в попередніх роках. Це дозволить стимулювати виробництво яловичини в запланованому обсязі та з урахуванням створення резервного фонду, забезпечуватиме стійку структуру тваринництва і продовольчу безпеку держави.

Успішне вирішення цих проблем багато у чому залежить від ефективності перетворень, які реалізують трансформаційний потенціал АПК, і прямо пов’язані з чинною державною аграрною політикою.

Без державної підтримки гармонізації усіх галузей АПК, організація ефективного сільськогосподарського виробництва є неможливою. Наслідки диспаритету цін, непідготовленість окремих сільськогосподарських підприємств до ринкових перетворень і вимог сучасної соціально орієнтованої ринкової економіки обмежують повноцінне включення механізму ринку, актуалізують необхідність втручання держави у сферу господарської діяльності. Державне регулювання мінімізує вплив негативних чинників на аграрне виробництво.

5.3. Державне регулювання конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства

Необхідність створення дієвого економічного механізму державної підтримки і регулювання м'ясного скотарства, який охоплює увесь комплекс заходів впливу на систему економічних взаємовідносин, випливає з місця і ролі галузі у системі агропромислового виробництва. Тваринництву України необхідні принципово нові підходи для інноваційного розвитку, які б враховували національні інтереси і ринкові умови. Саме тому з метою забезпечення сталого розвитку галузі потрібен раціональний економічний механізм, заснований на поєднанні державного регулювання і ринкового саморегулювання, збалансованої цінової і фінансово-кредитної політики.

Економічний успіх держави в умовах ринкових перетворень безпосередньо визначається її конкурентоспроможністю, наявністю в країні конкурентоспроможних суб'єктів господарювання галузі м'ясного скотарства. Конкурентний статус суб'єктів ринку агропромислової сфери економіки значною мірою залежить від реалізації потенціалу організаційно-економічного механізму підвищення конкурентоспроможності галузі як системи важелів та методів управління ефективністю виробництва з урахуванням державного регулювання, підтримки та інших чинників ефективного розвитку.

Організаційно-економічний механізм державної підтримки і регулювання м'ясного скотарства як важливий компонент державного регулювання АПК в сучасних умовах господарювання має формуватися з дотриманням таких важливих принципів: своєчасної розробки планових показників розвитку галузі; достатності фінансування усіх запланованих програм; цільового використання державних коштів; виконання запланованих показників розвитку галузі; попереджувального характеру заходів підтримки; оперативного реагування на дестабілізуючі чинники впливу; адресності державної підтримки; відкритості при плануванні, розподілі і контролі державних коштів;

доступності усіх сільськогосподарських товаровиробників з отримання державних коштів; врахуванні регіональних і зональних особливостей функціонування галузі при наданні державної допомоги.

На галузевому рівні передбачається вирішення таких проблем, як розробка загальних принципів розвитку м'ясного скотарства і заходів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки країни; створення у тваринництві оптимального ресурсного потенціалу; забезпечення паритету цін між продукцією сільськогосподарських товаровиробників та інших галузей; регулювання кредитно-фінансової системи.

На регіональному рівні мають вирішуватися такі завдання: зростання кількості прибуткових господарств; реалізація антимонопольної політики і підтримки багатоукладності організаційно-правових форм господарювання; регулювання виробництва і збуту продукції тваринництва; розробка і ефективна реалізація програми соціально-економічного розвитку сільських територій; залучення інвестицій; інформаційно-консультаційна діяльність.

Подальший розвиток м'ясного скотарства можливий за такими напрямами:

Перший – функціонує нині – передбачає домінування в обсягах виробництва м'яса яловичини особистих селянських господарств. Цей напрям є найменш затратний у реалізації, проте збереження екстенсивного типу виробництва, що базується на ручній праці і характеризується відсутністю можливості впровадження передових інтенсивних технологій, наявністю ускладнень при реалізації продукції, неодмінно призведе до зменшення обсягів виробництва м'яса яловичини, низької конкурентоспроможності на внутрішніх і зовнішніх ринках через низьку якість продукції і відсутність можливостей її підвищення до конкурентоспроможного рівня. Усе це посилить залежність держави від імпорту м'яса яловичини і сировини для харчової, фармацевтичної і легкої промисловості.

Другий – забезпечення населення м'ясом яловичини шляхом її імпорту сумнівної якості, що призведе до згортання вітчизняного виробництва такої

продукції, залежності внутрішнього споживчого ринку від її імпорту і загрози життю населення.

Третій – концентрація державних ресурсів та коштів на пріоритетних напрямках розвитку галузі м'ясного скотарства, формування ефективної цінової, фінансово-кредитної та бюджетної політики, орієнтованої на середньо- і крупнотоварне виробництво продукції м'яса яловичини. При цьому держава має також стимулювати підвищення ефективності виробництва і якості продукції в кооперативних формуваннях з виробництва й вирощування великої рогатої худоби.

Звідси очевидно, що найбільш раціональним є третій напрям розвитку м'ясного скотарства, який дасть змогу створити сприятливе інвестиційне середовище в галузі, перейти на ефективні інноваційні технології виробництва м'яса яловичини, забезпечить її якість і безпечність. На цій основі буде досягнуто стабільного рівня функціонування галузі м'ясного скотарства, що дасть можливість оптимізувати насиченість внутрішнього ринку продукцією тваринництва власного виробництва та створити її експортний потенціал. Цей напрям найбільшою мірою відповідає інтересам продовольчої безпеки держави і її громадян.

З метою підвищення ефективності системи державної підтримки тваринництва в сучасних умовах ринкової економіки доцільно виокремити низку стратегічних пріоритетів регулювання, які мають сприяти зростанню конкурентоспроможності м'ясного скотарства та ринків м'ясної продукції. У цьому контексті потрібно передбачити комплексну систему заходів з таких напрямів: законодавчого, організаційного, економічного і фінансового.

1. Законодавче забезпечення розвитку м'ясного скотарства вимагає першочергового прийняття законів України: “Про корми”, “Про пасовища”, “Про Загальнодержавну програму селекції у тваринництві на період до 2020 року”, “Про аукціони живої худоби”, “Про захист прав на породи тварин”, “Про внесення змін до Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію”, передбачивши в державному бюджеті на відповідний рік фінансову підтримку

створення та функціонування неприбуткових сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, їхнє кредитування; “Про внесення змін до Закону України “Про податок на додану вартість” щодо пільг із ПДВ для сільськогосподарських товаровиробників.

Доцільною є розробка закону про ринок м’яса, який би дав змогу зробити справедливим рівень прибутку і рентабельності по всьому ланцюжку від виробника до споживача. При цьому можна використовувати антимонопольні заходи, систему оподаткування, дії організаційного характеру. Роль держави у формуванні справедливих економічних відносин має бути визначальною.

2. Організаційне забезпечення державної підтримки і регулювання розвитку м’ясного скотарства має включати такі заходи:

– створення інфраструктури ринків продукції тваринного походження через формування заготівельно-збутових кооперативів, оптових ринків та аукціонів живої худоби, оперативного інформаційного забезпечення всіх суб’єктів ринку продукції тваринного походження ціновою та кон’юнктурною інформацією на сільськогосподарську продукцію та засоби виробництва;

– забезпечення фінансового стимулювання трансформації особистих селянських господарств у сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства через механізм створення кооперативів з реєстрацією в органах державної реєстрації відповідно до чинного законодавства;

– розробка заходів та механізмів щодо захисту вітчизняного товаровиробника, підвищення частки вітчизняного продукту в загальному обсязі споживання продукції тваринного походження, створення іміджу м’ясного скотарства як перспективної галузі за допомогою інформаційного і виставкового супроводу, яке охоплює проведення рейтингу конкурентоспроможних тваринницьких підприємств, фінансування навчально-пізнавальних заходів, видання спеціалізованих інформаційних матеріалів з інноваційних технологій і досягнень науки у тваринництві та її поширення серед зацікавлених суб’єктів. Усі перелічені заходи сприятимуть створенню умов для популяризації галузі м’ясного скотарства;

– гарантування якості та безпеки продукції тваринництва шляхом стимулювання розвитку органічного агровиробництва для суб'єктів усіх форм господарювання, створення мережі акредитованих лабораторій з оцінки якості і безпечності кормів та продукції в ланцюгу “корми–продукція тваринництва–харчові продукти”, застосування технічних регламентів виробництва і переробки продукції; удосконалення механізму державного контролю за дотриманням ветеринарних та санітарних вимог на тваринницьку продукцію вітчизняного і зарубіжного походження;

– проведення інвентаризації стану матеріально-технічної бази тваринницьких приміщень і комплексів з вирощування та відгодівлі великої рогатої худоби, визначення на конкурсній основі переліку інвестиційних проектів із відновлення їхньої роботи, які реалізуються за державної фінансової підтримки, запровадження ведення Реєстру суб'єктів господарювання для інвестиційної діяльності у галузі тваринництва, максимального спрощення порядку погодження проектної документації та надання дозволів на будівництво ферм, що дасть змогу модернізувати виробництво на основі інноваційних підходів, спрямованих на зменшення витрат та отримання продукції високої якості;

– розробка механіко-технологічних нормативів і типових проектів реконструкції та нового будівництва модульного ряду індустріальних ферм, системи комплексів машин і обладнання для типорозмірних рядів ферм при різних технологіях утримання тварин, що зорієнтовано на використання швидкозбірних конструкцій та обладнання у блочно-модульному виконанні, а також забезпечення утилізації органічних відходів на органічні добрива з одержанням енергетичних ресурсів.

Модернізація державної підтримки і регулювання розвитку м'ясного скотарства має відбуватися шляхом розробки та фінансування державних цільових програм з метою відпрацювання ефективних економіко-організаційних і технологічних рішень виробництва продукції:

– “комбікорми” – сприяння розвитку кооперації при виробництві

комбікормів, запровадження програми компенсації вартості спорудження об'єктів та придбання технологічного обладнання для виробництва та збереження комбікормів у сільській місцевості;

– “пасовища” – забезпечення збереження природних і створення культурних пасовищ, що перебувають у державній та комунальній власності, запровадження їхнього реєстру для подальшого фінансування за участю держави;

– “м'ясний репродуктор” – створення репродукторних стад м'ясної худоби у сприятливих для їхнього розведення районах на базі підприємств системи НААНУ за державного фінансування закупівлі та утримання тварин;

– “відгодівельний майданчик” – сприяння будівництву відгодівельних майданчиків для інтенсивної годівлі бугайців з 5-місячного віку, закуплених у господарствах населення та господарствах, що спеціалізуються на виробництві молока на базі спеціалізованих господарств системи НААНУ. Держава компенсує частину вартості закупленого молодняка, а також частину вартості придбаної техніки, обладнання, будівництва приміщень.

3. Економічне забезпечення розвитку м'ясного скотарства вимагає вжиття таких заходів:

– удосконалення механізму державного цінового регулювання ринків продукції тваринного походження за допомогою застосування економічних важелів цінового регулювання ринку м'яса яловичини і проведення товарних та фінансових інтервенцій;

– розробка механізму стимулювання інноваційної діяльності та притоку інвестицій у тваринницьку галузь із метою оновлення і будівництва нових тваринницьких комплексів, приміщень, сучасного технологічного обладнання, закупівлі племінного поголів'я худоби в рамках цільових програм і пілотних проектів, створення вертикально-інтегрованих структур із замкнутим циклом виробництва м'яса та м'ясопродуктів;

– забезпечення прискореного зростання поголів'я тварин шляхом стимулювання товаровиробників до збільшення чисельності поголів'я худоби

відносно визначеного попереднього періоду і підвищення середньодобових приростів великої рогатої худоби до 800–1000 г;

– запровадження практики придбання на умовах фінансового лізингу із подальшим компенсуванням частини коштів, витрачених на закупівлю племінної худоби м'ясних порід, технологічного обладнання, на створення культурних пасовищ, реконструкцію приміщень;

– надання фінансової підтримки суб'єктам господарювання шляхом пільгового режиму кредитування, зменшення ставки відсотків комерційних банків і зменшення ставок ввізного мита на племінну і товарну худобу м'ясних порід;

– стимулювання підвищення ефективності виробництва м'яса яловичини в дрібнотоварних та кооперативних формуваннях шляхом надання фінансової підтримки господарствам, за умови утримання в них визначеної мінімальної кількості племінної і товарної худоби м'ясних порід.

4. Фінансове забезпечення розвитку м'ясного скотарства передбачатиме такі заходи:

– удосконалення механізму здешевлення кредитів, що надаються комерційними банками сільськогосподарським товаровиробникам, зокрема через компенсацію частини відсоткових ставок за кредитами, залученими для капітального будівництва та реконструкції тваринницьких комплексів і ферм, придбання племінного поголів'я худоби м'ясних порід, закупівлі обладнання для тваринництва. Так, у 2011 р. розмір часткової компенсації відсоткової ставки становив 50% за умови, що сума відсотків за користування кредитами за додатковими договорами не перевищує в національній валюті 21%, а в іноземній – 13% річних. Частково вартість витрат на спорудження тваринницьких комплексів компенсувалася на конкурсній основі сільгоспвиробникам, які в 2009–2011 рр. завершили будівництво та реконструкцію тваринницьких ферм з повною комплектацією технологічного обладнання та кількістю великої рогатої худоби не менше 500 голів і ввели такі комплекси в експлуатацію протягом календарного року. Розмір компенсації

вартості будівництва і реконструкції комплексів затверджується Міністерством аграрної політики і продовольства з урахуванням обсягів бюджетного фінансування, але не може перевищувати 50% (без ПДВ) від затрат;

– стимулювання діяльності кредитних спілок щодо пільгового кредитування фермерських і особистих селянських господарств під заставу племінного і товарного поголів'я великої рогатої худоби, що дасть змогу залучити додаткові кредитні ресурси. Так, у Бразилії з 1994 р. успішно функціонує фінансовий інструмент у вигляді розписки-договору CPR (*Cédula de Produto Rural*), яка може містити як обіцянку постачати сільськогосподарську продукцію, так і забезпечення, що надається кредитору. За допомогою CPR сільськогосподарські товаровиробники чи кооперативи продають сільськогосподарську культуру до збору урожаю (під заставу майбутнього врожаю), отримуючи грошові чи товарні ресурси, необхідні для виробництва цієї продукції, і беруть на себе зобов'язання поставити певну кількість у певний термін та місце за визначеною ціною. Ключовим чинником успіху CPR у Бразилії є проста система звернення стягнення: рішення про стягнення приймається протягом 24–48 годин і позичальник має дуже обмежені можливості щодо заперечення або оскарження такого рішення;

– компенсація частини витрат суб'єктам малого підприємництва на селі та сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам із заготівлі та збуту худоби м'ясних порід, штучного осіменіння тварин, створення і утримання культурних пасовищ;

– проведення державних інтервенційних закупівель із застосуванням закупівельних цін як цінового індикатора з одночасною доплатою до закупівельних цін за реалізовану переробним підприємствам племінну і товарну худобу м'ясних порід;

– надання бюджетної підтримки особистим селянським господарствам, які трансформуються у господарства з різними організаційно-правовими формами господарювання і дотримуються встановлених вимог стосовно чисельності поголів'я худоби м'ясних порід.

Обсяг державного фінансування аграрної галузі в 2010 р. становив 9,94 млрд. грн. або на 117% більше порівняно з обсягом фінансування 2009 р., обсяг підтримки розвитку підприємств АПК становив 5,3 млрд. грн. або на 108% більше від обсягу державного фінансування 2009 р.

Згідно із Законом України “Про державну підтримку сільського господарства України” передбачено надання бюджетної дотації виробникам продукції тваринництва з метою підтримки рівня платоспроможного попиту українських споживачів продукції тваринництва та запобігання виникненню збитковості українських виробників такої продукції. Тваринницька бюджетна дотація надається сільськогосподарським підприємствам і фізичним особам за вирощений і проданий, в т. ч. через товарні біржі та аукціони, переробним підприємствам молодняк великої рогатої худоби. Об’єктами бюджетної дотації є: м’ясна велика рогата худоба і молодняк великої рогатої худоби різного віку. Для надання бюджетної дотації прийнята жива маса однієї тварини молодняку становить:

- не менш як 390 кг – для сільськогосподарських підприємств;
- не менш як 330 кг – для фізичних осіб.

Бюджетна дотація надається за 1 кг прийнятої живої ваги у разі вирощування тварин не менш як протягом трьох місяців до моменту продажу на забій. Отримувачем бюджетної дотації є безпосередній виробник об’єкта такої дотації. Бюджетна дотація або спеціальна бюджетна дотація виплачується Аграрним фондом у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Бюджетні кошти, спрямовані на дотацію для сільськогосподарських підприємств, розподіляються на рівні областей. Розмір спеціальної бюджетної дотації на наступний бюджетний рік встановлюється Кабінетом Міністрів України у твердих сумах з розрахунку на одну голову об’єкта дотації, що перебуває у власності суб’єкта дотації станом на початок чергового бюджетного року.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 181 від 2 березня 2011 р. встановлюються доплати за реалізований на забій молодняк великої

рогатої худоби у розмірі 1,5 грн/кг. В іншій постанові Кабінету Міністрів України № 182 визначається спеціальна бюджетна дотація за поголів'я корів м'ясного напрямку продуктивності: племінним заводам – до 1900 грн за голову; племінним репродукторам – до 1000 грн за голову; іншим сільськогосподарським підприємствам – до 600 грн за голову. Крім того, введено дотацію за поголів'я телиць, закуплених сільськогосподарськими підприємствами у населення для вирощування до 7 грн за 1 кг живої ваги. Загалом розміри державної підтримки м'ясного скотарства дещо змінюються за роками (табл. 5.9).

Таблиця 5.9.

Державна підтримка м'ясного скотарства в Україні

	2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	грн/т	% до ціни	грн/т	% до ціни	грн/т	% до ціни
Підтримка за рахунок ПДВ	953,9	9,5	1277,6	11,2	–	–
Бюджетна дотація	1000,0	9,9	–	–	1500,0	9,4
Усього	1953,9	19,4	1277,6	11,2	1500,0	9,4

Джерело: За даними [191]

За даними Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), у 25 країнах, які входять у це угруповання, розмір підтримки сільськогосподарських товаровиробників у 2009 р. становив 468 млрд. дол. США [311, с. 14]. У США федеральні бюджетні асигнування на сільське господарство виділяють у вигляді прямих грошових виплат, пільгових кредитів, безвідсоткових позик і платежів на безповоротній основі. Державна система кредитування займає близько половини виданої фермерам позик усіма комерційними банками і страховими компаніями. Частка державних субсидій у чистому грошовому доході американських фірм становить 25–35%, а за окремими напрямками у несприятливі роки питома вага урядових платежів у чистому доході ферм коливається від 60 до 100% [116, с. 4].

Варто зазначити, що державна підтримка сільського господарства у зарубіжних країнах – це складний механізм, який охоплює різноманітний

інструментарій, що впливає на доходи фермерів, структуру сільськогосподарського виробництва, фінансово-кредитний сектор. Іноземний досвід має практичне значення для агропромислового виробництва нашої країни, однак використовувати його потрібно з урахуванням особливостей економічного розвитку України.

На нашу думку, проблему потреби м'ясного скотарства в бюджетних коштах потрібно розглядати на тривалу перспективу мінімум 8–10 років. Вихідним пунктом при цьому мають бути не тільки реальні можливості економіки країни, але й науково обґрунтована потреба галузі у цій підтримці, напрями її ефективного використання. Тому доцільно бюджетну підтримку галузі м'ясного скотарства розділити на чотири види.

До першого виду будуть належати прямі бюджетні виплати сільськогосподарським товаровиробникам, які охоплюють підтримку ринкових цін на м'ясо яловичини, диференційовані виплати за наявне поголів'я худоби, її вгодованість згідно з віком тварин і відповідне співвідношення кількості м'яса, жиру і кісток у туші, а також інші витрати, які безпосередньо стимулюють виробничу діяльність.

Другий вид становитимуть бюджетна підтримка інвестиційних проектів, які охоплюють будівництво тваринницьких приміщень, придбання племінної худоби, техніки тощо. Формами підтримки розвитку основних фондів є лізинг і пряма бюджетна участь у конкретних проектах.

Третій вид – бюджетна підтримка розвитку сільських територій. Вона торкнеться сільських населених пунктів, що перебувають у складних соціально-економічних умовах. Розвиток м'ясного скотарства на цих територіях забезпечить зайнятість сільського населення.

До четвертого виду потрібно віднести загальні послуги, що надаватимуться сільському господарству. Це фінансування державних організацій, які безпосередньо обслуговують сільські території, сільськогосподарська наука і навчання, племінна справа, ветеринарне забезпечення, дорадництво і консалтинг.

Кошти бюджетної підтримки галузі м'ясного скотарства доцільно розділити у таких пропорціях:

- прямі бюджетні виплати сільськогосподарським товаровиробникам – 50%;
- структурна підтримка та інвестиційні проекти – 20%;
- соціально-економічний розвиток сільських територій – 25%;
- загальні послуги, що надаються сільському господарству – 5%.

Для удосконалення механізму державної підтримки необхідно: визначити критерії розподілу бюджетних коштів; запровадити механізм участі сільськогосподарських товаровиробників у програмах державної фінансової підтримки на умовах рівного доступу та ефективного використання бюджетних коштів; збільшити обсяги фінансування наукових досліджень і розробок, дорадчої діяльності, освіти, розвитку соціальної сфери села та сільських територій, системи контролю за безпечністю та якістю продуктів харчування; підвищити ефективність видатків державного бюджету для підтримки аграрного сектору економіки шляхом запровадження програмно-цільового методу формування та використання бюджетних коштів; проводити моніторинг виконання бюджетних програм, за результатами якого скасовувати неефективні програми та спрямовувати фінансові ресурси на виконання програм, які найбільше відповідають цілям державної підтримки. На рис. 5.7. представлено основні державні програми підтримки м'ясного скотарства України.

Основною формою державного регулювання і підтримки діяльності галузі є розробка Державної цільової економічної програми розвитку м'ясного скотарства на період до 2020 р., яка забезпечить продовольчу безпеку держави шляхом розвитку конкурентоспроможного м'ясного скотарства і нарощування його експортного потенціалу на основі концентрації державних ресурсів та коштів на пріоритетних напрямках розвитку галузі, сформує ефективну цінову, фінансово-кредитну та бюджетну політики, забезпечить виробництво м'яса яловичини в обсягах, які відповідають нормам державної продовольчої безпеки і забезпечать можливість її експорту.

Рис. 5.7. Основні державні програми підтримки м'ясного скотарства України

Джерело: самостійна розробка

Реалізація Програми дасть змогу підвищити економічну ефективність розведення м'ясної худоби шляхом зростання її продуктивності (забезпечить середньодобовий приріст живої маси худоби всіх статевовікових груп до 800–1000 г, вихід телят на 100 середньорічних корів 88–90 голів), що приведе до зниження витрат кормів на 1 ц виробленої живої маси (в т. ч. годівлю корів) до 13,8–14,5 ц корм. од. Вказаних параметрів раціонального використання виробничих ресурсів буде досягнуто на основі освоєння ресурсозберігаючих технологій виробництва кормів, науково обґрунтованої системи годівлі тварин, більш повного використання генетичного потенціалу порід, широкого застосування біотехнологічних методів інтенсифікації відтворення стада, раціональної організації праці та виробництва, матеріальної заінтересованості власників худоби і майна в ощадливому використанні виробничого потенціалу галузі та підвищенні якості виробленої продукції.

Основою стабілізації і нарощування чисельності м'ясної худоби, підвищення її продуктивності та ефективності розведення стане функціонування раціонального організаційно-економічного механізму, який забезпечить окупність затрат її власникам, а саме: гарантовані мінімальні ціни на живу масу худоби; взаємовигідна система економічних відносин між виробниками, переробниками і реалізаторами яловичини (одержання кожним із учасників інтегрованих формувань однакової суми прибутку на вкладений капітал з урахуванням терміну його обороту); державна фінансова підтримка галузі; удосконалення кредитно-фінансової та податкової політики.

На регіональному рівні увага буде зосереджена на: залученні коштів місцевого бюджету для фінансування м'ясного скотарства; розширенні інфраструктури мережі сервісних послуг з питань селекції та відтворення худоби, заготівлі, переробки і реалізації продукції скотарства; освоєнні ресурсозберігаючих екологічно безпечних технологій у скотарстві; підготовці кадрів масових професій та підвищенні рівня їхньої кваліфікації; створенні сільськогосподарських дорадчих служб.

На рівні сільськогосподарських формувань з розведення м'ясної худоби

потрібно забезпечити необхідні обсяги виробництва кормів (75,0–78,5 ц корм. од. на одну корову зі шлейфом), створити сприятливі умови для утримання та годівлі тварин, підвищення ефективності селекційно-племінної роботи і рівня ветеринарного обслуговування.

Програма складатиметься з таких етапів:

Перший етап (2011–2012 рр.): забезпечення нормативно-правової бази, розроблення та затвердження цільових програм “Пасовища”, “Комбікорми”, “М’ясний репродуктор” і “Відгодівельний майданчик” з одночасним впровадженням пілотних інноваційних проєктів. Реалізація Програми передбачає застосування економічних важелів цінового регулювання ринку м’яса, зокрема проведення товарних та фінансових інтервенцій, застосування пільгового режиму оподаткування при закупівлі племінних ресурсів і технологічного обладнання, що зумовить удосконалення організаційно-економічних та правових механізмів регулювання розвитку ринку м’яса яловичини, підвищення доходів сільськогосподарських товаровиробників, сприятиме модернізації виробництва на основі інноваційних підходів і зменшенню витрат та отриманню продукції високої якості.

Другий етап (2013–2015 рр.) – виконання передбачених Програмою фінансово-економічних та організаційних заходів згідно з визначеними принципами і пріоритетами розвитку галузі м’ясного скотарства, реалізація цільових програм та пілотних проєктів.

Третій етап (2016–2020 рр.) – передбачається використання в повному обсязі державного механізму регулювання ринку м’яса яловичини, завершення реалізації цільових програм та пілотних проєктів, досягнення передбачених Програмою основних цільових індикаторів.

На наш погляд, головний недолік чинної системи бюджетного фінансування АПК полягає в тому, що вона не пов’язана з кінцевими цілями і завданнями його розвитку. У країні відсутня законодавчо затверджена методологія обґрунтування потреб АПК у бюджетній підтримці. Обсяги фінансування визначаються, переважно, в ході “політичних торгів” при

затвердженні бюджету на наступний календарний рік.

На основі аналізу чинної практики можна зробити висновок, що механізм виділення субсидій сільськогосподарським товаровиробникам має такі недоліки:

а) субсидії мають жорстко регламентований (цільовий характер і в більшості випадків не сумісний з тими пріоритетами, програмними заходами і стратегічними програмами, які реалізуються в регіонах. Таке становище призводить до того, що Міністерство аграрної політики і продовольства нині не є дієвою структурою управління АПК України і впливає на суб'єкт господарювання за допомогою фінансування цілевих комплексних програм. Жорстка цільова спрямованість бюджетних коштів позбавляє суб'єкт господарювання тактичного і стратегічного підприємницького маневру;

б) сьогодні бюджетні кошти використовують різноманітні суб'єкти господарювання галузі м'ясного скотарства: більшу частину цих коштів отримують великі тваринницькі холдинги. Значні суми державних субсидій осідають у переробних і торговельних підприємствах, лише незначна частина коштів йде безпосередньо до сільськогосподарських товаровиробників;

в) механізм бюджетної підтримки недостатньо повно враховує природну зональність територій, рівень спеціалізації і концентрації виробництва, фінансовий стан сільськогосподарських товаровиробників, тобто – регіональні особливості м'ясного скотарства. Тому увага до фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників мають бути перенесена з центру в регіони, на місцевий рівень.

Найбільша ефективність реалізованих форм підтримки досягається за допомогою їхнього гармонійного поєднання. Форми державної підтримки представлена виразом:

$$\sum_{\bar{A}\bar{I}} = \sum (\bar{I}_{\bar{A}\bar{I}} + \hat{I}_{\bar{A}\bar{I}} + \hat{I}_{\bar{A}\bar{I}}), \quad 5.13$$

де: $P_{ДП}$, $H_{ДП}$ і $O_{ДП}$ – відповідно пряма, непряма і опосередкована державна підтримка галузі, тис. грн.

У формалізованому вигляді ефективність державної підтримки може бути представлена за допомогою формули:

$$\dot{A}_{\dot{A}\ddot{I}} = \frac{\sum_{i=1}^n \dot{A}\ddot{I}_i}{\sum_{j=1}^K \ddot{A}\ddot{I}_j}, \quad 5.14$$

де: $E_{ДП}$ – показник ефективності державної підтримки;

$\sum_{i=1}^n \dot{A}\ddot{I}_i$ – сукупний обсяг доходу, отриманого галуззю у результаті господарської діяльності від державної підтримки;

$\sum_{j=1}^K \ddot{A}\ddot{I}_j$ – сума державної підтримки (пряма, непряма і опосередкована), тис. грн;

$K = 3$ – форми підтримки (пряма, непряма і опосередкована), тис. грн.

Форми підтримки можна ранжувати за одержувачам бюджетних асигнувань. Так, власники особистих селянських господарств – виробники м'яса яловичини можуть розраховувати на пряму і непрямую форми підтримки; фермери – на непрямую і опосередковану; колективні сільськогосподарські підприємства мають змогу одержувати усі форми державної підтримки.

Обсяг коштів державної підтримки м'ясного скотарства, що передбачений для кожної області, запропонований нами і визначається згідно наведеної формули:

$$\Sigma \text{ДП} = \Sigma \text{ДПСБ} + \Sigma \text{ДППТ}, \quad 5.15$$

де $\Sigma \text{ДП}$ – сума дотації для підтримки м'ясного скотарства окремої області;

$\Sigma \text{ДПСБ}$ – сума дотації на придбання спермодоз племінних бугаїв;

$\Sigma \text{ДППТ}$ – сума дотації на придбання племінних тварин і племінного молодняку по кожній області.

Обсяг коштів державної підтримки на придбання племінних тварин і племінного молодняку по кожній області запропонований нами визначати по наступній формулі:

$$\Sigma \text{ДППТ} = \Sigma \text{ДПГ} \times \text{PV}_0 \times \text{K}_0 + \Sigma \text{ДПГ} \times \text{PV}_1 \times \text{K}_1, \quad 5.16.$$

де $\Sigma \text{ДПГ}$ – сума дотації на придбання племінних тварин і племінного молодняку відповідно до галузевого розподілу бюджетної допомоги;

PV_0 – питома вага області у загальному обсязі придбання племінних тварин і племінного молодняку на підставі заявок обласних управлінь агропромислового розвитку за минулий рік;

K_0 – ваговий коефіцієнт області у загальному обсязі придбання племінних тварин і племінного молодняку за минулий рік, рівний 0,3;

PV_1 – питома вага області у загальному обсязі придбання племінних тварин і племінного молодняку на підставі заявок обласних управлінь агропромислового розвитку на поточний рік;

K_1 – ваговий коефіцієнт області у загальному обсязі придбання племінних тварин і племінного молодняку за поточний рік, рівний 0,7.

Необхідно звернути увагу на питання щодо вибору методики розрахунку обсягу державної підтримки м'ясного скотарства.

Розроблена нами методика характеризується комплексним підходом і охоплює шість варіантів визначення обсягу державної підтримки з урахуванням рівня планування розвитку м'ясного скотарства (державний, обласний, місцевий).

Пріоритетними напрямками бюджетного фінансування є такі сфери субсидування: м'ясне скотарство; виробництво кормів; поліпшення земель; технічне переозброєння; будівництво тваринницьких приміщень.

Планування дотацій має враховувати в обов'язковому порядку рівень продовольчого самозабезпечення населення м'ясними продуктами харчування, що буде характеризувати продовольчу незалежність як регіону, так і держави загалом (табл. 5.10).

В умовах обмеженої державної підтримки м'ясного скотарства особливої актуальності набувають питання кількісного зростання субсидування товаровиробників м'яса яловичини та підвищення ефективності галузі. Ці питання тісно пов'язані між собою, оскільки, з одного боку, немає сенсу

витрачати обмежені фінансові ресурси державного бюджету, нарощуючи неефективну підтримку, з іншого боку, навіть ідеально перевірений механізм державної підтримки не зможе компенсувати її недостатній обсяг. З ефективністю державної підтримки АПК тісно пов'язане питання розподілу державних коштів серед потенційних одержувачів – товаровиробників м'яса яловичини. На нашу думку, забезпечуючи підтримку, доцільно керуватися не тільки принципом розподілу матеріальної допомоги на підставі показників економічної ефективності виробництва або його фізичного обсягу, а й принципом мінімально необхідного соціального ефекту. Оскільки розвиток і власне наявність більшості сільських населених пунктів безпосередньо залежить від діяльності сільськогосподарських підприємств, то доцільно розподіляти підтримку таким чином, щоб забезпечити утримання “на плаву” навіть збиткових сільськогосподарських підприємств, поєднуючий із заходами щодо усунення причин їхньої неефективної господарської діяльності.

Таблиця 5.10.

Планування розмірів бюджетної підтримки м'ясного скотарства

Варіант	Процедура здійснення	Ефективність
I	Розмір підтримки визначається у вигляді частки від вартості отриманої валової продукції м'ясного скотарства	Звужене відтворення
II	Розмір підтримки встановлюється у вигляді частки від загального обсягу виручки, отриманої від реалізації продукції м'ясного скотарства	Розширене відтворення
III	Враховуючи наявний диспаритет цін, розмір бюджетної підтримки встановлюється як – частка у загальному обсязі прямих витрат, пов'язаних з виробництвом м'яса яловичини	Розширене відтворення
IV	Розмір підтримки на м'ясне скотарство у видатковій частині бюджету задається параметром скорегованим на частку галузі у виробництві валового продукту за регіонами	Просте відтворення
V	Використання нормативного підходу при визначенні розміру бюджетної допомоги для забезпечення розширеного відтворення	Розширене відтворення
VI	Врахування обсягу виробництва м'яса яловичини для забезпечення населення згідно з раціональними нормами харчування і нормами мінімального споживчого кошика	Розширене відтворення

Джерело: самостійна розробка

Мотивом подібного підходу в наданні підтримки є те, що в сільській місцевості доволі складно організувати робочі місця, не пов'язані з аграрною сферою, зокрема тваринництвом. Їхнє створення вимагає значних капіталовкладень що є доволі ризикованою справою. На нашу думку, краще виправляти ситуацію на підприємстві, яке функціонує, ніж допустити його зникнення, а потім піднімати виробництво і село, яке без роботи в найкоротші терміни деградує, “з нуля”.

Проведені дослідження наявної у м'ясному скотарстві практики субсидування товаровиробників м'яса яловичини дали змогу розробити теоретико-методологічні положення, спрямовані на більш ефективне використання цих коштів. Зокрема, при наданні прямої бюджетної підтримки м'ясного скотарства ми пропонуємо перейти до мультикомпонентного субсидування товаровиробників м'яса яловичини. Перший компонент субсидії, який порівняно з наступним має невеликий за обсягом розмір, передбачається перераховувати на розрахункові рахунки товаровиробника-одержувача, який може розпоряджатися ним на свій розсуд: реінвестувати у виробництво, залучати оборотні засоби виробництва, витратити для оплати і стимулювання праці на підприємстві.

Другий компонент моделі прямої бюджетної підтримки м'ясного скотарства можна охарактеризувати як безготівкову цільову субсидію, що перераховується на спеціальний відкритий рахунок товаровиробника. Підприємство може розпоряджатися коштами з цього рахунку лише для таких операцій: придбання племінної худоби; закупівлі доз сперми для відтворення основного стада; сплати отриманих кредитів і відсотків за ними; підготовки і перепідготовки фахівців технологічного спрямування; будівництва, реконструкцій та капітального ремонту об'єктів основних засобів; фінансування проведення прикладних наукових досліджень щодо підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності товаровиробника – одержувача державної субсидії.

До сильних сторін другого компонента державної субсидії належать такі:

- контроль за розпорядженням наданої субсидії з боку державних органів влади, зокрема управлінь агропромислового розвитку області;
- цільове використання коштів державного бюджету;
- концентрація фінансових ресурсів на пріоритетних цілях розвитку м'ясного скотарства;
- відносну самостійність щодо можливості товаровиробника за погодженням із державними органами влади визначати нагальні питання виробничо-господарської діяльності: “що робити”, “як виробляти” і “для кого виробляти?”

Варто зазначити, що пропонований інструмент державної аграрної підтримки м'ясного скотарства є ринковим за своєю економічною сутністю, хоча містить незначні вбудовані елементи суб'єктивізму в регулюванні окремих спірних моментів виробничо-господарської діяльності товаровиробників м'яса яловичини.

Посилення економічно обґрунтованого державного регулювання та справедлива державна підтримка м'ясного скотарства мають встановити такий порядок використання другого компонента субсидії, який би сприяв досягненню максимально корисного ефекту для національної економіки загалом і для галузі тваринництва, зокрема. Застосовуючи методологічний підхід ефекту мультиплікатора для галузей національної економіки, варто очікувати, що найбільш раціональним використанням другого компонента державної субсидії є придбання основних засобів вітчизняного виробництва, що приведе до максимального розширення попиту на останні. Тому доцільним є встановлення у відсотках до загальної суми другого компонента державної субсидії нормативу використання коштів на придбання вітчизняної продукції. Подібний розподіл коштів другого компонента гарантує попит з боку м'ясного скотарства на продукцію вітчизняних галузей. Обмеження імпорту сприятиме нарощуванню власних потужностей, що дасть поштовх системному розвитку суміжних галузей і сприятиме досягненню стійкого розвитку тваринництва загалом і м'ясного скотарства, зокрема.

Перевагами мультикомпонентного субсидування товаровиробників м'яса

яловичини порівняно з чинною формою субсидії як економічної компенсації виробничих витрат, є такі:

– поділ субсидії на окремі складові компоненти дає змогу вирішити проблему підвищення стимулу до опортуністичної поведінки одержувачів субсидії при збільшенні витрат на субсидування з боку державних органів. Нарощування обсягу класичних субсидій, що компенсують витрати, може послабити стимули до підвищення ефективності виробництва і заощадження ресурсів та сприяти завищенню витрат. Саме тому поділ мультикомпонентної субсидії товаровиробникам м'яса яловичини на окремі складові з різною динамікою граничної схильності до опортуністичного поведінки може певною мірою згладити цю проблему;

– створюються умови для досягнення більш раціональної структури використання державної підтримки її одержувачами, на відміну від класичного випадку, при якому розподіл підтримки на компенсацію витрачених засобів виробництва залишено на розсуд одержувача підтримки. З огляду на раціональність економічних рішень, прийнятих товаровиробниками, мультикомпонентне субсидування ґрунтується на передумові про недосяжність у цих конкретно-виробничих умовах повністю раціональної поведінки об'єктів державної підтримки та обмеженість всеосяжного державного регулювання галузей сільського господарства;

– субсидування лише виробленої товарної продукції м'ясного скотарства дає змогу відділити обсяг державної підтримки від понесених товаровиробниками витрат господарської діяльності і стимулювати підвищення конкурентоспроможності. Отже, за необхідності, можна встановлювати необхідну величину другого компонента державної допомоги на вищому рівні, що зумовить збільшення ефективності галузі м'ясного скотарства.

З метою модернізації національної системи державної підтримки м'ясного скотарства в контексті сучасних викликів глобального середовища необхідно, з одного боку, визначити оптимальний розмір другого компонента державної субсидії, з іншого – пошук найбільш раціональних нормативів розподілу другого компонента державної субсидії між товаровиробниками

яловичини різних форм власності і розмірів господарств, що зумовить гнучке корегування підходів для надання реальної допомоги з метою ефективного розвитку і функціонування галузі. Варто зазначити, що залежно від ефективності розвитку м'ясного скотарства в регіоні будуть змінюватися і оптимальні значення нормативу, який буде визначати реальний обсяг державної субсидії товаровиробникам.

Досвід функціонування окремих підприємств м'ясного скотарства України показує, що в умовах ринкової економіки навіть досягнення високого рівня економічних показників не гарантує ефективного ведення галузі. Це пояснюється, перш за все, випередженням темпів зростання витрат на вирощування й утримання тварин порівняно з темпами збільшення продуктивності молодняку. Випереджаюче зростання виробничих витрат у м'ясному скотарстві, як і в інших галузях сільськогосподарського виробництва, обумовлено не тільки інфляційними процесами, але й диспропорцією економічних відносин між товаровиробниками і споживачами сільськогосподарської продукції, діючі ціни на яловичину не відображають реальних витрат на її виробництво. Субсидії, які виділяє уряд для підтримки сільського товаровиробника, суттєво не впливають на забезпечення рентабельного ведення галузі. Крім того, рівень дотацій у м'ясному скотарстві нижчий, ніж у молочному. Тому без посилення державної підтримки успішний розвиток м'ясного скотарства не можливий. Враховуючи складність ситуації, в якій опинилася ця галузь, потрібно виплачувати по 1000 грн. за кожне теля м'ясної породи або його помісі, отриманого від молочної корови, що запліднена бугайцем м'ясного напряму продуктивності. Виплату потрібно надавати усім товаровиробникам, незалежно від форми власності. Розмір цієї субсидії має бути економічно обґрунтованим, і її потрібно виплачувати з урахуванням взаємозв'язку показників ефективності виробництва м'ясної продукції, тобто продуктивність молодняку – середньодобовий приріст живої маси і вихід телят на 100 корів. На наш погляд, більш доцільно було б розмір дотації поставити в залежність від вищеназаних показників і визначити її рівень, який забезпечує рентабельність виробництва в господарствах з високою культурою ведення

м'ясного тваринництва. Господарствам з м'ясною продуктивністю молодняку до 600 г і виходом телят на 100 корів 70–75 голів виплачувати субсидії, вважаємо, недоцільно. Такий диференційований підхід до надання державою дотації має бути реальним стимулом до підвищення рентабельності виробництва в умовах ринкових відносин. З іншого боку, вважаємо його виправданим у зв'язку з обмеженими можливостями державного бюджету.

Важливим елементом розробки й ефективності функціонування державної підтримки м'ясного скотарства має стати планування розміру державних дотацій. Розмір державної підтримки має бути тісно пов'язаний з кінцевими результатами виробництва, нормативами затрат і забезпечувати раціональне споживання м'яса яловичини населенням. Соціально й економічно виправданим вважаємо підхід у визначенні обсягів бюджетного фінансування, який будується відповідно до необхідного обсягу виробництва сільськогосподарської продукції для забезпечення населення продовольством (за нормами мінімального споживчого кошика і за раціональними нормам харчування). Планування потреб м'ясного скотарства в бюджетних коштах може проходити такі взаємопов'язані етапи (рис. 5.8).

Для кожного з варіантів на перших чотирьох етапах розраховується потреба в основних видах ресурсів. Визначається потреба в кормах, паливо-мастильних матеріалах, сільськогосподарській техніці та обладнанні, виробничо-технічних спорудах, обґрунтовуються обсяги фінансування робіт щодо поліпшення стада великої рогатої худоби, розглядаються й інші необхідні галузеві напрями. Розраховується також потреба у кваліфікованих робітничих кадрах та фахівцях. При обґрунтуванні потреби виробництва продукції тваринництва для переробних галузей розраховують необхідні потужності, потребу в сировині та інші види витрат. Аналогічні розрахунки проводяться для обслуговуючих галузей, що передбачає обов'язкове складання продовольчих і ресурсних балансів та планування на їхній основі потужностей для переробки необхідної сировини. В обов'язковому порядку при розрахунках можливих обсягів виробництва м'яса яловичини розробляються прогнози щодо особистих селянських та фермерських господарств. Порівняльний аналіз розроблених

варіантів розвитку м'ясного скотарства дає змогу визначити реальні можливості збільшення виробництва яловичини та допоміжної сировини на плановий період.

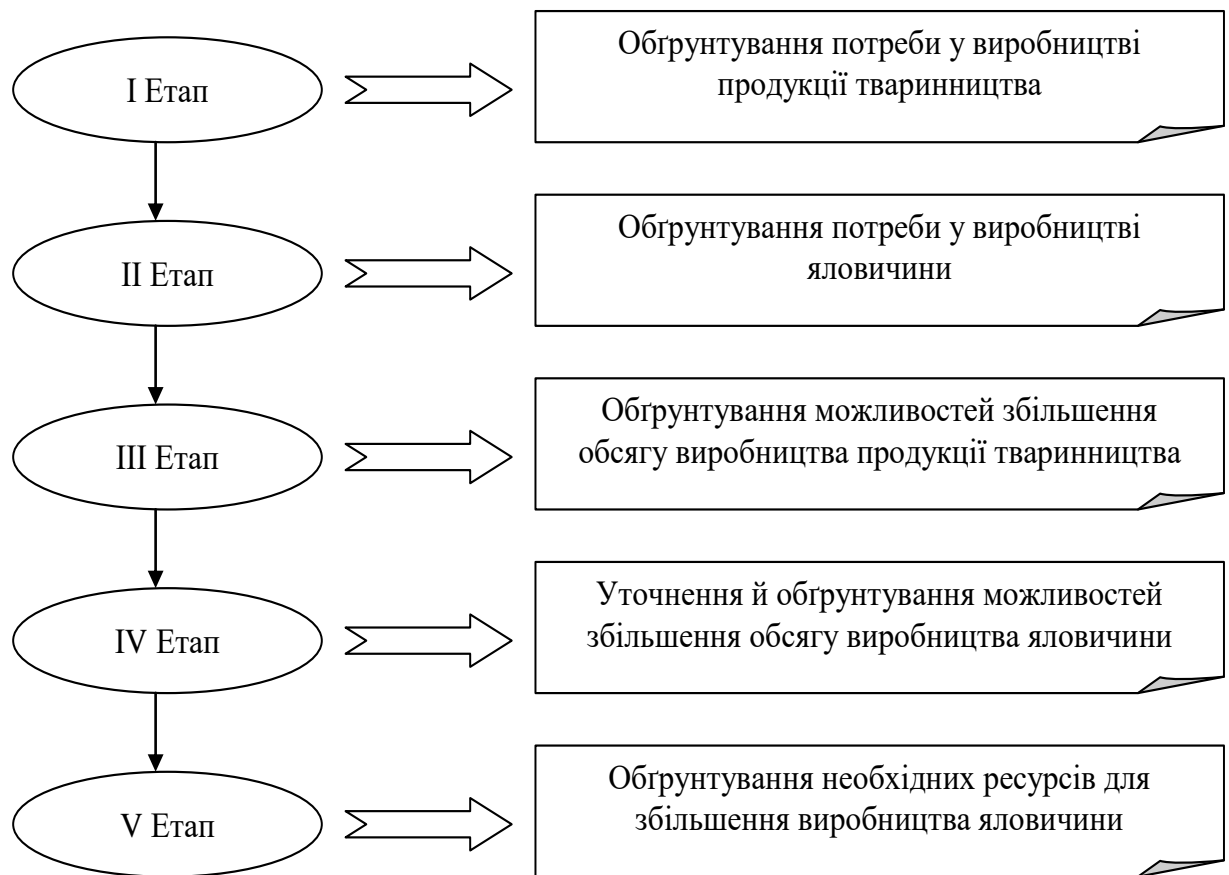

Рис. 5.8. Етапи планування у визначенні розмірів бюджетного фінансування м'ясного скотарства

Джерело: самостійна розробка

Чітка структурна політика держави має бути спрямована на розвиток аграрного виробництва і зростання кількості конкурентоспроможних підприємств м'ясного скотарства, які зможуть швидко адаптуватись до викликів ринкової кон'юнктури і забезпечити зростання інноваційно-інвестиційної діяльності. Одним з головних завдань державного регулювання аграрного сектору є забезпечення ефективної взаємодії різних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств і оптимальних темпів їхнього розвитку. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції м'ясного скотарства на основі поліпшення її якості, зменшення затрат на виробництво за допомогою використання наукоємних агротехнологій і

сучасного технічного забезпечення. Підвищення конкурентоспроможності м'ясного скотарства буде сприяти сталому розвитку сільських територій (рис. 5.9).

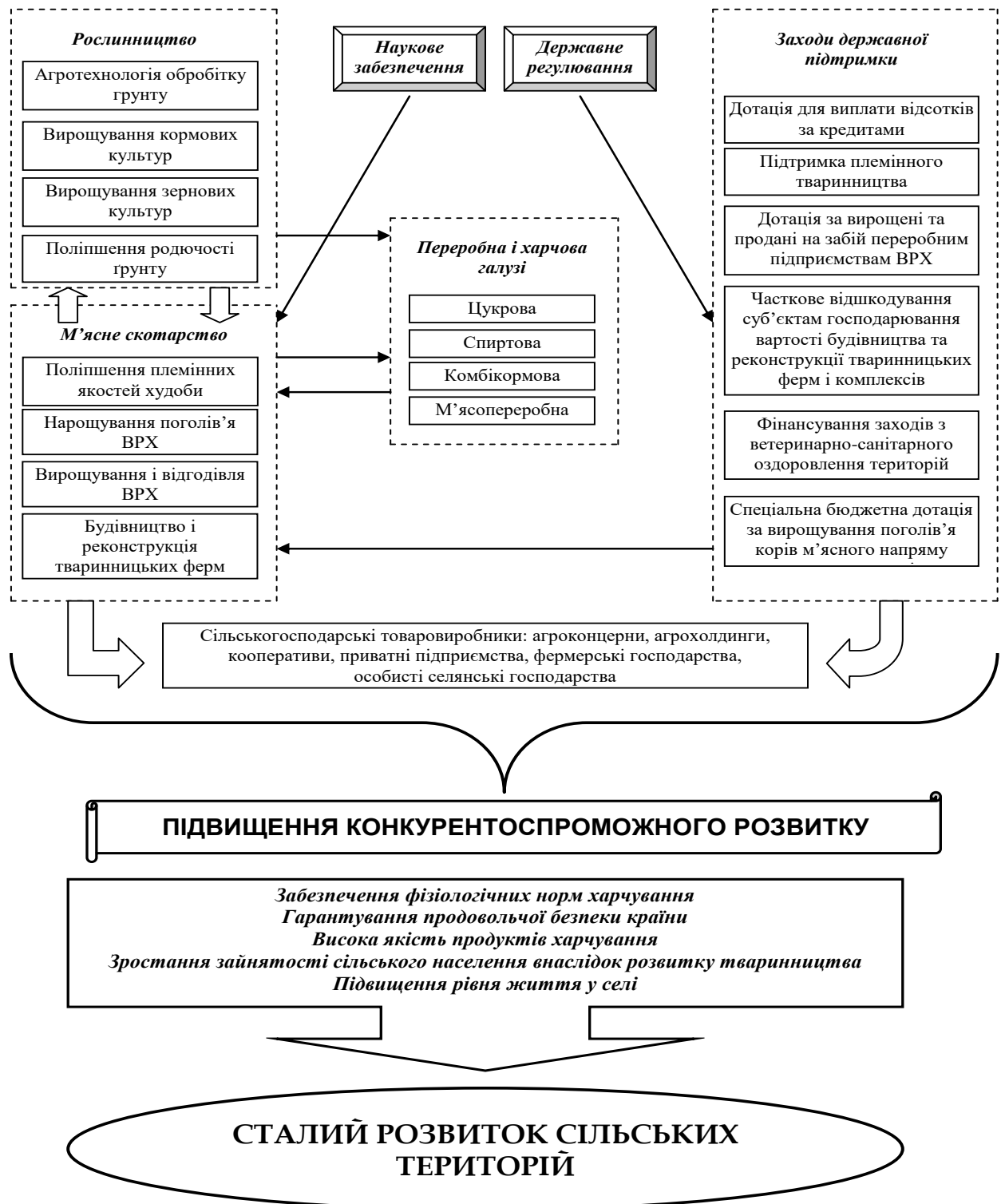

Рис. 5.9. Підвищення конкурентоспроможного розвитку галузі м'ясного скотарства за допомогою державної підтримки

Джерело: самостійна розробка

Варто зазначити, що органи державної влади мають брати безпосередню участь у державній підтримці і регулюванні розвитку галузі м'ясного скотарства. Перед державою стоїть важке завдання: з огляду на наявні соціально-економічні і техніко-технологічні умови, дефіцит фінансово-кредитних і матеріальних ресурсів і з урахуванням сучасних вимог ринку потрібно досягти реальних зрушень у галузі. Сьогодні галузі м'ясного скотарства необхідна державна підтримка, проте не просто формальна розробка пропозицій, цільових програм і доктрин розвитку, а реальна і адресна допомога. Дослідження показують, що єдиним оптимальним сценарієм, за яким можна забезпечити зростання конкурентоспроможності і досягнення стратегічних орієнтирів розвитку м'ясного скотарства до 2020 р. є інноваційний. Саме на його реалізацію і має бути спрямована державна аграрна політика.

Висновки до розділу 5

1. За допомогою економіко-математичних методів розроблено модель оптимізації виробничо-економічних параметрів структури сільсько-господарських підприємств з вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби чисельністю поголів'я (500, 501–1000 та 1001 і більше голів) та рівнів інтенсивності середньодобового приросту (600, 800 та 1000 г на добу) методом імітаційного моделювання за допомогою інструментарію електронних таблиць MS Excel 2007. Встановлено, що максимальний прибуток можна отримати за умов господарювання з великою кількістю поголів'я і високим середньодобовим приростом живої маси тварин за рахунок масштабу виробництва.

2. Основним засобом державного регулювання і підтримки діяльності галузі мала б стати розробка Державної цільової економічної програми розвитку м'ясного скотарства на період до 2020 р., яка забезпечить

продовольчу безпеку держави шляхом розвитку конкурентоспроможного м'ясного скотарства і нарощування його експортного потенціалу на основі концентрації державних ресурсів та коштів на пріоритетних напрямках розвитку галузі.

3. Реалізація Програми дасть змогу підвищити економічну ефективність розведення м'ясної худоби шляхом зростання її продуктивності (середньодобовий приріст живої маси худоби всіх статевовікових груп – 800–1000 г, вихід телят на 100 середньорічних корів 88–90 голів), що приведе до зниження витрат кормів на 1 ц приросту живої маси (включаючи годівлю корів) до 13,8–14,5 ц корм. од. Для цього на рівні сільськогосподарських формувань з розведення м'ясної худоби потрібно забезпечити необхідні обсяги виробництва кормів (75,0–78,5 ц корм. од. на одну корову зі шлейфом), створити сприятливі умови утримання та годівлі тварин, поліпшити ефективність селекційно-племінної роботи тощо.

4. При забезпеченні прямої бюджетної підтримки м'ясного скотарства нами пропонується перехід до мультикомпонентного субсидування товаровиробників м'яса яловичини. Перший компонент субсидії, який порівняно з наступним невеликий за обсягом, передбачається перераховувати на розрахункові рахунки товаровиробника-одержувача, котрий може розпоряджатися ним на свій розсуд: реінвестувати у виробництво, залучати оборотні засоби виробництва, витратити для оплати і стимулювання праці на підприємстві. Другий компонент моделі прямої бюджетної підтримки м'ясного скотарства характеризується як безготівкова цільова субсидія, що перераховується на спеціальний відкритий рахунок товаровиробника і забезпечує: контроль за розпорядженням наданої субсидії з боку державних органів влади; цільове використання коштів державного бюджету; концентрацію фінансових ресурсів на пріоритетних цілях розвитку м'ясного скотарства; відносну самостійність щодо можливості товаровиробника за погодженням із державними органами влади визначати нагальні питання виробничо-господарської та фінансово-економічної діяльності.

5. Важливим елементом розробки й ефективності функціонування державної підтримки м'ясного скотарства є планування розміру державних дотацій. Розмір державної підтримки має бути тісно пов'язаний з кінцевими результатами виробництва, нормативами затрат і забезпечувати раціональне споживання м'яса яловичини населенням. Соціально й економічно виправданим вважаємо підхід у визначенні обсягів бюджетного фінансування, який будується відповідно до необхідного обсягу виробництва сільськогосподарської продукції для забезпечення населення продовольством (за нормами мінімального споживчого кошика і за раціональними нормам харчування).

6. Чітка структурна політика держави має бути спрямована на розвиток аграрного виробництва і зростання кількості конкурентоспроможних підприємств м'ясного скотарства, які зможуть швидко адаптуватись до викликів ринкової кон'юнктури і забезпечити зростання інноваційно-інвестиційної діяльності. Одним з головних завдань державного регулювання аграрного сектору є забезпечення ефективної взаємодії різних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств і оптимальних темпів їхнього розвитку. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції м'ясного скотарства на основі поліпшення її якості, зменшення затрат на виробництво за допомогою використання наукоємних агротехнологій і сучасного технічного забезпечення. Підвищення конкурентоспроможності м'ясного скотарства буде сприяти сталому розвитку сільських територій.

Основні положення розділу відображено у наукових публікаціях [226, 227, 235, 243, 255, 262, 263, 276, 281, 282, 286].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення актуальної наукової проблеми – формування теоретичних і методологічних засад організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства України.

За результатами проведених досліджень сформульовано такі основні висновки концептуального, методологічного і науково-практичного характеру:

1. Конкуренція як економічна категорія визначається як сукупність відносин суб'єктів підприємництва з приводу реалізації їхніх інтересів у результаті виробничо-господарської і комерційної діяльності, в основу якої покладено об'єктивні закономірності та головні принципи функціонування сучасних економічних систем, що базуються на поліпшенні якості, прискоренні інноваційного процесу. Розвиток конкуренції – це багатоаспектний процес, який знаходиться під впливом політико-правових, соціально-економічних та інших чинників. Формування цієї категорії як важливого об'єктивного процесу супроводжувалося зміною теорій, концепцій і поглядів учених-економістів внаслідок трансформації економічного розвитку суспільства. Визначено, що конкурентоспроможність є структурним елементом системи конкурентних відносин і являє собою багатогранну категорію, що сполучає в собі змістовні моменти конкуренції та монополізму, а також їх суспільно-державні регулятори, і реалізується на об'єктно-суб'єктному рівнях ринку, одночасно виконуючи роль універсального оціночного показника ефективності господарювання всіх суб'єктів ринку, регіону, галузі і держави в цілому.

2. Розуміння конкурентних переваг і конкурентного середовища галузі як динамічних явищ обумовило підстави висунути гіпотезу про конкурентоспроможний розвиток, основою якого є креативна спрямованість галузевого потенціалу, що забезпечується за рахунок сукупності визначених чинників: економічного, фінансового, стратегічного, інвестиційного і креативного. Під конкурентоспроможним розвитком розуміється діяльність, яка спрямована на створення унікальних ринкових переваг в умовах обмежень і

протидії з боку зовнішніх і внутрішніх умов, концентрація виняткових ринкових цінностей, перехід від одного якісного стану до іншого, спосіб перетворення унікального потенціалу в конкурентну перевагу. Це дало змогу виокремити джерела конкурентоспроможного розвитку, якими визначено ресурси, спосіб мислення, технологію, організацію бізнесу, тобто усі складові комерційного процесу. Конкурентоспроможний розвиток галузі має визначатися продуктивністю використання наявних ресурсів усіх видів, а стратегія розвитку галузі має бути орієнтована на підвищення конкурентоспроможності за рахунок активізації використання наявних і виявлення нових конкурентних переваг.

3. М'ясне скотарство є частиною агропромислового комплексу України, що складається із сукупності підприємств і організацій, які організовано забезпечують виробництво, заготівлю, транспортування, переробку, зберігання і реалізацію м'яса яловичини і телятини, а також м'ясопродуктів з них. Метою розвитку галузі м'ясного скотарства є насичення продовольчого ринку якісним та екологічно чистим м'ясом і м'ясопродуктами власного виробництва та досягнення продовольчої незалежності держави, що обумовлює специфіку її конкурентоспроможного розвитку.

4. Визначено, що у процесі сільськогосподарського виробництва між суб'єктами господарювання встановлюються організаційно-економічні відносини, які зумовлюються ринковими силами, що мають комплексну дію і визначають структуру галузевого виробництва, особливості господарського механізму, важелі регулювання та міжгалузеві відносини. Економічними чинниками розвитку м'ясного скотарства є: попит і пропозиція на яловичину і телятину, встановлення паритету цін, стабілізація і досягнення беззбиткового рівня виробництва м'яса, платоспроможний попит населення, конкурентне середовище, інвестиційне забезпечення, доступні за ціною матеріально-технічні засоби виробництва, кількість товаровиробників, спеціалізація і концентрація виробництва, рівень оплати праці. До основних організаційних чинників розвитку м'ясного скотарства віднесено: територіальне розміщення

виробництва і переробки сировини, нормативно-правове забезпечення, розвиток кормової бази, технологія ведення тваринництва, інфраструктура ринку, рівень кваліфікації працівників. Це дозволило трактувати організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства як важливу частину виробничо-господарських, фінансово-кредитних і організаційно-управ-лінських відносин, що володіють властивістю якісної адаптації до кон'юнктурних змін ринку і генерування інноваційних передумов.

5. Проведений аналіз засвідчив скорочення поголів'я великої рогатої худоби на відгодівлі у всіх категоріях господарств. Основною причиною суттєвого зменшення поголів'я худоби стала збитковість її вирощування. При цьому відсутність достатнього практичного досвіду в процесі ринкових трансформацій сільського господарства призвела до розбалансування економічних зв'язків і поставила м'ясне скотарство перед необхідністю реформування і переходу до нових форм господарювання. У цьому контексті зроблено висновок про необхідність заходів з активізації розширеного відтворення виробництва яловичини за рахунок збільшення поголів'я худоби і підвищення м'ясної продуктивності, що можливе на основі інтенсифікації виробничих процесів, покращення племінних якостей великої рогатої худоби м'ясних порід, зміцнення кормової бази, раціонального використання інноваційних технологій та способів організації відгодівлі тварин з урахуванням конкретних умов кожного господарства в основних природно-кліматичних зонах України.

6. Обґрунтовано, що стратегічними пріоритетними напрямками розвитку м'ясного скотарства та підвищення його конкурентоспроможності мають стати: державна підтримка розвитку м'ясного скотарства, удосконалення породного складу тварин м'ясного напрямку, впровадження інноваційно-інтенсивних технологій вирощування тварин, формування та функціонування ринку м'яса яловичини, сприяння залученню інвестицій у галузь, удосконалення системи ціноутворення, спрощення системи оподаткування. Для їх реалізації потрібно провести модернізацію кормовиробництва, ресурсної забезпеченості

матеріально-технічної і організаційно-технологічних компонентів, створити сприятливі фінансово-економічні умови для високоефективного тваринництва. Це забезпечить формування ефективного і стабільного виробництва якісного м'яса яловичини, що гарантуватиме продовольчу безпеку країни, насичення ринку доступними для всіх верств населення м'ясними продуктами харчування, забезпечення промисловості сировиною.

7. У рамках стратегічного управління конкурентоспроможним розвитком м'ясного скотарства слід застосовувати відповідний інструментарій у розрізі складових компонентів галузі, що забезпечуватиме її розвиток і дасть можливість формувати на цій основі відповідні концептуальні підходи, типи стратегій і етапи реалізації. Такий підхід дав змогу автору виокремити найбільш привабливі типи стратегій для конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства у сучасних ринкових умовах, зокрема: захист перебування на ринку, фокусування на продукті, стратегію розвитку через диференціацію продукції, стратегію інтеграційного зростання.

8. Формування й реалізацію конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства, в контексті наукового забезпечення, необхідно розглядати крізь призму інноваційного розвитку, що дає змогу виділити такі типи інновацій у тваринництві: селекційно-генетичні, виробничо-технічні і організаційно-управлінські, які визначатимуть стратегію якісного розвитку галузі. Активізація інноваційних процесів у м'ясному скотарстві сприятиме досягненню конкурентоспроможного розвитку галузі завдяки впровадженню досвіду кращих господарств і розробок наукових центрів.

9. Обґрунтовано, що для конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства існує потреба в застосуванні інтеграційних технологій, що передбачають об'єднання економічних, організаційних, технологічних, трудових та інтелектуальних потенціалів їхніх учасників, які забезпечуються на основі механізму самофінансування і залучення інвестиційних ресурсів для нових високоефективних виробництв. Організаційно-економічним інструментом концентрації виробничо-фінансових ресурсів суб'єктів

господарювання має стати кластерне об'єднання усіх учасників м'ясного скотарства у єдиний ланцюг (вирощування племінних тварин – реалізація племінних ресурсів – постачання високоякісних м'ясних порід у товарні господарства – вирощування великої рогатої худоби – реалізація на переробні підприємства – виробництво яловичини і супутніх продуктів переробки – м'ясна продукція), що в свою чергу дозволить зменшити витрати, контролювати якість племінного матеріалу на усіх етапах процесу виробництва, переробки і реалізації яловичини, координувати роботу внутрішніх підрозділів, сприяти зниженню депресивності сільських територій через зайнятість селян і зростання їх доходів.

10. Сформовано модель оптимізації виробничо-економічних параметрів структури сільськогосподарських підприємств з вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби чисельністю поголів'я (500, 501–1000 та 1001 і більше голів) та рівнів інтенсивності середньодобового приросту (600, 800 та 1000 г на добу). Для кожного із сценаріїв знайдена величина максимального прибутку та оптимальне співвідношення структури поголів'я великої рогатої худоби, що дозволяє обґрунтовано приймати управлінське рішення про рівень використання кормової бази, забезпечувати ефективність організаційно-економічних і технологічних чинників. Встановлено, що максимальний прибуток можна отримати за рахунок масштабу виробництва: чисельності поголів'я і високих середньодобових приростів живої маси тварин.

11. Місія державного регулювання м'ясного скотарства України має бути спрямована на створення організаційно-економічних векторів конкурентоспроможного розвитку галузі, насамперед через формування ефективної цінової, фінансово-бюджетної та кредитної політик, забезпечення виробництва м'яса яловичини в обсягах, які відповідають нормам державної продовольчої безпеки і дають можливість її експорту за кордон. У роботі обґрунтовано необхідність побудови системи державного управління, як галузевого, так і місцевого рівнів, що дасть змогу визначати вплив кожного з них на конкурентоспроможний розвиток об'єкту дослідження і розробляти

механізм регулювання і підтримки на державному і локальному рівнях. На галузевому рівні слід формувати систему базових законів, визначати стратегію розвитку м'ясного скотарства і її пріоритети у певному часовому періоді, розробляти механізми державного регулювання і підтримки товаровиробників м'яса яловичини. Місцевий рівень управління повинен мати локальне спрямування на суб'єктів господарювання через призму організаційно-економічних і фінансово-бюджетних відносин.

12. Стратегія розвитку галузі м'ясного скотарства України у довгостроковій перспективі, розроблена у дисертації, передбачає прискорення відродження галузі м'ясного скотарства і на цій основі зменшення імпорту м'яса яловичини при поступовому підвищенні споживання рекомендованих норм харчування на душу населення. Обґрунтовано, що стратегія розвитку галузі м'ясного скотарства України у національному вимірі має реалізовуватися на основі підвищення конкурентоспроможності та якості м'ясної продукції, що передбачає модернізацію кормовиробництва, ресурсної забезпеченості матеріально-технічної і організаційно-технологічних компонентів, створення сприятливих фінансово-економічних умов функціонування високоефективного тваринництва. Стратегічними пріоритетними напрямками розвитку м'ясного скотарства та підвищення його конкурентоспроможності мають стати: удосконалення породного складу тварин м'ясного напрямку; впровадження інноваційно-інтенсивних технологій вирощування тварин; формування та функціонування ринку м'яса яловичини; сприяння залученню інвестицій у галузь; удосконалення системи ціноутворення; спрощення системи оподаткування; державна підтримка розвитку м'ясного скотарства, за якими у дисертації обґрунтовані відповідні механізми забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова И. Особенности национальной конкуренции / И. Абрамова // Управление компанией. – 2005. – № 4 (47). – С. 21–24.
2. Аграрна реформа в Україні / [П. І. Гайдуцький, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк та ін.] ; за ред. П. І. Гайдуцького. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
3. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. та ін.] ; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
4. Азоев Г. Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г. Л. Азоев, А. П. Челенков. – М. : ОАО “Типография “Новости”, 2000. – 256 с.
5. Азоев Г. Л. Конкуренция: Анализ, стратегия и практика / Г. Л. Азоев. – М. : Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
6. Азрилиян А. Краткий экономический словарь / А. Азрилиян. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1088 с.
7. Александров Л. В. Выявление конкурентоспособной продукции / Л. В. Александров, Н. Н. Карпова. – М., 1994. – 16 с.
8. Алещенко В. В. Теоретико-методологические вопросы конкурентоспособности экономической системы / В. В. Алещенко // Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. – № 1 (45). – С. 106–112.
9. Амбросов В. Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 14–20.
10. Андрианов В. Конкурентоспособность России в мировой экономике / В. Андрианов // Экономист. – 1997. – № 10. – С. 37–47.
11. Андрийчук В. Г. Повышение эффективности агропромышленного производства / В. Г. Андрийчук, Н. В. Вихор. – К. : Урожай, 1990. – 232 с.
12. Антонюк В. М. Производству говядины – интенсивную технологию : моногр. / В. М. Антонюк. – К. : Урожай, 1984. – 53 с.
13. Ахматова М. Теоретические модели конкурентоспособности / М. Ахматова, Е. Попов // Маркетинг. – 2003. – № 4 (71). – С. 25–38.
14. Бабич А. О. Світові земельні, продовольчі і кормові ресурси : моногр. / А. О. Бабич. – К. : Аграрна наука, 1996. – 571 с.
15. Бабій К. О. М'ясне скотарство: якість і рентабельність / К. О. Бабій //

- Тваринництво України. – 1967. – № 7. – С. 32–33.
16. Багиев Г. Л. Маркетинг : учеб. для вузов / Г. Л. Багиев, Н. К. Моисеева, С. В. Никифорова. – М. : ОАО “Изд-во “Экономика”, 2001. – 512 с.
 17. Базилюк Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення : моногр. / Я. Б. Базилюк. – К. : НІСД, 2002. – 132 с.
 18. Бакум В. В. Самоорганізація в агропромислових регіональних кластерах / В. В. Бакум // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 21–28.
 19. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : моногр. / В. Д. Бакуменко. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 328 с.
 20. Баланюк І. Ф. Аграрні відносини: соціально-економічна суть і місце в системі суспільних відносин / І. Ф. Баланюк // Економіка АПК. – 2000. – № 8. – С. 68–73.
 21. Березівський П. С. Організація, прогнозування та планування АПК : навч. посіб. / П. С. Березівський. – [2-ге вид.]. – Л. : Магнолія Плюс, Видавець СПД ФО В. М. Піча, 2006. – 443 с.
 22. Березівський П. С. Організація виробництва в аграрних формуваннях : навчальний посібник / за ред. П. С. Березівського. – К. : ЦНЛ, 2005. – 560 с.
 23. Березівський П. С. Стратегічні пріоритети розвитку м'ясного скотарства / П. С. Березівський // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 6. – С. 165–169.
 24. Березівський П. Теоретичні основи конкуренції та конкурентних відносин в аграрному секторі / П. Березівський, В. Мартинюк // Вісник Львівського національного аграрного університету. – 2010. – Серія: Економіка АПК. – Випуск 17. – Частина II. – С. 4–9.
 25. Бест М. Новая конкуренция. Институты промышленного развития : моногр. / М. Бест. – М. : Новая наука, 2002. – 286 с.
 26. Білорус О. Г. Стратегічні імперативи розвитку України в умовах глобалізації / О. Г. Білорус // Економічний Часопис – XXI. – 2001. – № 10. – С. 3–8.
 27. Бобрушко Т. Я. Технологии производства говядины в западных районах Украинской ССР / Т. Я. Бобрушко, В. Н. Усачев // Индустриализация производства мяса. – М. : Агропромиздат, 1987. – С. 25–31.
 28. Богомолова И. П. Анализ формирования категории конкурентоспособности как фактора рыночного превосходства

- економических объектов / И. П. Богомолова, Е. В. Хохлов // Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. – № 1 (45). – С. 113–119.
29. Бойко В. І. Про гарантування продовольчої безпеки України / В. І. Бойко // Економіка АПК. – 2006. – № 1. – С. 60–67.
 30. Бойко В. І. Ринок м'яса: проблеми формування ресурсного потенціалу / В. І. Бойко // Економіка АПК. – 2009. – № 11. – С. 97–103.
 31. Большой энциклопедический словарь. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : “Большая российская энциклопедия”; СПб. : “Норинт”, 2001. – 1456 с.
 32. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. – М. : Книжный мир, 2003. – 895 с.
 33. Бузгалин А. В. Экономика переходного периода : учеб. пособ. / А. В. Бузгалин – М. : Изд-во МГУ, 1995. – 410 с.
 34. Буркат В. П. Історичні аспекти розвитку теорії селекції у скотарстві України : моногр. / В. П. Буркат, І. С. Бородай. – К. : Аграрна наука, 2006. – 584 с.
 35. Буробкин И. Н. Условия реализации целевой программы «Развитие мясного скотоводства» / И. Н. Буробкин, Н. И. Оксанич // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2009. – № 3. – С. 19–25.
 36. Васильєва Н. К. Математичні моделі інноваційного розвитку в аграрній економіці: Монографія / Н. К. Васильєва. – Дніпропетровськ: РВВ ДДАУ, 2007. – 348 с.
 37. Васьковский А. С. Роль конкуренции в становлении рыночной экономики / А. С. Васьковский. – М. : РАГС, 2000. – 46 с.
 38. Ващекин Н. Плюсы и минусы конкуренции / Н. Ващекин, М. Дзлиев // Коммерческий вестник. – 2000. – № 1. – С. 30–31; № 3. – С.39–40; № 4/5. – С. 38.
 39. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [Ю. П. Воскобійник, О. Г. Шпикуляк, А. В. Тіней та ін.]; за ред. Ю. П. Воскобійника, О. Г. Шпикуляка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 343 с.
 40. Відтворення та ефективно використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / [відп. ред. академік УААН В. М. Трегобчук]. – К. : ІЕ НАН України, 2003. – 259 с.
 41. Вітков М. С. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі : моногр. / М. С. Вітков. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 220 с.

42. Власов В. І. Оцінка споживання основних харчових продуктів в Україні / В. І. Власов, Г. В. Ткач, Б. В. Духницький // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 3–7.
43. Власов В. І. Світове виробництво та споживання яловичини / В. І. Власов // Економіка АПК. – 2004. – № 6. – С. 141–144.
44. Внешнеэкономический толковый словарь / [под ред. М. П. Фоминского]. – М. : Инфра-М, 2000. – 512 с.
45. Ворст Й. Экономика фирмы / Й. Ворст, П. Ревентлоу ; [перев. с датск.] – М. : Высшая школа, 1994. – 234 с.
46. Гадай А. Передвиборні очікування українських експортерів / А. Гадай // День. – 2009. – № 224.
47. Гапусенко Ю. Я. Світові тенденції та перспективи виробництва м'яса великої рогатої худоби в Україні у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави / Ю. Я. Гапусенко, Ю. В. Кернасюк // АгроІнКом. – 2007. – № 11. – С. 54–59.
48. Гатаулин А. М. Математическое моделирование экономических процессов в сельском хозяйстве / А. М. Гатаулин, Г. В. Гаврилов. – М. : Агропромиздат, 1990. – 432 с.
49. Гельвановский М. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях / М. Гельвановский, В. Жуковская, И. Трофимова // Российский экономический журнал. – 1998. – № 3. – С. 67–77.
50. Герасимчук В. Г. Маркетинг: теорія і практика / В. Г. Герасимчук. – К. : Вища школа, 1994. – 278 с.
51. Гитис Л. Х. Кластерный анализ в задачах классификации, оптимизации и прогнозирования / Л. Х. Гитис. – М. : Изд-во Моск. горн. ун-та, 2001. – 104 с.
52. Горькова Т. Стратегия конкурентной борьбы в предпринимательстве / Т. Горькова // Экономист. – 1999. – №6. – С. 66–73.
53. Государственная поддержка и механизмы ее реализации в АПК : моногр. / под. общ. ред. Н. А. Борхунова – М. : Восход-А, 2008. – 224 с.
54. Гош А. Рынок как средство возрождения переходной экономики Украины / А. Гош // Экономика Украины. – 2005. – № 9. – С. 75–82.
55. Губенко В. І. Механізм посилення конкурентоспроможних позицій АПК на світовому ринку / В. І. Губенко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки. – Полтава, 2005. – Т. 3. – С. 40–45.

56. Губський Б. В. Конкуреноспроможність економіки України. Посттрансформаційна перспектива / Б. В. Губський. – К.: Наукова думка, 2004. – 344 с.
57. Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. Избранное. / Дж. К. Гэлбрейт – М.: Изд-во Эксмо, 2008. – 1200 с.
58. Дейнеко Л. В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень: проблеми теорії та практики / Л. В. Дейнеко – К.: Знання, 1999. – 331 с.
59. Демченко А. А. Управление конкурентоспособностью предприятий отраслевого комплекса : моногр. / А. А. Демченко, Э. Н. Кузбожьев. – Курск, 2002. – 240 с.
60. Дем'яненко М. Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва / М. Я. Дем'яненко, Ф. В. Іванина // Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С. 3–10.
61. Дем'яненко М. Я. Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку / М. Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 4–14.
62. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73.
63. Державне регулювання аграрних ринків: проблеми та напрями вдосконалення / [за ред. Т. О. Осташко]. – Львів : НВФ “Українські технології”, 2009. – 288 с.
64. Джевонс У. С. Краткое сообщение об общей математической теории политической экономии / У. С. Джевонс // Теория потребительского поведения и спроса. – СПб., 1993.
65. Дикань В. Л. Обеспечение конкурентоспособности предприятия / В. Л. Дикань. – Х.: Основа, 1995. – 159 с.
66. Діброва А. Д. Аграрна політика США: тенденції розвитку та уроки для України / А. Д. Діброва // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 127–133.
67. Довгань Л. Є. Конкуреноспроможність підприємств / Л. Є. Довгань. – К.: ІВЦ Вид-во “Політехніка”, 2004. – 144 с.
68. Дорогунцов С. І. Агропромисловий комплекс України: проблеми розвитку і розміщення / С. І. Дорогунцов, А. С. Лисецький // Регіональні проблеми розвитку продуктивних сил АПК. – К.: РВПС України НАН України, 1999. – С. 4–15.
69. Дудар Т. Г. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи : моногр. /

- Т. Г. Дудар, В. Т. Дудар. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 246 с.
70. Економіка виробництва яловичини / [С. І. Михайлов, М. М. Рудий, О. А. Бугуцький та ін.]; за ред. Л. І. Касьянова. – К. : Урожай, 1987. – 264 с.
 71. Економічна енциклопедія : в 3 т / редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видав. центр “Академія”, 2000. – Т.1.– 864 с.
 72. Економіка підприємств АПК : навч. посіб. для вузів / [за ред. С. Л. Дусановського, В. М. Олійника, Т. Г. Дудара]. – Тернопіль : Вид-во “Тернопіль”, 1997. – 260 с.
 73. Економіка підприємства : підручник / за заг. ред С. Ф. Покропивного. [вид. 2-ге, перероб. та доп.]. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.
 74. Економічна теорія: Політекономія : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання-Прес, 2001. – 581с.
 75. Емельянов С. В. США: международная конкурентоспособность национальной промышленности. 90-е годы XX века / С. В. Емельянов. – М. : Международные отношения, 2001. – 408 с.
 76. Жерноклеев Н. Н. Организационно-экономические основы комплексного развития районного АПК (на примере Харьковской области) : моногр. / Н. Н. Жерноклеев. – Х. : ФЛП Либуркина Л. М., 2007. – 232 с.
 77. Жигало Л. Ф. Економіка скотарства : моногр. / Л. Ф. Жигало. – К. : Урожай, 1973. – 160 с.
 78. Жигун Л. А. Концепции поведения конкурентов на рынке / Л. А. Жигун ; М-во образования Рос. Федерации. Дальневост. гос. акад. экономики и упр. – Владивосток: ДВГАЭУ, 2001. – 316 с.
 79. Журавлев П. В. Персонал. Словарь понятий и определений / П. В. Журавлев, С. А. Карташов, Н. К. Маусов, Ю. Г. Одегов. – М. : Экзамен, 1999. – 512 с.
 80. Завадський Й. С. Словник економічних термінів: менеджмент, маркетинг, підприємництво: навч.-метод. посіб. / Й. С. Завадський, Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич. – Житомир : ЖІТІ, 1999. – 444 с.
 81. Завьялов П. Конкуренция – неотъемлемое свойство развитого рынка / П. Завьялов // Маркетинг. – 1997. – № 5. – С. 3–14.
 82. Загородній А. Г. Словник банківських термінів. Банківська справа: Термінологічний словник / А. Г. Загородній, О. М. Сліпушко, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – К. : Аконті, 2000. – 605 с.
 83. Заднепрянский И. П. История, настоящее и будущее рационального

- использования мясного скота отечественной и зарубежной селекции / И. П. Заднепрянский, А. И. Рязанов // Вестник мясного скотоводства. – 2010. – Т. 3. – № 63. – С. 91–99.
84. Задоя А. О. Формування системи нових ринкових відносин / А. О. Задоя, В. Є. Момот // Економіка України. – 2004. – № 5. – С. 44–50.
85. Закон України [Про антимонопольний комітет України] від 26.11.1993 р. № 3659-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 50. – С. 472–478.
86. Закон України “Про ветеринарну медицину” від 25.06.1992 р. № 2498 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. – № 36. – Ст. 531.
87. Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24.06.2004 № 1877-ГУ // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2004. – № 49. – Ст. 527.
88. Закон України “Про захист економічної конкуренції” від 11.01.2001 р. № 2210-ІІІ // Вісник Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – С. 64.
89. Закон України “Про захист від недобросовісної конкуренції” від 7.06.1996 р. № 2361/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36 – С. 164–170.
90. Закон України “Про оптові ринки сільськогосподарської продукції” від 25.06.2009 № 1561-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2009. – № 51. – Ст. 755.
91. Закон України “Про племінну справу у тваринництві” від 15.12.1993 р. № 3691 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1994. – № 2. – Ст. 7.
92. Захарін С. В. Інвестиційні та ресурсні проблеми молочної промисловості / С. В. Захарін // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С. 76–81.
93. Збарський В. К. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств / В. К. Збарський, М. А. Місевич ; за ред. проф. В. К. Збарського. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 310 с.
94. Злупко С. М. Основи історії економічної теорії : навч. посіб. / С. М. Злупко. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 628 с.
95. Зубець М. В. Інноваційно-випереджувальна модель якісно нового розвитку агропромислового виробництва / М. В. Зубець, П. Т. Саблук, С. О. Тивончук // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 3–8.
96. Зубець М. В. Підсумки діяльності УААН за 2004 рік та невідкладні завдання на перспективу / М. В. Зубець // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С. 3–11.
97. Иванов Ю. Б. Конкурентоспособность предприятия в условиях

- формирования рыночной экономики / Ю. Б. Иванов. – Х. : РИО ХГЭУ, 1997. – 246 с.
98. Интенсификация ресурсного потенциала мясного скотоводства : моногр. / [В. В. Радченко, В. В. Акимов, Е. И. Чигринов, В. П. Ткаченко]. – К. : Аграрная наука, 2000. – 275 с.
99. Иванов Ю. В. Конкуренція як чинник розвитку ринку товарів та послуг / Ю. В. Иванов // Регіональні перспективи. – 2003. – № 9–10 (34–35). – С. 98–99.
100. Кадюк З. С. Економіко-математичне моделювання спеціалізації і поєднання галузей у сільськогосподарських підприємствах : навч. посіб. / З. С. Кадюк. – Львів : ЛДАУ, 1997. – 39 с.
101. Калашников В. Мясное скотоводство: состояние, проблемы и перспективы развития / В. Калашников, Х. Амерханов, В. Левахин // Молочное и мясное скотоводство. – 2010. – №1. – С. 2–5.
102. Калинчик Н. В. Развитие и эффективное функционирование предприятий на рынке говядины : моногр. / Н. В. Калинчик, О. А. Саенко, В. В. Россоха. – К. : ННЦ ИАЭ, 2009. – 212 с.
103. Канінський П. К. Спеціалізація сільськогосподарського виробництва в країнах з ринковою економікою / П. К. Канінський // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 5. – С. 63–65.
104. Канінський П. К. Спеціалізація та кооперація тваринництва зони Лісостепу в умовах ринкової економіки / П. К. Канінський. – К. : ІАЕ УААН, 2000. – 450 с.
105. Кваша С. М. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку / С. М. Кваша, Н. Є. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 99–104.
106. Кваша С. М. Механізм підтримки сільськогосподарського виробництва та шляхи його удосконалення : моногр. / С. М. Кваша, О. Д. Витвицька, К. В. Наконечна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 200 с.
107. Кернасюк Ю. В. Концептуальні засади підвищення ефективності виробництва яловичини в ринкових умовах господарювання (науково-методичні рекомендації) / Ю. В. Кернасюк. – Кіровоград : КДСГДС УААН, 2005. – 18 с.
108. Кириленко І. Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І. Г. Кириленко. – К. : ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2005. – 452 с.
109. Кириєнко М. М. Сільськогосподарський ринок у сучасній світовій

- економіці / М. М. Кирієнко, Т. М. Стукач // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С. 128–131.
110. Кирцнер И. Конкуренция и предпринимательство / И. Кирцнер ; [пер. с англ. под ред. А. Н. Романова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 239 с.
 111. Класифікація м'ясних туш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,9999999/catid,167/id,6839/
 112. Классификация говядины [Електронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.usfoods.ru/catalog.aspx?ob_no=438
 113. Кныш М. И. Конкурентные стратегии / М. И. Кныш. – СПб, 2000. – 284 с.
 114. Коваленко Ю. С. Аграрний ринок України: організація та управління / Ю. С. Коваленко. – К. : ІАЕ УААН, 1998. – 107 с.
 115. Ковальчук В. М. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. / В. М. Ковальчук, М. В. Лазарович, М. І. Сарай. – К. : Знання, 2008. – 647 с.
 116. Колесняк А. А. Продовольственная стратегия развитых стран мира / А. А. Колесняк, Т. В. Полозова // Вестник Красноярского государственного аграрного университета. – 2009. – № 2. – С. 3–7.
 117. Коломойцев В. Е. Універсальний словник економічних термінів: інвестування, конкуренція, менеджмент, маркетинг, підприємництво : навч. посіб. / В. Е. Коломойцев. – К. : Молодь, 2000. – 382 с.
 118. Комарніцька О. П. Гуртові ринки сільськогосподарської продукції як інструмент прозорого ціноутворення / О. П. Комарніцька // АгроІнКом. – 2005. – № 5–6. – С. 10–11.
 119. Конкурентоспособность в системе мирового хозяйства: пространственный анализ / под ред. Н. С. Мироненко. – М. : Пресс – Соло, 2002. – 472 с.
 120. Конкурентоспособность продукции и предприятия / [под ред. Б. В. Буркинського]. – Одесса : ИПРЭИ НАН України, 2002. – 132 с.
 121. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / [Я. А. Жаліло, Я. Б. Базиліюк, Я. В. Белінська та ін.]; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2005. – 388 с.
 122. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / за ред. д-ра екон. наук І. В. Крючкової. – К. : Основа, 2007. – 488 с.
 123. Конкурентоспроможність національної економіки / [за ред. Б. Є. Кваснюка]. – К. : Фенікс, 2005. – 582 с.

124. Кононенко И. Метод экспресс-анализа уровня конкурентоспособности продукции / И. Кононенко // Экономика Украины. – 1998. – № 2. – С. 80–83.
125. Копитець Н. Г. Функціонування системи збуту продукції скотарства: теоретико-практичний аспект : моногр. / Н. Г. Копитець. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 210 с.
126. Корельский В. Ф. Биржевой словарь: в 2 т. / В. Ф. Корельский, Р. В. Гаврилов – М. : Международные отношения, 2000. – Т. 1: А-М. – 288 с.
127. Коровкин В. Зарубежный опыт развитых стран по обеспечению продовольственной безопасности, стратегия развития экспорта и импорта / В. Коровкин // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2007. – № 6. – С. 32–36.
128. Кот С. К. Организация промышленного производства продуктов животноводства на фермах / С. К. Кот. – М. : Экономика, 1982. – 72 с.
129. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент / Ф. Котлер. – СПб. : Питер Ком., 1998. – 898 с.
130. Кравченко Н. А. Породы мясного скота / Н. А. Кравченко. – К. : Вища школа, 1979. – 288 с.
131. Кравченко С. А. Кластерная адаптивность сельскохозяйственных предприятий / С. А. Кравченко // Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 30–37.
132. Крылова Г. Д. Зарубежный опыт управления качеством / Г. Д. Крылова. – М. : Изд-во стандартов, 1992. – 125 с.
133. Кузнецов В. В. О совершенствовании системы управления агропромышленным комплексом / В. В. Кузнецов // АПК: экономика, управление. – 1993. – № 10. – С. 26–31.
134. Кулик А. А. Розвиток інтеграції в м'ясопродуктовому підкомплексі / А. А. Кулик // Економіка АПК. – 2005. – № 7. – С. 51–55.
135. Куликов В. Японский менеджмент и теория международной конкурентоспособности / В. Куликов. – М. : Экономика, 2000. – 247 с.
136. Лагодієнко В. В. Розвиток агропромислового виробництва: регіональні особливості : моногр. / В. В. Лагодієнко. – Львів : ІРД НАН України, 2007. – 292 с.
137. Лайко П. А. Формування системи інтеграційних відносин підприємств бурякоцукрового підкомплексу : моногр. / П. А. Лайко, І. І. Долженко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 164 с.

138. Ламбен Жан-Жак. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Жан-Жак Ламбен ; пер. с франц. – СПб. : Наука, 1996. – 589 с.
139. Лебедев К. А. Эффективность производства і реалізації продукції зернопродуктового підкомплексу / К. А. Лебедев // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 33–38.
140. Лифиц И. М. Теория и практика оценки конкурентоспособности товаров и услуг / И. М. Лифиц. – М. : Юрайт-М. – 2001. – 224 с.
141. Логоша Р. В. Аналіз сучасного стану експорту м'ясної продукції / Р. В. Логоша // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 120–124.
142. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади : моногр. / Ю. М. Лопатинський. – Чернівці : Рута, 2006. – 344 с.
143. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України : моногр. / Ю. Я. Лузан. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 472 с.
144. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства : підручник / А. Мазаракі, Н. Ушакова. – К. : Хрещатик, 1999. – 800 с.
145. Мазуренко О. В. Економічні відносини підприємств м'ясопродуктового підкомплексу / О. В. Мазуренко // Економіка АПК. – 2004. – № 2. – С. 51 – 56.
146. Майовець Є. Й. Теорія аграрних відносин : навч. посіб. / Є. Й. Майовець. – К. : ЦНЛ, 2005. – 276 с.
147. Макаренко П. М. Моделі аграрної економіки / П. М. Макаренко – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
148. Макконел К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконел, С. Л. Брю ; [пер. с англ. Е. С. Иванова]. – К. : ХаГар, 1998. – 785 с.
149. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 51 – 55.
150. Малік М. Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми / М. Й. Малік, О. А. Нужна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.
151. Малік М. Й. Розвиток сільського господарства в регіоні Карпат : моногр. / М. Й. Малік, С. І. Белий. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 248 с.
152. Маракулин П. П. Региональные особенности размещения сельскохозяйственного производства / П. П. Маракулин. – К. : Наукова

- думка, 1986. – 216 с.
153. Маренич А. Управление конкурентоспособностью предприятия / А. Маренич, И. Астахова // Бизнес-Информ. – 1996. – № 5 – С. 23–27.
 154. Маркс К. Сочинения. Т. 4. / К.Маркс, Ф.Энгельс. – М. : Гос. изд-во полит. Лит-ры, 1955.
 155. Мармуль Л. О. Ефективність функціонування регіональних агропромислових комплексів в умовах ринкової економіки / Л. О. Мармуль. – К. : РВПС України НАН України, 1993. – 245 с.
 156. Маршалл А. Принципы политической экономии / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1983. – 169 с.
 157. Маршалл А. Принципы экономической науки : в 3 т. / А. Маршалл ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1993. – Т. 1. – 310 с.
 158. Мельник А. Ф. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна. – К. : Знання-Прес, 2003. – 343 с.
 159. Мельник Ю. Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю. Ф. Мельник, П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 3–15.
 160. Месель-Веселяк В. Я. Фінансування виробництва в сільськогосподарських формуваннях / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 18–24.
 161. Месель-Веселяк В. Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 7–14.
 162. Месель-Веселяк В. Я. Методичні рекомендації щодо формування регіональних виробництв у м'ясопродуктовому підкомплексі / В. Я. Месель-Веселяк, О. В. Мазуренко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 71 с.
 163. Мизес Людвиг фон. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории / Людвиг фон Мизес ; [пер. с 3-го испр. англ. изд. А. В. Куряева. – М. : ОАО “НПО “Экономика”, 2000. – 878 с.
 164. Милль Дж. С. Основы политической экономии / Дж. С. Милль; [пер. с англ. ; общ. ред. А. Г. Милейковского]. – М. : Прогресс, 1980. – Т. 1. – 495 с.
 165. Милль Дж. С. Основы политической экономии / Дж. С. Милль; [пер. с англ. ; общ. ред. А. Г. Милейковского]. – М. : Прогресс, 1980. – Т. 3. – 447 с.
 166. Михайлов О. В. Основы мировой конкурентоспособности / О. В. Михайлов. – М. : Издательство “Познавательная книга плюс”,

1999. – 592 с.
167. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери: моногр. / О. М. Могильний. – Ужгород : ІВА, 2005. – 400 с.
 168. Мойса М. Я. Напрями збільшення виробництва тваринницької продукції / М. Я. Мойса, Н. М. Бурдейна // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 18–22.
 169. Мясопродукты: обзор рынка [Электронный ресурс] // Аграрная Неделя. – 2010. – № 17. – Режим доступа : <http://www.agroperspectiva.com/ru/analytics/2823>.
 170. Нагорный В. Д. Сельское хозяйство Канады. Корни успеха / В. Д. Нагорный. – Москва – Майкоп : ООО “Качество”, 2004. – 328 с.
 171. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України / редкол. : М. В.Зубець (голова) та ін. – К. : Аграрна наука, 2010. – 980 с.
 172. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західному регіоні України / редкол. : М. В. Зубець (голова) та ін. – К. : Аграрна наука, 2010. – 944 с.
 173. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України / редкол. : М. В. Зубець (голова) та ін. – К. : Аграрна наука, 2010. – 986 с.
 174. Нестерчук Ю. О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві / Ю. О. Нестерчук. – Умань : Видавець “Сочінський”, 2009. – 372 с.
 175. Нечаев С. Ю. Конкурентоспособность и технический уровень тракторов на капиталистическом рынке / С. Ю. Нечаев, В. К. Дегтярева, В. Б. Лобанов. – М. : УНИИТЭИ, 1987. – 44 с.
 176. Нищев С. К. Комплексный анализ конкуренции в отечественных наукоемких отраслях на примере производителей полупроводниковых компонентов / С. К. Нищев // Маркетинг в России и за рубежом. – 2004. – № 2 (40). – С. 119–129.
 177. Новоселов А. С. Теория региональных рынков : учебник / А. С. Новоселов. – Ростов-на-Дону : Феникс; Новосибирск: Сибирское соглашение, 2002. – 448 с.
 178. Новый энциклопедический словарь. – М. : БРЭ, РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 1456 с.
 179. Оберемчук В. Ф. Стратегія підприємства / В. Ф. Оберемчук. – К. : МАУП, 2000 – 128 с.

180. Одінцов М. М. Формування і розвиток ринку продуктів тваринництва : моногр. / М. М. Одінцов. – Черкаси : Брама-Україна, 2009. – 296 с.
181. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. докт. филол. наук проф. Н. Ю. Шведовой – [изд.11-е]. – М. : Русский язык, 1975. – 846 с.
182. Основи аграрного підприємництва / за ред. М. Й. Маліка. – К. : Інститут аграрної економіки, 2000. – 582 с.
183. Основы экономической теории : учебник / С. В. Мочерный, В. К. Симоненко, В. В. Секретарюк, А. А. Устенко ; под общ. ред. С. В. Мочерного. – К. : О-во “Знання” КОО, 2000. – 607 с.
184. Осташко Т. О. Аналіз впливу виконання Україною зобов’язань перед СОТ на окремі галузі сільського господарства: м’ясне скотарство / Т. О. Осташко // Бюлетень Інституту розвитку аграрних ринків. – 2011. – Вип. № 39 (28). – С. 22–25.
185. Осташко Т. О. Ринкова трансформація аграрного сектора / Т. О. Осташко. – К. : Фенікс, 2004. – 280 с.
186. Офіційний сайт аграрного холдингу “Агротон” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agroton.com.ua/en/>
187. Офіційний сайт аграрного холдингу “Астарта-Київ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.astartakiev.com/>
188. Офіційний сайт аграрного холдингу “Київ-Атлантик груп” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kau.kiev.ua/>
189. Офіційний сайт Асоціації “Український клуб аграрного бізнесу” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agribusiness.kiev.ua>
190. Офіційний сайт корпорації “Сварог Вест Груп” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svarog-agro.com/>
191. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики і продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>
192. Офіційний сайт Міністерства сільського господарства і продовольства США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome>.
193. Офіційний сайт Міністерства сільського господарства Канади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.agr.ca/index_e.php.
194. Офіційний сайт МХП “Миронівський хлібопродукт” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mhp.com.ua/>
195. Пабат В. О. Практичні рекомендації щодо формування стад м’ясної худоби в Україні / В. О. Пабат, Д. Т. Вінничук. – К. : Наукова думка,

2004. – 62 с.
196. Пабат В. О. Система ведення м'ясного скотарства на Поліссі : наукове видання / В. О. Пабат, С. С. Спека, Д. Т. Вінничук. – К. : Наукова думка, 2004. – 26 с.
197. Павленко А. Ф. Маркетинг : підручник / А. Ф. Павленко, А. В. Войчак. – К. : КНЕУ, 2003. – 246 с.
198. Паламарчук М. М. Территориальная организация агропромышленных комплексов / М. М. Паламарчук, А. М. Паламарчук, Р. А. Язынина. – К. : Наукова думка, 1985. – 304 с.
199. Пархоμεць М. К. Аналіз сучасного стану розвитку м'ясного скотарства в Україні / М. К. Пархоμεць, П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2009. – № 3 (13). – С. 62–67.
200. Пархоμεць М. К. Економічний механізм розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК Західного регіону України / М. К. Пархоμεць. – Тернопіль : Економічна думка, Ерудит, 2001. – 328 с.
201. Пархоμεць М. К. Організаційно-економічні основи розвитку молокопродуктового підкомплексу в ринкових умовах : моногр. / М. К. Пархоμεць – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 346 с.
202. Пахомов Ю. М. Національні економіки в глобальному середовищі / Ю. М. Пахомов, Д. В. Лук'яненко, Б. В. Губський. – К. : Україна, 1997. – 237 с.
203. Переработка крупного рогатого скота, телят и овец [Електронний ресурс] / под общей ред. Х. Д. Теффта. – Режим доступа: <http://www.8y.ru/Chapt1-3.shtml>
204. Переработка крупного рогатого скота, телят и овец [Електронний ресурс] / под общей ред. Х. Д. Теффта. – Режим доступа: <http://www.8y.ru/Chapt1-1.shtml>
205. Петров Е. Б. Технологические и экономические аспекты производства говядины : рекомендации / Е. Б. Петров, А. И. Чертоляс, Юрген Кранц. – М. : ФГНУ “Росинформагротех”, 2007. – 36 с.
206. Пилипенко И. В. Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория, опыт малых стран Западной и Северной Европы / И. В. Пилипенко. – Смоленск : Ойкумена, 2005. – 496 с.
207. Піддубна Л. І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління : моногр. / Л. І. Піддубна. – Х. : ВД “ІНЖЕК”, 2007. – 368 с.
208. Пістун М. Д. Географія агропромислових комплексів : навч.

- посіб. / М. Д. Пістун, В. О. Гуцал, Н. І. Провотор. – К. : Либідь, 1997. – 200 с.
209. Плотнікова М. Ф. Розвиток підприємств зернопродуктового підкомплексу в сучасних умовах / М. Ф. Плотнікова // Економіка АПК. – 2005. – № 9. – С. 35–42.
210. Политическая экономия : словарь / [сост. О. И. Ожерельев и др.]. – М. : Политиздат, 1990. – 607 с.
211. Попов С. А. Стратегическое управление / С. А. Попов. – М. : Вильямс, 2000. – 495 с.
212. Попова В. В. Становлення аграрного сектору економіки України в умовах міжнародної конкуренції / В. В. Попова // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С. 131–137.
213. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; [пер. с англ. ; под ред. и с предисловием В. Д. Щетинина]. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
214. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. – М. : Международные отношения, 1999. – 838 с.
215. Портер М. Стратегії конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер [пер. с англ. А. Олійник, Р. Скільський]. – К. : Основи, 1998. – 264 с.
216. Портер Майкл Э. Конкуренция / Майкл Э. Портер ; [пер. с англ.]. – М. : Издательский дом “Вильямс”, 2005. – 608 с.
217. Поточна кон'юнктура і прогноз ринків сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні на 2008/09 маркетинговий рік. Вип. 20. / за ред. О. М. Шпичака. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2008. – 170 с.
218. Пріоритетні завдання аграрної науки України : наукове видання. – К. : Аграрна наука, 2008. – 32 с.
219. Програма селекції худоби волинської м'ясної породи на період 2003–2012 роки / відпов. за вип. Т. С. Янко. – К. : Аграрна наука, 2003. – 80 с.
220. Програма селекції худоби південної м'ясної породи на період 2002–2010 роки / відпов. за вип. Ю. В. Вдовиченко. – [2-ге вид., доп. і доопр.]. – К. : Аграрна наука, 2003. – 52 с.
221. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України / [за ред. І. І. Лукінова і П. Т. Саблука] // Економіка АПК. – 2000. – № 8. – С. 3–37.
222. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / [Л. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, П. І. Коренюк, Е. І. Шелудько] ; за ред.

- Б. М. Данилишина. – К. : Наукова думка, 2007. – 276 с.
223. Промышленное производство говядины / [под общ. ред. Д. Л. Левантина и В. Ноймана]. – М. : Колос, 1979. – 447 с.
224. Промышленный откорм крупного рогатого скота / пер. с англ.; [под ред. В. Ф. Лищенко]. – М. : Колос, 1978. – 416 с.
225. Пуцентейло П. Р. Аспекти ефективного розвитку національного м'ясопродуктового підкомплексу АПК / П. Р. Пуцентейло // Актуальні проблеми соціально-економічних трансформацій у міжнародному середовищі: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції, (Тернопіль, 23 квітня 2010 р.). – Тернопіль: ТКІ, 2010. – С. 90–92.
226. Пуцентейло П. Р. Державна підтримка як основа розвитку м'ясного скотарства України / П. Р. Пуцентейло // Удосконалення економічного механізму підвищення ефективності виробництва в агропромисловому комплексі при різних формах власності: матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу ТНЕУ, (Тернопіль, 15 квітня 2009 р.) – Тернопіль: ФАЕМ ТНЕУ, 2009. – С. 61–63.
227. Пуцентейло П. Р. Домінанти удосконалення управління галуззю / П. Р. Пуцентейло // Теорія і практика сучасного менеджменту: проблеми та шляхи вирішення: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції, (Тернопіль, 8–9 жовтня 2009 р.). – Тернопіль: ТНЕУ, Економічна думка, 2009. – С. 135–139.
228. Пуцентейло П. Р. Інноваційна діяльність як невід'ємна складова підвищення конкурентоспроможності економіки / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2008. – № 1 (7). – С. 108–112.
229. Пуцентейло П. Р. Інноваційне забезпечення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства України / П. Р. Пуцентейло // Україна в умовах глобальної конкуренції: стратегія випереджаючого розвитку: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Донецьк, 22–24 квітня 2010 р.). – Донецьк: ДРУК-ІНФО, 2010. – С. 388–390.
230. Пуцентейло П. Р. Інноваційна складова підвищення конкурентоспроможності / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2007. – № 3 (5). – С. 55–58.
231. Пуцентейло П. Р. Інноваційно-інвестиційний розвиток підприємницьких структур / П. Р. Пуцентейло // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. – Тернопіль: Літопис, 2005. – Випуск 19. – С. 176–180.
232. Пуцентейло П. Р. Інтеграційні процеси у м'ясопродуктовому

- підкомплексі України в сучасних умовах / П. Р. Пуцентейло // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: матеріали сьомої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Тернопіль, 25–26 лютого 2010 р.). – Тернопіль: Економічна думка, 2010. – Частина 2. – С. 365–367.
233. Пуцентейло П. Р. Інформаційне забезпечення конкурентного середовища підприємницьких структур / П. Р. Пуцентейло // Проблеми економіки України : збірник наукових праць. – Тернопіль, 2006. – Випуск 11. – С. 86–88.
234. Пуцентейло П. Р. Історія створення м'ясних порід великої рогатої худоби в Україні / П. Р. Пуцентейло // Формування конкурентоспроможного середовища для досягнення світових параметрів факторіальних і результативних показників виробництва: матеріали II всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, (Тернопіль, 24-25 червня 2010 р.). – Тернопіль: ТІ АПВ НААНУ, 2010. – С. 196–200.
235. Пуцентейло П. Р. Конкурентоспроможність м'ясного скотарства України: теорія і практика : моногр. / П. Р. Пуцентейло. – Тернопіль : ВПЦ “Економічна думка ТНЕУ”, 2011. – 420 с.
236. Пуцентейло П. Р. Конкуренція як економічна категорія / П. Р. Пуцентейло // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 122–127.
237. Пуцентейло П. Р. Концептуальні засади функціонування м'ясопродуктового підкомплексу в системі АПК України / П. Р. Пуцентейло // Вісник Донецького національного університету. – Серія В: Економіка і право. – 2010. – № 1. – С. 134–138.
238. Пуцентейло П. Р. Концептуальні напрями розвитку конкурентоспроможності економіки України / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2008. – № 3 (9). – С. 86–90.
239. Пуцентейло П. Р. Напрями наукового забезпечення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства / П. Р. Пуцентейло // Формування економічних умов розвитку сільських територій: матеріали третьої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених ННЦ “Інститут аграрної економіки”, (Київ, 30 квітня 2011 р.). – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 162–165.
240. Пуцентейло П. Р. Напрями підвищення діяльності галузі м'ясного скотарства України / П. Р. Пуцентейло // Стратегія розвитку

- підприємництва: теорія, організація, практика : матеріали всеукр. наук.-практ. конференції, (Тернопіль–Чортків, 12–13 берез. 2009 р.). – Тернопіль : Вектор, 2009. – Ч. 1. – С. 140 – 143.
241. Пуцентейло П. Р. Напрями підвищення конкурентоспроможності економіки України в контексті розвитку міжнародної конкуренції / П. Р. Пуцентейло // Невідкладні заходи з завершення реформування АПК і зростання його ефективності шляхом трансферу інновацій: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Тернопіль, 22 травня 2008 р.). – Тернопіль: ТІАПВ УААН, 2008. – Частина 2. – С. 173–178.
242. Пуцентейло П. Р. Наукове забезпечення конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства / П. Р. Пуцентейло // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси: ЧДТУ, 2011. – Серія: Економічні науки. – Випуск 27. – Частина II. – С. 48–52.
243. Пуцентейло П. Р. Організаційно-економічний механізм забезпечення сталого розвитку м'ясного скотарства / П. Р. Пуцентейло // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 3 (117). – С. 80–86.
244. Пуцентейло П. Р. Організаційно-технологічні аспекти функціонування галузі м'ясного скотарства / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2011. – № 5 (24). – С. 106–114.
245. Пуцентейло П. Р. Особливості конкурентоспроможного розвитку галузі м'ясного скотарства в Україні / П. Р. Пуцентейло // Перспективи подолання економічної кризи та забезпечення конкурентоспроможності економіки України: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Полтава, 18–19 березня 2010 р.). – Полтава: ПЕМ “Світоч”, 2010. – С. 117–120.
246. Пуцентейло П. Р. Особливості розвитку м'ясопродуктового підкомплексу АПК України / П. Р. Пуцентейло // Наука і вища освіта: тези доповідей учасників XVIII міжнародної наукової конференції студентів і молодих учених (Запоріжжя, 22–23 квітня 2010 р.). – Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2010. – Т. 1. – С. 97–98.
247. Пуцентейло П. Р. Особливості розвитку фермерських господарств у Тернопільській області / П. Р. Пуцентейло // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. – Тернопіль: Літопис, 2005. – Випуск 18. – С. 195–199.
248. Пуцентейло П. Р. Особливості функціонування галузі м'ясного

- скотарства в умовах кризи / П. Р. Пуцентейло // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) / [за ред. В. А. Рульєва]. – Мелітополь : Вид-во “Люкс”, 2010. – № 2 (10). – С. 313–318.
249. Пуцентейло П. Р. Особливості функціонування м'ясного скотарства Канади і США / П. Р. Пуцентейло // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 2 (5). – С. 14–22.
250. Пуцентейло П. Р. Оцінка конкурентоспроможності ринку м'яса яловичини / П. Р. Пуцентейло // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 5 (8). – С. 205–215.
251. Пуцентейло П. Р. Оцінка стану інвестиційної діяльності в Україні / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2008. – № 4 (10) – С. 107–111.
252. Пуцентейло П. Р. Оцінка стану розвитку виробництва м'яса великої рогатої худоби в Україні / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2010. – № 3 (17). – С. 74–81.
253. Пуцентейло П. Р. Перспективи розвитку кластерної моделі у м'ясопродуктовому підкомплексі / П. Р. Пуцентейло // Удосконалення економічного механізму в агропромисловому комплексі при різних формах власності: матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу ТНЕУ, (Тернопіль, 14 квітня 2010 р.). – Тернопіль: ФАЕМ ТНЕУ, 2010. – С. 22–25.
254. Пуцентейло П. Р. Перспективи розвитку виробничого потенціалу м'ясного скотарства України / П. Р. Пуцентейло // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 1 (4). – С. 9–17.
255. Пуцентейло П. Р. Підвищення конкурентоспроможного розвитку підприємницьких структур / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2006. – № 2. – С. 41–48.
256. Пуцентейло П. Р. Підвищення конкурентоспроможності економіки України на інноваційній основі / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2007. – № 2 (4). – С. 94–100.
257. Пуцентейло П. Р. Поточні проблеми та стратегічні завдання галузі м'ясного скотарства України / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2010. – № 2 (16). – С. 3–8.
258. Пуцентейло П. Р. Пріоритетні завдання розвитку галузі м'ясного скотарства України / П. Р. Пуцентейло // Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку: матеріали І

- міжнародної науково-практичної конференції, (Макіївка 22–24 квітня 2009 р.). – Макіївка: МЕРІ, 2009. – Т. 3. – С. 165–168.
259. Пуцентейло П. Р. Пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності економіки України / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2007. – № 4 (6). – С. 81–84.
260. Пуцентейло П. Р. Проблеми становлення і розвитку м'ясного скотарства / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2009. – № 4 (14). – С. 69–74.
261. Пуцентейло П. Р. Проблеми формування та перспективи розвитку підприємств – виробників яловичини / П. Р. Пуцентейло // Актуальні проблеми і прогресивні напрями управління економічним розвитком вітчизняних підприємств: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, (Кривий Ріг, 21–22 травня 2009 р.). – Кривий Ріг: КЕІ КНЕУ, 2009. – Т.1. – С. 21–23.
262. Пуцентейло П. Р. Пути ефективного розвитку отрасли мясного скотоводства в Украине / П. Р. Пуцентейло // Экономика глазами молодых : материалы III Международного экономического форума молодых ученых, (Вилейка, 28-30 мая 2010 г.). – Минск : БГЕУ, 2010. – С. 322–325.
263. Пуцентейло П. Р. Реалії та перспективи розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України / П. Р. Пуцентейло // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2010. – № 6/2 (42). – С. 30–37.
264. Пуцентейло П. Р. Роль інтеграції в забезпеченні розвитку м'ясного скотарства / П. Р. Пуцентейло // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : матеріали восьмої міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, (Тернопіль, 24–25 лютого 2011 р.).– Тернопіль : Економічна думка, 2011. – Ч. 2. – С. 307–309.
265. Пуцентейло П. Р. Стан і перспективи розвитку галузі м'ясного скотарства України / П. Р. Пуцентейло // Экономика глазами молодых: материалы II Международного экономического форума молодых ученых, (Вилейка, 29–31 мая 2009 г.). – Минск: БГЕУ, 2009. – С. 67–69.
266. Пуцентейло П. Р. Стан і пріоритети розвитку м'ясного скотарства України / П. Р. Пуцентейло // Перспективні напрями розвитку галузей АПК і підвищення ефективності наукового забезпечення агропромислового виробництва : матеріали всеукр. наук.-практ. конференції молодих вчених, (Тернопіль, 10–11 вересня 2009 р.).–

- Тернопіль : ТІ АПВ УААН, 2009. – С. 267–272.
267. Пуцентейло П. Р. Стан розвитку підприємницьких агроформувань Тернопільської області / П. Р. Пуцентейло // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. Збірник наукових праць. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – Випуск 10. – С. 70–74.
268. Пуцентейло П. Р. Стратегія розвитку галузі / П. Р. Пуцентейло // Удосконалення економічного механізму в агропромисловому комплексі при різних формах власності: матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу ТНЕУ, (Тернопіль, 14 квітня 2010 р.), – Тернопіль: ФАЕМ ТНЕУ, 2011. – С. 23–24.
269. Пуцентейло П. Р. Сутнісні аспекти конкурентоспроможності на різних рівнях управління економікою / П. Р. Пуцентейло // Вісник ТНЕУ. – 2009. – Вип. 4 (жовтень–грудень). – С. 32–43.
270. Пуцентейло П. Р. Тенденції розвитку та фактори формування конкурентоспроможного регіонального ринку сільськогосподарської продукції / П. Р. Пуцентейло // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. Збірник наукових праць. – Випуск 11. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – С. 43–46.
271. Пуцентейло П. Р. Теоретико-методологічні основи дослідження економічної сутності конкуренції / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2009. – № 2 (12). – С. 107–115.
272. Пуцентейло П. Р. Теоретичне обґрунтування конкурентоспроможності галузі в системі економічних відносин / П. Р. Пуцентейло // Конкурентоспроможність та інноваційний розвиток України: проблеми науки та практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (Харків, 26–27 листопада 2009 р.). – Харків: ФОП Лібуркіна Л. М.; ВД “ІНЖЕК”, 2009. – С. 104–107.
273. Пуцентейло П. Р. Теоретичні аспекти формування конкурентного середовища / П. Р. Пуцентейло // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: матеріали четвертої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, (Тернопіль, 22–23 лютого 2007 р.). – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – С. 440–442.
274. Пуцентейло П. Р. Теоретичні засади конкуренції: еволюційно-генетичний аспект / П. Р. Пуцентейло // Наука молода. – 2009. – Вип. 12. – С. 37–44.
275. Пуцентейло П. Р. Теоретичні концепції розвитку конкурентного

- середовища / П. Р. Пуцентейло // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – 2007. – № 21. – Серія: Економіка. – С. 44–48.
276. Пуцентейло П. Р. Удосконалення управління м'ясопродуктовим підкомплексом України / П. Р. Пуцентейло // Теорія і практика сучасного менеджменту: проблеми та шляхи вирішення: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, (Тернопіль, 15–16 квітня 2010 р.). – Тернопіль: ТНЕУ, Економічна думка, 2010. – С. 194–197.
277. Пуцентейло П. Р. Формування і розвиток інфраструктури аграрного ринку / П. Р. Пуцентейло // АгроІнКом. – 2008. – № 1–2. – С. 9–11.
278. Пуцентейло П. Р. Формування конкурентного середовища національної економіки / П. Р. Пуцентейло // Теоретико-методологічні та практичні аспекти розвитку економіки України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Тернопіль: Терно–граф, 2006. – С. 204–206.
279. Пуцентейло П. Р. Формування та подальший розвиток продовольчого комплексу України / П. Р. Пуцентейло // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Тернопіль, 26-27 лютого 2009 р.). – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – Частина 2. – С. 326–327.
280. Пуцентейло П. Р. Формування та шляхи підвищення конкурентоспроможності економіки України / П. Р. Пуцентейло // Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 22-24 жовтня 2008 р.). – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – С. 137–140.
281. Пуцентейло П. Р. Чинники підвищення конкурентоспроможності м'ясного скотарства у контексті членства України у СОТ / П. Р. Пуцентейло // Інноваційний розвиток національної економіки: матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, (Тернопіль, 7–8 квітня 2011 р. – Тернопіль: Крок, 2011. – С. 294–295.
282. Пуцентейло П. Р. Чинники, принципи і заходи державної аграрної політики в умовах ринкової економіки / П. Р. Пуцентейло // Основні напрями і механізми ресурсозбереження в системі антикризового управління виробництвом: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (Хмельницький, 13–14 жовтня 2011 р.) – Тернопіль: Астон, 2011. – С. 63–66.

283. Пуцентейло П. Р. Шляхи відродження галузі м'ясного скотарства в Україні / П. Р. Пуцентейло // Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми: матеріали VII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (Тернопіль, 15 червня 2010 р.). – Тернопіль: Вектор, 2010. – Секція 4–7. – С. 20-24.
284. Пуцентейло П. Р. Шляхи інтенсифікації виробництва яловичини / П. Р. Пуцентейло // Перспективні напрями розвитку галузей АПК і підвищення ефективності наукового забезпечення агропромислового виробництва: матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, (Тернопіль, 15-16 вересня 2010 р.). – Тернопіль: ТІ АПВ НААНУ, 2010. – С. 323–325.
285. Пуцентейло П. Р. Шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції підприємницьких структур / П. Р. Пуцентейло // Вісник наукових досліджень: Науковий журнал. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Галицького інституту імені В'ячеслава Чорновола. – 2007. – Частина 2. – № 10. – С. 100–105.
286. Пуцентейло П. Р. Шляхи подальшого розвитку галузі м'ясного скотарства України / П. Р. Пуцентейло // Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми: матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (Тернопіль, 30 березня 2009 р.). – Тернопіль: Вектор, 2009. – Секція 1–5. – С. 164–166.
287. Пуцентейло П. Р. Шляхи створення інноваційної моделі конкурентоспроможного розвитку економіки України / П. Р. Пуцентейло // Інноваційний розвиток економіки і фінансів України в умовах глобалізації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 22–24 травня 2008 р.). – Хмельницький : ХЕУ, 2008. – С. 126–128.
288. Пуцентейло П. Р. Шляхи формування конкуренції в аграрній сфері Тернопільської області / П. Р. Пуцентейло // Стратегія ресурсозберігаючого використання аграрно-економічного потенціалу на основі активізації інноваційно-інвестиційної діяльності – об'єктивна передумова інтеграції країни в світове співтовариство: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 18 травня 2007 р.). – Тернопіль: ТНЕУ, 2007. – С. 328–331.
289. Пучков А. Л. Аграрная политика стран европейского сообщества /

- А. Л. Пучков // Экономика с.-х. и перераб. предприятий. – 2008. – № 10. – С. 11–14.
290. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. :ИНФРА-М, 1996. – 496 с.
291. Райс Э. Позиционирование. Битва за узнаваемость / Э. Райс, Дж. Траут. – СПб. : Питер, 2004. – 256 с.
292. Регіональні агропромислові комплекси України / [П. П. Борщевський, В. О. Ушкаренко, Л. Г. Чернюк, Л. О. Мармуль]. – К. : Наукова думка, 1996. – 262 с.
293. Рекомендації щодо формування племінної бази м'ясного скотарства / [М. В. Зубець, В. П. Буркат, І. В. Гузев та ін.] ; за ред. М. В. Зубця. – К. : УААН ІРГТ, 2004. – 36 с.
294. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Дж. Робинсон ; [перевод с англ.; Вступ. статья и общая редакция д. э. н. И. М. Осадчей]. – М. :Изд-во “Прогресс”, Москва, 1986. – 472 с.
295. Рожков К. Л. Страновая и территориальная логистика / К. Л. Рожков. – М. : Научная книга, 2000. – 114 с.
296. Розвиток господарських формувань і організація виробництва в аграрній сфері АПК : наукове видання / [ред. М. В. Зубець, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк]. – К. : УААН ІАЕ, 1999. – 296 с.
297. Рунов Б. А. Основы промышленного откорма скота в США и Канаде / Б. А. Рунов. – [изд. 2-е, перераб. и доп.]. – М. : Колос, 1975. – 392 с.
298. Руснак П. П. Активізація інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві / П. П. Руснак, О. О. Чередниченко // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 10–16.
299. Рыжков В. Г. Использование ресурсного потенциала мясного скота при разных технологиях содержания / В. Г. Рыжков, В. А. Марченко // Научно-технический бюллетень / УААН, Ин-т животноводства. – Харьков, 1995. – № 69. – С. 25–31.
300. Рыжков В. Г. Организация производства говядины / В. Г. Рыжков, А. А. Лопатко, В. Г. Безуглый. – М. : Колос, 1983. – 190 с.
301. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство : моногр. / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
302. Саблук П. Т. Економічні відносини та дохідність агропромислового виробництва / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С. 147–153.
303. Саблук П. Т. Економічні інтереси як основа розвитку аграрного

- виробництва / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2004. – № 8. – С. 3 – 6.
304. Саблук П. Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 3–13.
305. Саблук П. Т. Особливості аграрної реформи в Україні / П. Т. Саблук. – К. : ЗАТ “Нічлава”, 1997. – 304 с.
306. Саблук П. Т. Розвитку АПК – надійність і стабільність / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С. 11–16.
307. Саблук П. Т. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 4–19.
308. Савчук А. В. Системный подход к анализу конкурентоспособности промышленного предприятия / А. В. Савчук // Економіст. – 2001. – № 12. – С. 58–61.
309. Святкивская Е. Скота на мясо становится все меньше / Е. Святкивская [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://biz.liga.net/news/E1101866.html>.
310. Святківська Є. На ринок м'яса знову очікують зміни / Є. Святківська // Пропозиція. – 2009. – № 2. – С. 38–40.
311. Семенова Н. Н. Направления государственной поддержки аграрного сектора экономики в зарубежных странах / Н. Н. Семенова // Аграрный вестник Урала. – 2010. – № 1 (67). – С. 14–17.
312. Ситник В. П. Трансформування АПК України в ринкові умови / В. П. Ситник. – К. : ІАЕ, 2002. – 518 с.
313. Ситник В. П. Вдосконалення економічного механізму господарювання в АПК / В. П. Ситник, Л. М. Маланчук, А. М. Стельмашук. – К. : Урожай, 1989. – 182 с.
314. Сільське господарство України за 2010 рік. Статистичний збірник / [За ред. Ю. М. Остапчука]. – К. : Державний комітет статистики України, 2010. – 386 с.
315. Скидан О. В. Аграрна політика України в період ринкової трансформації : моногр. / О. В. Скидан. – Житомир : Вид-во “Житомирський національний агроекологічний університет”, 2008. – 376 с.
316. Сліпушко О. М. Політичний і фінансово-економічний словник / О. М. Сліпушко. – К. : Криниця, 1999. – 390 с.
317. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов /

- А. Смит. – М. : Наука, 1993. – Кн. 1–3. – 572 с.
318. Спека С. С. Поліська м'ясна порода великої рогатої худоби : моногр. / С. С. Спека. – К. : ДОД ІАЕ УААН, 1999. – 272 с.
319. Спиридонов И. Международная конкуренция и Россия / И. Спиридонов. – М. : Инфра-М, 1999. – 170 с.
320. Стельмащук А. М. Становлення сталого розвитку тваринницькопродуктового комплексу / А. М. Стельмащук // Інноваційна економіка. – 2010. – № 5. – С. 57–62.
321. Стиглер Дж. Совершенная конкуренция: исторический ракурс: Теория фирмы / Дж. Стиглер ; [под ред. В. М. Гальперина. – СПб. : Экономическая школа, 1995. – 534 с.
322. Стонер Д., Долан Е. Вступ у бізнес / Д. Стонер, Е. Долан; пер. з англ.; заг. ред. і вступ Й. С. Завадського. – К. : Вид-во Європ. ун-ту фін., інформ. систем, менеджменту і бізнесу, 2000. – 752 с.
323. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць ; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
324. Стратегія розвитку аграрного сектору АПК та соціальної сфери села на період до 2020 року / [Ю. Ф. Мельник, Ю. Я. Лузан, М. В. Зубець та ін.] ; за ред. Ю. Ф. Мельника, Ю. Я. Лузана, М. В. Зубця, В. П. Ситника, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 130 с.
325. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки / Укр. акад. аграр. наук, Ін-т розведення і генетики тварин ; за ред. М. В. Зубця, І. В. Гузева. – К. : Аграрна наука, 2005. – 176 с.
326. Таран В. А. Конкурентоспособность предприятий: проблемы современной политики и стратегия в области качества / В. А. Таран // Машиностроитель. – 1998. – № 2. – С. 6–12.
327. Тарануха Ю. Предприятие и предпринимательство в трансформируемой экономике / Ю. Тарануха. – М. : Дело и сервис, 2003 – 368 с.
328. Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика / Н. П. Тарнавська. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 570 с.
329. Теория фирмы / [под ред. В. М. Гальперина]. – СПб. : Экономическая школа, 1995. – 534 с.
330. Терентьева А. С. Основные направления развития животноводства США

- на пороге XXI века / А. С. Терентьева // США, Канада: экономика, политика, культура. – 2000. – №3. – С. 107–124.
331. Терминология менеджмента : словарь [сост. А. К. Семенов]. – М. : Маркетинг, 2002. – 224 с.
332. Тихонов Р. М. Конкурентоспособность промышленной продукции / Р. М. Тихонов. – М. : Изд-во стандартов, 1995. – 240 с.
333. Топіха В. І. Формування ринку тваринницької продукції в Україні: проблеми та перспективи /В. І. Топіха. – Миколаїв : МДАУ, 2004. – 221 с.
334. Трегобчук В. М. Про довгострокову стратегію сталого розвитку агропромислового комплексу / [В. М. Трегобчук, Б. Й. Пасхавер, А. Є. Юзефович та ін.] // Економіка АПК. – 2005. – № 7. – С. 3–11.
335. Трубилин А. Конкурентоспособность – главный фактор эффективности производства // АПК: экономика, управление. – 2002. – № 12. – С. 39–46.
336. Тюрго Анн Робер Жак. Избранные экономические произведения / Тюрго Анн Робер Жак; [пер. с франц; ред.-сост., авт. вступит. статьи, с. 3–26, и примеч. д-р экон. наук И. С. Бак]. – М. : Соцэкгиз, 1961. – 198 с.
337. Угнівенко А. Основні принципи ведення м'ясного скотарства / А. Угнівенко // Тваринництво України. – 1993. – № 2. – С. 6–7.
338. Ульянченко О. В. Оптимізаційні моделі використання ресурсів аграрних підприємств / О. В. Ульянченко // Вісник ХНАУ. – 2007. – № 5. – С. 251–261.
339. Ульянченко О. В. Формування та використання ресурсного потенціалу в аграрному секторі : монографія / О. В. Ульянченко. – Харків : ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 2006. – 357 с.
340. Фасхиев Х. Оценка конкурентоспособности новой техники / Х. Фасхиев // Маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 25–35.
341. Фасхиев Х. А. Как измерить конкурентоспособность предприятия? / Х. А. Фасхиев, Е. В. Попова // Маркетинг в России и за рубежом. – 2003. – № 4 (36). – С. 53–68.
342. Фатхудинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р. А. Фатхудинов. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 312 с.
343. Фатхудинов Р. А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р. А. Фатхудинов. – М. : Маркетинг, 2002. – 892 с.
344. Фатхудинов Р. А. Разработка управленческого решения / Р. А. Фатхудинов. – М. : ЗАО “Бизнес-Школа”, Интел-Синтез, 1997. –

- 352 с.
345. Фатхутдинов Р. А. Стратегический менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ЗАО “Бизнес-школа Интел-Синтез”, 1997. – 312 с.
 346. Фінансовий і ціновий механізм АПК в умовах переходу до ринку / [за ред. П. Т. Саблука, М. Я. Дем’яненка]. – К. : Урожай, 1993. – 349 с.
 347. Фомичёв Ю. П. Краткий справочник по производству говядины / Ю. П. Фомичёв. – М. : Московский рабочий, 1987. – 157 с.
 348. Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок / Ф. Хайек. – М. : Изограф, 2000. – 256 с.
 349. Хайек Ф. А. Конкуренция как процедура открытия / Ф. А. Хайек // Международная экономика и международные отношения. – 1989. – № 12. – С. 71–85.
 350. Хайек Ф. А. Общество свободных / Ф. А. Хайек; [пер. с англ. А. Кустарева; под ред. Ю. Колкера; предис. и пояснения к русс. изд. Э. Батлера]. – Лондон, 1990. – 309 с.
 351. Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность: Ошибки социализма / Ф. А. Хайек; [пер. с англ. под ред. У. У. Бартли III]. – М. : Новости, 1992. – 302 с.
 352. Хорунжий М. Й. Організація агропромислового комплексу : підручник / М. Й. Хорунжий. – К. : КНЕУ, 2001. – 382 с.
 353. Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві (теорія, методологія, практика) : у 2 т. / за ред. П. Т. Саблука, Ю. Ф. Мельника, М. В. Зубця, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. Т. 2. : Нормативна собівартість і ціни на сільськогосподарську продукцію / [Ю. Ф. Мельник, Ю. Я. Лузан, П. Т. Саблук та ін.]. – 2008. – 650 с.
 354. Чемберлин Э. Х. Теория монополистической конкуренции: Реориентация теории стоимости / Э. Х. Чемберлин; [пер. с англ. Э. Г. Лейкина, Л. Я. Розовского; под ред. О. Я. Ольсевича]. – М. : Экономика, 1996. – 351 с.
 355. Черданцев В. П. Перспективы развития мясопродуктового подкомплекса как интегрированной системы / В. П. Черданцев, И. А. Овчинникова // Аграрный вестник Урала. – 2008. – № 8 (50). – С. 23–25.
 356. Черкаев А. В. Мясоное скотоводство России в XXI веке / А. В. Черкаев // Мясоное скотоводство и перспективы развития: труды ВНИИМС. – Вып. 53. – Оренбург, 2000. – С. 13–27.
 357. Черкаев А. В. Актуальные вопросы развития мясного скотоводства /

- А. В. Черкаев / Зоотехнія. – 1989. – № 5. – С. 2 – 10.
358. Черкащенко І. І. Справочник по м'ясному скотководству / І. І. Черкащенко. – М. : Колос, 1975. – 240 с.
359. Чернега О. Б. Управление конкурентоспособностью в условиях трансформации экономических отношений / О. Б. Чернега. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 1999. – 448с. – С. 437–445.
360. Чернюк Л. Г. Територіальна організація регіональних продовольчих комплексів України / Л. Г.Чернюк, С. М. Зеленський, О. О. Зеленська. – К. : РВПС України НАН України, 1999. – 87 с.
361. Черняков Б. А. Американское фермерство: XXI век / Б. А. Черняков. – М. : Изд-во “Художественная литература”, 2002. – 399 с.
362. Чигринов Є. Продуктивність бугайців різних генотипів, вирощених за технологіями молочного і м'ясного скотарства / Є. Чигринов, О. Гнатушенко // Тваринництво України. – 2002. – № 3. – С. 12–14.
363. Чигринов Є. І. Розробка поопераційних технологій виробництва яловичини у молочному і м'ясному скотарстві / Є. І. Чигринов // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 3–4. – С. 117–120.
364. Чухрай Н. І. Проблеми виходу українських підприємств на європейський ринок / Н. І. Чухрай, Л. Є. Сухомлин // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – Серія: Проблеми економіки та управління. – 2010. – № 684. – С. 90–95.
365. Шампрай Ф. Ф. Конкурентоспособность ведущих капиталистических стран в международной торговле / Ф. Ф. Шампрай, Г. В. Табуния. – М. : ВНИИКИ, 1981. – 100 с.
366. Швець В. Е. Про управління конкурентоспроможністю продукції на підприємстві / В. Е. Швець. – Ленінград : ЛДНТП, 1990. – 32 с.
367. Шершнева З. Е. Стратегічне управління / З. Е. Шершнева, С. В. Оборська. – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с.
368. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : підручник / З. Є. Шершньова. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 699 с.
369. Шинкаренко В. Г. Управление конкурентоспособностью предприятия / В. Г. Шинкаренко, А. С. Бондаренко. – Харьков : Изд-во ХНАДУ, 2003. – 186 с.
370. Шкардун В. Интегральная оценка конкурентоспособности предприятия / В. Шкардун // Маркетинг. – 2005. – № 1 (80). – С. 38–50.
371. Шкварчук Л. О. Державне регулювання цін на продовольчому ринку : моногр. / Л. О. Шкварчук. – Львів : Простір – М., 2008. – 356 с.

372. Шмаглій О. Б. Харчова промисловість та її розвиток / О. Б. Шмаглій // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 40–47.
373. Шмидт К. Д. Трансформація и конкуренція: пример бывшей ГДР / К. Д. Шмидт // Politekonom. – 1997. – № 3–4. – С. 100–106.
374. Шнипко О. С. Конкуренція як специфічна форма конфлікту і співіснування суб'єктів ринку / О. С. Шнипко // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 1. – С. 33–44.
375. Шнипко О. С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації / О. С. Шнипко. – К. : Наукова думка, 2003. – 343 с.
376. Шпикуляк О. Г. Формування конкурентоспроможності в аграрній економіці / О. Г. Шпикуляк, Ю. П. Воскобійник, О. В. Овсянніков // Агроінком. – 2007. – № 9–10. – С. 4–8.
377. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер ; [предисл. В. С. Автономова]. – М. : ЭКСМО, 2007. – 864 с.
378. Экономическая стратегия фирмы : учеб. пособ. / под ред. А. П. Градова. – [3-е изд., испр.]. – СПб. : Спец-Лит, 2000. – 589 с.
379. Экономический словарь агропромышленного комплекса / [сост. А. В. Крисальный ; под ред. А. А. Сторожука]. – К. : Урожай, 1986. – 336 с.
380. Энциклопедический словарь необходимых знаний / [сост. А. П. Горкин]. – М., 2001. – 1488 с.
381. Юданов А. Теория конкуренции: прикладные аспекты / А. Юданов // Международная экономика и международные отношения. – 1997. – № 6. – С. 41–53.
382. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика : учеб.-практ. пособие / А. Ю. Юданов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Тандем: Гном-Пресс, 1998. – 384 с.
383. Юрій С. І. Економічні та соціальні аспекти розвитку господарського комплексу України : моногр. / С. І. Юрій, Р. А. Іванух, С. Л. Дусановський. – Тернопіль : Збруч, 2003. – 468 с.
384. Юхименко П. І. Історія економічних учень : навч. посіб. / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – [2-ге вид., випр.] – К. : Знання-Прес, 2001. – 514 с.
385. Янків М. Д. Экономические основы функционирования АПК / М. Д. Янків, А. М. Чаус. – Львов : Изд-во при Львов. ун-те, 1989. –

240 с.

386. Яценко В. М. Методологічні основи стратегічного прогнозування економіки АПК / В. М. Яценко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – Серія: Економічні науки. – Випуск 24. – Частина II. – С. 47–50.
387. Яценко В. М. Регулювання цін товарними біржами в агропромисловому комплексі України / В. М. Яценко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси: ЧДТУ, 2011. – Серія: Економічні науки. – Випуск 27. – Частина II. – С. 21–26.
388. Ansoff I. H. *Implanting strategies management* / I. H. Ansoff. – New York : Prentice Hall International, 1984. – 818 p.
389. Bouche R. *New Trends for innovation in the mediterranean animal production* / R. Bouche, A. Derkimba, F. Casabianca. – EAAP 129, 2011. – 344 p.
390. *Business Collins Dictionary* / Christopher Pass, Bryan Lowes, Andrew Pendleton & Leslie Chadwick. – Second edition. – Glasgow: Harper Collins Publishers, 1995. – 712 p.
391. Clark J. M. *Competition as a dynamic process* / J. M. Clark. – Washington (D.C.), 1961. P.9.
392. Cohen S. *Manufacturing Matters: “The Myth of the Post-Industrial Economy”* / S. Cohen, J. Zysman. – New York : Basic books, 1987. – 268 p.
393. Ekarius C. *Small-scale livestock farming: a grass-based approach for health, sustainability and profit* / Carol Ekarius. – North Adams, Massachusetts : Storey Publishing, 1999. – 218 p.
394. Field T. *Beef production management and decisions* / Tom G. Field. – Prentice Hall, 2006. – 682 p.
395. Gort M. *Time paths in the diffusion of product innovations* / M. Gort, S. Klepper // *Economic Journal*. – 1982. – Vol. 92, № 367. – P. 630–653.
396. Grandin T. *Humane livestock handling: understanding livestock behavior and building facilities for healthier animals* / Temple Grandin, Mark Deesing. – Storey Books, 2008. – 228 p.
397. Hansen A.L. *Beef cattle: keeping a small-scale herd for pleasure and profit* / Ann Larkin Hansen. – Irvine, California : BowTiePress, 2006. – 168 p.
398. Hart J. A. *Rival capitalists: international competitiveness in the United States, Japan and Western Europe* / J. A. Hart. – Ithaca: Cornell University Press, 1993. – 305 p.
399. Heather S. *Storey’s guide to raising beef cattle. 3rd Edition* / Smith Thomas

- Heather. – North Adams, Massachusetts : Storey Publishing, 2009. – 344 p.
400. Lasater L. The lasater philosophy of cattle raising / Laurence M. Lasater. – University of Texas Press, 1992. – 69 p.
401. Porter M. Competitive Advantage of Nations / M. Porter. – New York. : Free Press, 1990. – 360 p.
402. Prokopenko J. Globalization, competitiveness and productivity strategies: enterprise and management development working paper / J. Prokopenko. – Geneva : International Labor Organization, 2000. – 22 p.
403. Pukite J. A Field guide to cows : how to identify and appreciate America's 52 Breeds / John Pukite. – Penguin Books, 1998. – 146 p.
404. Rifkin J. Beyond Beef: The rise and fall of the cattle culture (plume) / Jeremy Rifkin. – New York : Penguin Books, 1993. – 368 p.
405. Ruechel J. Grass-fed cattle / Julius Ruechel. – North Adams, Massachusetts : Storey Publishing, 2006. – 372 p.
406. Small countries facing the technological revolution / Edited by Ch. Freeman, B.-A. Lundvall. – L. : Pinter Publishers, 1988. – 304 p.
407. The new penguin english dictionary / Consultant Editor Robert Allen. – London, 2001. – 1642 p.
408. Verl T. Beef cattle production: an integrated approach / Thomas M. Verl. – Illinois : Waveland Press, 1992. – 272 p.